

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 8,9

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ, ΜΑΗΣ 1998

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: **Γαλιατσάτου Αλίκη**
Αντιπρόεδρος: **Ζαφειράτου Θεοδώρα**
Γραμματέας: **Λευτεράτου Μάντω**
Ταμίας: **Ανουσάκη Αμαλία**
Έφορος: **Ζαβιτσιάνος Δημήτριος**

- * Το περιοδικό δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα
- * Η αναδημοσίευση άρθρων και μελετών επιτρέπεται με την προϋπόθεση ότι θα γίνεται σαφής αναφορά στο περιοδικό και στο συγγραφέα.
- * Η παρούσα έκδοση πραγματοποιείται με τη στήριξη των ΕΛ.ΤΑ. μετά από ευγενική παρέμβαση του κ. Παναγή Μπενετάρου, Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Μεταφορών.

ΠΡΟΪΚΑΤΗΛΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Κ Υ Μ Ο Θ Ο Η

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ - ΙΘΑΚΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Κ Υ Μ Ο Θ Ο Η

Περιοδική έκδοση
Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς-Ιθάκης

Τεύχος 8,9

Υπεύθυνος έκδοσης:

Το Δ. Σ.
του Συνδέσμου Φιλολόγων
Κεφαλονιάς-Ιθάκης

Επιμέλεια ύλης: Το Δ. Σ.

Συνδρομές-εμβάσματα:

Αλίκη Γαλατσιάτου,
Ελλ. Ερ. Σταυρού 2,
281 00 Αργοστόλι,
Τηλ.: 0671 - 24 916

Τιμή: 2.000 δραχ.

Στοιχειοθεσία:

Χρύσα Γρηγοριάδη

1. Γιώργος Δημ Ραβάνης,

Ένας φιλέλληνας ρομαντικός: ο Βύρωνας
(σελ. 7-14)

2. Σπύρος Δ. Λουκάτος,

Η διοργάνωση και λειτουργία του θεσμού της τοπικής αυτοδι-
οίκησης στα Εφτάνησα κατά την περίοδο των δημοκρατικών
Γάλλων, 1797-1799 (σελ. 15-26)

3. Νίκος Στ. Βλασσόπουλος,

Από την ιστορία της Κεφαλονίτικης ναυτιλίας
(σελ. 27-32)

4. Αγγελο-Διονύσης Δεμπόνος,

Αργοστόλι - Ληξούρι Μια άγνωστη διχοτόμηση στα 1894
(σελ. 33-38)

5. Ευρώπη Μοσχονά - Μαραγκάκη,

Γεώργιος Μολφέτας (1871-1916)
(Θέματα της ποιήσεώς του)
(σελ. 39-74)

6. Πέτρος Πετράτος,

"Χρονολογικόν απάνθισμα" του Χ. Λαγκούση-Φλωρίου
- ένα διαφωτιστικό εγχείρημα-
(σελ. 75-86)

7. Πρεσβύτερος Γιώργος Αντζουλάτος,

Γνωριμία με τη βιβλιοθήκη της Μονής Αγριλιών
(σελ. 87-92)

8. Βαγγέλης Δ. Πανταζής,

"ΛΙΠΑΡΟΣ" και "ΛΙΠΑ" (Η παράδοση περιπέτεια δύο ομηρι-
κών λέξεων) (σελ. 93-128)

9. Πρεσβύτερος Ιωάννης Μεσολωράς,

Μουσικολογική αναδρομή στο ελληνικό τραγούδι
(σελ. 129-138)

10. Χριστίνα Τσαγκαράτου,

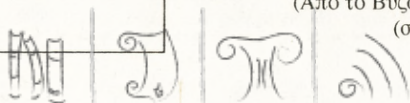
Το δημοτικό τραγούδι και η αρχαιότητα
(σελ. 139-145)

11. Θεοδώρα Ζαφειράτου-Γαρμπή,

Το δημοτικό και λαϊκό μας τραγούδι:
Ένα αδιάκοπο ταξίδι στο χρόνο
(Από το Βυζάντιο ως τις μέρες μας)
(σελ. 147-155)

ΠΑΡΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

12. Κωνσταντίνος Π. Γεωργόπουλος,
Παναγής Γεωργόπουλος-ΧΩΡΙΑΤΗΣ
(σελ. 159-166)

13. ΚΕΦΑΛΟΣ (κεραμεικό ψηφιδωτό) (σελ. 167)

14. Ευρώπη Μοσχονά – Μαραγκάκη, ΚΕΦΑΛΟΣ (167-170)

15. Λογοτεχνικές σελίδες (σελ. 161-185)

Μάκης Αποστολάτος, Νίκος Γρηγοριάδης, Γιώργος Καραντώνης, Γιάννης Κλεονής Κορδώσης,
Ευρώπη Μοσχονά-Μαραγκάκη, Ανέττα Μπάλλα, Εύη Μπούκλη, Νώντας Φωκάς,
Γιώργος Φωταγγέλου, Νίκος Βαλλιανάτος.

16. 9ος Λογοτεχνικός διαγωνισμός (σελ. 186-205)

Ασημίνα Πέτσιου, Ανδρονίκη Πάστρα, Μαρία Παπαδάτου, Ελένη Καλαφάτη,
Ειρήνη Μακρή, Βίκη Βλαχούλη, Πέτρος Αθανασάτος, Μαριάντζελα Τρομπέτα.

17. Εκδηλώσεις του Συνδέσμου (σελ. 206)

18. Βιβλία που λάβαμε (σελ. 207)

Για τη συνδρομή σας

συμπληρώστε και ταχυδρομήστε το παρακάτω απόκομμα στη διεύθυνση: Αλίκη Γα-
λιατσάτου, Ελλ. Ερ. Σταυρού 2, 28100 Αργοστόλι.

* Ενημερώστε μας έγκαιρα σε περίπτωση αλλαγής διεύθυνσης.

* Επικοινωνήστε μαζί μας, αν δε λάβετε το περιοδικό.

ΕΠΩΝΥΜΟ:

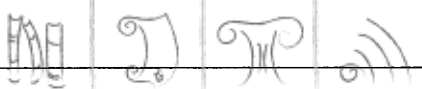
ΟΝΟΜΑ:

ΟΔΟΣ: ΑΡ: ΤΗΛ.:

ΠΕΡΙΟΧΗ: ΚΩΔ. ΑΡ.:

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Πρόλογος

Και τούτο το τεύχος της ΚΥΜΟΘΟΗΣ που κρατάτε στα χέρια σας είναι διπλό. Από την πρώτη στιγμή της παρουσίασης και κυκλοφορίας του προηγούμενου τεύχους λαμβάναμε άρθρα για να δημοσιευθούν στο επόμενο. Κι αν καθυστέρησε η σημερινή έκδοση οφείλεται ακριβώς σ' αυτό: Μη θέλοντας να αφήσουμε κείμενα αδημοσίευτα, δίναμε περισσότερο χρονικό περιθώριο στους συγγραφείς, ώστε να μας τα στείλουν.

Ένα μεγάλο "ευχαριστώ" οφείλουμε στα ΕΛΤΑ και στον Πρόεδρό τους που στήριξαν την έκδοση αυτή μετά από παρέμβαση του κ. Παναγή Μπενετάτου, Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Μεταφορών. Η ευγενική τους χειρονομία υπήρξε πολύτιμος βοηθός μας. Στον κ. Νίκο Γρηγοριάδη, συνεργάτη μας από την έκδοση του Ιου τεύχους του περιοδικού μας, οφείλουμε ακόμη ένα "ευχαριστώ". Οι συμβουλές του και η υπομονή του είναι ανεκτίμητες.

Η κυκλοφορία τούτου του τεύχους συμπίπτει με τα δεκάχρονα του Συνδέσμου. Ευχαριστούμε όλους όσους από το 1988 βρίσκονται αδιάκοπα κοντά μας και στηρίζουν τις προσπάθειές μας με τη συνεργασία και την παρουσία τους. Χωρίς την αμέριστη συμπαράστασή τους το έργο μας θα ήταν αδύνατο.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

Κυμοθόη:

Ίλιάδα, Σ 41

Θεογονία, 2. 45

Liddel-Scott:

Ταχεῖα ὡς τὸ κῦμα Νηρηΐς τις

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΗΜ. ΡΑΒΑΝΗΣ

τέως σχολικός σύμβουλος

ΕΝΑΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΑΣ ΡΟΜΑΝΤΙΚΟΣ· Ο ΒΥΡΩΝΑΣ

Η προσωπικότητα του ποιητή μας ήταν τόσο πολύπλευρη, δυναμική, φιλελεύθερη και εκδηλωτική, ώστε ο σημερινός μελετητής του, εκατόν εβδομήντα χρόνια από το θάνατό του, εξακολουθεί να παραμένει ενεός και εκστατικός μπροστά στον χείμαρρο της ποιητικής του προσφοράς, μέσα σε ένα βραχύ χρονικό διάστημα, δύο δεκαετιών μόνον.

Η απώτερη καταγωγή του Βύρωνα ήταν Νορμανδική από πατέρα. Μέσα του έρρεε το αίμα των παλαιών εκείνων Νορβηγών ναυτίλων, όταν κατά τα τέλη της πρώτης χιλιετίας μετά Χριστό, κατέκλυσαν με τα μικρά σκάφη τους τη βορειοδυτική Ευρώπη, προς τις ακτές του Ατλαντικού, και τελικά κυριάρχησαν και στη Βρετανία, μετά τη νίκη τους στο Hastings, κατά των Άγγλων, το 1066.

Ιδρυτής του οίκου του θεωρείται ο Σερ Τζον Μπάιρον, όταν στην κορύφωση της διαμάχης μεταξύ καθολικών και διαμαρτυρόμενων, το 1540 έγινε κάτοχος του Αβαείου του Newstead, κοντά στο Νότινχαμ, κατά το τέλος της βασιλείας του περίφημου μεταρρυθμιστή βασιλιά Ερρίκου Η'.

Ο πατέρας του ποιητή μας, ομώνυμος του ιδρυτή της οικογένειάς του, ήταν λοχαγός, όταν έλαβε ως σύζυγό τη Σκοτζέζα Κατερίνα Γκόρντον του Γκάιτ, μιας άλλης οικογένειας ευγενών εθνικιστών, από το Αμπερνθίν, στη βορειανατολική Σκωτία. Ήταν ελευθερόφρων περισσότερο, αν όχι αποκλειστικά, σε θέματα πρακτικής ζωής και στο γάμο του με τη μητέρα του Βύρωνα έδειξε την ίδια επιπόλαιη συμπεριφορά, αμεριμνησία και διασπάθιση της μεγάλης προίκας, που είχε λάβει και από τους δύο γάμους του. Η κόρη του Αυγούστα Μπάιρον, από τον πρώτο γάμο, ήταν η ετεροθαλής αδελφή του ποι-

• Το κείμενο αποτελεί την ομιλία του κ. Γεωργίου Ραβάνη στην εκδήλωση του Συνεδρίου Φιλολόγων Κεφαλονιάς και Ιθάκης που πραγματοποιήθηκε στην Αίθουσα Συνεδρίων της Φιλαρμονικής Σχολής Αργυροστολίου στις 24 Μαρτίου 1994 προς τιμήν του Λόφου Βύρωνα.

ητή, μεγαλύτερή του κατά πέντε χρόνια και επέζησε μέχρι το 1851. Ο γάμος δεν διάρκεσε πολύ, ούτε ευδοκίμησε. Έγινε μία προσπάθεια να ζήσουν με την Κατερίνα στη Γαλλία, απέτυχε.

Γυρίζοντας πίσω, το 1788, γεννήθηκε ο George Gordon Byron, ο ποιητής μας, που έλαβε σαν δεύτερο το επώνυμο της μητέρας του, από τη μεγάλη και φημισμένη οικογένεια των Γκόρντον. Οι Γκόρντονς στη Σκοτία ήταν πολύ δημοφιλείς. Επί γενεές είχαν αγωνιστεί, για την ελευθερία της από τους Άγγλους, όπως εκφράζεται και στο λαοφιλές των Σκοτών τραγούδι: "A Gordon for me, a Gordon for you...".

Ο εκδότης των έργων του Βύρωνα E. H. Coleridge, στον πρόλογό του αναφέρει, πως η μητέρα του δεν είχε γνωρίσει πατέρα, λόγω πρώιμου θανάτου, δεν ήταν κακή, αλλά δεν ήταν και καλή μητέρα, με τα συνήθη κριτήρια. Ήταν ιδιότροπη, πολύ συναισθηματική και παρορμητική. Από τη νηπιακή ακόμη ηλικία του γιου της δεν επέτυχε να του προσφέρει μια σωστή αγωγή. Πότε του έδειχνε τρυφερότητα χωρίς μέτρο, και πότε προκαλούσε την καταφρόνια του, με τους οργίλους παροξυσμούς της. Ήταν όμως επιτυχημένη οικοκυρά. Απεχθανόταν και απέφευγε το δανεισμό, και όταν ρυθμίστηκε η στρατιωτική σύνταξη του συζύγου της, την διέθετε σχεδόν ολόκληρη για το γιο της.

Από τα νηπιακά του χρόνια ο νεαρός George, χάρις στην αμέριστη φροντίδα της μητέρας του, είχε δύο δασκάλους φροντιστές. Τον κληρικό Ross, ως ελληνιστή, και έναν καλό λατινιστή ονόματι Πήτερσον, γιο του υποδηματοποιού της οικογένειας. Σε ηλικία 6 με 10 ετών, ο Βύρωνα είχε διδαχθεί γυμνασιακή ύλη και ουσιαστικά είχε περατώσει, σε αρκετά μαθήματα, την ύλη της τέταρτης τάξης. Ήταν όμως χωλός, κύρια κατά το δεξί πόδι, claudus altero pede, πιθανόν από πολιομυελίτιδα. Η μητέρα του για να τον σκληραγωγήσει, επί δύο χρόνια τον έστελνε σε μία φάρμα, δίπλα στις όχθες του όμορφου ποταμού Dee, χωρίς βέβαια καμία βελτίωση. Στη σκοτσέζικη ανατροφή του, παρατηρεί ο βιογράφος του, οφείλεται η αγάπη του για τα βουνά καθώς και η γνώση του της Αγίας Γραφής, αλλά και ο πολύ ακραίος καλβινισμός του, με το σκληρό κήρυγμα του απόλυτου προορισμού. Μια προπαιδεία, που θα οδηγούσε τον νεοσσό της οικογένειας σε στάση πίστης και απιστίας μαζί, απέναντι στο Χριστιανισμό, αν και η προσωπική του ευσέβεια μάλλον υπερίσχυε.

Το 1798 αφήνουν το λιτό σκοτσέζικο περιβάλλον και μετακομίζουν στην κεντρική Αγγλία, για να διαμείνουν στο Αβαείο του Newstead. Ένα παλιό μοναστήρι, με γκρεμισμένο τον περίτεχνο ναό του, από τις θρησκευτικές διαμάχες, δύο μισοί αιώνες πριν, αλλά δική του κληρονομιά.

Είχε όμως δυσχέρειες με το πόδι του, και η μητέρα του έκανε το σκληρό

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

μα να τον εμπιστευθεί σ' έναν εμπειρικό, τσαρλατάνο ορθοπεδικό, στο νοσοκομείο του Νότινχαμ. Ταλαιπωρήθηκε εκεί μέχρι βασανισμού, στην ηλικία των δέκα ετών, αλλά εκμεταλλεύτηκε το χρόνο του μελετώντας Βιργίλιο και Κικέρωνα, από το πρωτότυπο. Κάτι το καταπληκτικό για την ηλικία του, όχι όμως και εντελώς ασυνήθιστο για την εποχή του.

Τον Αύγουστο του επόμενου χρόνου, το 1799, φοίτησε σ' ένα προπαρασκευαστικό σχολείο στο Dulwich, στο νότιο Λονδίνο. Εκεί είχε ελεύθερη πρόσβαση στη φιλολογική βιβλιοθήκη του διευθυντή του, του Δρα Jennie, και διάβαζε με απληστία και επανειλημμένα τους άγγλους ποιητές. Με την επίμονη αυτή μελέτη καλλιεργούσε, ίσως χωρίς να το γνώριζε, το ποιητικό του ταλέντο. Εκεί έμεινε δύο χρόνια και το 1801, με πρωτοβουλία της μητέρας του, φοίτησε στο Harrow, ένα από τα δύο πιο φημισμένα λυκειακά κολέγια, ανταγωνιστικό του Eton. Τα τέσσερα καρποφόρα χρόνια φοίτησής του εκεί, βάθυνε τις γνώσεις του στα ελληνικά και λατινικά κείμενα, αποκτώντας έτσι κλασική μόρφωση, αρκετά υψηλού επιπέδου. Στο Harrow συναναστράφηκε και ανέπτυξε φιλία με νέους ανθρώπους που απασχολούσαν οι ίδιες πνευματικές αναζητήσεις, με ίσες επιδόσεις στη μάθηση, ίσως και ανώτερες σε αρκετές περιπτώσεις. Έτσι είχε τη δυνατότητα να συγκρίνει τον εαυτό του με άλλους διαφορετικού επιπέδου. Ο ίδιος ανέπτυξε έναν πολυποίκιλο χαρακτήρα. Πότε ονειροπολούσε πάνω στην ταφόπετρα κάποιου δαφνοστεφή ποιητή, άλλοτε αναδεικνυόταν σε αρχηγό κάποιας ομαδικής αταξίας. Παρά την μέτρια αναπηρία του ήταν ο πρώτος ρέκορντμαν στην κολύμβηση και εξαιρετος παίκτης του κρίκετ, για την ηλικία του, όταν η ομάδα του σχολείου του έδινε τον επίσημο ετήσιο αγώνα της, στο φημισμένο γήπεδο Lord's του Λονδίνου με την αντίστοιχη ομάδα του Eton.

Παρόλη αυτή τη δραστηριότητά του, εύρισκε πάντα χρόνο να διαβάζει και να πλουτίζει τις γνώσεις του, με κλασικά έργα ιστορίας και με βιογραφίες.

Στο φημισμένο πανεπιστημιακό κολέγιο της Αγίας Τριάδος στο Καίμπριτζ ο Βύρωνας φοίτησε το 1805 σε ηλικία 17 ετών, χωρίς όμως να αποκομίσει ιδιαίτερα οφέλη κατά το βιογράφο του. Το βέβαιο είναι πως απέκτησε πολλές γνωριμίες και κέρδισε εκλεκτούς φίλους, μεταξύ των διανοούμενων και των πολιτικών της πατρίδας του, της νέας γενεάς. Εκεί, από 19 ετών, άρχισε να εκδίδει ποιητικές συλλογές και όταν συμπληρώθηκαν τρία χρόνια πανεπιστημιακής μόρφωσης, εγκαταστάθηκε στο Newstead Abbey. Καλύτερο φυσικό υπόβαθρο για το ρίζωμα και το άνθισμα του ρομαντισμού του δεν ήταν δυνατό να υπάρξει.

Σε ηλικία μόλις είκοσιπέντε ετών καταλαμβάνει την οικογενειακή έδρα στη Βουλή των Λόρδων. Δεν έμεινε όμως ενθουσιασμένος από τις νέες υποχρεώ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

σεις του και μετά τέσσαρες περίπου μήνες, ύστερα από μια μακρόσυρτη χαριτωμένη παρθενική ομιλία στη Βουλή των Λόρδων, φεύγει για ένα προοικνηματικό ταξίδι στις χώρες της κεντροανατολικής Μεσογείου, με στόχο να επισκεφτεί κλασικά τοπία και μνημεία, στον ευρύτερο ιταλικό και ελληνικό χώρο. Σύντροφό του είχε έναν εκλεκτό συμφοιτητή του, τον John Cam Hobhouse, που θα τον συνόδευε σε πολλές επισκέψεις του σε ξένες χώρες. Τις ζωντανές εμπειρίες του από το ταξίδι τις περιέλαβε στο βασικό ποιητικό του έργο Child's Harrolds.

Στην Πρέβεζα έφθασε τέλη Σεπτεμβρίου του 1809. Τον Οκτώβριο επισκέφθηκε τον Αλή Πασά στο Τεπελένι, τον Δεκέμβρη έμεινε για 10 ημέρες στην Αθήνα, και το Γενάρη περιηγήθηκε την Αττική, το Σούνιο και το Μαράθωνα. Το Μάρτιο γνωρίζει τα ερείπια της Εφέσου, τον Απρίλη την Τρωάδα. Το Μάη του 1810 πραγματοποιεί έναν άθλο· διασχίζει κολυμβώντας τα κύρια νερά του Ελλήσποντου, μία διαδρομή 6 μιλίων, από Σηστό σε Άβυδο, μέσα από τα γοργά ρεύματα των Στενών. Με αυτό το επίτευγμα επανέλαβε το μυθικό κατόρθωμα του Λεάνδρου, που κολυμπούσε την ίδια διαδρομή ανάστροφα, για να συναντά την Ηρώ, αλλά τελικά πνίγηκε.

Στην Κωνσταντινούπολη έμεινε δύο ολόκληρους μήνες μαζί με τον Hobhouse. Τον Ιούλιο ο φίλος του έφυγε για την Αγγλία και ο Βύρωνας επέστρεψε στην Αθήνα, για να συνεχίσει τις περιηγήσεις του στην Ελλάδα. Επισκέφθηκε το ναό της Αφαίας στην Αίγινα και τον Οκτώβρη του 1810, στη βόρεια Πελοπόννησο, την Κόρινθο, το Αίγιο και την Πάτρα.

Στη διάρκεια αυτών των περιηγήσεων έμαθε αρκετά "Ρομαίικα", όπως ονόμαζε τη νεοελληνική διάλεκτο, και δεν έπαυσε να γράφει ποιήματα, που δημοσιεύτηκαν μετά το θάνατό του.

Η παραμονή του στην Αθήνα συνέπεσε με την παρουσία εκεί του διαβόητου βρετανού λόρδου Έλγιν, πρώην πρεσβευτή της χώρας του στην υψηλή Πύλη, που κύρια απασχόλησή του ήταν εμπορική αρχαιοκαπηλία.

Ο Βύρωνας ήταν ο πρώτος και μόνος άγγλος που στηλίτευσε και κατάδικασε τότε, δηκτικότερα, την λεηλασία των γλυπτών αριστουργημάτων της Ακρόπολης που τώρα στέκουν παράταιρα στις κρύες αίθουσες του Βρετανικού Μουσείου στο Λονδίνο.

Σχετική είναι η σάτιρά του· η κατάρα της Αθήνας.

Τον Ιούλιο του 1811 επέστρεψε στην Αγγλία, αλλά δεν πρόλαβε να συναντήσει τη μητέρα του. Εκείνες τις ημέρες είχε αποθάνει στο Newstead. Ασχολήθηκε για λίγο με τη Βουλή των Λόρδων και μερικές φορές μίλησε πολύ επιτυχημένα, ενώ παράλληλα εκδίδει το τέταρτο βιβλίο ποιημάτων του, το Μάρτιο 1812.

Στα 24 χρόνια χρόνια του ήταν ήδη φημισμένος σαν μεγάλος ποιητής και

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ανατέλλων ικανός πολιτικός. Η κοινωνία τον εθαύμαζε. Η φλογισμένη όμως ψυχική του ιδιοσυστασία και ο παθιασμένος συναισθηματισμός του διατάραξαν την ηρεμία του. Η συμπεριφορά του προκαλούσε κοινωνικό σκάνδαλο. Η ποιητική του όμως παραγωγή δεν σταμάτησε, συνεχιζόταν με αμείωτη ένταση. Η “Νύφη της Άβυδος” και οι “Τουρκικοί θρύλοι” είχαν καταστεί δημοφιλείς αναγνώσματα.

Το 1815 πέρασε με μια άτυχη προσπάθειά του, να νοικοκυρευθεί κατά κάποιο τρόπο, ενώ το Newstead κινδύνευε να εκποιηθεί από τις ανεξόφλητες οφειλές του. Είχε γνωριστεί με μία υπέροχη κοπέλα της τάξης του, την Ανναμπέλα Μίλμπανκ. Η φυσική της ομορφιά ήταν υπέροχη και η μόρφωσή της εξαιρετική. Ήταν μαθηματικός και ποιήτρια. Η Ανναμπέλα είχε απορρίψει την αρχική πρόταση γάμου του Βύρωνα. Πιστεύοντας όμως πως η στάση της τον είχε συντρίψει και πως ο ίδιος είχε αλλάξει κοινωνική συμπεριφορά, αποφάσισε να τον παντρευτεί. Ενωρίς το Γενάρη του 1815 έγινε η τελετή του γάμου και το ζεύγος εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο εφόσον ήταν πλέον δεκτός από την υψηλή κοινωνία του Άστυ. Τον Δεκέμβριο μάλιστα απέκτησαν και ένα κοριτσάκι που εβάπτισε Αυγούστα-Άντα. Οι καλές όμως προθέσεις του Βύρωνα δε στέριωσαν. Η συμπεριφορά του ήταν σκληρή απέναντι στη σύζυγό του, βίαιη και εκκεντρική. Στη γυναίκα του έδινε την εντύπωση τρελού, καθώς τα οικονομικά τους εστένευαν, και μητέρα και κόρη υπέφεραν από τη συμπεριφορά του. Το 1816 η σύζυγός του Ανναμπέλα και η κόρη του Αυγούστα εκδιώχθηκαν από το σπίτι τους. Με πρωτοβουλία της συζύγου, άρχισε η διαδικασία του διαζυγίου, με βαριές κατηγορίες εναντίον του, όπως έγινε γνωστό πολύ μεταγενέστερα. Ο Βύρωνας μέχρι τέλους επιζητούσε συνδιαλλαγή και ποτέ δεν έπαυσε να θρηνεί το χωρισμό από την κόρη του. Για τη λονδρέζικη όμως υψηλή κοινωνία σπουδαιότερη σημασία είχε η δημοσίευση, σε περιοδικό, μερικών στροφών του, επαινετικών για τη Γαλλική Λεγεώνα της Τιμής, λίγο μετά τη μάχη του Βατερλό και τη συντριβή του Ναπολέοντα. Αυτό δεν το ανέχθηκε η ευρύτερη Αγγλική κοινωνία. Τον αποδοκίμασε και τον αφόρισε. Σε δύο εβδομάδες έφυγε από την Αγγλία για την Ευρώπη. Οι ερινύες της πατρίδας του υλακτούσαν εναντίον του σε τόνους μελοδραματικούς. Η αυτοεξορία του όμως στις Άλπεις τον ηρέμησε. Οι κατηγορίες εναντίον του άρχισαν να ατονούν, καθώς κάποιο ρεύμα συμπάθειας αναδυόταν μέσα από το πλήθος των αναγνωστών του.

Εκεί στην Ελβετία, φιλικά δέχθηκε τον Βύρωνα ο νεαρός λυρικός ποιητής Σέλεϊ, στη βίλα του Deodati, κοντά στις ακτές της λίμνης Γενεύης. Ανάμεσα στην απόλαυση των φυσικών καλλονών και των τοπίων της Ελβετίας, είδε και τα ιστορικά μνημεία ενός υπερήφανου και φιλελευθέρου λαού, που από παλιά αγωνιζόταν για την ελευθερία του. Στο άλλο άκρο της λίμνης της

Γενεύης, δίπλα στα διάφανα αλλά κρύα νερά της, ήταν το παράκτιο κάστρο της Chillon. Εθνικό μνημείο για τους Ελβετούς, γιατί στον πόλεμο της ανεξαρτησίας τους από τον γαλλικό επεκτατισμό, ήταν η φυλακή-μπουντρούμι των ηγετών της αδελφών Μπονιβάρ τρεις αιώνες παλιότερα. Με συγκίνηση και με τη δύναμη της βιωματικής ανάπλασης που τον διέκρινε, ο Βύρωνας συνέθεσε ένα θαυμάσιο ποίημα “Ο φυλακισμένος της Chillon”.

Από εκεί, με τον φίλο του Hobhouse, μετακινήθηκαν το 1817 προς τη Βενετία, όπου σε λίγο θα ενοικίαζε και θα διέμενε στο ανακτορικό μέγαρο Μοτσενίγο, στο κέντρο της παλιάς αριστοκρατικής πόλης, πάνω στο Gran Canal. Η ζωή του εκεί ήταν εξουθενωτική και κατά την ομολογία του άσπρη. Για ένα σύντομο διάστημα παρέμεινε στη Ρώμη, προτού μετακινηθεί στη Ραβέννα, μετά στη Μπολόνια, και πάλι στη Βενετία. Τον άλλο χρόνο το 1817 δημοσιεύει την 4η ραψωδία του μακρού αυτοβιογραφικού ποιήματος “Child Harold”. Τα αμέσως επόμενα χρόνια συνέχισε την αείρωση ποιητική παραγωγή του, βέβαια πιο εντυπωσιακή σε όγκο παρά σε ποιότητα, μέχρι τη 17η ραψωδία. Την άρχισε το Μάρτιο του 1813 αλλά δεν θα ολοκληρωνόταν ποτέ... Παράλληλα συνέχισε τις επιδόσεις του στον πρακτικό ρομαντισμό, μέσα στην αμορφοζική ατμόσφαιρα της φανταστικά ανεκτικής ιταλικής αριστοκρατίας. Στις πολιτικές του πεποιθήσεις ήταν περισσότερο αντιβασιλικός, χωρίς όμως να τρέφει και φιλολαϊκά αισθήματα. Ήταν εναντίον της καταπίεσης, αλλά δε συμπαθούσε αντίθετα καταφρονούμενους τους καταπιεσμένους. Στο φρόνημα ήταν αριστοκρατικός από πεποίθηση και καταγωγή. Όταν υποστήριζε ένα λαϊκό ξεσηκωμό, το έκανε απ’ υψηλού, σαν προστάτης των κατώτερων. Οι αυστριακές μυστικές υπηρεσίες τον υποπτεύονταν και τον παρακολουθούσαν διακριτικά, αλλά δεν τον ενοχλούσαν. Είχε συνδεθεί με τη μυστική οργάνωση των Καρμπονάρων, τους προμήθευε όπλα και συνεργαζόταν με τους αρχηγούς τους. Το περίεργο είναι, πως παρόλο που πρωταγωνιστούσε στη ρομαντική κίνηση των γραμμάτων, εκδηλωνόταν σαν θαυμαστής της νοησιαρχικής ποίησης του Pope και κατέκρινε τους ευαίσθητους νεορομαντικούς ιδεαλιστές ποιητές της σχολής του Lake District.

Αν είχαμε περισσότερο χρόνο θα ήταν δυνατό να αναφέρουμε το ποίημά του για τον Κάιν, που εξόργισε τους παραδοσιακούς προτεστάντες, αν και ο ίδιος δεν ήταν ασεβής. Απλώς με τα ποιήματά του διερευνούσε και έκρινε ακραίες διδασκαλίες της μεταρρύθμισης γενικά. Τα δημοσίευσε το 1823, δηλαδή ένα χρόνο πριν το θάνατό του. Κατά την κρίση του Γκαίτε, “οι Άγγλοι ίσως εκφράζονταν για το Βύρωνα όπως επιθυμούσαν. Το βέβαιο είναι πως δεν έχουν να επιδείξουν ποιητή συγκρίσιμο μαζί του”. Μια άποψη ασφαλώς υπερβολική, που πιθανά να περνάει και σπέρματα αληθείας..

Από τη Βενετία και τη Ραβέννα, αφήνοντας την Αδριατική μετακινήθηκε

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

μαζί με τους φίλους του στην Πίζα, στις ακτές του Τυρρηνικού. Είχε πολλή διάθεση για νέα ποιήματα και για πρώτη φορά ασχολήθηκε με τη δραματική ποίηση. Το πιο επιτυχημένο δραματικό του έργο ήταν ο “Werner” γνωστό και ως “η Κληρονομιά”. Ταυτόχρονα επόπτευε τη ναυπήγηση της σκούνας “Bolivar” και ενός μικρότερου σκάφους, του “Ariel”, για τους Shelley. Το “Ariel”, σε μια ξαφνική θύελλα, στο γειτονικό όρμο της Σπέτσιο ανατράπηκε και μαζί του χάθηκε ο Shelley και η οικογένειά του. Ο Βύρωνας, που αντιλήφθηκε το ναυάγιο από την ακτή, και τον κίνδυνο των αγαπημένων του προσώπων, έπεσε στην αγριεμένη θάλασσα με την τόλμη του δεινού κολυμβητή, αλλά δεν πρόφτασε να τους διασώσει.

Σαν παρηγορία, για τον απρόβλεπτο χαμό τους, καταπιάνεται με το ατέλειωτο ποιητικό του έργο, τον “Δον Ζουάν”, πραγματικότητα ένα προσωπικό του ημερολόγιο σε ποιητική μορφή. Η έκτασή του προκαλεί κατάπληξη. Απλώνεται σε διακόσιες περίπου δίστηλες, με τα μικρότερα δυνατά στοιχεία και τέταρτο σχήμα. Κατά προτεραιότητα αναφέρεται σε προσωπικά του βιώματα. Οι κριτικοί παρενόησαν τους ... που αναφερόταν βασικά στην εσωτερική του πάλη, και ονόμασαν ψευτοηρωικό. Έλεγαν πως το σχεδίασε χωρίς σχέδιο. Ο Βύρωνας όμως δεν ήταν ο συγγραφέας ..με όλο τον αυθορμητισμό και την ειλικρίνειά του. Στην ουσία το ποίημα αυτό ήταν η προσωπική του απολογία. Παρουσίαζε τη φιλοσοφία της ζωής του. Σαν σάτιρα γενικότερα, της ανθρώπινης ύπαρξης, ίσως είναι η κορυφαία...

Το Μάρτιο του ίδιου χρόνου, το 1823, έφτασαν τα νέα πως είχε εκλεγεί μέλος της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου. Μιας μικρής ομάδας φιλελευθέρων Άγγλων, που αγκάλιασαν τον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων. Η είδηση αυτή τον αναγέννησε. Η πρώτη ενέργειά του ήταν να πωλήσει τη σκούνα “Μπολιβάρ” και να αγοράσει το πιο θαλασσόμαχο σκάφος “Ηρακλής”, 120 τόνων.

Στις 23 Ιουλίου 1823 αναχωρεί αθόρυβα από το Λιβόρνο και σε 10 ημέρες, στις 3 Αυγούστου, θα αγκυροβολήσει στο Αργοστόλι. Για ένα διάστημα παρέμεινε πάνω στο σκάφος αναμένοντας την άφιξη πλοίων του ελληνικού στόλου να τον συνοδέψουν στη μαχόμενη Ελλάδα. Μάταια όμως. Η αυστηρή ουδετερότητα της αγγλικής προστασίας δεν το επέτρεψε. Έτσι αποφάσισε να εγκατασταθεί στο νησί και να αναμείνει τις εξελίξεις στα Μεταξάτα της Λιβαθούς μαζί με την ολιγομελή συνοδεία του, με την ελπίδα νέων συνεννοήσεων.

Το σπίτι όπου διέμενε σωζόταν μέχρι τους σεισμούς του '53, λίγο δυτικότερα από την Αγία Παρασκευή, εκκλησία του χωριού. Απέναντι ακριβώς υπάρχει ένας παλιός πηγάς που πιθανόν είναι να τον τρέφε ο ίδιος, σαν ανάμνηση των κισσών που κάλυπταν και καλύπτουν ακόμη πολλά από τα αι-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ωνόβια κολέγια και εξοχικά σπίτια στην Αγγλία. Η θέα που απολάμβανε από το σπίτι του, στα Μεταξάτα, ήταν εξαιρετική. Πανοραμικά έβλεπε, αριστερά τον σκοτεινόχρωμο Αίνο, με την αγέραστη αιωνιότητά του. Προς τα νοτιανατολικά τις ακτές του Μοριά και μπροστά του είχε τη Ζάκυνθο και την απλωσιά της Μεσογείου...

Για το Μεσολόγγι, όπου τελικά αποφασίστηκε να μεταβεί, έφυγε με ένα μικρό αβαθές πλεούμενο, ένα “μύστικο”, στις 29 Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου, το 1823. Έφθασε εκεί μετά από επικίνδυνο και περιπετειώδες ταξίδι, αφού πρώτα προσέγγισε στη Ζάκυνθο. Καθώς κατευθυνόταν προς τις Οξιές, το μικρό σκάφος συνελήφθη από τουρκικό πολεμικό. Χάρη στην παρέμβαση του καπετάν Σπύρου Βαλσαμάκη από την Πεσάδα, το σκάφος αφέθηκε ελεύθερο και συνέχισε το ταξίδι του, βόρεια από τις Οξιές, τα νησιά των Μακάρων κατά τους αρχαίους, πέρα από τις εκβολές του Αχελώου και λίγο βορειότερα από τον Αστακό, στο Δραγομέστρο, έναν αφύλακτο λιμενίσκο. Από εκεί έφθασε με τη συνοδεία του στο Μεσολόγγι από ατραπούς. Μετά τρεις εβδομάδες, στις 22 Ιανουαρίου 1824, είχε τα τελευταία γενέθλιά του. Τα γιόρτασε με ένα εξαιρετικό ποίημά του.

Οι αξιέπαινες προσπάθειές του στο Μεσολόγγι, να συμβάλει στην άμυνα της μικρής αυτής πόλης, με τα πολυπληθή γυναικόπαιδα, που είχαν συρρεύσει εκεί από όλη τη δυτική Ρούμελη, είναι γνωστές. Όπως και η άτυχη αλλά θεαματική εκστρατεία που οργάνωσε κατά της Ναυπάκτου, το ισχυρό τουρκικό προπύργιο στην είσοδο του κορινθιακού κόλπου. Γνωστό είναι και το τέλος της δραστήριας ζωής του στην ιερή πόλη από οξύ λοιμώδες νόσημα. Στις 19 Απριλίου 1824, άφησε εκεί την τελευταία του πνοή, γεγονός που συνήρπασε Έλληνες και φιλέλληνες. Ήταν μία προσφορά στην Ελευθερία, στην μητέρα της Ελευθερίας. Οι ευνοϊκές επιπτώσεις του θανάτου του ήταν ανυπολόγιστες. Από μια γενικότερη ιστορική θεώρηση, ήταν μία ατίμητη προσφορά στην πανανθρώπινη έννοια και την προσδοκία της πολιτικής ελευθερίας, της αξιοπρέπειας του ανθρώπου –σε όλο το ύψος, το βάθος και το πλάτος της, και για όλη την ανθρωπότητα.

Πεσάδα, Μάρτης '94

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΣΠΥΡΟΣ Δ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ,

Δρ. ιστορικός

**Η ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ
ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΩΝ ΔΗΜΟ-
ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΓΑΛΛΩΝ, 1797-1799 ***

Για τη μελέτη – μικρό πόνημα αυτό μελετήθηκαν:

Arbois d' frères, *Memoire sur les trois départements de Corsire, d' Ithaque et de la mer Egée, première parti*, A Paris, an sixième de la Republique.

Baeyens Jacques, *Les Français à Corfou*, Athènes, 1973.

Bellaire J. P., *Précis des operations générales de la division française du Levant*, A Paris, an XIII, 1805.

Gaffarel Paul, *Les iles ioniennes pendant la première occupation fransaise*, από *La nouvelle revue*, p.p. 523-548.

Gaultier de Chaubry X., *Aperçu d' un mémoire sur l' occupation des iles ioniennes par les Français, en 1797, 1798, 1799*.

Grasset Saint Sauveur, *Voyage historique, llittéraire et pittores-que dans les isles et possessions ci-devant venitiennes du hevant*, tome troisième, a Paris, an VIII.

Ζερμπάς Διονύσιος Δ., *Σκηναί και επεισόδια από την κατοχήν της Κερκύρας υπό των δημοκρατικών Γάλλων από 17/6 1797 μέχρι και της 20/2 1799*, Αθήναι 1962.

Λοβέρδος Κωστής-Ιωάννης Π., *Ιστορία της νήσου Κεφαλληνίας*, δοκίμιον συγγραφέν ιταλιστί υπό εξελληνισθέν υπό Παύλου Κωνσταντίνου Γρατσιάτου, εν Κεφαλληνία 1888.

Lunzi Ermanno, *Stories delle isole ionie sotto il reggimento dei, repubblicani francesi*, Venezia, 1860, και σε ελληνική μετάφραση Τα Επτάνησα επί Γάλλων δημοκρατικών, 1797-1799 από Αβιγαΐλ Λούντζη Νικοκάτορα, Κέρκυρα 1971.

Μαζαράκης Άνθιμος, *Βιογραφίαι των ενδόξων ανδρών της νήσου Κε-*

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

* Στα 200 χρόνια από την κατάλυση της βενετσιανικής κυριαρχίας στα Επτάνησα, 1797

φαλληνίας, εν Βενετία, 1843.

Μαυρογιάννης Γεράσιμος Ε., Ιστορία των Ιονίων νήσων αρχομένη τω 1797 και λήγουσα τω 1815, τόμ. 1ος, εν Αθήναις, 1889.

Pisani P., L' expedition russo-turque aux iles ioniennes en 1798-1799 από Revue d' histoire diplomatique, p.p. 3-35.

Rodocanachi E., Bonaparte et les iles ioniennes, Paris, 1899 και σε ελληνική μετάφραση υπό Νοεμή Α. Ζωηρού Πασσά. Ο Βοναπάρτης και αι Ιόνιοι νήσοι, Κέρκυρα, 1937.

Τσιτσέλης Ηλίας Α., Κεφαλληνιακά Σύμμικτα, τόμος 1ος, εν Αθήναις 1904.

Χιώτης Π., Ιστορικά Απομνημονεύματα, τόμος 3ος, Ιστορία της Επτανήσου και ιδίως της Ζακύνθου από Βενετοκρατίας μέχρι της ελεύσεως των Άγγλων, 1500-1816, Κέρκυρα, 1863.

Σταθμό πολυσήμαντο στη νεώτερη ιστορία των Επτανήσων συνιστά η κατάλυση της Βενετσιάνικης κυριαρχίας και η ανατροπή του, έως τότε, πολιτικοκοινωνικού κατεστημένου σ' αυτά, έπειτα από την κατάληψη "της γαληνοτάτης Δημοκρατίας του Αδρια", από τις προελαύνουσες στη β. Ιταλία στρατιές του Μ. Ναπολέοντα. Τον πολυσήμαντο αυτό σταθμό με τις επακόλουθες πολιτικο-κοινωνικές εξελίξεις στα Επτάνησα σηματοδότησε το φτάσιμο γαλλικών στρατιωτικών τμημάτων στην Κέρκυρα στις 29 Ιουνίου 1797 με δικτύωσή τους και στα άλλα νησιά. Αρχηγός και διοικητής των Επτανήσων είχε διοριστεί από τον Μ. Ναπολέοντα ο συμπατριώτης του Κορσικανός στρατηγός Ανσέλμος Γεντίλμ μαζί με επιτελείο άλλων Γάλλων αξιωματικών, ανάμεσα στους οποίους διακρινόταν για την ευρύτητα των γνώσεών του, το μέλος του γαλλικού ινστιτούτου Agnauet, καθώς και ο γάλλος κυβερνητικός επίτροπος στην Κεφαλληνία Rocholl και ο Γάλλος πρόξενος στη Ζάκυνθο Γουής.

Η διεθνής αναγνώριση και κατοχύρωση της κυριαρχίας των Επτανήσων από τους δημοκρατικούς Γάλλους πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες αργότερα, μετά τις ναπολεόντειες νίκες κατά της Αυστρίας, με την συνθήκη του Campo-Formio, που υπογράφηκε στις 17 Οκτώβρη 1797 και ειδικότερα με το 105ο άρθρο της, το οποίο καθόριζε:

“Η Γαλλική Δημοκρατία κατέχει εν πλήρει κυριότητι τας πρώην Ενετικές κτήσεις της Ανατολής, ήτοι Κέρκυραν, Ζάκυνθον, Κεφαλληνίαν, Αγ. Λαύραν, Κύθηρα και τας άλλας εξαρτωμένας νήσους και πάσας τας πρώτας εν Αλβανία Ενετικές κτήσεις τας κειμένας νοτίως του Λονδρινού κόλπου”

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Τότε ακολούθησε και η διοργάνωση των Επτανήσων σε τρεις νομούς: της Κερκύρας, ο οποίος περιελάμβανε την Κέρκυρα, τους Παξούς, τον Φανό, το Βίδο, τους Αντίπαξους, το Βουθρωτό και την Παργά· τον νομό της Ιθάκης, ο οποίος περιελάμβανε την Κεφαλονιά, την Μαύρα, την Ιθάκη, τον Κάλαμο, το Μεγανήσι, την Πρέβεζα και τη Βόνιτσα και το νομό του Αιγαίου Πελάγους, ο οποίος περιελάμβανε τη Ζάκυνθο, τις Στοφάδες, τα Κύθηρα και τα Αντικύθηρα.²

Πριν, όμως, από αυτή τη διαίρεση των Επτανήσων σε 3 νομούς και την εγκαθίδρυση σ' αυτούς νέων διοικητικών αρχών, ο στρατηγός Gentili με το επιτελείο του και προεξάρχοντα τον Αρναυέι δραστηριοποιήθηκε για τη διοργάνωση και λειτουργία στα νησιά της νέας πολιτικο-κοινωνικής ζωής τους, η οποία πρωταρχικά συνίστατο στη διοργάνωση και λειτουργία σ' αυτά της τοπικής αυτοδιοίκησης-κυβέρνησης κατά νησί με την εγκατάσταση δημοκρατικών αρχών, δημαρχείων, στις πόλεις, αλλά και σε άλλα νησιωτικά διαμερίσματα. Αυτό το γεγονός, της διοργάνωσης και λειτουργίας ως θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης στα νησιά κατά την περίοδο της κυριαρχίας τους από τους δημοκρατικούς Γάλλους, 1797 – 1799, και μάλιστα κατά την έναρξή της συνιστά και την πρώτη εφαρμογή αυτού του θεσμού στη νεοελληνική ιστορία επί ημιελεύθερου ελληνικού εδάφους. Αυτή η εφαρμογή συντελέστηκε όχι με την άμεση, αλλά με την έμμεση έκφραση της θέλησης του λαού των νησιών, αφού σ' αυτήν οι Γάλλοι αξιωματικοί και μάλιστα το δίδυμο Gentili-Arneuei είχαν την πρωτοβουλία.

Σε μία γενική επισκόπηση των διεργασιών και διαδικασιών στην πορεία εφαρμογής του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης, τότε, στα Επτάνησα και την εγκαθίδρυση σ' αυτά των πρώτων δημοτικών αρχών, δημαρχείων και εκφραστών και φορέων της Εκτελεστικής Εξουσίας πηγάζουν τα ακόλουθα σημαντικά στοιχεία:

1. Η εγκαθίδρυση και λειτουργία των δημαρχείων πρωταρχικά της Κέρκυρας και σε συνέχεια των άλλων νησιών πραγματοποιήθηκε μεν βασικά και με την πρωτοβουλία των γάλλων αξιωματικών, με πρωτεργάτες τον στρατηγό Gentili και τον άμεσο συνεργάτη του Αρναυέι, “εκ των άνω” χωρίς την άμεση συμμετοχή του λαού, όμως στον καταρτισμό και τη σύνθεση των μελών τους συντελεστές υπήρξαν και “οι μάλλον ειδήμονες” του τόπου, οι οποίοι διέχειντο ευνοϊκά προς τη νέα κατάσταση. Χαρακτηριστικό γεγονός, επί του προκειμένου, που αφορά στη συγκρότηση του δημαρχείου της Κέρκυρας, είναι ότι ο Gentili και μάλιστα ο Αρναυέι ζήτησαν από αυτούς του “ειδήμονας” την υποβολή καταλόγων “ονομάτων χρηστών, εντίμων και διαπορετών κατά φρόνα και εμπειρίαν”. Οργανώνας από τους καταλόγους αυτούς έπρεπε να περιέχει 40 ονόματα και από αυτούς, συνολικά 6, Gentili και Αρναυέι επέλεξαν

τα πρόσωπα για το δημαρχείο της πόλης, που διακρίνονταν “διά τα φώτα και την ειλικρινή πίστιν προς την επανάστασιν” και τα οποία αναφέρονταν περισσότερες φορές στους 6 καταλόγους. Έτσι έμμεσα, αν και πολύ περιορισμένα, εκφράστηκε η κοινή γνώμη και ο λαός της πόλης της Κέρκυρας κατά τη σύνθεση των μελών του δημαρχείου της.³

2. Η κατά νησί εγκαθίδρυση των δημαρχείων και ο εξουσιαστικός χαρακτήρας τους. Δημαρχεία εγκαθιδρύθησαν και λειτούργησαν: στην πόλη της Κέρκυρας· στις δυο πόλεις της Κεφαλονιάς, Αργοστόλι και Ληξούρι καθώς και στα προάστια των δύο κάστρων της, του Αγ. Γεωργίου, παλαιάς πρωτεύουσας του νησιού, και της Άσσου· στην πόλη της Ζακύνθου· στην πόλη της Λευκάδας· και στα Κύθηρα. Δεν εγκαθιδρύθησαν δημαρχεία στα δυο μικρότερα νησιά, στους Παξούς και την Ιθάκη, στα οποία τη διοίκηση ανέλαβαν εκεί εγκατεστημένες μικρές γαλλικές φρουρές. Ειδικότερα η διοίκηση της Ιθάκης ανέλαβε ο ευπαιδευτος λόγιος και φιλόλογος Arnaudet, ο οποίος ενθουσιασμένος γι’ αυτό το αξίωμά του έγραφε στον Μ. Ναπολέοντα, ότι πήγε στο νησί αυτό.

“μετ’ αρχαιολογικού ενθουσιασμού, όπως αναπετάσαι την τριχρωμον σημαίαν επί των θεμελίων των του Οδυσσεώς ανακτόρων”⁴

Τα δημαρχεία έφεραν και είχαν τον τύπο λαϊκής κυβέρνησης⁵ και ήσαν σώματα νομοθετικά και εκτελεστικά με εκπροσώπηση της ανωτάτης του κράτους εξουσίας⁶. Πρώτο δημαρχείο εγκαθιδρύθηκε και λειτούργησε ως τέτοιο σώμα το δημαρχείο της Κέρκυρας με σύμπραξη Gentili – Arnaudet και μέρους των πολιτών της πόλης για να επακολουθήσει η εγκαθίδρυσή τους και στα άλλα νησιά⁷.

3. Η αριθμητική σύνθεση των μελών των δημαρχείων. Σύμφωνα με τις σχετικές μαρτυρίες η σύνθεση των δημαρχείων από την άποψη του αριθμού των μελών τους: στην πόλη της Κέρκυρας το δημαρχείο συνίστατο από 48 μέλη· στο Αργοστόλι απαρτιζόταν από 40 μέλη· στην πόλη της Ζακύνθου το δημαρχείο απαρτιζόταν, επίσης, από 40 μέλη· το δημαρχείο της πόλης της Λευκάδας απαρτιζόταν από 24 μέλη· και τέλος το δημαρχείο των Κυθήρων από 15. Δεν μαρτυρείται ο αριθμός των μελών στα δημαρχεία του Ληξουρίου και των προαστίων των δυο κάστρων της Κεφαλονιάς, του Αγ. Γεωργίου και της Άσσου, ενώ δημαρχεία δεν είχαν συγκροτηθεί στα δύο μικρότερα νησιά, τους Παξούς και την Ιθάκη, όπου, όπως ήδη έχει αναφερθεί, τη διοίκηση σ’ αυτά ασκούσαν οι μικρές γαλλικές φρουρές τους.⁸

4. Η συμμετοχή ως μελών στα δημαρχεία οπαδών διάφορων θρησκευτικών δογμάτων και μάλιστα πρωτευόντων θρησκευτικών ενστίων στα νησιά, α-

ΠΑΡΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

νεξάρτητα από τη θρησκευτική τους πίστη. Έτσι μαρτυρούνται μέλη των δημοarchείων: στην Κέρκυρα ο Έλληνας ορθόδοξος του νησιού πρωτοπαπάς, άρχων του δόγματος στο νησί Χαλκιόπουλος Μάντζαρος, ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος κόμης Φραγκίσκος Φέντζη, 2 ραβίνοι και 2 άλλοι ιερωμένοι του δόγματος της ορθόδοξης και της καθολικής εκκλησίας, αναπληρωτές των ηγετών τους· επί πλέον δε στο δημοarchείο της Κέρκυρας ως μέλη του συμμετείχαν ανάλογα με τον πληθυσμό τους 4 Λατίνοι σε πληθυσμό 4.000 ατόμων, 2 εβραίοι σε πληθυσμό 2.000 και 18 έλληνες ορθόδοξοι, συνολικά 24 άτομα. Στην Κεφαλονιά μέλος του δημοarchείου στο Αργοστόλι ήταν και ο τότε αρχιεπίσκοπος Κεφαλονιάς και Ζακύνθου Ιωαννίκιος Άννινος και στη Ζάκυνθο οι δύο εκεί αρχηγοί των χριστιανικών δογμάτων, ο καθένας από τους οποίους είχε την προεδρία του δημοarchείου επί 1 μήνα⁹.

5. Η συμμετοχή ως μελών στα δημοarchεία των νησιών όλων ανεξαιρέτα των κοινωνικών τάξεων. Στα δημοarchεία των νησιών πήραν μέρος, ως μέλη τους, πρόσωπα ανεξάρτητα από τη θρησκεία, την οποία πρέσβευαν, τη φυλή, στην οποία ανήκαν και την επαγγελματική δραστηριότητά τους. Συμμετείχαν σ' αυτά αδιαφόρως ιερείς και κοσμικοί, ευγενείς και τεχνίτες, ναύτες και γεωργοί, κύριοι και υπηρέτες, χρηστοί και κακοήθεις, αστοί και αγρότες και από κάθε άλλη κοινωνική τάξη δίνοντας, έτσι, στα δημοarchεία το χαρακτήρα της λαϊκής στο νησί διοίκησης – κυβέρνησης. Επί του προκειμένου πλέον χαρακτηριστική είναι η σύνθεση του δημοarchείου του Ληξουρίου στην Κεφαλονιά. Σ' αυτό, σύμφωνα με σχετική μαρτυρία, όπως και σε όλα τα δημοarchεία των άλλων διαμερισμάτων του νησιού "προσελήφθησαν μέλη εξ εκάστης κλάσεως οία ιερείς, πρώην ευγενείς, τεχνίται, ναύται, γεωργοί, αυθένται και υπηρέται αδιακρίτως, ρακένδυτοι, κακοήθεις και ακόλαστοι, ενώ στο δημοarchείο της Ζακύνθου μαρτυρούνται και ιατροί και πεπαιδευμένοι νομικοί και τινες των ευγενών και αυτών"¹⁰.

6. Η σύνταξη κανονισμού των εργασιών του δημοarchείου της Κέρκυρας μετά την εγκαθίδρυσή του. Αυτή η σύνταξη υπήρξε από τις πρώτες φροντίδες του δημοarchείου της Κέρκυρας, στο οποίο, μετά την άρνηση του Βενετού πρεσβευτή Widmann να αναλάβει την προεδρία του, την προεδρία ανέλαβε ο Σπυριδών Θεοτόκης. Στις πρώτες συνεδριάσεις τους τα μέλη του δημοarchείου της Κέρκυρας μελέτησαν, συνέταξαν και ψήφισαν τον κανονισμό των εργασιών του. Σύμφωνα με ορισμένες διατάξεις του: η εκλογή του προέδρου και αντιπροέδρου του θα διεξάγονταν με μυστική ψηφοφορία· η παραμονή τους στο αξίωμα αυτό θα διαρκούσε ένα μήνα· οι συνεδριάσεις του δημοarchείου θα ήταν ανοικτές στο κοινό· τις συνεδριάσεις δεν μπορούσαν να παρακολουθούν περισσότεροι από 40· τα μέλη του δημοarchείου χαρακτήριζαν ως άτακτους και κανένα από αυτά δεν μπορούσε να κατηγορηθεί

ΙΑΚΩΒΑΤΕΒΟΥ
ΕΠΙΜΟΝΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

έγραψε ή είπε κατά την άσκηση των καθηκόντων του¹¹.

7. Ο διαχωρισμός των μελών του δημαρχείου της Κέρκυρας σε 8 επιτροπές. Ο διαχωρισμός αυτός αποσκοπούσε στη μελέτη και αντιμετώπιση των προβλημάτων της δικαιοδοσίας καθημιάς από τις 8, και κατ' άλλη μαρτυρία 12, επιτροπές. Η σημαντικότερη από αυτές ήταν η επιτροπή της κοινής ή δημόσιας ασφάλειας, όλες δε είχαν το δικαίωμα να προτείνουν στην ολομέλεια του δημαρχείου νόμους και κανονισμούς της δικαιοδοσίας τους, να προτείνουν διορισμούς των αναγκαίων υπαλλήλων για την απρόσκοπτη λειτουργία του δημαρχείου και να επιλαμβάνονται εκκλησιαστικών υποθέσεων και του κλήρου. Από τις άλλες, εκτός της επιτροπής της κοινής ασφάλειας, επιτροπές, μαρτυρούνται, με αποκλίσεις των σχετικών μαρτυριών, αυτές που αφορούσαν την υγεία, την οικονομία, τα στρατιωτικά και τον στρατό με προεξάρχουσα πάντοτε την επιτροπή της κοινής ασφαλείας, στην οποία είχε ανατεθεί η εκτελεστική εξουσία με ειδικότερα καθήκοντα την τήρηση της κοινής ησυχίας και τάξης και την επαγρύπνηση κατά των οχλαγωγών και των δημοκόπων. Στα άλλα νησιά δεν μαρτυρούνται επιτροπές των δημαρχείων, όμως πιθανότατα να λειτουργήσουν τέτοιες, ενώ στη Ζάκυνθο μαρτυρείται ο διαχωρισμός της πόλης σε 4 συνοικίες, στις οποίες προσέδωσαν τα ονόματα και τις επωνυμίες της Ελευθερίας, (de la liberté), της Ισότητας (de l' égalité), της Ενότητας (de l' unité) και της Αδελφότητας (de la fraternité)¹².

8. Η εμφύτευση του δένδρου της Ελευθερίας στα νησιά. Μια από τις πρώτες φροντίδες των δημαρχείων όλων των νησιών ήταν και η συμβολική εμφύτευση του δέντρου της Ελευθερίας, κατά την οποία, σύμφωνα με όλες τις μαρτυρίες επικράτησε "ιακωβίνειος" ατμόσφαιρα. Κατά την τελετή αυτής της φύτευσης στις κεντρικές πλατείες της Κέρκυρας είτε του Αργοστολιού στη σημερινή πλατεία της Καμπάνας, που τότε ονομάστηκε πλατεία της Ελευθερίας, επεκράτησε πραγματικός Διονυσιακός θριαμβικός ενθουσιασμός. Το δέντρο ευλογήθηκε και αγιάστηκε από τους επί κεφαλής της Οθρόδοξης και της Καθολικής Εκκλησίας με την παρουσία όλων των πολιτικών και στρατιωτικών αρχών και μεγάλης ενθουσιαστικής συμμετοχής του πλήθους με όλους να φορούν στα στήθη τους το τρίχρωμο εθνόσημο. Κατά τη διάρκεια της τελετής στήθηκαν γύρω από το δένδρο χοροί και συμπόσια με τραγούδια πατριωτικά με προεξάρχοντα τη Μασσαλιώτιδα και το Θούριο του Ρήγα. Παντού στις πόλεις και στα φρούρια ανυψωνόταν τρίχρωμη γαλλική σημαία, καίγονταν οι σημαίες του Αγ. Μάρκου, σύμβολα της βενετσιάνικης κυριαρχίας, με κωδωνοκρουσίες και χαρετιστήριους πυροβολισμούς. Σύρθηκαν στους δρόμους και πυρπολήθηκαν οι χονδρές βίβλοι, τα libra d' oro των ευγενών. Καταξεδιέστησαν όλα τα βενετσιάνικα σύμβολα και ευήληματα. Σχίστηκαν τα διπλώματα των ευγενών. Ποδοπατήθηκαν τα οικόσημα τους. Κα-

ταργήθηκαν οι διακρίσεις, οι τίτλοι και τα προνόμια της κληρονομικής αριστοκρατίας στα νησιά. Κατεδαφίστηκαν και κατακερματίστηκαν οι λέοντες του Αγ. Μάρκου. Φλογεροί δημοκράτες ομιλητές, μέλη των δημορχείων, υμνούσαν, μέσα σε λαϊκό παραλήρημα, τα αγαθά της Δημοκρατίας και της Ελευθερίας κατακεραυνώνοντας τη βενετσιάνικη κυριαρχία για τη λαϊκή καταπίεση, τον αυταρχισμό και τη διαφθορά της¹³.

9. Η διοργάνωση της Δικαιοσύνης. Ανάμεσα στα πρώτα μελήματα των δημορχείων στα νησιά ήταν και η διοργάνωση της Δικαιοσύνης. Σε κάθε κεντρικό δημορχείο εγκαθιδρύονταν ποινικά και αστικά δικαστήρια, πρωτοβάθμια και Εφετεία, σε κάθε δε τμήμα – καντούνι, στο οποίο είχε διαιρεθεί το έδαφος των νησιών εγκαθιδρυόταν ειρηνοδικείο, του οποίου τα μέλη εκλέγονταν από τα πλέον σεβάσμια άτομα των οικογενειών. Με την ίδρυση των δικαστηρίων συντελέστηκε και η μεταρρύθμιση της απονομής της δικαιοσύνης με βάση την αρχή της ισότητας των πολιτών. Πέραν από αυτή τη φροντίδα τα δημορχεία πήραν και μέτρα για την καθαριότητα της περιοχής τους και τον καλύτερο φωτισμό¹⁴.

10. Η έκδοση και κυκλοφορία προκηρύξεων, με τις οποίες τα δημορχεία διακινούσαν στο λαό τις νέες επαναστατικές ιδέες και αρχές. Με την εγκαθίδρυση και την έναρξη της λειτουργίας τους όλα τα δημορχεία των νησιών εξέδωσαν και κυκλοφόρησαν προκηρύξεις, με τις οποίες διακίνησαν στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα τις νέες επαναστατικές ιδέες και αρχές. Επί του προκειμένου επισημαίνουμε: Την προκήρυξη, την οποία εξέδωσε το δημορχείο της Ζακύνθου στις 11 Ιουλίου 1797 και έτος Α΄ της Ελευθερίας του Ιονίου, “ως δημορχείο του κυριάρχου λαού της Ζακύνθου” με την ευκαιρία της εμφύτευσης του δένδρου· αυτή με την επικεφαλίδα Ελευθερία – Ισότης απευθυνόταν προς τους ελεύθερους πολίτες της πόλεως και της νήσου της Ζακύνθου και ανάμεσα στα άλλα εξαιρόντας “την υπό των Γάλλων δωρισθείσαν ελευθερίαν εις τον κυριάρχον της Ζακύνθου λαόν” και εξυμνώντας την ανατολή νέας ημέρας τόνιζε “Αδελφοί συμπολίται. Είμεθα λαός κυρίαρχος, αναγεννηθέντες ελεύθεροι κατά ταύτην την ημέραν, ήτις θα ανατείλει εκείνα του Περικλέους, του Αριστείδου, του Σόλωνος. Το πρώτον εχέγγυον της ημετέρας ελευθερίας είναι ότι βλέπομεν ημάς αυτούς απολύνοντας των ξένων αλύσεων και συσφιγγόμεθα δια δεσμών αδελφικής αγάπης¹⁵.

Το δημορχείο της Κέρκυρας με την ευκαιρία της εμφύτευσης του δένδρου της ελευθερίας εξέδωσε και κυκλοφόρησε προκήρυξη με επικεφαλίδα Ελευθερία – Ισότης – Αδελφότης¹⁶. Η επιτροπή της κοινής ασφάλειας στο Αργοστόλι της Κεφαλονιάς στην προκήρυξη, που εξέδωσε και κυκλοφόρησε “εν ονόματι της κυριαρχίας του λαού” ετεσήμενε “Κεφαλονιάς αναγεννηθέντες... η μέρα διαγής και φωτεινή διαδέχεται νύκτα μακράν και σκοτεινή και ηρόα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ημέτερος κώδιξ έσεται η Ελευθερία, η Ισότης, η Δικαιοσύνη”¹⁷.

Οι βασικές αρχές, τις οποίες τα δημαρχεία των Επτανήσων διακίνησαν στο λαό τους κατά την περίοδο της κυριαρχίας των Γάλλων δημοκρατικών σ’ αυτό τόσο με τις ποικίλες δραστηριότητές τους, όσο και προ πάντων με τις προκηρύξεις τους, με τις οποίες αναδείχτηκαν και θεμελιακά κέντρα της διάδοσης στο λαό των νέων επαναστατικών ιδεών, ήσαν:

1. Η αρχή της ελευθερίας, ισότητας και αδελφότητας. Στο ψήφισμα του δημαρχείου της Κέρκυρας στις 2 Ιουλίου 1797, κατά την εμφύτευση του δέντρου της Ελευθερίας, κοντά στα άλλα, επισημαινόταν:

“Εκείνα τα της βίας και αυθαιρεσίας σύμβολα της αριστοκρατίας, τα οποία ανεμίζοντο υβριστικά επί των ημετέρων τειχών και εδυνάστευον κατά τας ημετέρας θαλάσσας κατεφαγώθησαν υπό του πυρός εν ευφημίαις των αγαθών συμπολιτών και χειροκροτήμασι του πλήθους. Η ολοκαύτωσις αύτη εχαροποιήσατο όλον τον ελεύθερο λαόν της Κέρκυρας. Αυτός εδοξολόγησε προς το Υπέρτατον Ον, ενώ συγχρόνως ώμνυε ενώπιον αυτού το μίσος κατά της αριστοκρατίας, έρωτα προς την ελευθερίαν και ισότητα και αβίαστον προσκόλλησιν εις τα δικαιώματα του ανθρώπου”¹⁸.

Με το ψήφισμα του αυτού δημαρχείου της Κέρκυρας στις 6 Ιουλίου 1797 και α’. έτος της κερκυραϊκής ελευθερίας καταργούνταν οι τίτλοι, τα προνόμια και τα δικαιώματα της αριστοκρατικής ολιγαρχίας, με επικεφαλίδα του την επαναστατική αρχή Ελευθερία – Ισότης – Αδελφότης, και καθοριζόταν να εξαφανιστούν από το νησί “οι βδελυροί λέοντες, τα άγρια παράσημα της βενετικής αριστοκρατίας και η χρυσή βίβλος και άπαν ψήφισμα ή διάταγμα εκδηλούν τίτλους και προνόμια ολιγαρχικής διακρίσεως, αξιοκατάκριτα σύμβολα σκλαβιάς και δουλείας”¹⁹.

Στην προκήρυξη της επιτροπής της κοινής ασφάλειας στο Αργοστόλι, η οποία απευθυνόταν στο λαό της Κεφαλονιάς “Εν ονόματι της κυριαρχίας του λαού” με σύνθημα Ελευθερία – Ισότης τονιζόταν ότι:

“ήδη ο ημέτερος κώδιξ έσεται η Ελευθερία, η Ισότης και Δικαιοσύνη”²⁰. Η προκήρυξη του δημαρχείου της Ζακύνθου στις 11 Ιουλίου 1797, α’. έτος της Ελευθερίας του Ιονίου, η οποία απευθυνόταν στο λαό του νησιού έφερε επικεφαλίδα Ελευθερία – Ισότης²¹. Χαρακτηριστικό, επί του προκειμένου είναι το γεγονός ότι στην πόλη της Ζακύνθου οι 4 συνοικίες, τμήματά της έφεραν τις επωνυμίες.

“de la Liberté, de l’ Egalité, de l’ Unité, de la Fraternite” ²².

2. Η αρχή της Λαϊκής Κυριαρχίας. Η προκήρυξη της κοινής ασφαλείας στο Αργοστόλι στις 22 Αυγούστου 1797 εκδόθηκε στο όνομα του κυρίαρχου Λαού του νησιού²³. Η προκήρυξη του δημαρχείου της Ζακύνθου στις 11 Ιουλίου 1797, η οποία απευθυνόταν “προς τους πολίτες, τους κληρικούς, τους ευγενείς και

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

νήσου ταύτης” επεσήμαινε ότι το δημαρχείο δημοσίευσε αυτή και κυκλοφόρησε ως δημαρχείο “του κυριάρχου λαού της Ζακύνθου”²⁴. Είναι, επίσης, χαρακτηριστική, επί του προκειμένου, η μαρτυρία ότι

“ταις αρχαίς και ταις αξιώμασιν ήσαν παραδεκταί άπαντες δημοκρατικώ δικαίωματι και ισοπολιτεία”²⁵.

Τέλος η αρχή της Λαϊκής Κυριαρχίας, η οποία επάξια διακινήθηκε στο λαό των Επτανήσων κατά την περίοδο της κυριαρχίας τους από τους δημοκρατικούς Γάλλους, καταφαίνεται και από το γεγονός ότι στα δημαρχεία των πόλεων και των διαμερισμάτων των νησιών με εντυπωσιακό ιστορικό τεκμήριο τη σύνθεση του δημαρχείου του Ληξουρίου στην Κεφαλονιά, έπαιρναν μέρος ως μέλη τους εκπρόσωποι όλων ανεξαιρέτα των κοινωνικών τάξεων.²⁶

3. Η αρχή της ελεύθερης άσκησης πάσης λατρείας. Με τις προκηρύξεις και τις άλλες δραστηριότητες των δημαρχείων καθιερωνόταν και η αρχή της ελεύθερης άσκησης πάσης λατρείας “το απαραβίαστον της εξασκήσεως πάσης θρησκευτικής εισηγήσεως” και “το υπέρτατον ον έσεται η αρχή και τέλος πάσης πράξεως”²⁷. Είναι, επί του προκειμένου, επίσης, χαρακτηριστικές οι μαρτυρίες ότι στα δημαρχεία των νησιών ως μέλη τους συγκαταλέγονταν άτομα διαφόρων θρησκευτικών δογμάτων με προεξάρχοντας τους ηγέτες τους, και

4. Η αρχή του απαραβίαστου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ιδιοκτησίας και των μελών των δημαρχείων. Αυτή η αρχή εμφανίζεται για πρώτη φορά στην προκήρυξη του στρατηγού Gentili αμέσως μετά την αποβίβασή του στην Κέρκυρα, με την οποία γνωστοποιούσε στο λαό του νησιού τη διατήρηση αθίκτων των δικαιωμάτων ζωής και περιουσίας²⁸. Χαρακτηριστική, επίσης, η μαρτυρία ότι στο ψήφισμα του δημαρχείου της Κέρκυρας, στις 2 Ιουλίου 1797 τονιζόταν ότι ο λαός ορκίστηκε “αβίαστον προσκόλλησις εις τα δικαιώματα του ανθρώπου”²⁹.

Τα δημαρχεία των Επτανήσων κατά την περίοδο της κυριαρχίας τους από τους δημοκρατικούς Γάλλους, 1797-1799 όχι μόνο υπήρξαν η εκδήλωση του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης για πρώτη φορά, αλλά και κέντρα διακίνησης, στο ανάλογο σ’ αυτά μέρος, των νέων επαναστατικών ιδεών και αρχών. Έθεσαν, έτσι, τα στρατόπεδα των αγώνων του λαού, κατά τις μεταγενέστερες περιπέτειες των νησιών και μάλιστα κατά την περίοδο του αγγλικού προτεκτοράτου των Επτανήσων, για την υπεράσπιση και κατοχύρωση των θεμελιωδών αρχών της πολιτικο-κοινωνικής ζωής των λαών, και στη συγκεκριμένη περίπτωση του επτανησιακού λαού και κατ’ επέκταση και του τουρκοκρατούμενου ελληνικού, της ελευθερίας, της ισότητας, της αδελφότητας, των δικαιωμάτων και της Δημοκρατίας με Λαϊκή Κυριαρχία. Ακόμη: χάρις στον δημοκρατικό Επτανησιακό λαό και την άξια πρωτοφανή ηγεσία του, έζησαν προοδευτικά μεν, αλλά ασφαλέστατα τα θεμέλια του δημοκρατικού-επαι

σοφικού και πολιτικό-κοινωνικού συστήματος της Επτανησιακής Πολιτικής Σχολής με κορύφωση το σύστημα των Ριζοσπαστών στα χρόνια του αγγλικού προτεκτοράτου των Επτανήσων, από τους οποίους και εύλογα η Σχολή φέρει την επωνυμία της. Και αυτό, κοντά στα άλλα, καταξιώνει και τα δημαρχεία των νησιών, τα οποία δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν πρωτοπορικά, ως θεσμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, στις δέλτους της νεοελληνικής ιστορίας.

Σημειώσεις

1. Δηλ. τη συνθήκη και το 5ο μέρος της Martens G.F., Recueil des principaux traités de paix, συμπληρωματικός τόμος, London 1837, Paris 1861, p. 208, Lunzi Erm., Storia delle isole ionie sotto il reggimento dei repubblicani Francesi, Venezia 1860, p. 74 και σε ελληνική μετάφραση από Αβιγαΐλ Λούντζη Νικοκάτωρα, Τα Επτάνησα υπό δημοκρατικούς Γάλλους, 1797-1799, Κέρκυρα 1971, τ. Α.

2. Βλ. Baeyens Jacques, ό.π. στη σημ. με στοιχεία*, p. 28, Bellaire J. P., όπως παραπάνω, στη σημ. *, p.p. 9,10, Lunzi, ό.π., στη σημ.*, p. 74, σελ. 80 η συνθήκη του Campo-Formio, p.p. 84-85, σσ. 87-89 η διαίρεση των Επτανήσων σε 3 νομούς κ.ά.

3. Βλ. Arbois, ό.π., pp 78-79, Gaffarel, ό.π., p. 528, όπου μαρτυρείται ότι στην Κέρκυρα εγκαταστάθηκε δημαρχείο από τον Gentili, του οποίου τα μέλη εκλέχθηκαν από τους κατοίκους της πόλης, Lunzi, ό.π., p. 41-42, σελ. 50-51, Μαυρογιάννη, ό.π. 1-80οFodecanachi, ό.π. p. 42, όπου μαρτυρείται ότι ο Αρναυετ μη έχοντας εμπιστοσύνη στη λαϊκή ψήφο, κάλεσε κρυφά στο διοικητήριο 10 πρώτης τάξης πολίτες και τους επεφόρτισε χωριστά να υποδείξουν 40 συμπολίτες τους ως μέλη του δημαρχείου διακρινόμενους για τα φώτα και την ευθύτητά τους, Χιώτης, ό.π., 3, σ. 580-581, όπου μαρτυρείται ότι ο Gentili ζήτησε από τους μάλλον ευυπολόγητους και μάλλον φωτισμένους Κερκυραίους “κατάλογον ονομάτων χρησίμων, εντίμων και διαπρεπών κατά φώτα και εμπειρίαν” ενώ ο Αρναυετ “διατρέξας εις πολιτικούς τινάς συλλόγους, επέτυχε να κατασταθώσι 6 τοιοῦτοι κατάλογοι”.

4. Βλ. Μαυρογιάννης, ό.π. 1, 94.

5. Βλ. Lunzi, ό.π., p. 43, σελ. 52 “popolare governo”.

6. Βλ. Μαυρογιάννη, ό.π., 1, 86-87.

7. Βλ. Arbois, ό.π., p. 80-81, όπου μαρτυρείται ότι κατά την εγκαθίδρυση δημαρχείου στο Αργοστόλι, ως έδρας της άλλοτε βενετσιάνικης κυριαρχίας, 3-4 άλλες πόλεις της Κεφαλονιάς αξίωσαν και σ’ αυτές εγκαθίδρυση δημαρχείων. Ο Gentili για να αποφύγει τη φροτιά του εμφύλιου πολέμου και τη διχόνοια ανάμεσα στους κατοίκους του νησιού εγκατέστησε δημαρχεία και σε άλλα διαμερίσματα, Baeyens, ό.π., p. 25, Ζορμπάς, ό.π., σ. 13, Λοβάρδος, ό.π., σ. 202, όπου μαρτυρείται ότι συνεστήθησαν δημαρχεία στις 2 πόλεις της Κεφαλονιάς “και εν τω εν εξοχέσ και εν τοις προαστείσι των δυο φρουριών της νήσου”, Μαυρογιάννης, ό.π., 1, 86-87, 92, 93, 94, Lunzi,

ό.π., p. 43, σ. 52, Χιώτης, ό.π., 3 σσ. 580, 581, 519, 590, 593, 597.

8. Βλ. Ζορμπάς, ό.π., στη σημ. •, σελ. 14, Lunzi, ό.π., p. 41-42, σ. 51, Μακρογιάννης, ό.π., 1, σσ. 81, 92, 93, 94, Rodacanachi, ό.π., p. 42, Χιώτης, ό.π., 3 σσ. 580-581-, 590-593.

9. Βλ. Arbois, ό.π., p. 82, όπου χαρακτηριστικά σημειώνεται ότι οι αρχηγοί της ελληνικής εκκλησίας στα νησιά συγκαταλέγονταν στους δικούς μας δημοκρατικούς, αυτοί του ευαγγελίου ζηλωτές ιεραπόστολοι της επανάστασής μας. Baeyens, ό.π., p. 24, όπου τη σύνθεση του δημαρχείου της πόλης της Κέρκυρας χαρακτηρίζει ως παράδοξο συνδυασμό, *étrange association*, Ζορμπάς, ό.π., 6-16, Lunzi, ό.π., p. 41-42, σ. 51, Λοβάρδος p. , σελ. 202, όπου, πολέμιος των δημαρχείων και της επανάστασης, σημειώνει “ήτο θλιβερόν το βλέπειν τον ατυχή αρχιεπίσκοπον Ιωαννίκιον Άννινον βιαζόμενον να φορεί το τρίχρουν περιώμιον και να κάθηται εν των Δημαρχείω μετά του όχλου, ίνα μετά τούτου απονεμίει δικαιοσύνην”, Μακρογιάννης, ό.π., 1, σσ. 81, 92, 94, Rodocanachi, ό.π., p. 42, Χιώτης, ό.π., 3, σσ. 580, 590, 597.

10. Βλ. Λοβάρδος, ό.π., σ. 202, όπου μαρτυρείται ότι συγκροτήθηκαν δημαρχεία “συναναμίξαντες παν είδος προσώπων” με εξειδίκευση σε συνέχεια της κοινωνικής τους προέλευσης, Lunzi, ό.π., p. 41-42, σ. 51, Μαυρογιάννης, ό.π., 1, σ. 92-94, Rodocanachi, ό.π., p. 42, Χιώτης, ό.π., 3 σελ. 580 και 593, όπου τα παραθέματα του κειμένου με απαξίωσή του για τη σύνθεση του δημαρχείου Ληξουρίου

11. Βλ. Lunzi, ό.π., p. 43, 47, σελ. 43, 55, Μαυρογιάννης, ό.π., 1, σ. 82, Rodacanachi, p. 46, Χιώτης, 3, σσ. 581, 583.

12. Βλ. Baeyens, ό.π., p. 25, όπου μαρτυρούνται, συγκροτημένες από τον Αρναυετ, 12 οι επιτροπές στο δημαρχείο της Κέρκυρας: της δημόσιας ασφάλειας επιφορτισμένη την εκτελεστική εξουσία κάτω από τον έλεγχο της κυβέρνησης· του εμπορίου και των τεχνών· της αστυνομίας· των παιγνίων και θεάτρων· της εθνικής φρουράς· των υδάτων και των δεξαμενών· των δημοσίων καταστημάτων· των στρατιωτικών καταλυμάτων· της διατροφής· της υγείας και των φυλακών· των σχολείων· και της θρησκείας. Ο Lunzi, ό.π., p. 46, σελ. 54 μαρτυρεί μόνον την επιτροπή της κοινής σωτηρίας, την σπουδαιότερη, η οποία ασκούσε την εκκλησιαστική εξουσία, ενώ δεν αναφέρει τις άλλες 7. Ο Μακρογιάννης, ό.π., 1, σσ. 84 και 86 τις 8 επιτροπές μαρτυρεί: την επιτροπή της δημόσιας ασφάλειας, με επί κεφαλής τον κεφαλονίτη θεομό δημοκράτη και οπαδό της επαναστάσης Νικ. Λοβέρδο, με καθήκοντα την τήρηση της κοινής ηουχίας και τάξης, την επιτροπή της υγείας· του εμπορίου και των τεχνών· της οικονομίας· της αστυνομίας· της δημόσιας εκπαίδευσης· και των στρατιωτικών. Ο Rodocanachi, ό.π., p. 46 μαρτυρεί τις 8 επιτροπές: της δημόσιας ασφάλειας· του εμπορίου· της υγείας· των τεχνών· της δημόσιας οικονομίας· της εκπαίδευσης· της αστυνομίας και του στρατού, ενώ στη p. 82 μαρτυρεί το διαχωρισμό της πόλης της Ζακύνθου σε 4 συνοικίες – τμήματα με τα ονόματα και τις επωνυμίες, όπως αναφέρεται στο κείμενο. Τέλος ο Χιώτης, ό.π., 3, σ. 582 μαρτυρεί τις επιτροπές του δημαρχείου.

χείου της Κέρκυρας: την επιτροπή της δημόσιας ασφάλειας· την υγειονομική· την τεχνική· την οικονομική· την αστυνομική· τη διακοσμητική· την εκπαιδευτική· και τη στρατιωτική.

13. Βλ. Baeyons, ό.π., p. 33-34, Ζορμπάς, ό.π., σ. 14, Λοβέρδος, ό.π., σ. 202, όπου καταφερόμενος σημειώνει ότι οι πολίτες “ως μαινόμενοι εχόρευον περί το ειρημένον δένδρον, Lunzi, ό.π., p. 48-50, σ. 60-h61, Μαυρογιάννης, ό.π., 1, σ. 87 και 89, ο οποίος μαρτυρεί ότι όλα αυτά περί το δένδρον της Ελευθερίας γινόταν “ως ευπρόσδεκτος θυσία εις το υπέρτατον ον” και σσ. 92-93 και 95, Rodocanachi, ό.π. p. 47, Χιώτης, ό.π., 3, σσ. 580-584, 590-591, 397, όπου μαρτυρείται ότι στη Ζάκυνθο το δένδρον της ελευθερίας “ήν ιστός τρίχρωμος έχων επί κεφαλής σκούφον κόκκινον, σημείον των δημοκρατικών Ιακωβίνων” και αλληγορικές εικόνες περί αυτόν της ισότητος, αδελφότητος, ελευθερίας και ειρήνης.

14. Βλ. Arbois, ό.π., p. 81, Gaffarel, ό.π., p. 528, Lunzi, ό.π., p. 60-62 σσ. 70-71 και p. 64-65 σσ. 72-73, Χιώτης, ό.π., 3, σ. 601.

15. Βλ. Lunzi, ό.π. p. 90-93, σ. 93-95, Μαυρογιάννης, ό.π., 1, σελ. 94, Rodocanachi, ό.π., p. 47, Χιώτης, ό.π., 3, σσ. 594-595.

16. Βλ. Μαυρογιάννης, ό.π., 1, σ. 87, Χιώτης, ό.π., 3, σ. 587.

17. Βλ. Μαυρογιάννης, ό.π., 1, σ. 93, Χιώτης, ό.π., 3, σ. 592.

18. Βλ. Lunzi, ό.π., p. 49, σ. 60-61, Μαυρογιάννης, ό.π., 1, 88-89, Χιώτης, ό.π., 3, 586-587.

19. Βλ. Lunzi, ό.π., p. 50-51, σ. 61-62, Χιώτης, ό.π., 3, 587-588.

20. Βλ. Χιώτης, ό.π., 3, σελ. 592.

21. Βλ. Μαυρογιάννης, ό.π., 6, σ. 94, Χιώτης, ό.π., 3, σσ. 594-595.

22. Βλ. Rodocanachi, ό.π., p. 82, της Ελευθερίας, Ισότητος, Ενότητας, Αδελφότη-
τας.

23. Βλ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 20.

24. Βλ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 21.

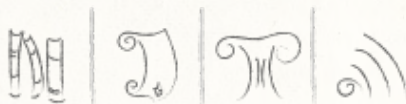
25. Βλ., ό.π., Χιώτης, 3, σ. 602.

26. Βλ. Λοβέρδος, ό.π., σ. 202, Χιώτης, ό.π., 3, σ. 593.

27. Βλ. Lunzi, ό.π., p. 91, Μαυρογιάννης, ό.π., 1, σ. 94, Χιώτης, ό.π., 3, σ. 594-595, των προκηρύξεων του δημαρχείου της Ζακύνθου στις 11 Ιουλίου 1797.

28. Βλ. ενδεικτικά Lunzi, ό.π., p. 38.

29. Βλ., ό.π., στη σημ. με αριθ. 18.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΟΝΙΤΙΚΗΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ

Η Κεφαλονιά ήταν πάντοτε ο κατ' εξοχήν ναυτότοπος της Ελλάδας. Η πιο παλιά ένδειξη που έχουμε, είναι από ένα μεγάλο σκάφος της οικογένειας Βεργωτή, που ταξίδευε στην Αδριατική στα 1583. Και φυσικά, εφόσον έχουμε πληροφορίες για ένα σκάφος, μπορούμε να κάνουμε το συλλογισμό πως και άλλα κεφαλονίτικα σκάφη ταξίδευαν την εποχή εκείνη έξω από το Ιόνιο πέλαγος. Πόσα ήταν και ποιό ήταν το μέγεθός τους, μας είναι άγνωστα. Και οι πληροφορίες μας, πιο συγκεκριμένες, αρχίζουν στα 1701, όπου βρίσκουμε επτανησιακά σκάφη να πηγαίνουν στο σημαντικό της εποχής εκείνης λιμάνι της Αδριατικής, την Senegaglia, που φημιζόταν για τις εμποροπανηγύρεις του. Στα πρώτα 32 χρόνια του 18ου αιώνα έφθασαν εκεί 24 κεφαλονίτικα σκάφη, στη δεκαετία 1740-50 έφθασαν άλλα 49, στην επόμενη άλλα 47 και μέχρι το τέλος του αιώνα καταγράφονται ακόμη 38 σκάφη.

Από την αρχή του 18ου αιώνα, και πιο συγκεκριμένα από το 1704, εμφανίζονται το Μεσολόγγι και Αιτωλικό με μια αξιόλογη ναυτιλία. Γύρω στα 1750 αναφέρεται πως οι δυο αυτές πόλεις, είχαν κάπου 150 σκάφη. Δεν ξέρουμε, πόσα απ' αυτά ήταν μεγάλα. Έχουμε όμως πληροφορίες πως Κεφαλονίτες μαζί με Θιακούς συνεταιρίστηκαν με τους Μεσολογγίτες και ταξίδευαν τα σκάφη τους σε μακρινές θάλασσες. Έτσι, πάλι από τις πληροφορίες για τις αφίξεις των σκαφών στην Senegaglia, εκτός από τα παραπάνω σκάφη, έχουμε 16 αφίξεις συνεταιρικών σκαφών με Κεφαλονίτες καπεταναίους μεταξύ των ετών 1840-1860.

Ο συνεταιρισμός αυτός, συνεχίστηκε για αρκετά χρόνια. Στα 1764, που έγινε κάποια απογραφή των μεσολογγίτικων και αιτωλικών σκαφών, μαθαίνουμε πως 32 μεγάλα σκάφη ήταν συνεταιρικά με τους Κεφαλονίτες. Και όταν λέμε συνεταιρικά, εννοούμε πως οι Μεσολογγίτες τα ναυπηγούσαν στη λιμνοθάλασσα, ίσως μάλιστα με Κεφαλονίτες καραβομαραγκούς, εφοδίαζαν τα φορτία, ενώ οι Κεφαλονίτες έβαζαν τη ναυτοσύνη και ίσως να είχαν και συμμετοχή στην αξία του σκάφους. Πρόκειται για ένα θαυμάσιο συνδυασμό, που δούλεψε μέχρι το 1770, οπότε πειρατές Δουλτοινιώτες έκαναν επιδρομή

και όσα σκάφη βρήκαν στη λιμνοθάλασσα του Μεσολογγίου τα κατέστρεψαν.

Έχουμε μερικές πληροφορίες για τη δράση των Κεφαλονιτών στην Τεργέστη που άρχισαν να εγκαθίστανται εκεί, γύρω στα 1750. Το λιμάνι αυτό, ήταν τότε αυστριακό και ήταν μεγάλο εμπορικό κέντρο. Μαθαίνουμε ακόμα πως από το 1747 δεκαεπτά Επτανήσιοι καπεταναίοι, μεταξύ των οποίων και 11 Κεφαλονίτες, που ταξίδευαν συχνά στην Τεργέστη, ζήτησαν από την Αυτοκράτειρα το διορισμό του Κεφαλονίτη Κάρολου Πελεγρίνη σαν μεσίτη.

Στην Τεργέστη οι Κεφαλονίτες δεν ασχολήθηκαν μόνο με το εμπόριο. Γρήγορα έγιναν και καραβοκύρηδες και επωφελήθηκαν από την αυστριακή σημαία που τους έδινε κάποια ελευθερία στη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο. Πρώτος, αναφέρεται στα 1751, ο Θεόδ. Πετράτος, πλοιοκτήτης της πολάκας "San Giuseppe" που ήταν 150 τόννων και με 12 άτομα πλήρωμα. Ακολουθεί, στα 1758, ο Δημ. Φωκάς, μ' ένα μικρότερο σκάφος με επτά άτομα πλήρωμα.

Από τα αρχεία της Πρέβεζας, που ήταν τότε σε βενετσιάνικη κατοχή, έχουμε έναν κατάλογο από 40 Κεφαλονίτες καραβοκυραίους, οι οποίοι μεταξύ των ετών 1770 και 1791, φόρτωναν ξυλεία από εκεί και τη μετέφεραν στη Μάλτα, Αλεξάνδρεια και Τρίπολη (Μπαρμπαραΐας). Πρόκειται για τη θαυμάσια ηπειρώτικη ξυλεία, που ήταν τότε περιζήτητη.

Οι πληροφορίες μας για την κεφαλονίτικη ναυτιλία του 18ου αιώνα, συμπληρώνονται από το ιστορικό αρχείο της Βενετίας και αφορούν την περίοδο 1704-1797. Πρόκειται για αναχωρήσεις επτανησιακών σκαφών, που την εποχή εκείνη είχαν βενετσιάνικη σημαία. Στην περίοδο αυτή των 95 ετών, έχουν καταγραφεί 282 αναχωρήσεις μεγάλων κεφαλονίτικων σκαφών, μεταξύ των οποίων και 7 νάβες.

Σημειώνουμε πως το ποσοστό των κεφαλονίτικων αναχωρήσεων στο σύνολο των ιονικών σκαφών, που ήταν 502, ανέρχεται σε 56%. Επίσης σημειώνουμε πως τα σκάφη στην παραπάνω περίοδο, που ανήκαν σε επτανήσιους καραβοκύρηδες, ήταν 289, από τα οποία τα κεφαλονίτικα ήταν 173, δηλαδή το 60%. Πολλά από αυτά έκαμαν δύο και τρία ταξίδια στη Βενετία, για τούτο και ο αριθμός τους φθάνει τα 282. Ο πιο συνηθισμένος τύπος σκάφους ήταν η πολάκα, που είχε πλήρωμα 10-12 άτομα. 50 από τα 173 σκάφη ήταν του τύπου αυτού.

Η κίνηση σ' αυτά και μόνο τα τρία λιμάνια της Αδριατικής που αναφέραμε δείχνει τη δραστηριότητα της κεφαλονίτικης ναυτιλίας στο 18ο αιώνα. Δεν μπορούμε όμως να υπολογίσουμε πόσα σκάφη πιθανόν να είχαν οι καραβοκύρηδες της. Γεγονός πάντως είναι, πως η βενετσιάνικη σημαία, που χρησιμοποιούσαν τότε, τους έδωσε ευκαμψία και μαζί με την εξυπνάδα, εργατικότητα, διορατικότητα και ναυτοσύνη τους, συμπεραίνουμε πως πρέπει να είχαν ένα μεγάλο εμπορικό στόλο και τούτο αποδεικνύεται από μιαν αναφορά του Ενετού Προβλεπτή της Θάλασσας του 1733, που σημείωνε πως η Κεφαλονιά είχε 778 ναυτικούς.

Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768-74 και η συνθήκη του Κιουτσίκ

ΙΛΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Καΐναρτζί, που επέβαλε στους Τούρκους την ελεύθερη ναυσιπλοΐα των Στενών, βοήθησε πολύ τη ναυτιλία. Αμέσως άρχισε η ομαδική εγκατάσταση των Ελλήνων μεταναστών στην Κριμαία. Οι Κεφαλονίτες ναυτικοί εγκαταστάθηκαν εκεί και στην Αζωφική και έγιναν έμποροι, επωφελούμενοι από τις διευκολύνσεις που τους έδωσε η Αυτοκράτειρα Αικατερίνη. Σιγά-σιγά πήραν σχεδόν μονοπωλιακά τις εξαγωγές σταριού, χαβιαριού και σιδήρου και δημιούργησαν μια καταπληκτική υποδομή –μασούνες, ρυμουλκά, πιλότους και ό,τι άλλο χρειαζόταν – που θα βοηθούσε τις επιχειρήσεις τους. Σε πολλά σκάφη τους μάλιστα, για ν' αποφύγουν ρώσικους δασμούς, ύψωσαν ρώσικη σημαία.

Ακολούθησε η εγκατάσταση των Κεφαλονιτών στην Οδυσσό και στα λιμάνια του Δούναβη. Κι έτσι αρχίζει η μεγάλη δραστηριότητα της κεφαλονίτικης ναυτιλίας. Το 1801, ιδρύεται το πρώτο ελεύθερο Ελληνικό κράτος, της Πολιτείας των Ηνωμένων Επτά Νήσων και πρώτος υψώνει την Ιονική σημαία στην Κωνσταντινούπολη, ο Κεφαλονίτης Γεράσιμος Κοντογούρης στο βριγαντίνι του “Αγία Τριάς”.

Από μια γαλλική απογραφή του 1808 βλέπουμε πως η Κεφαλονιά είχε 121 σκάφη. Σε άλλο γαλλικό κώδικα, αναφέρεται πως το νησί είχε την ίδια εποχή 4.000 ναυτικούς. Κατά το νέο ρωσο-τουρκικό πόλεμο στα 1806-12 βρίσκονται στην Κωνσταντινούπολη 68 ιονικά σκάφη παροπλισμένα, που τους είχε απαγορευθεί η διάβαση των Στενών. Από αυτά, τα 46 ήταν κεφαλονίτικα βριγαντίνια.

Στα 1810, έχουμε από τους Άγγλους μια ακόμη πιο λεπτομερή στατιστική, που μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για τα σκάφη που είχαν οι ναυτικές περιοχές του νησιού, όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα:

ΠΟΛΕΙΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	(α)	(β)	(γ)
Αργοστόλι	2	30	6
Ληξούρι	21	41	–
Λειβαθώ	88	14	–
Πύλαρος	2	17	–
Έρισσος	2	26	11
Αλλού	3	33	–
ΣΥΝΟΛΟ	118	161	17

α) σκάφη 30 έως 300 τόννους

β) σκάφη 8 έως 30 τόννους

γ) ψαρόβαρκες

Επιπλέον αναφέρεται πως το νησί είχε και 260 ψαράδες.

Η Ελληνική Επανάσταση έδωσε μια ακόμη μεγαλύτερη ώθηση στην αυ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΤΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ξηση της ναυτιλίας του νησιού. Ο χώρος δε μας επιτρέπει ν' αναφερθούμε στη βοήθεια που έδωσαν οι Κεφαλονίτες (και γενικότερα όλοι οι Επτανήσιοι) με τα σκάφη τους στον εφοδιασμό του Μεσολογγίου και της Δυτικής Ελλάδας, όπως επίσης και στο εμπόριο, βοηθώντας τις εξαγωγές της επαναστατημένης χώρας και ιδιαίτερα την εποχή που ο φοβερός Ιμπραήμ πασάς κατάκαιγε την Πελοπόννησο.

Η Κωνσταντινούπολη γρήγορα έγινε το πιο σημαντικό εμποροναυτικό κέντρο της Ανατολής, όπου συναντάμε πολλούς Κεφαλονίτες, οι οποίοι έχουν εγκατασταθεί εκεί για να προωθήσουν τις ναυτιλιακές τους εργασίες. Από τις αγγλικές προξενικές εκθέσεις μαθαίνουμε πως αγόρασαν τουλάχιστο 116 μεγάλα σκάφη μέσα σε 25 χρόνια. Αγορές αλλά και ναυπηγήσεις σκαφών έκαναν επίσης στο Δούναβη. Στο Γαλάτσι και μόνο, αναφέρει ο Άγγλος Πρόξενος, στα 1837 ήταν εγκατεστημένοι πάνω από 200 Ιόνιοι, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Κεφαλονίτες. Έμποροι αξιόλογοι αναφέρονται οι Γερ. Φωκάς, Ζήσιμος Σβορώνος, Γεώργιος Φωκάς. Λίγο αργότερα έχουμε τους Σπ. Φραγκόπουλο, Νικ. Φωκά, Παν. Λουκάτο και Παν. Πανά και μέχρι το 1856, έχουμε ένα μακροσκελή κατάλογο από Κεφαλονίτες εμπόρους που είχαν πια στα χέρια τους σχεδόν όλη τη διακίνηση του Δούναβη.

Η Οδησός, Κριμαία και Αζωφική τράβηξαν πολύ τους Κεφαλονίτες. Στα 1775, η Αικατερίνη της Ρωσίας, όπως είπαμε ήδη, παραχώρησε στους Έλληνες πολλά δικαιώματα και οι Κεφαλονίτες δεν άργησαν να επωφεληθούν και να εγκατασταθούν στο Ταϊγάνι και Κέρτς της Αζωφικής. Στο εξαγωγικό εμπόριο πρωτεύουσα θέση είχαν οι Αλεξ. Αυγερινός, Μαρίνος Βαλλιάνος, Γ. Βαρσάμης, Ιω. Δελαπόρτας, Αλ. Φωκάς και Αδελφοί Τρωγιάνου, που έπαιξαν για πολλά χρόνια, σημαντικότερο ρόλο στον τομέα αυτό. Πολλοί μετέφεραν από τα Επτάνησα λάδι και κρασί και από τα νησιά του Αιγαίου ξηρούς καρπούς, λεμόνια και άλλα.

Το λίκνο, όμως, όχι μόνο της επανησιακής ναυτιλίας, αλλά και γενικότερα της ελληνικής ναυτιλίας, ήταν ο Δούναβης. Από εκεί ξεκίνησαν, εκεί μεγαλούργησαν και από εκεί έφυγαν, γεμάτοι γνώσεις και πλούτη για την Αγγλία, για να συνεχίσουν με μεγάλα εμπορικά ατμόπλοια και όχι ιστιοφόρα σκάφη, την πρόοδο και την ανάπτυξη των ναυτιλιακών τους επιχειρήσεων. Έμειναν, πολλοί εφοπλιστές και έμποροι στη Ρουμανία, αλλά και όσοι έφυγαν, άφησαν τους αντιπροσώπους τους που συνέχισαν για πάρα πολλά χρόνια, μέχρι το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, τις εργασίες τους. Άλλοι, όπως ο Παναγής Βαλλιάνος και ο Λυκιαρδόπουλος, μεγαλούργησαν στην Αγγλία από το τέλος του περασμένου αιώνα.

Αλλά και εκείνοι που έμειναν, όπως οι Βαλεριάνοι, Μελισσαράτοι, Αντύπας, Άννινος και άλλοι, έμειναν με τις βιομηχανίες των αλευρομύλων και με πολλά σελέπια και ρυμουλκά. Σημειώνουμε πως στα 1900 από τα 271 σελέπια που είχε ο Δούναβης, τα 159 ανήκαν σε Κεφαλονίτες, ενώ από τα 31 ρυμουλκά, τα 20 ήταν πάλι κεφαλονίτικα. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τους

Έλληνες μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά είναι γεγονός, πως πάρα πολλοί είχαν αρχίσει να αποσύρονται από τη Ρουμανία και πως με τον πόλεμο πολλά σκάφη τους καταστράφηκαν ή κατασχέθηκαν από τους Ρώσους.

Η εμπορική ναυτιλία της Κεφαλονιάς, παρ' όλο που οι καραβοκύρηδες του νησιού ήταν από τους πρώτους που μπήκαν στον ατμό, δεν αναπτύχθηκε τόσο πολύ, όσο των άλλων ναυτοτοπων. Στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η ναυτιλία της Κεφαλονιάς ερχόταν στη σειρά τέταρτη, μετά τον Πειραιά, τη Σύρα και την Άνδρο, με 25 σκάφη, 42.452 τόννους. Την ίδια περίπου σειρά κράτησε μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Μετά όμως, με τις ανακατάξεις που έγιναν, με τις μεταφορές των νηολογουμένων σκαφών στον Πειραιά, με πολλούς παλιούς καραβοκυραίους που αποσύρθηκαν από τη θάλασσα, μειώθηκε πάρα πολύ ο αριθμός των σκαφών τους. Έμειναν όμως οι Κεφαλονίτες να έχουν μια πρωτεύουσα θέση στην ακτοπλοΐα, που για πολλά χρόνια δεν τους την αμφισβήτησε κανένας. Τέτοιοι καραβοκύρηδες ήταν οι Γιαννουλάτοι, Τυπάλδος, Ποταμιάνος και άλλοι.

Καταλήγοντας, πιστεύουμε πως δεν παύει ακόμη το νησί να έχει ναυτική συνείδηση και να είναι μια μεγάλη ναυτομάνια.

Εκατοντάδες είναι ακόμη οι οικογένειες που ζουν από τη δούλεψη της θάλασσας και θα ζουν πάντοτε, γιατί η αλμύρα της είναι μέσα στις φλέβες του Κεφαλονίτη.

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ανέκδοτες πηγές

Τις περισσότερες πληροφορίες τις αντλήσαμε από τις Αγγλικές αρχειακές σειρές του Public Record Office (P.R.O.), στους φακέλλους του F.O και C.O. Επίσης από τα State Papers (S.P.), τα Manuscripts (κώδικες), τα Official Publication Library (O.P.L.) και τα British Parliamentary Papers (B.P.P.).

Τα Ιστορικά Αρχεία της Κέρκυρας, Κεφαλληνίας και Ιθάκης, όπως επίσης το Archivio di Stato di Venezia (A.S.V) μας έδωσαν αμέτρητες πρωτογενείς πληροφορίες.

Δημοσιευμένες πηγές

Πολύτιμες πληροφορίες συλλέξαμε επίσης από την Ιονική εφημερίδα που κυκλοφορούσε εβδομαδιαία επί Αγγλοκρατίας στην Κέρκυρα, την "Gazetta Degli Stati Uniti Delle Isolle Jonie".

ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΣ Ν., *Η ναυτιλία των Ιονίων νήσων 1700-1864*, τόμοι 2, εκδ. Ελληνική Ευρωεκδοτική", Αθήνα 1995.

ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛ., *Γαλλοελληνική εκμετάλλευση δασών στην Δυτική Ελλάδα (1710-1792)*, Αθήνα 1987.

ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ - HERING O., *Λημονησμένοι ορίζοντες. Έλληνας εμπόρων Το πανηγύρι στη Senigallia (18ος-αρχές 19ου αιώνα)*, Αθήνα 1984.

ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ - HERING O., *Η Ελληνική παραοικία της Γενοκράτης (1751-1830)*, τόμοι 2, Αθήνα 1986.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΚΥΜΟΘΟΗ

ΚΑΤΣΙΑΡΔΗ – HERING Ο., *Η αυστριακή πολιτική και η ελληνική ναυσιπλοΐα (1750-1800 περίπου)*, ανάτυπο “Παρουσία”, τόμ. Ε΄ 1987, σσ. 445-537.

ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ Μ., *Οι Κεφαλλήνες και οι Ιθακήσιοι στη ναυτιλία του Δουνάβεως*, Αθήναι 1967.

ΣΑΘΑΣ Κ., *Ειδήσεις τινές περί εμπορίου και φορολογίας εν Ελλάδι επί Τουρκοκρατίας*, *Οικονομική Επιθεώρηση*, φ. 71/6, Ιαν. 1879, σσ. 436-518.

ΦΩΚΑΣ ΣΠ., *Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοΐαν του Κάτω Δουνάβεως*, Θεσσαλονίκη 1975.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ – ΛΗΞΟΥΡΙ
ΜΙΑ ΑΓΝΩΣΤΗ ΔΙΧΟΤΟΜΗΣΗ ΣΤΑ 1894

Οι Βενετσιάνοι ερχόμενοι στα νησιά μας, μεταφέρανε το δικό τους μετρικό σύστημα, το οκταδικό, που διατηρήθηκε σε ισχύ πάνω από τρεις εκατονταετίες, μέχρι δηλαδή και τις μέρες της αγγλικής παρουσίας. Στη μακροαίωνα αυτή διαδρομή, οι μετρικές μονάδες που ίσχυαν, παρότι λεγόμενες Ενετικές, δεν ήταν ενιαίες αλλά εποίκιλε η σχέση τους κατά τόπους και εποχές¹.

Στις 28 Μαΐου του 1828, με πράξη της Ιονίου Γερουσίας, καταργούνται οι ισχύουσες ενετικές μετρικές μονάδες και καθιερώνονται νέες. Οι Ιονικές², που με ελάχιστες παραλλαγές διατηρήθηκαν μέχρι τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια του αιώνα μας, οπότε αντικαταστάθηκαν με το ενιαίο δεκαδικό σύστημα που ίσχυσε σε όλη την Ελλάδα!

Τον Οκτώβριο του 1894, η στρατιωτική αστυνομία Ληξουριού, κάνοντας χρήση ενός αποκεντρωτικού δικαιώματος που ίσχυσε μετά την Ένωση και που πρόσφερε τις δυνατότητες αυτοδύναμης διαχείρισης και έκδοσης διαταγών,

ἐνόμισεν καλὸν νὰ μεταβάλῃ τὰ ὡς εἴρηται πρὸ αἰῶνος ἐπικρατοῦντα παρ' ἡμῖν μέτρα, ἀντὶ δὲ τούτῳ εἰσήγαγεν ἄλλα, πάντι ἄγνωστα καὶ οὐδεμίαν ἔχοντα ἀναλογίαν οὐ' ὡς πρὸς τὰ σταθμὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων πάλιν καὶ αὐτὰ τὰ μέτρα ἀπανταχοῦ κανονίζονται ³.

Στην πραγματικότητα η αστυνομική διεύθυνση της επαρχίας Πάλης δεν μετέβαλε τις βασικές μονάδες, που παραμένουν η αγγλική λίτρα ή λίμπρα για τα βάρη και η λίτρα ή πίντα για τις χωρητικότητες. Ανέτρεψε τις αντιστοιχίες των πολλαπλασίων τους, και ιδίως εκείνων που αφορούσαν στις χωρητικές αγοραπωλησίες, πράγμα αμφίβολο, ή το πιθανότερο από υποβολιμαίες εισηγήσεις εκείνων που είχαν άμεσο συμφέρον από την μεταβολή αυτή. Και έμεσο οικονομικό συμφέρον είχαν οι μεγαλέμποροι, οι οποίοι, από τα προϊόντα αυτών, που τα συγκέντρωναν για εξαγωγή αγοράζοντας μεντιέρες ή νάδες, στις ίδιες τιμές, μεγαλύτερη ποσότητα!

ΙΑΚΩΒΑ ΤΕΙΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΟΥ ΠΑΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Το μέτρο του κρασιού, το γνωστό μας σέχιο

“ἰσοδυνάμει ἀκριβῶς πρὸς εἴκοσι ἀγγλικὰς λίτρας, ἥδη δὲ ἔθετο εἰς ἐνέργειαν ἄλλο μέτρον ἰσοδυναμοῦν περίπου πρὸς λίτρας ἀγγλικὰς 21 1/2. Τὸ μέτρο τοῦ λαδιοῦ, ἡ παλιάτσα ἢ διπλογάλονο “ἰσοδυνάμει πρὸς λίτρας ἀγγλίας 16, ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν ἄλλο κατὰ τὰ 3/4 τῆς λίτρας περίπου μεγαλύτερον ⁴.

Το περίεργο είναι πως τα μέτρα αυτά καθιερώθηκαν, με την επόμενη διακήρυξη, μόνο για την Επαρχία Πάλης, την οποία ελέγχει η αστυνομική διεύθυνση της Επαρχίας αυτής ενώ για τις δύο άλλες επαρχίες του νησιού, εκείνη της Κραναίας και την άλλη της Σάμης συνεχίζουν να ισχύουν οι παλαιές αναλογίες.

Ἀριθ. 23–

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Προϊστάμενος τῆς Ἀστυνομικῆς Περιφερείας Ληξουρίου

Ἐν Ληξουρίῳ σήμερον τὴν ἑκτὴν –6– τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1894 ἡμεῖς ὁ προϊστάμενος τῆς Ἀστυνομικῆς περιφερείας Ληξουρίου λαβόντες ὑπ’ ὄψει τὸ ἀπὸ 31 Δεκεμβρίου 1836 περί Δημοτικῆς Ἀστυνομίας καὶ τὸ ἀπὸ 3 Ἀπριλοῦ 1835 περί ἀγορανομικῶν διατάξεων Βασιλικά Διατάγματα καὶ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τοῦ ὅρου περί ἀκριβείας μέτρων καὶ σταθμῶν ἐν τῇ ἀστυνομικῇ ἡμῶν περιφερείᾳ.

Διατάσσομεν

Ὅπως πάντες ἐν γένει οἱ ἐμπορευόμενοι τῆς περιφερείας μας παρουσιάσωσιν εἰς τὸ ἡμέτερον γραφεῖον τὰ παντὸς εἶδους ἐν τῷ ἐμπορίῳ χρησιμοποιούμενα μέτρα καὶ σταθμὰ των ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως τῆς παρούσης, ἵνα κανωνίσωσι ταῦτα πρὸς τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ σημάνωσι διὰ τοῦ τύπου σημάνσεως ὅστις πρὸς τοῦτο μᾶς ἐστάλη παρὰ τοῦ Ἀρχηγείου τῆς Χωροφυλακῆς.

Μετά τὴν ἐκπνευσιν τῆς ἀνωτέρω τασσομένης προθεσμίας ἅπαντα τὰ εὗρισκόμενα ἐν χρῆσει καὶ μὴ φέροντα τὸν τύπον σημάνσεως δημεύεσθαι ὡς κίβδηλοι καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν καταδιώκεσθαι συνωδᾷ τῷ ἄρθρῳ 670 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου.

Ἡ ἐκτέλεσις τῆς παρούσης προσηκόντως δημοσιευομένης ἀνατίθεται εἰς τα ὄργανα ἡμῶν.

Ὁ Προϊστάμενος τῆς Ἀστυνομίας

Ἀν...δῆς ⁵

Πέντε μέρες μετά, με την επικυρωτική υπογραφή του ο Νομάρχης Αρυστείδης Κουρουσόπουλος δίνει ισχύ στη διάταξη, στην οποία ἐπρεπε να υποταχθούν οι συναλλασσόμενοι της επαρχίας Πάλης.

Οι ἔμποροι εξαγωγεῖς τοῦ Ληξουρίου τῶρα εἶχαν τὰ χεῖρά τους ἀπὸ ικανοποίηση, γιατί ἦταν οἱ μόνοι οφελούμενοι ἀπὸ αὐτῆς τῆς περιορισμένη ἀλλαγῆς τοῦ μετρικοῦ συστήματος, που καθιερώνεται σὲ ἓνα τμήμα τοῦ νησιοῦ. Για

τούτο πιστεύουμε πως μόνο με την υποκίνηση τη δική τους θα μπορούσε η αστυνομία να αποφασίσει και η Νομαρχία να εγκρίνει ένα τέτοιο μέτρο. Για το λιανεμπόριο η λίτρα και ως μέτρο βάρους και ως μονάδα χωρητικότητας έμενε σταθερή, επόμενα ο λαός πλήρωνε σε ακέραια βάση τις αγορές του. Οι εξαγωγές γινόντανε, με βάση μετρική πολύ μεγαλύτερες μονάδες, τις βαρέλες που και αυτές έμεναν σταθερές. Οι αγορές όμως από τους παραγωγούς υπολογίζονταν σύμφωνα με τις διαρρυθμισμένες μονάδες οπότε σε σύγκριση με τις προηγούμενες, που ίσχυαν ακόμα στις άλλες επαρχίες, στις 20 υπήρχε μιάμισυ μονάδα κέρδος στο μέτρημα του κρασιού, δηλαδή υπολογιστικά 7,5%. Τούτο προς καταφανή ζημία των παραγωγών που ήταν υποχρεωμένοι να παραδίδουν τα κύρια προϊόντα τους, λάδι και κρασί, μετρημένο με σταθμά από 5 μέχρι και 7,5% περισσότερο κατά περίπτωση.

Οι συναλλαγές αναστατώθηκαν, ο αγορανομικός έλεγχος πολύ βαρύν τα χρόνια εκείνα έπληττε τους μικρομαγαζάτορες εις βάρος των οποίων κερδοσκοπούν οι έμποροι που με το νέο μετρικό σύστημα προσπαθούν να μονοπωλήσουν και το εισαγωγικό εμπόριο και τον εφοδιασμό των μικροεπιχειρήσεων.

Υπάρχουν περιοχές της Επαρχίας Πάλης, όπως η Θηνιά, που βρισκόμενες στα σύνορα των άλλων επαρχιών συναλλάσσονται με όλες. Οι παραγωγοί της περιοχής αυτής πωλούν τα προϊόντα τους στο Ληξούρι, όπου τους υπολογίζονται με τα νέα σταθμά. Ιδίως το κρασί, μαύρο, απορροφάται στην αγορά του Ληξουριού και όχι σε άλλες περιοχές του νησιού, είτε για επιτόπια κατανάλωση είτε για εξαγωγή. Οι μαγαζάτορες όμως της Θηνιάς προμηθεύονται τα είδη τους από την πλησιέστερη και πλουσιότερη αγορά του Αργοστολίου. Ακόμα και το άσπρο κρασί, που χωρίς να παράγεται επιτοπίως ζητιέται από την κατανάλωσή τους. Στο Αργοστόλι όμως ισχύουν οι παλαιές μετρικές μονάδες καθώς και στην Επαρχία Σάμης που εισάγει με τους λιμένες της, Αιγιαλό και Αγία Ευφημία, είδη λιανικής κατανάλωσης.

Τα εφόδια αυτά χρεούμενα με σταθερή βάση 100 μονάδες, έπρεπε να κοστολογηθούν με σταθερή τις 107,5 για να καλυφθεί η σταθμική διαφορά!

Τα αστυνομικά όμως όργανα της επαρχίας Πάλης δε δέχονται αυτή τη λογιστική αποκατάσταση γιατί απλούστατα δεν αναγνωρίζουν τα σταθμά των άλλων επαρχιών “καθό κίβδηλα”. Οι διώξεις για αγορανομικές παραβάσεις είναι συνεχείς και αδιάκοπες. Όσο για τις επιπτώσεις, τις φορτώνεται η κατανάλωση που πληρώνει, και η μικρομαγαζάτορες που υπερχοστολογούνται.

Ο πληθυσμός στην πλειονότητά του παραγωγικός δυσανασχετεί. “*Εκτεθνημένος εις άπειρους ζημίας καί πλάνας καί άπάτην*”, αντιμετωπίζει “*άληθῆ λαβύρινθον*”! Οι δήμαρχοι της περιοχής διαμαρτύρονται, οι συναλλασσόμενοι αντιλαμβάνονται την κλοπή χωρίς να εντοπίζεται ο κλέπτης, γιατί όλα γίνονται κάτω από την κάλυψη της νομιμότητας. Η ανταλλακτική αξία των προϊόντων από χέρι σε χέρι μειώνεται με ζημιωμένο το φτώχο. Η παράνομη χρήση διπλών σταθμών μπήσε σε ενέργεια σε μία περιοχή πολύ ευαίσθητη, σε

ανάλογες αγορανομικές δολιεύσεις!

*Εἶναι ἀληθές παράδοξος κ. Νομάρχα οἱ ὑπὸ τὴν διοίκησίν μας δη-
μῶται πωλοῦντες τὸν οἶνον καὶ ἔλαιον αὐτῶν εἰς Ληξούριον να ὑποβάλ-
λονται εἰς τὴν ἀνάγκην να τὸν παραχωρῶσι μέ μέτρον μεγάλον, αὐτὰ δέ
ταῦτα τὰ προϊόντα ἀναγκαζόμενοι πάλιν νά τὰ λαμβάνουν ἐκ τῆς Ἐπαρ-
χίας Κράνης, πρὸς ἣν ὡς εἴρηται εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν, νά λαμ-
βάνωσιν αὐτὰ μέ μέτρον μικρόν.*"

Ενάμισι και πλέον χρόνο κράτησε η ανωμαλία αυτή που θυμίζει διοικη-
τική διχοτόμηση. Στο διάστημα αυτό συντελέστηκαν δύο βασικές αλλαγές. Στη
μεν Νομαρχία Κεφαλονιάς ο Αριστείδης Κουρουσόπουλος αντικαταστάθηκε
από τον Α. Αλεξανδρόπουλο, στη δε αστυνομία Ληξουριού τοποθετήθηκε ο
υπολοχαγός του πεζικού Γεώργιος Βοΐλος, ένας ενεργητικός αξιωματικός,
νοήμονας, αδέκατος και το σπουδαιότερο υπεύθυνος στο πόστο που του ε-
πιστεύτηκαν.

Μόλις άλλαξε Νομάρχης, ο δήμαρχος Θηνέας Α.Α. Δρόσος συντάσσει μία
αναφορά στην οποία εκθέτει την οικονομική και εμπορική ανωμαλία που ε-
πέφερε η μετρική αναπροσαρμογή στην περιοχή του και επικαλείται την προ-
σωπική παρέμβαση του νομάρχη

*"ἵνα λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς ἐφαρμογὴν ἐν τῇ νήσῳ ὁμοιομόρφον
μετρικοῦ συστήματος μόνου δυναμένου νά κανονίσῃ τὰς ἐκρῦθμους σχέ-
σεις καὶ συναλλαγάς".*

Η χρονική στιγμή που επέλεξε ο δήμαρχος να κινητοποιήσει το νομάρ-
χη είναι μία σχεδόν βεβαίωση πως το θέμα ήτανε ρουσφετολογικό για κομ-
ματικά οφέλη! Γιατί η αλλαγή του νομάρχη πράξη πολιτική, την εποχή εκεί-
νη ξεπηδούσε ως αποτέλεσμα γενικότερων πολιτικών μεταβολών και ανακα-
τατάξεων στα εξουσιαστικά κέντρα της πρωτεύουσας.

Σύγχρονα όμως, με διαφορά ελάχιστων ημερών, και ο Γεώργιος Βοΐλας,
ο νέος αστυνόμος Ληξουριού, αντιμετωπίζοντας "ἀληθὴ κυκεῶνα" στην πε-
ριφέρειά του και αδυνατώντας να επιβάλει τον οποιοδήποτε έλεγχο, συγκε-
ντρώνει τα βασικά μέτρα που υπάρχουν ως συγκριτικά στοιχεία στην υπηρε-
σία του και τα προωθεί και αυτός στη Νομαρχία, με την παράκληση να πα-
ραβληθούν με εκείνα που ίσχυαν στον υπόλοιπο νομό και να τον ενημερώ-
σουν αν υπάρχει διαφορά.⁸

Ο έλεγχος που γίνθηκε ήταν μία αποκάλυψη! Ο νόμος μέσα στον ίδιο το
νόμο ήταν δυσυπόστατος! Η διαφορά εντοπίστηκε και επιστημάνθηκε η ανωμα-
λία! Χωρίς όμως καμία απορία για το γεγονός, γιατί ως φαίνεται ήταν μέσα
στους κανόνες του παιγνιδιού εις βάρος του λαού, δεν αναζητούνται υπεύθυνοι,
ούτε επιβάλλονται κυρώσεις, για μία κερδοσκοπία μεγάλης έκτασης που κρά-
τησε δεκαεννιά ολοκληρούς μήνες κάτω από τη σκέπη του νόμου.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Η νομαρχία επιστρέφει τα σταθμά στο Ληξούρι διορθωμένα “ὅπως οἱ ἐμπορευόμενοι κανονίσωσι τὰ μέτρα τοῦ ἐμπορίου των σύμφωνα μέ αὐτά”.⁹

Για την ακριβή διόρθωση παρέμβηκε η Αστυνομική Διεύθυνση Αργοστολίου, προϋστάμενη όλου του Νησιού, όπου υπήρχαν τα πρότυπα των μετρικών μονάδων που κανονικά εξαπαρχής θα ’πρεπε να ισχύουν σ’ όλο το Νομό, περιοχή της δικαιοδοσίας της, χωρίς εξαίρεση.

Ἀριθ. 3523

602/5.7.96

Ἐπὶ τοῦ ὑπ’ ἀριθ. 853 ἀπὸ 3 Ἰουλίου ἐγγράφου τῆς Ἀστυνομίας Ληξουρίου.

Διευθύνεται πρὸς τὸν ἐνταῦθα κ. Ἀστυνόμον μετὰ τῶν αἰτουμένων μέτρων πρὸς διόρθωσιν καὶ ἀποστολὴν αὐτῶν πρὸς τὸν κ. Ἀστυνόμον Ληξουρίου.

Ἐν Ἀργοστολίῳ τῇ 5ῃ Ἰουλίου 1896

Ὁ Νομάρχης καὶ α.α.

Ὁ Γραμματεὺς

Β. Πολυχρονι(α)δης

Εἶναι γνωστή η ἀπληστία του εξαγωγικοῦ ἐμπορίου ιδίως τα χρόνια του περασμένου αἰῶνα. Συνδυάζοντας τὴν δανειστικὴ δυνατότητα με τὴν ἐμπορικὴ ικανότητα, αφοῦ ἦταν ἡ μοναδική τάξη που διέθετε ρευστό, μπορούσε να προαγοράζει τὴν παραγωγή “λόγῳ χρέους” καὶ να τὴν πληρώνει σε τιμές που ρύθμιζε αυθαίρετα, σύμφωνα με τα συμφέροντά του!

Εἶναι πολλές οἱ περιπτώσεις,ὅπως μας μαρτυροῦν ἐγγράφα τῆς εποχῆς τῆς ἀγγλοκρατίας καὶ μεταγενέστερα, που οἱ χοντροέμποροι ἀγοραστές διαθέτανε σκάρσα, ἐλλειμματικά σταθμά, για να κλέβουν τοὺς παραγωγούς. Τούτου ὅμως ἦταν μία καθαρὴ παρανομία που τὴν τιμωροῦσε ὁ νόμος, για τοῦτο ὄχι λίγες φορές οἱ παρανομούντες ἀντιμετωπίζουν τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀπώλεια τῶν σταθμῶν που καταστρέφονται.

Οὔτε καὶ εἶναι πρωτοφανέρωτο σε τέτοιες παρανομίες να συνεργοῦν ἀνώτερα ἢ καὶ κατώτερα ἐξουσιαστικά ὄργανα με μεγάλες ἢ μικρές διακρίσεις, ἐνταλμένα ἀπὸ τὴν πολιτεία να καταδιώκουν τὴν ἀπάτη καὶ να υπερασπίζονται τὸ δίκαιο του πολίτη.

Μία ὅμως τέτοιας υφῆς ἀπάτη, με πλήρη νομικὴ κάλυψη, μόνο με κάτι ἀνάλογες του αἰῶνα μας μπορεῖ να παραβληθεῖ,που ὡς φαίνεται οὔτε καὶ σ’ αὐτό τὸ σημεῖο δεν ἐπρωτοτύπησε!!!

Στα σύγχρονά μας γεγονότα, ἐκεῖνος ὁ ἀπίθανος θεὸς με τὸ κηρύκειο στο χεῖρ, ὁ ἀξεπέραστος Ερμῆς, κάτου ἀπὸ τὴν ιδιότητα του Κερδίου, δείχτηκε πῶς πονηρὸς καὶ δεξιότηχνης τῆς ἀπάτης, ἀπὸ ὅ,τι τα μυθικά χρόνια που ἐκλεψε τὰ βόδια του ἀδελφοῦ του Ἀπόλλωνα!...

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Σημειώσεις

1. Πρβλ. Αγγελο-Διονύση Δεμπόπου, *Μικρή συμβολή στον καθορισμό Μετρικών και Νομισματικών Μονάδων που ίσχυαν στα Επτάνησα στις πρώτες δεκαετίες του ιθ' αιώνα*. "Παρνασσός", τόμ. ιθ' 1977, σ. 457.
 2. Πρβλ. Ανδρ. Ανδρεάδου, *Περί οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί βενετοκρατίας*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1914, σ. 35 και σελ. 53. Επίσης Λεων. Ζώνη, *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου*, Αθήναι 1963, τόμ. Α', σ. 422α.
 3. Τοπικό Ιστορικό Αρχείο Κεφαλονιάς (Τ.Ι.Α.Κ.) Βασίλειο της Ελλάδας, αταξινόμητα στο φάκελο με αριθ. 120. Αναφορά 143/28.5.1896 του δημάρχου Θηναίας Α. Δρόσου προς την Βασιλική Νομαρχία Κεφαλληνίας.
 4. Τ.Ι.Α.Κ. ό.π., αναφορά 143/28.5.1896.
 5. Η υπογραφή παρότι καθαρή είναι εντελώς δυσανάγνωστη.
Τ.Ι.Α.Κ. Βασίλειο της Ελλάδας, λυτά αταξινόμητα έγγραφα στο φακ. με αριθ. 120. Αγορανομική Διάταξη 23/6%10%1894 της Αστυνομίας Ληξουριού.
 6. Τ.Ι.Α.Κ., ό.π., αναφορά 143/28.5.1896.
 7. Στο ίδιο. ΚΑΠΙΤΕΛΙΑ
 8. Τ.Ι.Α.Κ. Βασίλειο της Ελλάδας, λυτά αταξινόμητα στο φάκελο με αριθ. 120, Αναφορά 752/16.5.1896 του Αστυνόμου Ληξουριού προς τον κ. Νομάρχη Κεφαλληνίας.
 9. Τ.Ι.Α.Κ. Βασίλειο της Ελλάδας, λυτά αταξινόμητα στο φάκελο με αριθμηση 120, Αναφορά 853/3.7.1896 του προϊσταμένου της Αστυνομίας Ληξουριού προς τον κ. Νομάρχη Κεφαλληνίας.
- Επίσης, στον ίδιο φάκελο, Έγγραφο 3528/1896 της Νομαρχίας Κεφαλληνίας προς τον προϊστάμενο της Αστυνομίας Ληξουριού.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΕΥΡΩΠΗ ΜΟΣΧΟΝΑ – ΜΑΡΑΓΚΑΚΗ,

Δ/ντρια 2ου Γυμν. Αργοστολίου, πρώην Πρόεδρος Συνδέσμου Φιλολόγων Κε-
φαλονιάς – Ιθάκης (1988-1990)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΛΦΕΤΑΣ (1871-1916) (ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ)

Ο Μολφέτας καμιά πτυχή της κοινωνικής ζωής του τόπου του δεν α-
φήνει, που να μην τη φωτίσει. Το μάτι του παρατηρητικό, οξυδερκές, και κά-
ποτε αδιάκριτο, εισχωρεί παντού. Αποκαλύπτει τα πάντα με μια ειλικρίνεια
σαδιστική, αλλά και με πολύ τακτ, έτσι, που “όποιος ξέρει καταλαβαίνει κι
όποιος αγνοεί δεν πειράζεται”. Για τούτο, ενώ κτυπά αγαπιέται, κι όσο μα-
στιγώνει τόσο πιο περιζήτητος γίνεται.

Μέσα στην ποίηση σπουδαιότερη θέση έχουν οι γυναίκες. Όλες οι γυναί-
κες. Οι υπηρέτριες των μεγάλων σπιτιών¹, οι μοδίστρες, οι φτωχούλες, μα πε-
ρισσότερο οι κυρίες και οι δεσποσύνες της αριστοκρατίας.

Πρέπει να δηλωθεί απ’ την αρχή, πως ο Μολφέτας, ενώ ξεπήδησε από
το φτωχό λαό και πολλές φορές αφήνει να εννοηθεί, πως ανήκει σ’ αυτόν,
είναι ποιητής της αστικής κοινωνίας. Η κοινωνία αυτή, η ανώτερη, είναι που
τροφοδοτεί το ταλέντο του, ενώ η παρακάτω τάξη, που αποτελεί και το πλα-
τύ αναγνωστικό του κοινό, πολύ σπάνια τον απασχολεί.

Ο στίχος του για τις γυναίκες δεν είναι πάντα έπαινος. Συχνά είναι ε-
πίκριση και ειρωνεία και χλευασμός. Παρόλα αυτά οι γυναίκες τον λατρεύ-
ουν. Είναι “ο αγαπημένος των”. Η παρουσία του στα σαλόνια του Αργοστο-
λίου ήταν απαραίτητη, άλλο τόσο δε και στην εξοχή, στα χωριά της Λειβα-
θώς, της Θηνιάς (Στο χωριό της Λειβαθώς Πεσσάδα ήταν τ’ αρχοντικά της
σιόρα-Ρήνης, που την αναφέρει πολύ συχνά στα ποιήματά του) κ.ά. όπου ξε-
καλοκαιριάζανε οι περισσότερες οικογένειες, φέρνοντας μαζί τους και το χα-
ρούμενο ρυθμό μιας κοσμοπολίτικης ζωής². Σ’ αυτές τις καλοκαιριάτικες φιέ-
στες αφιερώνει πολλά ποιήματα, σταθερού περιεχομένου, που τα βρίσκουμε
στα φύλλα του Σεπτέμβρη κάθε χρονιάς.

¹ “Κατεβήτε από τα μούρα, κατεβήτε από τις βίλλες
χρυσότερες κοπέλες, καλοθέτες κυρές,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

και σκορπήστε μες τη χώρα σα Μαγιάτικες βαβύλες
ν' αρχινήσουν τα σουλάτσα οι βεγγέρες και οι χαρές.³

Ο Μολφέτας εσατίσθησε την αυξημένη στα χρόνια εκείνα παρανομία, τις κλοπές, την εγκληματικότητα⁴, αλλά παράλληλα και τον αστυνόμο για την ανέξοδη καλοπέρασή του⁵

Στο τέλος του περασμένου αιώνα οι κοινωνικές ζυμώσεις και ανακατάταξεις είχαν σαν αποτέλεσμα τις καθημερινές συγκρούσεις, που γινόντουσαν με δυναμικό τρόπο, ώστε ανάμεσα στους οπλοφορούντες αντιπάλους τα φονικά ήταν πολύ συνηθισμένα. Η ποίηση του Μολφέτα απηχεί τούτη την εποχή και παραδίδει στην ιστορία τα φονικά των Βαλσαμάτων, Μαντζαβινάτων και άλλων χωριών.⁶

Όπως σήμερα, έτσι και τότε τα δικαστήρια προσέφεραν άφθονο υλικό για σατιρική αξιοποίηση. Ανάμεσα στα σατιρικά του είδους αυτού ξεχωρίζουν τα εξής:

“Του Κατραβά η δίκη,
που εποχή θ' αφήκει”.⁷

Η δίκη έγινε ανάμεσα σε δυο γυμναστές, τον Ιωαννίδη και τον Κατραβά. Η κατηγορία ήταν η εξής: Κατά παραγγελία του Κατραβά, ένας υπάλληλος του πέρασε ένα σκύλο έξω από το σπίτι του Ιωαννίδη. Ο σκύλος άρχισε να γαυγίζει. Συγχρόνως εγγάρριζε κι ένα γαϊδούρι. Το αποτέλεσμα ήταν να μη μπορεί ο Ιωαννίδης να κάνει μάθημα...

“Του κοκόρου το μεθύσι
που εντύπωση θ' αφήσει”.⁸

Μια ευτράπελη δίκη, που τα νήματά της κινούν ένα σωρό Γιάννηδες, με πρωταγωνιστή έναν πότη πετεινό.

“Χαιρετισμοί αλλόκοτοι του φοβερού δασκάλου
αφού και λόγου άξιος εγένετο μεγάλου”.⁹

Πρόκειται για την απαγωγή μιας μαθήτριας, της Τρωάδας, από το δασκαλό της, παντρεμένο και πατέρα 6 παιδιών.

Η απαγωγή της Μαριγώς Μπεβερίνου, κόρης του Τρύφωνα Μπεβερίνου, μεγαλοκτηματία της Αμαλιάδας, από τον επιστάτη του Γεράσιμο Μαρκέτο, από τα Δεμουσαντάτα.¹⁰

“...Ελα να γράφουμε και μεις μια Πιάδα
με τούτη την απαγωγή απ' την Αμαλιάδα.”

Η μισαλλοδοξία, η αμάθεια και άλλα ελαττώματα, που συχνά συναντι-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ούνται στον κάτοικο της υπαίθρου, κτυπήθηκαν από το Μολφέτα, το ίδιο, όπως και κάθε μορφής κοινωνική αδικία. Σαν δημοσιογράφος και πολίτης ύψωσε από τις στήλες της εφημερίδας του τη φωνή του ενάντια σε κάθε παράβαση του δικαίου. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η από τις στήλες της εφημερίδας του “Ζιζάνιον” διαμαρτυρία του για τη σχεδιαζόμενη παύση από τη θέση του υπογραμματέα του τελωνείου Γεράσιμου Μιχαλίτση¹¹, ενός φιλόπονου και ικανού ανθρώπου.

Ο Μολφέτας αγάπησε τ’ Αργοστόλι, και πάντα τό ’νιωθε σαν κάτι δικό του, πολύτιμο, για τούτο κι αδυνατούσε να ζήσει μακριά για πολύ. Η αναχώρηση πολλών συμπολιτών του, για να εγκατασταθούν μόνιμα στα ξένα, τον πίκραινε και του γεννούσε μαύρα συναισθήματα. Βαθύς ανατόμος της Αργοστολιώτικης κοινωνίας αισθάνεται την κάθε κοινωνική αλλαγή. Γύρω στα 1897 άρχισε έντονη μετακίνηση καλών οικογενειών, όπως του Μπλέσσα, Ανδρογιάννη, Νίκου Φωκά, Αντωνέλλου, για μόνιμη εγκατάσταση στην Αθήνα.

Με μάτι προφητικό ο ποιητής μας προβλέπει τη σταδιακή αλλαγή της κοινωνίας του Αργοστολιού, και λυπάται για ό,τι αρχίζει να χάνεται.

“Ακούς εκεί να φεύγουνε με τόση απονιά!
να μην τους καίγεται καρφί για την Κεφαλλονιά,
που μ’ όλη της την ποβερά και τη στεναχωρία
τσ’ ανάστησε και τσώκαμε πασσάδες και θερία.”¹²

Παρατηρητικός ο Μολφέτας βλέπει ότι συντελείται μια βαθιά μεταβολή στην κοινωνία της εποχής του, ότι αλλάζουν σιγά-σιγά οι άνθρωποι και μαζί τους αλλοιώνεται ο χαρακτήρας, ο τρόπος ζωής, μεταβάλλονται τα ήθη και τα έθιμα, ενώ μετά τον εκπατρισμό πολλών οικογενειών εγκαταλείπεται και η γη. Και συμπεραίνει:

Γιάννης: “...Έτσι θα καταντήσουμε κι εμείς σε λίγα χρόνια
ο μώλος και το μπουλεβάρ να γίνουμε κοτρόνια.
Η χώρα μας η δύστηνος ποτέ δε θα γλυτώση
απάνου στα παλάτια της κισσός θα ξεφυτρώση...”

Στο Ζιζάνιο^{36 13} σε διάλογο του Γιάννη και του Μαρή, με πολύ χιούμορ προβάλλει και καλλιεργεί συναισθήματα πατριωτικά, επαινώντας τους πατριώτες που γυρίζουν στον τόπο τους κι αποτρέποντας τους άλλους να εκπατρίζονται. Μια απογραφή πληθισμού, που διενεργήθηκε στην Ελληνική επικράτεια, δεν έμεινε ανιστόρητη από το Μολφέτα, που απογράφει κατά συνεικήες και οδούς τους κατοίκους του Αργοστολιού, δίδοντας έτσι άφθονες πληροφορίες για τον τόπο και τα πρόσωπα.

“Έν’ οδώ θεάτρου τώρα που τραβά ο δρόμος ίσα
γράφε Μουσταφά και Γρήσα
.....”

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

και όταν στρίψουμε στην κώχη
γράφεις και το Μαλεβίτη
εν Τραπεζή Εθνική
γράφεις και τον Κατσαΐτη
τον εν τη λογιστική." ¹⁴

Η ξενομανία πολλών Αργοστολιωτών, η διατήρηση των κοινωνικών τάξεων, η τάση του αρχοντολογιού να αισθάνεται δεμένο και δουλεύουν στους τέως τυράννους, τους Άγγλους, είναι κάτι, που οργίζει το Μολφέτα και τον κάνει να ξεσπά σε στίχους περιπαιχτικούς, όπως:

“Ο Σουαρές ο Αγγλικός
πού ’ναι πολύ σημαντικός”

Αναφέρεται στην άφιξη του αγγλικού στόλου και την επίσκεψη πολλών μελών της αριστοκρατίας στα πλοία, όπου έφθασαν με βάρκες, που πήραν από το Λαζαρέτο, προκειμένου να διασκεδάσουν

“... για να βρεθῇ στο πόρτο μας ένα χαμένο πλοῖον
παν ευγενές του τόπου μας εγένετο γελοῖον...”¹⁵

Οι γάμοι, οι αρραβώνες και κυρίως το κυνήγι του γαμπρού δεν έμεινε έξω από τη σάτιρά του. Στο “Ζητείται νύφη-Ρεκλάμα”. Στο “Ζιζάνιον” φ. 286 της 18ης Οκτωβρίου 1903 διακωμωδεί τη νοοτροπία της εποχής να ζητούν όλοι γαμπρούς από το εξωτερικό και η επιτυχία ενός τέτοιου γαμπρού να θεωρείται σπουδαίο προσόν.

Στο “Νυφοπάζαρο”, με το γοργό ρυθμό που συνακολουθεί το περιεχόμενο, μας κάνει να ζούμε την αναστάτωση, που ζούσαν οι υποψήφιες νύφες, όταν παράβγαιναν ποια να κερδίσει το ενδιαφέρον τους εμφανισθέντος γαμπρού.

Οι παντός είδους γιορτές και εκδηλώσεις έχουν μια πρώτη θέση στην ποίησή του. Ένα από τα προσφιλή θέματά του είναι το καρναβάλι, που του δίνει πάντα άφθονο υλικό. Για τούτο καμμιά χρονιά δεν παρέλειψε να το υμνήσει. Δεν περιοριζότανε μόνο στ’ Αργοστόλι, αλλά περιελάμβανε και τις μασκαράδες των χωριών. Την απόκρια του 1903 εσατίρισε τους Φραγκάδες για τη μάσκαρά τους, μα τούτο προκάλεσε την αντίδρασή τους, που παρά λίγο να καταλήξει σε ξύλο. Ο Μολφέτας κατά τη συνηθισμένη του τακτική, ν’ ακολουθεί το δρόμο της εξευμενίσεως και εξιλεώσεως, όταν κάτι δεν πήγαινε καλά, γράφει:

“Για τα Φραγκάτα το χωριό, που ’ναι εναντίον μου θεριό”

“...Μια ρίμα σας επέρασα για χωρατό στο γράλλο
κι ο γους σας την αυτή στιγμή, εσχέθηκε το ξύλλο...”

...Και τέλος πάντων αματά θαρωά εξηγηθήκαμε

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΑΘΗΝΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

όλα να γίνουν ζάχαρη κι αδίκως τσακωθήκαμε,
όλα να γίνουν ζάχαρη και μέλι και κερήθρα,
κι αν θέλετε μου φέρνετε καμιά χλωρομιζύθρα¹⁸

Στις σημαντικές ονομαστικές εορτές η πέννα του έκανε στίχο και ποίημα τον κατάλογο των εορταζόντων συμπολιτών του.

“...Νομίζει το Ζιζάνιο πως σήμεραν οφείλει
να γράψη πως γιορτάζουνε οι παρακάτω φίλοι
Βαλλιάνος ο Γεράσιμος, παχύς σαν το μπαρμπούνι
κι ο Μορέξης ο Μεμάς που φτιάχνει το σαπούνι...”¹⁹

Οποιοδήποτε άλλο κοινωνικό γεγονός, περνά στην ποίησή του, όπως η συγκρότηση θιάσου, που προοριζόταν για τη Ρωσία,²⁰ η επίσκεψη της μπάντας του Ληξουριού στ’ Αργοστόλι με την ευκαιρία της επισκέψεως του βασιλέως Γεωργίου Β’,²¹ κι άλλα γεγονότα, όπως ο σεισμός της Τετάρτης, 11 Ιανουαρίου 1912, που κατάστρεψε το δήμο Πρόνων,²² καθώς και εκείνος του 1894,²³ για τα θύματα του οποίου (στη Λοκρίδα, Λειβαδιά, Χαλκίδα) έγινε παράσταση στο θέατρο του Αργοστολίου.²⁴ Το σκάνδαλο, που ξέσπασε το Νοέμβρη του 1904 για την απώλεια 50 συστημένων επιστολών, έγινε θέμα ποιήματός του.²⁵

“...Να προσπαθήσουμε κι εμείς
μ’ αυτούς πούναι στα πράματα,
να γίνουμε διανομείς
ν’ ανοίγουμε τα γράμματα...”

Σ’ ένα θαυμάσιο αλληγορικό σατιρικό διάλογο του Γιάννη και Μαρή στο Φ. 233 του Ζιζάνιου της 7.9.1902, ο Μολφέτας, με αφορμή την εκβάνθυση του λιμανιού τ’ Αργοστολίου από μια φαγάνα, επεκτείνεται σε κάποιες άλλες εκβανθύνσεις και σε άλλες φαγάνες πολιτικού-οικονομικού χαρακτήρα.

“...Δε σου φέρνουν την ιδέαν τα μαστέλα κι ο Φαγάς
ένα σύστημα πρακτόρων ενεργούντων εκλογάς...”²⁶

Συχνά τη μούσα του εμπνέει το πλοίο “Πύλαρος”

“Θαλασσοπούλι “Πύλαρος” αγαπητό πατόρι,
ταχύπλοη, γοργόφτερη, λευκή ωραία κόρη”.²⁷

Το πλοίο τούτο κινδύνεψε να βυθιστεί από την αντίπαλό του “Άσσο”. Το προσηγορικό, καθώς και κάθε τι σχετικό, διέσωσε στην ποίησή του ο Μολφέτας από υπογράφηση και σαν ευχαριστώ για το ότι όταν ταξίδευε με την “Πύλαρο” και δεν του έπαιοναν χροιάματα και πολύ τον εφθονήσαν. (Και στα δύο αυτά ήταν ιδιαίτερα ευαίσθητος).²⁸

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Γύρω στα 1890 παρατηρείται στο Αργοστόλι κάποια οπισθοδρόμηση και οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα να φύγουν πολλές οικογένειες, να εκπλησθηράζονται σπίτια φτωχών και να πουλιούνται στο 1/3 της αξίας τους, οι επιστήμονες να φυτοζωούν, η κοινωνική ζωή ν' αποτελματώνεται. Η ευθυμία λείπει, οι διασκέδασεις παύουν και το Αργοστόλι γίνεται παράρτημα του κήπου της Δραπανιώτισσας. Τα υποτελωνεία στις άλλες πόλεις του νησιού, οι προσεγγίσεις στα λιμάνια τους, κατάφεραν καίριο πλήγμα στην οικονομία του Αργοστολίου. Παντού επικρατούσε μαρασμός, που μπορούσαν ν' απομακρύνουν οι πλούσιοι, αν άνοιγαν τα σεντούκια τους²⁹. Το 1890 ο οικονομικός μαρασμός έφθασε στο κατακόρυφό του, εξ αιτίας της καταστροφής των καλλιεργειών³⁰ και μάλιστα της σταφίδας, που αποτελούσε βασική πληγή πλούτου³¹. Οι φτωχοί στο νησί ήταν πολλοί και σε μερικές περιοχές το σύνολο του πληθυσμού.³² Σύγχρονα η Τράπεζα καλούσε τους σταφιδοπαράγωγους να πληρώσουν τα δάνεια, που είχαν πάρει.³³ Ο Μολφέτας από τις στήλες του Ζιζάνιου αρχίζει έναν αγώνα για τους πεινασμένους. Προτρέπει τους ομογενείς της Βλαχίας να βοηθήσουν:

“Βάλτ’ ένα χέρι στην καρδιά κι άλλο στο πορτοφόλι...”³⁴

Το ίδιο τους Κεφαλλονίτες της Ρωσίας.³⁵ Επαινεί όσους βοηθούν και κατακρίνει τους πλούσιους – τα παγανά, όπως τους λέει –, που κλεισμένοι στον εαυτό τους, την υποκρισία και φιλαργυρία τους, μοιάζουν να μην έχουν καρδιά. Μετά απ’ αυτήν την κινητοποίηση συγκεντρώθηκε ένα ποσό από 4.000 τάλληρα και μοιράστηκε ανάμεσα στα χωριά Θηνιά, Φάρσα, Χαυδάτα, Κουβαλάτα κ.ά. Ο Μολφέτας άνθρωπος υπερήφανος προτείνει, με το άρθρο του στο Φ. 149 του Ζιζάνιου “Μια γνώμη”, να δοθούν τα χρήματα των εράνων σαν αμοιβή προσωπικής εργασίας σε έργα κοινής ωφελείας κι όχι σαν ελεημοσύνη σε υπερήφανους ανθρώπους.

Παρά τα φοβερά αποτελέσματα του λιμού³⁶ το Δεκέμβρη του 1900 η ζωή στ’ Αργοστόλι ξαναβρήκε το ρυθμό της και ο ποιητής μας απορώντας δίδει θαυμάσια τη νοοτροπία του Κεφαλλονίτη, που δε φαίνεται ν’ άλλαξε με τον καιρό.

“... αυτός ο τόπος βέβαια δεν ξέρει τι γυρεύει!
στενάζει και λουσάρεται· πεινάει και χορεύει!
Σ’ αυτόν τον διαβολότοπο νούμερο δεν ευρίσκω!
τη μια στιγμή λιμοκτονεί και βγαίνει με το δίσκο,
την άλλη πλούσιος γίνεται, το δίσκο τον κλωτσάει,
και σε που τον ελέησες σε προσκαλεί στο τσάι!”³⁹

Ένα από τ’ αγαπημένα θέματα του Μολφέτα ήταν η αντίληψη του Αργοστολίου και Ληξομιού, τόσο γραφική, όσο και τοαγική μερικές φορές. Πολλά απ’ όσα αναφέρει ο Μολφέτας για το Ληξομιό και τ’ Αργοστόλι τώρα έ-

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΛΗΞΟΜΙΟ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΜΙΟΥ

χουν χαθεί κάτω από το καταλυτικό διάβα του χρόνου ή από τους καταστροφικούς σεισμούς, που έπληξαν όλο το νησί. Μαζί χάθηκε ένας κόσμος όμορφος, που δεν έπαψε όμως να ζει στα έργα όσων τον αποθανάτισαν.

Στο παρακάτω ποίημά του μας δίνει μια εικόνα τ' Αργοστολιού, όπως ήταν τότε.

“Δεν μπορεί κανείς να ζήσει

.....

λένε κάποιοι στ' Αργοστόλι
Κι όμως τ' είναι το Παρίσι
Ίμπρος σε τέτοιο περιβόλι.
Πού αλλού θα βρήτε τόσην
τελευταίας μόδας γνώσιν;
Ποιά της τάξεως της τρίτης
δεν τα ξέρει σαν της πρώτης;
Πού αλλού θα βρήτε λίγους
επιβλητικούς συζύγους,

νέων ιδεών πολλούς;

Είναι τόπος για να ζήσης
μ' όποια μόδα προτιμήσεις.
Φως μεγάλο σας αρέσει;
Στην πλατεία έχει θέσι.
Νύκτα θέλετε βαθείαν;
Στο κοντούκι κατ' ευθείαν.
Να κι όταν εξαντλήστε
το φτωχό σας το ταμείον
πάλιν τυχεροί θα είστε·
γίνεται πτωχοκομείον.⁴⁰

Παράλληλα μας δίνει την εικόνα του Ληξουριού σ' ένα άλλο ποίημα:

... Έπειτα ή νομίζετε πώς πάσχουν από τρέλλα,
αυτοί που θ' απαντήσετε με τα ψηλά καπέλλα!
Κι αν μουρμουρίζουν όλοι τους υστερικώς ως είδος
αυτό είν' αποτέλεσμα απούλητης σταφίδος.
Πολλά θα σας ελκύσουνε σ' εκείνο το παΐζει
ένθα το πνεύμα του λαού εκτάκτως σπινθιρίζει·
ιδίως το αγέρωχον του καθ' ενός Δοτόρου,
ηρέμα βηματίζοντας προ του Παντοκρατόρου⁴¹.

Σ' ένα άλλο ποίημά του μας δίνει πολλές πληροφορίες σχετικά με το τι θα μπορούσε κανείς να θαυμάσει στο Ληξούρι εκείνη την εποχή:

“... Να ιδής γαιδάρους χωρικών δεμένους στα πορτόνια
Να ιδής Τυπάλδους να φορούν τα ύψιστα καπέλλα
Να ιδής γεφύρας κινητάς και πόρτες με μαστέλα
να ιδής τον Παντοκράτορα τι φάμπρικα υπέστη,
να ιδής το μέγα σπετσαριόν Ευάγγελου Φορέστη,
να ιδής που τώρα έκαμαν και τεχνητόν λιμένα,
αν ήρχισαν για νάχουνε ως δήμαρχον⁴² εμένα⁴³

“Άλλοτε, όπως στο διάλογο “Ο Μαρής με το Σουσάνη που καθείς το νου του χάνει”⁴⁴ υπαινίσσεται τη Ληξουριώτικη λόξα, την αντίθεση των Ληξουριωτών με τους Αργοστολιώτες, περιγράφει τη νοοτροπία των βουλευτών, όπως του Πετρούλη Ξυδιά, Τζανέτου Φοκά, Βουονή, Παναγιώτη Καβαλλέρου, του Ρωμανού κλπ., και εξαιρεί τη γιορτή των Εγκαίνων και το σκοπό

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

του “Κοινωνικού Συνεργατικού Συνδέσμου”, ο οποίος “υψούται επί βάσεων αγίων και ιερών / ίνα ωφέλιμος φανή εις μέλλοντα καιρόν”.⁴⁵

Η αντιζηλία των δύο πόλεων οφειλόταν στην διαμάχη τους για το ποια από τις δυο πόλεις θα ήταν πρωτεύουσα, και άρχισε από τότε, που η πρωτεύουσα ορίστηκε το Αργοστόλι, το 1753. Ο Μολφέτας θα έδινε “ποιητική αδεία” τα πρωτεία στο Ληξούρι.

“... κι αν η κυβέρνησις αυτή με ρεύμα πλεύση ούριον
πρωτεύουσα της νήσου μας να κάμη το Ληξούριον·
και μάλιστα αν δε φανή στο έθνος επιζήμιον
να συστηθή κι ένα μικρό υποπανεπιστήμιον”.⁴⁶

Κάθε σημαντικό γεγονός που συμβαίνει στο Ληξούρι παίρνει τη θέση του στην ποίηση του Μολφέτα, άλλοτε αυτοτελές και άλλοτε σε αναφορά με τα γεγονότα του Αργοστολίου. Το 1893 κατασκευάστηκε στο ποτάμι που διαρρέει το Ληξούρι η “γέφυρα”. Ο Μολφέτας χαιρετίζει με γλαφυρό ύφος το γεγονός και φαντάζεται την αντίδραση των κατοίκων του Ληξουριού, όπως του Μπάμπη Τρικού, Μπάμπη Μεσσάρη, του Αργύρη κ.ά.

“... Ω Ληξουραίοι πεφιλημένοι
πόσον θα είσθε φχαριστημένοι!
έχοντες πόρτο, γέφυρα, βρύση!
...
Ποιος ατζαρντάρει να σας μιλήση;”⁴⁷

Στις 20 Οκτωβρίου 1894, στο Ληξούρι, σαν επίσημη τελετή, έγιναν τα εγκαίνια του συλλόγου των εργατών της Πάλλης. Ο Μολφέτας βρήκε την ευκαιρία να δηλώσει και πάλι τη συμπάθειά του στον “Κολομβαίους” στον προοδευτικό δεσπότη και θα διακηρύξει τις πολιτικές του πεποιθήσεις, λέγοντας μεταξύ άλλων:

“Ετούτο βλέποντας κι εγώ δεν είχα ησυχία,
και μούρθε τρεις φορές να πω “ζήτω η αναρχία”
αλλ’ επειδή ο Άβλιχος, ο φίλος Μικελάκης,
να είμαι ήττον ζωηρός μου έχει πη πολλάκις
για τούτο μετενόησα ανακρανγάσας μόνον,
“ζήτησαν οι Αρμόδιοι των νεωτέρων χρόνων”
αλλ’ επειδή και εις αυτά μου φώναξαν “σκαμός”
φωνάζω “ζήτω, μοναχά, ο Σοσιαλισμός”.⁴⁸

Ακόμα και σήμερα στην πλατεία του Ληξουριού, είναι ένα κανόνι, στραμμένο, που αλλού; προς τ’ Αργοστόλι. Τούτο το κανόνι, ο “Κάρος”, ήταν και τότε εκεί. Το Πάσχα του 1900 οι Ληξουριώτες τον έβαλαν να σκοτώσει τον θορυβώδη...

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

“με κανονιές , με τρομπονιές,
με σμπάρα στον αέρα
που νόμιζες πως καίγεται
η φλόγα του Θεοβέρα...”

Τότε πυροδοτήθηκε και το κανόνι ο “Κάρλος”, που ήταν στην είσοδο του λιμανιού

...και τότε μια φωνή αντήχησε / στην Κολομπία όλη
“φώναξε Κάρλε, φώναξε / να σκάση τ’ Αργοστόλι”.⁴⁹

Κατά τη γνώμη του Μολφέτα οι Ληξουριώτες είναι:

“... Πολλοί αμπελοκτήμονες, παπάδες και Περάτες,
εξήντα επιστήμονες και δώδεκα πελάτες
... Μα κι ανοιχτόκαρδοι πολύ και τόσον κουβαράδες,
που θα μας επεθαίνανε αν είχανε παράδες...”⁵⁰

Ενώ αντίθετα οι Αργοστολιώτες είναι:

“Κόσμος με μούτρα κατηφή
που σπάνια γελάει,
που δεν του καίγεται καρφί
ο κόσμος να χαλάει”.

Από τα λίγα αυτά αποσπάσματα διαπιστώνει ο αναγνώστης, πως η κρίση του Μολφέτα ήταν σωστή και ακριβής και πως η πέννα του αποθανάτιζε τους ανθρώπους και την κοινωνία της εποχής του με την ακρίβεια κινηματογραφικής μηχανής. Προσωπογραφούσε με αδρές πινελιές τους χαρακτήρες της εποχής του. Οι προσωπογραφίες του αναγνωρίζονται σαν καλύτερες από του Σουρή. π.χ. το έργο του “Εσταντέ-Νούμερα πεννιές” στο φ. 269 του Ζιζάνιου, της 17-5-1903, όπου με αδρές γραμμές δίνει την εικόνα του αφέντη.⁵¹

Ο ποιητής μας μπορεί να μην αγαπούσε το συντακτικό και τη γραμματική, αλλά στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει τα διάφορα τοπωνύμια της Κεφαλλονιάς τα καταφέρει πολύ καλά και, βασισμένος σε μια σειρά από παρετυμολογίες, συμπεραίνει πως:

Τα Δαυγάτα ιδρύθηκαν από απόγονο του Δαυίδ
Τα Φάρσα ιδρύθηκαν από απόγονο των Φαρισαίων
Τα Μουσάτα ιδρύθηκαν από τον Μωϋσή
Τα Δελινάτα -Δανιηλάτα ιδρύθηκαν από τον Δανιήλ.⁵²

Ένα από τα αγαπημένα θέματα του Μολφέτα ήταν ο λαός της βούλευτικής, και στις δημολογικές επαινε ενεργό μέρος ο Μολφέτας. Στο Ζιζάνιό του σέβονται πολλές – για τον ιστορικό

ΠΑΡΟΛΑΒΕΙΟΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΩΝ

των συνδυασμών, των πολιτικών προγραμμάτων των υποψηφίων⁵³, τη διεξαγωγή των εκλογών, την προσωπικότητα των πολιτευομένων, και τέλος τις ασυνέπειες των βουλευτών μετά τις εκλογές.⁵⁴

Άπειρες είναι στο έργο του οι μαρτυρίες για τη διενεργούμενη εξαγορά ψήφων “από μεγάλη κάσα γερή κι αρχοντική” καθώς και για την πιθανή κάθε φορά τιμή τους. Χαρακτηριστικός είναι ο παρακάτω στίχος:

“γιατί θε να περάση ο ψήφος τσ’ εκατό”⁵⁵

Με λεπτομέρειες επίσης αναφέρονται οι πολλαπλές περιποιήσεις των βουλευτών προς το λαό και οι υποσχέσεις τους, που έμεναν μόνο υποσχέσεις.

...Έκλεισε το πορτονάκι/ το πολύ θαυματουργόν
δεν ξανάχουμε φουντάκι / εν ημέραις εκλογών.⁵⁶

Είναι χαρακτηριστικό, πως ο Μολφέτας τάσσονταν με τους περισσότερο προοδευτικούς από τους πολιτευομένους.⁵⁷ Όπως διαπιστώνεται από πολλά ποιήματά του παρείχε τη φιλία και την υποστήριξή του σε άρχοντες και μάλιστα πολιτευομένους με το αζημίωτο.⁵⁸ Η προπαγάνδα του ασκούσε μεγάλη επίδραση στο λαό και πολλές φορές έπαιξε ρόλο καθοριστικό στα εκλογικά αποτελέσματα.⁵⁹

Ακολουθώντας το δρόμο της διπλωματίας, χωρίς να κτυπά ποτέ το στόχο του κατευθείαν και χωρίς να εκδηλώνεται, κατόρθωνε να επηρεάζει την κοινή γνώμη.

“Είναι αναμφισβήτητο ότι στις εκλογές η υποστήριξή του ή η καταδρομή του είχε πολλή σημασία. Είχε πολιτικότητα και ήξερε πολύ καλά πώς να εργασθῇ σε κάθε ζήτημα”, έγραφε γι αυτόν ο Ι.Π. Μακρής.⁶⁰

Όταν συναντούσε αντίδραση στα όσα έγραφε, κυρίως για τα πρόσωπα της πολιτικής ζωής, τότε δε δίσταζε, προκειμένου ν’ αποφύγει τις φασαρίες, να ζητήσει συγγνώμη, εμμέτρως φυσικά:

“αφού έγιναν παράπονα στο τελευταίο φύλλο,
για λίγα αστεία πώγραφα για τα εκλογικά!...
και σας γυρεύω φίλοι μου χίλια συμπάθεια.”⁶¹

Όταν όμως τον έθιγαν καίρια και σοβαρά, απαντούσε δυναμικά στους κατηγορούς του. Στό Φύλλο 137 του Ζιζάνιου, σε άρθρο με τον τίτλο “Επίκαιρον” απαντώντας σε κατηγορίες για φατριασμό τονίζει: “πως δεν ενήργησε ποτέ από συμφέρον πολιτικό ή ατομικό κινούμενος, αλλά επιθυμώντας να υποδείξει “τα ωφελιμότετα άνευ της ελαχίστης υστεροβουλίας”.⁶² Αργότερα στο “Φιλελεύθερο” του Αργουσολιού γράφτηκε σχόλιο καθόλου κολακευτικό για το Μολφέτα, πως δηλαδή η μούσα του εμπνέονταν ανάλογα με την πληρομή, που έπαιρνε, πράγμα που ο ίδιος κατηγορηματικά αρνήθηκε.⁶³

ΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Από την πέννα του Μολφέτα δεν ξέφευγαν ούτε οι συγγενείς των υποψηφίων βουλευτών. Στις βουλευτικές π.χ. εκλογές του 1898, αναφέρεται στη σύζυγο κάποιου υποψηφίου βουλευτού (δετόρου), που με καθαρά γυναικεία μέσα προσπάθησε να κερδίσει ψήφους για λογαριασμό του συζύγου της, για να γίνει και η ίδια βουλευτίνα, αλλά τελικά απέτυχε.⁶⁴

Δεν εσατίριζε δε μόνο τις σοβαρές υποψηφιότητες, αλλά και τις αστείες, όπως του Γεωργίου Μεντζικώφ-Βελάρδου, τύπου γελοίου ανθρώπου, που διασκέδαζε τον κόσμο με τ' αστεία του.⁶⁵

Σε ποίημά του σχολιάζει με χιούμορ τη νοθεία που γινόταν στην καταμέτρηση των ψήφων στο Ληξούρι, καθώς και τον τόπο, όπου γινόταν η καταμέτρηση:

“τας κάλας να μετρήσωμεν εντός του αμπελώνος”⁶⁶

Το 1906 έγινε στο Ληξούρι μεγάλη νοθεία, πράγμα που κατήγγειλε αμέσως ο Μολφέτας. Την εκλογή την πήρε τότε ο Θάνος Μπασιάς από τον Σπύρο Φορέστη. Όταν άλλαξε η πολιτική κατάσταση, ο Φορέστης μήνυσε το 1910 σαν πρωταίτιους τον Παναγάκη Ιακωβάτο, Σπύρο Διβάρη, Ζήσιμο Παρτίδο και άλλους, που τιμωρήθηκαν αυστηρά.⁶⁷

Σ' ένα άλλο ποίημά του σχολιάζει την κατάργηση των δημάρχων σε μέρη με πληθυσμό κάτω από 10.000 κατοίκους.⁶⁸ (Νόμος ΔΗΖ “Περί Δήμων και Κοινοτήτων” 1914), που έφερε μεγάλη αναστάτωση μεταξύ των υποψηφίων, που αγωνίζονται πια για μια οποιαδήποτε θέση:

“...κι αν δεν είναι δήμαρχος
ας είναι και κλητήρας...”
...Μια δεκαριά χρειάζονται
κι εξήντα ξεπετιώνται”.⁶⁹

Κάθε φορά που οι βουλευτές του νησιού παραμένουν στη βουλή κουφοί και σιωπηλοί μπρος στα μεγάλα ζητήματα, καθώς η πρόταση του τότε Πρωθυπουργού Κουμουνδούρου, να ενωθεί διοικητικά η Ιθάκη με τη Λευκάδα, ο Μολφέτας τους επιτίθεται με σφοδρότητα, πράγμα που προκαλεί την αγανάκτησή τους.⁷⁰ Φαίνεται ότι ο Μολφέτας για τις επικρίσεις του σχετικά με τη στάση των βουλευτών στα μεγάλα θέματα του νησιού, για την πολιτική της κυβερνήσεως Θεοτόκη, τους επαινούς του στο Μομφεράτο⁷¹ για τη σθεναρή ομιλία του στη Βουλή⁷² (9-6-1899), με την οποία απέκρουσε την απόσπαση της Ιθάκης από την Κεφαλλονιά, κατακρίθηκε και από τους οπαδούς της Κυβερνήσεως και από τους βουλευτές. Ειπώθηκε τότε, ότι το “Ζιζάνιον” είναι ανάξιον προσοχής κι ότι, εξυπηρετεί κομματικά συμφέροντα. Ο Μολφέτας θαυράλεα υπερασπίστηκε τον εαυτό του και την πολιτική της εφημερίδας του στο άρθρο “Εξηγουίμεθα” στο Φύλλο 96 του Ζιζανίου⁷³ όπου, ανάμεσα στ' άλλα, τονίζει ότι θεωρεί κοινωνικό χρέος και καθήκον την ασχολία του με την τρε-

χουσα πολιτική κατά τρόπο αντικειμενικό και αμερόληπτο, οποιαδήποτε κι αν είναι η κυβέρνηση⁷⁴. “Το πήραμε το Θιάκι” γράφει αργότερα σ’ ένα ποίημα του⁷⁵, όταν δικαιώθηκε στο θέμα αυτό.

Από τις σημαντικότερες εκλογικές αναμετρήσεις στο Αργοστόλι την εποχή εκείνη, ήταν η μεταξύ Διονυσίου Βινιεράτου και Σπυρίδωνος Φ. Κοσμετάτου⁷⁶ και η μεταξύ Σπυρίδωνος Ραζή Λουκάτου⁷⁷ (1895-1903) και Σ. Φωκ. Κοσμετάτου (1903-1914)⁷⁸. Ο Σπύρος Κοσμετάτος⁷⁹ μετά από σκληρό αγώνα, στον οποίο είχε υπέρμαχο το Μολφέτα, ενίκησε το θείο του Λουκάτο. Τότε η μούσα του ποιητή μας ψάλλει με τη μορφή διαλόγου ανάμεσα στο Γιάννη και το Μαρή:

Μ...Ποιά είν’ εκείνη που κατεβαίνει
φχαριστημένη και γελαστή;
Γ...Είν’ η μαγείρισσα που πάει σπίτι,
η Αφροδίτη η προεστή
χρυσό καλάθι βαστά και τρέχει.
Μ...Μες στο καλάθι τις δάφνες έχει
τ’ αφεντικού της του νικητή.
...Να ζήσης δεύτερε καινούργιες Πίτη
γιά σου ξεφτέρει μου αληθινό.⁸⁰

Ο Σπύρος Φωκάς Κοσμετάτος και το έργο του πολλές φορές αργότερα έγινε αφορμή για να γράψει ο Μολφέτας ενδιαφέροντα ποιήματα.⁸¹ Όμως στις εκλογές του 1914 του αρνήθηκε, για λόγους οικονομικούς, την υποστήριξή του, οπότε έχασε ο Κοσμετάτος την εκλογή και την πήρε ο Διονύσιος Παν. Βινιεράτος (1914-1916).

Η απληστία, η συμφεροντολογία των βουλευτών, η ανικανότητά τους να χειριστούν σωστά τα σπουδαία εθνικά θέματα, η κατάσταση γενικά του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα, είναι τέτοια, που προκαλεί τη σάτιρα του Μολφέτα:

“...Ως της Ελλάδος βουλευταί και ρήτορες δεινοί,
μόνο και μόνον για πολλά ρουσαφέτια ικανοί,
εν όσω σεις κυτάζετε το ίδιον συμφέρον,
ουδέποτε το κράτος σας θα παύση υποφέρον,
αλλά θα βρίσκεται αεί στα ίδια και χειρότερα
και μοναχά τα χρέγια του θα γένωνται περισσότερα”.⁸²

Με το άνοιγμα της Βουλής το 1900, μετά τις διακοπές του θέρους, επιτίθεται στους βουλευτές που ειρωνικά αποκαλεί εθνομάρτυρες και εθνοσωτήρες.

“Επί το έσχατον βουλευταί, μοναδικοί περσέται
αγώνισαίτε να γενή τοι κάθε σας ρουσαφέτιον

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΠΙΜΟΡΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Την κυβέρνηση Ζαΐμη αποκαλεί “Ρωμέικη”, η οποία όμως δεν κατόρθωσε να βελτιώσει την οικονομική κατάσταση της χώρας και έδρασε κάτω από την επιδοκιμασία του Βασιλιά.⁸⁴

Η ιδέα του για το ελληνικό κράτος συνοψίζεται σ’ ένα “αίνιγμα”, από τα πολλά – και κυρίως ελαφρού χαρακτήρα– που συνήθιζε να γράφει:

“Ποιό νάναι το βασίλειο
το χρεωκοπημένο,
το περιφρονημένο,
απ’ όλην την υφήλιον;” ...⁸⁵

Για την κακοδομιονία, που διέπει τα ελληνικά πράγματα, πιστεύει ακράδαντα, πως βασική αιτία είναι το σύστημα, του οποίου ζητά την αλλαγή.⁸⁶ Συμμεριζόμενος τις απόψεις της εφημερίδας της Πάτρας “Νέος Αιών”, προτρέπει το λαό: “...Εμπρός όλοι λοιπόν ας ενωθώμεν μετά των Αχαιών και μια φωνή ας επιζητήσωμεν την σωτηρίαν μας δι’ ειρηνικής μεταβολής του απαισίου συστήματος, όπερ μας έχει καταφόρως εις τους κρημνούς της τελείας απωλείας και εξουθενώσεως”.

Κάποτε η αποδοκιμασία του για τον πολιτικό κόσμο είναι ασυγκράτητη. Στις βουλευτικές εκλογές του 1902 συγκεντρώνει την πικρία του και την αποδοκιμασία του σε μια θρηνωδία, όπου χαρακτηρίζει την ημέρα των εκλογών πένθιμη και ημέρα ρεζιλέματος του Έθνους:

“...κι οι κάλπες που εγκυμονούν
σκουλήγια να γεννήσουν
επί του περισσέυματος κι αυτά
να ροκανίσουν...”⁸⁷

Τα ανωτέρω ερμηνεύουν και τη θέση, που πήρε κατά καιρούς απέναντι στους κυβερνητικούς παράγοντες. Ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄ είναι γι’ αυτόν μια παρουσία απαράδεκτη. Το ίδιο και η βασιλεία σαν θεσμός. Ο Τρικούπης με την πολιτική του είναι αντιπαθέστατος και συχνά εκτοξεύει εναντίον του στίχους, όπως τους παρακάτω:

“...Μεσολογγίου γέννημα, βλαστός δε Γραβαραίων
(και μοιάζει σαν τον Καραβιά τον γέροντα Νοδάρον)
πρώτος αυτός μας άλλαξε Χριστόν και Παναγίαν
ενώ δεν γνωρίζαμεν από φορολογίαν.

κι αυτά τα τρία πώκανε θωρακητά βατόρια
τι άλλο ήτανε για μας παρά βιζικατόρια;
Εχθρός παντός αληθινού γενναίου πατριώτου
και φίλος επιστήθιος του Γεωργίου πρώτου
ο κατά νύκτας ζοφερός μετά φωνής ηπίας
κηρύξας την αφέλειαν-αισχύας χρεοκοπίας.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Οι πλούσιοι και οι άρχοντες τον εκτιμούν μεγάλως
αλλ' ο λαός περί αυτού σκέπτεται ήδη άλλως".⁸⁸

Για τούτο και την παραίτησή του το 1903 την εχαιρέτησε ο Μολφέτας με
τα λόγια: "Παραιτήθη επιτέλους προς χαράν του Ζιζανίου".⁸⁹

Άλλο τόσο αντιπαθής του ήταν ο Θεοτόκης "του Τρικούπη κληρονόμος
ο ως εξ απογραφής..."⁹⁰ καθώς κι ο Δεληγιάννης "...ο ζουρλοθοδωράκης πό-
σες φορές ανέβηκε για να μας διοικήσει / φυρί φυρί το επήνε να μας απο-
τσακίσει".⁹¹

Ο βασιλιάς αποτελεί για το Μολφέτα μια σταθερή πηγή εμπνεύσεως. Τον
παραβάλλει με τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες, για να καταλήξει:

"...τι βασιλιάς, τι μάλαμα, τι μέλι, τι χρυσάφι·
όσα χαρτιά του δίνουνε όλα τα υπογράφει·
...πάντοτε προθυμότατος στην υπουργών το κέφι." ⁹²

Για την αναγγελία των γάμων του διαδόχου γράφει:

"...επανελθών εκ του λαμπρού και θείου ταξιδιού του
εκήρυξε προς τον λαόν τους γάμους του παιδιού του."

Ο ελληνικός λαός δέχτηκε το γεγονός με χαρά

"...χωρίς ποτέ να ερωτά τις ο ενθουσιάζων".

Τα δώρα του πεθερού στη νύφη ήταν πολλής αξίας και μ' αυτά

"...απέδειξεν ο βασιλιάς εις βασιλείς πλουσίους
πως αν εις έθνος πάμπτωχον εκείνος βασιλεύει
ο παντοδύναμος θεός φροντίζει και του πύει!" ⁹³

Κάτι που σκανδαλίζει το Μολφέτα είναι η σπατάλη και η άνεση της ζω-
ής των βασιλέων, τα πολυέξοδα ταξίδια, σε δύσκολους για το κράτος καιρούς.

"... Καταλαβαίνεις βασιλεύ πως ο λαός πεινά,

και προϊόντος του καιρού τα βρίσκει πιο στενά;"

Τέλος συγκεφαλαιώνει:

Και ο Τρικούπης κνώδαλο, κι ο Δεληγιάννης πτώμα,
ο Ράλλης; πιο χειρότερος κι από τους δυο ακόμα,
τούτο δε μόνο βλέπω εγώ Μεγαλειότηέ μου
πως φτώχεια περισσότερη δεν έλαβα ποτέ μου".

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Ενώ όμως εκφράζεται με λόγια τόσο πικρά για την κακοδαιμονία του ελληνισμού και των ηγετών του, παράλληλα δεν κρύβει την ανησυχία του για την τύχη της Ελλάδας, δηλώνει δε την αγάπη και το ενδιαφέρον του για κάθε τι το ελληνικό. Γεμάτος αισιοδοξία το 1891, όταν υποκινείται η φιλοπόλεμη εκείνη κατά των τούρκων τακτική που εγκαινίασε ο Δεληγιάννης προφητεύει για τους Έλληνες:

“...Γιατί θάλθη ένας καιρός κι ελεύσεται ημέρα
που θε να πάρη ο διάβολος τους Τούρκους πέρα-πέρα”.

Πριν νάρθη όμως αυτός ο καιρός, ήρθε ο επονοϊδιστος για την Ελλάδα πόλεμος του 1897.⁹⁵ Ο Μολφέτας παρακολουθούσε τα γεγονότα και τα κατέγραφε. Το πατριωτικό συναίσθημα παραμέρισε κάθε άλλο, και ομολογεί:

“Η καρδιά μου δεν αλλάζει από νάν’ ελληνική”.⁹⁶

Στον πόλεμο τούτο δεν πολέμησε ο ίδιος, γιατί ήταν από τους “απαλαγέντες”.⁹⁷ Πάλλεται όμως από ενθουσιασμό⁹⁸ και με υπερηφάνεια εκθειάζει τη συμμετοχή των Κεφλλονιτών στον αγώνα της Κρήτης και αλλού⁹⁹. Αργότερα επαινεί τους Κεφαλλονίτες στρατιώτες, που επέστρεψαν και υπηρέτησαν στον 1ο λόχο του 3ου τάγματος, του 10ου συντάγματος. Οι στρατιώτες αυτοί, με αρχηγούς τους λοχαγό Αλέξιο Γκόγκα, υπολοχαγό Θεόδ. Κοντομίχαλο και ανθυπολοχαγό Στεργιάδη αγωνιστήκανε στη γέφυρα του Λούρου και ύστερα στη Ζαλαώρα¹⁰⁰.

Μετά τη λήξη του πολέμου, που μας βρήκε νικημένους, ξεσπαθώνει, επαινεί τους γενναίους στρατιώτες, αξιολογεί και επιτίθεται κατά των υπευθύνων, του βασιλιά, των βασιλοπαίδων, του πρωθυπουργού, της αόρατης εκείνης εθνικής εταιρείας, και κάθε υπευθύνου.¹⁰¹ Για την ειρήνη, που συνομολογήθηκε με την επέμβαση των Ευρωπαίων, πιστεύει, πως είναι μαχαίρι στο λαιμό μας σε χρόνο, που “όλην την Ευρώπην παίζει του παλιότουρκου το φέσι”¹⁰², μια Ευρώπη, που

“...με τούτην την ειρήνη,
μούντζες μες το Ναυαρίνο
με κακούργο χέρι δίνει”¹⁰³.

Καλύτερα απ’ όλα του τα ποιήματα, μετά από τούτη την ήττα, αποδίδει τα συναισθήματά του το “Μάους”^{104, 105}. Με το ποίημα αυτό κάνει μια βαθειά τομή στην κοινωνικοπολιτική κατάσταση της χώρας και προσπαθεί να υποδείξει τους υπευθύνους αυτής της τραγωδίας. Για όσους δεν γνωρίζουν την κατάσταση, το έμμετρο αυτό κείμενο με το γοργό ρυθμό φαίνεται αθώο. Έτσι προστατεύεται κι ο ποιητής του. Στην πραγματικότητα είναι μαχαίρι δίκοπο για την εξουσία.¹⁰⁶

Τα γεγονότα, που ακολούθησαν, η πολιτική αστάθεια, ο στρατιωτικός σύνδεσμος και η επανάσταση στο Γουδί με το Ζορμπά, οι εκλογές και η νί-

κη του Βενιζέλου, το γλωσσικό, οι πόλεμοι του 1912-13 ήταν αφορμές για το σπινθηροβόλο πνεύμα του για σάτιρα. Το ίδιο και ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος με τα γνωστά επακόλουθά του.

Την εποχή αυτή ο συμμαχικός στόλος είχε ορμητήριο το λιμάνι του Αργοστολίου. Τον προστάτευε διπλή σειρά συρματοπλέγμα, που στάθηκε εμπόδιο για την ακτοπλοϊκή συγκοινωνία, η οποία αραίωσε, ώσπου κόπηκε τελείως. Τότε, αφού έλειψαν τελείως τα τρόφιμα, έπεσε πείνα φοβερή, που θέριζε τους κατοίκους. Μεταξύ των θυμάτων ήταν κι ο Μικέλης Άβλιχος.¹⁰⁷

Ο Μολφέτας δέχεται ότι ο Ελληνικός λαός είναι υπερήφανος, ευέξαπτος, γενναίος και φιλόπατρις αλλά και φυγόπονος.¹⁰⁸ Σε ευκαιρίες εθνικών εορτών και επετείων ξαναθυμάται τα περασμένα και, συγκρίνοντάς τα με τη σύγχρονη του κατάσταση, συμπεραίνει, πως "είμεθα πιο χειρότεροι κι απ' το εικοσιένα"¹⁰⁹. Θεωρεί, πως ο ζυγός του Δεληγιάννη είναι χειρότερος κι από κείνον του Ιμπραήμ, ενώ ο Τρικούπης "σε κεφάλι κανενός δεν άφησε καλούπι!" Πιστεύει πως δεν υπάρχει κανένας αντάξιος των ηρώων του '21 για να σώσει το έθνος από τη δεινή πολιτική κατάσταση και τη διαμάχη των πολιτικών, και μάλιστα του Τρικούπη και Δεληγιάννη.¹¹⁰

Άλλοτε πάλι εξετάζει αποκλειστικά την κατάσταση στα Επτάνησα και τη συγκρίνει με την εποχή της ξενικής κατοχής. Η 21η Μαΐου γίνεται αφορμή για μια μικρή αποτίμηση:

"... κι εκάμαμε την Ένωση και την αδελφοσύνη
με τη δαφνοστεφάνωτη μεγάλη Ρωμοσύνη"

Προχωρεί σε κρίσεις και αντιπαραβάλλει την οικονομική ένωση των νησιών επί αγγλοκρατίας προς τη σύγχρονή του πολιτικοοικονομική και κοινωνική κατάσταση

"...σα σήμερα εφύγανε οι αγγλικές φρεγάδες
μα ήλθαν οι πρώτοι Έλληνες υπάλληλοι φαγάδες..."

Ίσως θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει, πως είναι λάτρης ενός σαθρού παρελθόντος, ή πως δουλεύει με την πέννα του στα συμφέροντα των ξένων. Δεν υπάρχει τέτοιο κίνητρο. Στα πιο πάνω συμπεράσματα καταλήγει όχι από αγάπη ή ουσιαστική νοσταλγία για το παρελθόν. Αλλ' από αηδία για τη σύγχρονη του πραγματικότητα, τη φαυλοκρατία και κακοδαιμονία των πολιτικών, που ασύστολα φατρίαζαν, αδιαφορώντας για τον τόπο, κι έχοντας μετατρέψει τη βουλή σε πραιτώριο, όπου μπαινόβγαιναν "ο Άννας κι ο Καϊάφας", ενώ το έθνος "Στο Γολγοθά στενάζει χωρίς ανάσταση."¹¹²

Στην επέτειο της Ενώσεως (21-5-1864) το έτος 1909, επηρεασμένος από την εσωτερική αναστάτωση και τους εξωτερικούς κινδύνους, που έβλεπε ή που μάντευε, τ'εβάζει ακόμα και με τους ριζοσπάστες, κι αποτελεσματικός στην ιδιαίτερη πατρίδα του της λέει:

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

“Οι ριζοσπάστες σ’ έφεραν στο τωρινό σου χάλι,
ή η αδιαφορία σου Ρωμφέ μου η μεγάλη
που βλέπεις της πατρίδος σου την θέσιν την φρικώδη
και ζήλος δεν σου έρχεται να σηκωθείς στο πόδι
και εν τω πολύ δικαίω του να πης εν στενωρεία
κάτω η των πολιτικών φανυλότης και μωρία”¹¹³

Αργότερα όμως προβαίνοντας σε νέα αποτίμηση προτρέπει:

“Το μήνμα προσκυνήσατε του κάθε ριζοσπάστη
πωπάλεσε και νίκησε τον ισχυρό δυνάστη
κι εστόλισε διά χρυσής και φωτεινής σελίδος
την ιστορίαν της σεμνής κι ευάνδρου μας πατρίδος”.¹¹⁴

Το 1915, που ο Ελληνισμός περνά δύσκολες στιγμές, αφιερώνει στους ριζοσπάστες ποίημα εξυμνητικό, αλλά και διδακτικό. Αφ’ ενός εξυμνεί τους πρωταγωνιστές της Ενώσεως, τις ιδέες, το έργο και την προσφορά τους, και από γεγονός περιορισμένης κλίμακας το κάνει σύμβολο για όλο τον Ελληνισμό, για κάθε καταδυναστευόμενο. Από τη σύνθεση τούτη αποδεικνύεται ο Μολφέτας άνθρωπος με πλατειά αντίληψη, με αρχές φιλελεύθερες, θερμός πατριώτης και οπαδός των Ενωτικών, αντίθετα από τον άλλο μεγάλο σατιρικό μας τον Ανδρέα Λασκαράτο, που ήταν ανθενωτικός.¹¹⁵ Την τελική γνώμη του για τους ριζοσπάστες τη διατυπώνει στο παρακάτω δίστιχο:

“...Ρόδα τιμής αμάραντα, ανοίξεως ωραίας,
ελευθερίας σκαπανείς, τιτάνες της ιδέας”.

Το 1905 είναι μια χρονιά εξαιρετικά δύσκολη. Η πολιτική και εθνική ζωή της χώρας περνά κρίση. Τον Ιούνιο πέθανε ο Δεληγιάννης¹¹⁶. Ο Μολφέτας στην 1η σελίδα του φύλλου 362 της 4ης Ιουνίου 1905 εδημοσίευσε ελεγείο με τίτλο:

“Τραγούδι μαύρο και πικρό
στον Δεληγιάννη το νεκρό”

Στο ποίημα τούτο, που αφιέρωσε “στον γέροντα πρωθυπουργό τον άδικα σφαγμένο” αφού θρηνησει για τον άδικο χαμό του, τον επαινεί για την τιμιότητα και την αγάπη του για την Ελλάδα.

Η Στροφή “...Λευκή ψυχή Ελληνική, που μέσα της δεν θαύρω
καμμία κακία να κρυφτή ούτε σημάδι μαύρο,
πέτα στα πλάτια τ’ ουρανού τον κόσμο λησμονούσα
και η Ελλάς που σε θρηνεί
δυστυχισμένη κι ορφανή
το ματωμένο σάβανο φιλεί ευγνωμονούσα.”

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Τα ίδια συναισθήματα και σκέψεις εκφράζει και στο επόμενο φύλλο 363 του Ζιζάνιου.¹¹⁸

Οι Βούλγαροι, οι βλέψεις τους στη Μακεδονία, η δράση τους στα χώματά της, η τραγική θέση του Βόρειου Ελληνισμού βρίσκουν τη θέση τους στην ποίηση του Μολφέτα, που σπεύδει να κινητοποιήσει με το στίχο του τους Έλληνες για να βοηθήσουν τους κινδυνεύοντες αδελφούς.¹¹⁹ Ιδιαίτερα προτρέπει τους συμπατριώτες του να βοηθήσουν τη σπαρασσόμενη από τα στίφη των κομιτατζήδων Μακεδονία.¹²⁰

Πιστεύει βαθιά μέσα του πως “Η Ελλάδα θα ναι πάντα μεγάλη / και το φως της δε σβύνει ποτέ— κι ότι στ’ άγια χώματά της δεν θα πάψουν να στήνονται της λευτεριάς τα τρόπαια, παρά τις προσπάθειες των τρανών του κόσμου να την αφανίσουν από το πρόσωπο της γης”¹²¹.

Το 1909, με την επέμβαση του στρατού, με το Ζορμπά πιστεύει, πως ήρθε η ώρα να διορθωθούν τα πράγματα

“ανυπομόνως καρτερώ
κι εν αγωνία άδη
να γδω το κράτος σοβαρό
με του Ζορμπά τη γνώσι” .

Αργότερα μέσα στο φαύλο κύκλο που δημιουργήθηκε διερωτάται:

“...Κι απ’ αυτή τη δυστυχία
που η ψήφος σ’ έχει χώσει
του Ζορμπά η μεραρχία
περιμένεις να σε σώση;”¹²³

Κι αποτεινόμενος προς το λαό τον προτρέπει ν’ απαλλαγεί με τα χέρια του από τ’ ανυπόφορα κακά.

Κι όταν “οι βουλευταί, οι πράκτορες, οι σφαιριδιοδότες,
για όλους νόμος έγινε να πγαίνουν στρατιώτες”

γράφει για τον εαυτό του:

“...Πολύ τον εσιχάθηκα κι αυτόν τον πατριώτη (Ζορμπά)
που τώρα στα γεράματα με παίρνει στρατιώτη,
κι’ απαλλαγέντας λέγομαι του ενενηνταδίου
και δεν μ’ εξήτησε ποτέ κανένα Υπουργείο”¹²⁴

Αργότερα με την επιβολή νέων φόρων ονομάζει το Ζορμπά “εργολάβο του γουδιού”¹²⁵

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Το Φεβρουάριο του 1910, γράφοντας για το καρναβάλι βρίσκει ευκαιρία να ρίξει τα σατιρικά του βέλη στην πολιτική κατάσταση του τόπου. Τότε, κατά προτροπή του Ελευθερίου Βενιζέλου, ο βασιλιάς ανέθεσε στο Στέφανο Δραγούμη το σχηματισμό κυβέρνησεως και τη σύγκληση αναθεωρητικής Εθνοσυνελεύσεως¹²⁶. Αντιμετωπίζοντας το ζήτημα με φαινομενικά φαιδρή διάθεση, στην πραγματικότητα όμως με γνώση της ελληνικής πραγματικότητας άριστη, και με μάτι κριτικό, γράφει:

“Μέσα στο καρναβάλι και μεσ’ το κομφετί
το Σύνταγμα κυτάζω που θέλει να φτιαστή,
και Σύνταγμα του λέω, φτιαστής και μη φτιαστής
ρωμέϊκο θα είσαι
που θα μετακινείσαι
καθώς μας χρειαστείς!”¹²⁷

Ο Βενιζέλος στάθηκε από τους λίγους πολιτικούς της χώρας, που κέρδισαν αμέριστη τη συμπάθεια του Μολφέτα, ο οποίος δεν άφησε ευκαιρία, χωρίς να υμνήσει το μεγάλο άνδρα. Όταν τον Οκτώβρη του 1910 επέστρεψε ο Βενιζέλος στην Αθήνα από την Κρήτη, και αφού σχημάτισε την πρώτη του κυβέρνηση, εισηγήθηκε τη διάλυση της βουλής και την προκήρυξη εκλογών, ενθουσιασμένος ο ποιητής μας ξεσπά ακράτητος. Τον αποκαλεί αληθινό Μεσσία “μπόγια της συναλλαγής και της υποκρισίας,”

“που διαλύει τα στραβά
για νάρθουνε τα ίσια”.¹²⁸

Πιστεύει βαθειά στις φιλελεύθερες ιδέες του Βενιζέλου και προπαγανδίζει φανερά υπέρ του. Σε άρθρο του με τίτλο “Ενισχύσατέ τον” προτρέπει:

“...ενισχύσατέ τον σεις, τα θύματα των κομμάτων. Σεις, οι οποίοι ουδέποτε επροστατευθήκατε από το κράτος. Ενισχύσατε την ανατέλλουσαν αρετήν, καταπατούντες πλέον την πολυχρόνιον απάτην. Ενισχύσατε τον κυβερνήτην, ο οποίος θέλει να ζήσετε ελληνοπρεπώς κι όχι ρωμέικα.

Ενισχύσατε τον Βενιζέλον οι πονούντες διά την Ελλάδα και επιθυμούντες την αληθή βελτίωσιν αυτής”.¹²⁹

Ενώ όμως έχει τόσο εμπιστοσύνη στο Βενιζέλο, έχει άλλη τόση βεβαιότητα για την αστάθεια και επιπολαιότητα του ελληνικού λαού. Με πίκρα βλέπει, πως ο πολιτικός κόσμος δεν άλλαξε. Η ίδια φαυλότητα μέσα κι έξω απ’ τη Βουλή.¹³⁰

Αίγο αργότερα, μετά από ένα ταξίδι του στην Αθήνα, ανησυχώντας σοβαρά για τη θέση του Βενιζέλου και για τη δύναμη των ανατρεπτικών στοιχείων φοβάται, πως ο λαός θα πληρώσει, σε περίπτωση αποτυχίας.

“Εμείς που αδιάκοπα πληρώνουμε ως τα τώρα
όσους Μεσσία εβγάλε η τλήμων αυτή χώρα!”¹³¹

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Όταν ψηφίστηκε το νέο Σύνταγμα πίστεψε, πως το έθνος θ' αναζήσει.
Γνωρίζοντας όμως το ασταθές του χαρακτήρα του Έλληνα, τη ρευστότητα της ελληνικής πραγματικότητας, το ευμετάβολο γενικά των ελληνικών πραγμάτων διατυπώνει νέους φόβους:

“...Αλλ, αν κι αυτό πούναι χαρτί
κι ο χρόνος λίγο το κρατεί,
αρχίσει να παληώνει
έρχεται δεύτερος Ζορμπάς και το ξανανεώνει...”

άλλωστε

“Όταν θολώνουν οι θεσμοί και θέλουνε γυαλάδα,
μαστόροι άλλο τίποτα! Χιλιάδες στην Ελλάδα...”¹³²

Με φιλελεύθερες αρχές ο ίδιος ποτέ δεν έπαψε να πιστεύει στο Βενιζέλο

“το ξεφτέρι, το μεγάλο πατριώτη,
που με το φως του διαλεί τα εθνικά τα σκότη”.¹³³

Σε κάθε ευκαιρία αποδεικνύεται η θερμή φιλοπατρία του Μολφέτα, που από την ήσυχη γωνιά του συμμερίζεται βαθειά τις τύχες της Ελλάδας και ιδιαίτερα της δουλωμένης. Όταν το Φθινόπωρο του 1911, η Ιταλία κατέλαβε την Τριπολίτιδα, την Κυρηναϊκή και τα Δωδεκάνησα,¹³⁴ πίστεψε, πως φάνηκε μια ευκαιρία για να διεκδικήσουν οι Έλληνες την Κρήτη, την Πρέβεζα και τη Θεσσαλονίκη.¹³⁵

Στον πόλεμο του 1912, που συντάραξε τη Βαλκανική χερσόνησο, έγινε στην Κεφαλλονιά μια επίταξη κτηνών. Τούτο το γεγονός, με αλληγορικό τρόπο, το εκθέτει ο Μολφέτας και από τη μια επαινεί αυτούς, που πήραν μέρος στον πόλεμο, από την άλλη κατακρίνει εκείνους, που, μη θέλοντας να εγκαταλείψουν την καλοπέρασή τους, βρίσκουν χίλιες αιτίες για να μη στρατευθούν:

Γ’ “...Πλήθος μουλάρια, ξέστρωτα και πλήθος με σαμάρια,
γενναία και φιλότιμα και τίμια μουλάρια,
αφίσανε το σταύλο τους, αφήσαν τ’ όνειρά τους,
ενώ εσύ κι άλλοι πολλοί βιούντες εν ειρήνη
δεν έχετε το αίσθημα που έχουνε τα κτήνη”.¹³⁶

Το 1912, μετά την Υπουργική Διαταγή, με την οποία ανακλήθηκαν από τη διαθεσιμότητα οι κληρωτοί του 1910, εξαιτίας του απειλούμενου πολέμου, με αφορμή την προσβολή της Ελληνικής Σημαίας από τους Τούρκους στη Σάμο, γράφει στους κληρωτούς:

Το Θούριον

“Ζήστε, ζώστε τ’ αρματιά σας
μεγαλόψυχα παιδιά

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

να τιμήστε την πατρίδα
να γλυτώστε τη σκλαβιά.
Και στο διάβα σας ν' ακούτε
κάθε βράχο ν' αντηχή.
πάντοτε να ζη μεγάλη
των Ελλήνων η ψυχή."¹³⁷

Στίχοι επίκαιροι για κάθε στιγμή της Ιστορίας μας, με τους οποίους ο Μολφέτας, καθώς και μ' άλλους παρόμοιους, ξεπερνά το φράγμα του χρόνου και γίνεται ποιητής διαχρονικός.

Σαν απάντηση στο πιο πάνω θούριο, μετά την υποχώρηση των Τούρκων στην Ασία, γεμάτος Εθνική υπερηφάνεια, προβαίνει στην αποτίμηση:

"...Βαθεία ο Τούρκος κρύφτηκε και στη ντροπή εθάφτη.
Γλυκοφιλούν τα κύματα τη βάρκα κάθε ναύτη
που με τυράννους μάχεται και λευτεριές ξανοίγει".¹³⁸

Τον Απρίλη του 1913, μετά την πτώση του Μπιζανιού, σ' ένα θαυμάσιο παραλληλισμό, ντύνει με το φως της αγιότητας τα εθνικά κατορθώματα.

Ανάστασις

"Δυο τάφοι θ' ακτινοβολούν
κι όσοι αιώνες θα κυλούν
ποτέ κανείς από τους δυο το φως του δεν θα χάνη.
Ένας στην Ιερουσαλήμ. Ο άλλος στο Μπιζάνι!"¹³⁹

Ο Μολφέτας δε στάθηκε μόνο στα καθαρά τοπικά θέματα, καθώς και τα πανελλήνια. Περιέλαβε στην ποίησή του και σημαντικά ευρωπαϊκά γεγονότα, όπως η ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε βασίλειο, η προσάρτηση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης στην Αυστρία.¹⁴⁰ Το 1905, διαβλέποντας τη μεταβολή του καθεστώτος στη Ρωσία, σημειώνει: "...ο τσαρισμός απέθανε δεν θα ξυπνήση πλέον". Κατά την επανάσταση των νεοτούρκων το 1909 ¹⁴¹ κατά την οποία "...από τους θρόνους της Σταμπουλ κρημνίζονται σουλτάνοι" χαιρείται για την ήττα "του γέρου ξεκουτιάρη".¹⁴³

Τέλος, κρίνοντας το βασιλοκτόνο κίνημα του Βελιγραδίου κατά το 1903, κάνει τις παρακάτω σκέψεις, προσδιοριστικές των κοινωνικοπολιτικών του αντιλήψεων.

"...Εξάγνις ουδέποτε συντελείται δια της υποκαταστάσεως ετέρου τυράννου επί του κληιδωθέντος θρόνου, αλλά διά της πλήρους και ακεραίας επικρατήσεως της λαϊκής θελήσεως και του ανεξαρτήτου εθνικού φρονήματος... Να καταστρέφη τις και να κατακρημνίξη είναι εύκολον και ειγερές αλλά το ανοικοδομείν και δημιουργείν είναι έργον δυσχεροτάτον καὶ οὐ τοῦ τυχόντος. Καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δυστυχῶς μίαν πρῶτην παραφροσέντες ε-

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

κρημνίσαμεν, αν και κατά τρόπον αξιοπρεπή και αρμόζοντα εις λαόν ευγενή, ένα θρόνον και εν στίλβον εκ φιλελληνισμού Στέμμα, αλλά επί των ερειπίων εκείνων ιδρύσαμεν την σημερινήν οχλοκρατίαν και τον εξολέστατον κοινοβουλευτισμόν...”¹⁴⁴

Ο Μολφέτας απ’ όλα αυτά αποδεικνύεται οξυδερκής, παρατηρητικός, διορατικός. Είναι ο σατιρικός ποιητής με το κριτικό βλέμμα, που έδωσε φτερά στην πέννα του για ν’ αγκαλιάσει όλα τα προβλήματα του καιρού του, αλλά κι ένας προφήτης για το μέλλον. Είδε ότι ανέτειλλε ένας νέος αιώνας, “αιών βομβών” με χαρακτηριστικό γνώρισμα τα συλλαλητήρια, τις επαναστάσεις, τις ριζικές πολιτικές μεταβολές.

“...γεννιώνται δυναμίτιδες ως είδος μικροβίου
κι απειλούν τα στέμματα
και τους ανίσους νόμους
και τρέχουν φρίκης αίματα
σαν το νερό στους δρόμους...”¹⁴⁵

Προσδιόρισε τα άμεσα για τη θεραπεία του κακού μέτρα. Τίποτε δεν θα έφτιαχνε σε τούτο τον τόπο αν εξακολουθούσαν οι διαμάχες, η φιλοπρωτία, ο εγωισμός, το συμφέρον και η ρουσφετολογία.

Στο Φύλλο 96 του Ζιζάνιου, βλέποντας με πικρία την ολέθρια φορά των ελληνικών πραγμάτων, ενώνοντας τη φωνή του μετά του βουλευτού κ. Κρίτσα υπερθεματίζει: “Πρέπει, κύριοι, αν θέλωμεν να προοδεύσωμεν, πρώτον να γίνωμεν άνθρωποι”. Πιστεύει λοιπόν βαθιά, σε μια αναγέννηση του ανθρώπου, σε ένα κοινωνικοπολιτικό σύστημα, γιατί αυτό που υπάρχει είναι κατά τη γνώμη του σαθρό, σκληρό, άδικο. Στο Φύλλο 440 της 8 Ιανουαρίου 1905, με το ποίημα “Ένας μπουναμάς πώλαχε σε μας” το οποίο αναφέρεται στην κλήρωση του σαν ενόρκου, δίνει μια εικόνα του ασυμβίβαστου με τη σύγχρονή του κοινωνική κατάσταση χαρακτήρα του, τέτοιου, που θα επιθυμούσε να ανοίξει τις φυλακές του Ρίου και κάθε σωφρονιστηρίου, κι ακόμη να δώσει σύνταξη στους ατυχείς αυτούς ανθρώπους, τους κρατούμενους. Κι απορεί:

“...Πώς ένανε θα τότε πω φονιά κι εγκληματία;
εσχότωσε· πολύ καλά, μα θάχε μιαν αιτία”¹⁴⁶

Κι άλλοτε, για τη θεραπεία του κακού, τη βελτίωση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής, προτείνει:¹⁴⁷

“...Νέο σύστημα και κόμμα
πρέπει να εφαρμοσθή
κι είμαστε ψυχή και σώμα
με το Σοσιαλιστή...”

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Σ' όλη του τη ζωή θα προπαγανδίζει τη μεταβολή, με σκοπό την καλύτερευση της ζωής σ' όλες της τις μορφές, και για όλους το ίδιο. Στην προσπάθειά του αυτή επαινεί όσους αξίζουν τον έπαινό του και ψέγει τους άλλους. Κάποτε φαίνεται, πως εργάζεται εγωιστικά μέσα στα πλαίσια του ατομικού συμφέροντος. Είναι βέβαια αλήθεια, πως για τους πλούσιους φίλους του είχε άφθονους τους επαίνους σε κάθε ευκαιρία, όπως για το Σ.Φ. Κοσμετάτο¹⁴⁹ (259), τον Τζων Τουλ (τον κουμπάρο του σπιτιού του¹⁵⁰), το Μαρίνο Κοργιαλένιο¹⁵¹ κ.ά..

Ενώ, αντίθετα, εξαπέλυε μύδρους εναντίον πολλών πλουσίων για την τσιγκουνιά τους σε ώρες, που ο λαός ήθελε βοήθεια και το “Ζιζάνιο” συνδρομητές. Χαρακτηριστική είναι η σύνθεσή του:

“Μασκαράδες και τριώδι
κι ο καρνάβαλος στο πόδι”.

Γραμμένη σε μια εποχή, που οι συμπολίτες του προσπαθούν να ξεχάσουν την πείνα τους, μετά από πολλές δυστυχίες, που τους κτυπήσανε.

“...Ιδού Καρνάβαλος χωρεί επί χρυσών αρμάτων!
Κρυφθήτε τσιγκουνάρχοντες! Σε σας δεν επιτρέπονται
τα γανωμένα μούτρα σας αμάκα ναν τα βλέπουν”¹⁵²

Δεν είναι μόνον οι γενναιόδωροι πλούσιοι, που επαινούνται από το Μολφέτα, είναι και κάθε τίμιος και ικανός πολίτης, όπως ο εισαγγελέας Πρωτοδικών κ.Α. Γαλιάτσος “δι’ ευθύτητι χαρακτήρος και νομική ικανότητι”.¹⁵³

Κι ακόμα δεν είναι αυτά μόνο τα θέματα που απασχόλησαν τον ποιητή μας. Όλη η ζωή, όλα τα ζητήματα της εποχής του άφησαν ίχνη τους στην ποίησή του, κι όλα τ’ αγκάλιασε ο Μολφέτας με το ίδιο ενδιαφέρον. Ένα τέτοιο θέμα είναι η εκκλησία, η θρησκευτικότητα, η αθεΐα των συγχρόνων του, θέματα από τα πιο κοινά στους σατιρικούς ποιητές, που δεν τα αντιμετωπίζουν όλοι με την ίδια αυστηρότητα ή επιείκεια.

Ο Μολφέτας, καθώς αποδεικνύεται “από ένα γράμμα του Σουσάνη του φιλήσυχου πολίτου, που το στέρνει στις Αθήνας του σεπτού Μητροπολίτου” ψέγει πολλές αδυναμίες του κλήρου, όπως την αμάθεια, την ημιμάθεια, την ανάμειξη στα πολιτικά, τον κομματισμό, την συμφεροντολογία, την ασέβεια, την σκανδαλώδη ζωή...”¹⁵⁴

Κτυπά αμείλικτα την απιστία των παπάδων. Κάποτε με αφορμή την κηδεία του Βαλσαμάκη, προσάτη των φτωχών, στην οποία έτρεξαν αθρόοι, καλεσμένοι και ακάλεστοι όλοι οι παπάδες της Λειβαθώς, της Σάμης και των Περρών, για λόγους οικονομικούς φυσικά, λέει:

“...Σεις είπατε οι αντιπρόσωποι και μύσται του Υψίστου
που χάνεται εις αιτίας σας φεν η υπόληψις του...”¹⁵⁵

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Η καλοπέραση των μοναχών και η εξασφαλισμένη τους ζωή, όταν μάλιστα άλλοι πέθαιναν της πείνας, του δίνουν αφορμή για να σατιρίσει πολλές παρεκτροπές, που συνέβαιναν στα μοναστήρια.¹⁶⁶

Με την ευκαιρία εκλογής νέας ηγουμένης στον Αγ. Γεράσιμο, επισημαίνει τη διαβρωτική επίδραση του συμφέροντος και του κομματισμού:

“...Κι αυτές που με την προσευχήν
ζητούν να σώσουν την ψυχήν
και τυραννούν το σώμα τους,
έχουν κι αυτές το κόμμα τους!
Έχουν κι αυτές πωμίσησαν το κοσμικό το χάλι,
το μίσος του συμφέροντος η μία για την άλλη...”¹⁵⁷

Το Μάρτιο του 1902 πέθανε από διφθερίτιδα το μικρό παιδί ενός χωρικού, τελευταία εγκατεστημένου στο Ληξούρι. Όταν παρακάλεσε τους ιερείς να το διαβάσουν, εκείνοι αρνήθηκαν, από το φόβο τάχα της αρρώστειας, πράγμα που δεν έκαναν για τα παιδιά των πλουσίων, που πέθαναν συγχρόνως, κι από την ίδια αιτία. Ο φτωχός πατέρας πήρε το παιδί στον ώμο του και το έθαψε μόνος του. Ο Μολφέτας, στιγματίζοντας το γεγονός, ζητά από τον Επίσκοπο να “επιμεληθή του πράγματος και να μη παρίδη την αναλγησία των Αγίων υφισταμένων του”.¹⁵⁸

Το Μάιο του 1900 έγινε δημόσια διαπόμπευση του ιερέα Χαρ. Λιονίδα από τους Ιλλάρους του Ληξουριού, που έκλεβε και πουλούσε τα αργυρά καντήλια της Μονής της Κεχριωνιώτισσας. Κατά τη διαπόμπευση φορούσε τα άμφιά του και κρατούσε τα κλοπιμαία. Για το γεγονός αυτό παρατηρεί ο Μολφέτας:

“...Δεν εκολάκευε τα αστυνομικά όργανα η διαπόμπευση του ενόχου μετά των κλαπέντων ειδών η τόσοσν επιδεικτικώς γενομένη ανά τας κυριωτέρας οδούς της πόλεως, αφού δυστυχώς έτυχε να φέρει ούτος το ιερόν ένδυμα...”¹⁵⁹

Ο Μολφέτας δεν είναι άθεος ή ασεβής, ούτε όμως και θρησκόληπτος. Μέσα στη χριστιανική κοινότητα παρακολουθεί τα πάντα και τα προβάλλει από τις στήλες της εφημερίδας του. Συχνά περιγράφει γιορτές, πανηγύρια, λιτανείες.¹⁶⁰

Εκείνο, που βασικά τον ενδιαφέρει και τον απασχολεί είναι να κτυπηθεί η φαυλότητα, “ώστε και της θρησκείας του Χριστού το σέβας να σωθή. Για τούτο και χαιρείται όταν διαπιστώνει πως ο Μητροπολίτης Δαμασκηνός “ο διώκτης ο φοβερός των ασεβών και των φαύλων”¹⁶² έρχεται στην Κεφαλλονιά. Μ’ ένα εκτεταμένο ποίημα, που το επιγράφει:

“Θηλυκομένος ο Μαρκής στο σάκκινο φουτά του
πηγαίνει προς επίσκεψη του Πανιερωτάτου”¹⁶³

καταπορεύει το νέο Δεσποτή, τον βεβα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΔΙΟΚΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ευχαριστεί για τις προθέσεις του να βελτιώσει την κατάσταση του κλήρου, και προσθέτει:

“...Πολύ μας ευχαρίστησες μ’ εκείνας τας δηλώσεις
ιδίως για το κτύπημα που πρόκειται να δώσης
στο ράσο το αγράμματο και το διεστραμμένο
πούνε μονάχα για σπερνά και γι’ άρτους φορεμένο”.

Ο Μολφέτας δε διακρίνεται για φιλοσοφική διάθεση. Περιορίζεται στα όρια της πραγματικότητας και κινείται σ’ αυτήν η ποίησή του. Σε σπάνιες όμως στιγμές, παίρνοντας αφορμή από την καθημερινότητα, αποδεικνύεται ένας ευαίσθητος στοχαστής πάνω στο αιώνιο θέμα “ζωή και θάνατος”. Κάποιες σκέψεις του για τη ματαιότητα του πλούτου και την ομορφιά της ζωής διατυπώνει σε ποίημά του, που αναφέρεται στο θάνατο του Φιλοσόφου Πέτρου Χωραφά, του επονομαζόμενου “Προσφύλλη”.¹⁶⁴

Αυτή τη ματαιότητα του πλούτου και των εγκοσμιών δίδει καθαρά στο ποίημά του

“Φιλοσοφία του Μαρή
που τάφους γύρω του θωρεί”
“...Ξάφνου έτυχε μπροστά μου, σκόρπια κόκκαλα να δω,
και άρα γε Θεέ μου, είπα, τίνος ναν’ ετούτα δώ;
νάναι βασιλιά μεγάλου ή φαντάρου φουκαρά;
νάναι νηστικού ζητιάνου ή χορτάτου ταλαρά;
νάνα άρα γε δικαίουΧριστιανού ή μασσόνου καμμιανού;”¹⁶⁵

Το ίδιο θετική θέση παίρνει κι απέναντι στα εκπαιδευτικά προβλήματα του καιρού του, όπως είναι οι σχέσεις του δασκάλου με το παιδί, το γλωσσικό, οι σχολικοί αγώνες, οι διάφορες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις κλπ.

Κάποτε ένας δάσκαλος, ο Λιβαδάς τάβαλε αδίκως μ’ ένα μικρό παιδί

“...οικτρώς δε το επλήγωσε στα χέρια και στην πλάτη
ως έλεγε το δύστυχο, μ’ ένα χοντρό ραβδί”.

Ο Μολφέτας, που έφερε το γεγονός στις στήλες της εφημερίδας του συμβουλευει.

“Λυπούμεθα διδάσκαλε (καθώς και σεις λυτείσθε)
εχθόντες τοιούτον φρικώδες γεγονός.

Ήλην μάλλον ηπιώτερος προς το μικρό να είσθε
και άλλοτε πιστεύομεν να φέρεσθ’ ευγενώς”.¹⁶⁶

Το 1901 με άρθρο του με τον τίτλο “Μέγα ζήτημα” ο Μολφέτας υποστήριξε με πάθος την αντίδραση που ξεσηκώσε μια δικαστική απόφαση νομμένη στη δημοτική από τον Εφέτη Στελάκη. Διερωτάται πόσες δικαστικές απόφασεις και

ΠΑΡΩΒΑΤΕΡΟΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ

τερατώδεις αποφάσεις έρχονται στο φως χωρίς να ταράζονται Άρειοι Πάγοι, Νομικά Συμβούλια, υπουργεία, και επιλέγει:

“Γράφετε τας αποφάσεις σας εις την καθαρεύουσαν· γράφετέ τας εις την αρχαίαν· γράφετέ τας εις την δημώδη· γράφετέ τας αρβανίτικα· θα εύρωμεν τρόπον να τας εννοήσωμεν. Συντάσσετε μόνον αυτάς πάντοτε σύμφωνα προς τους νόμους και το δίκαιον.”¹⁶⁷ Τούτα τα λόγια αναμφισβήτητα θα μπορούσαν να γίνουν παρακαταθήκη για τους ανθρώπους κάθε γενιάς...

Με τη λειτουργία των πολλών παρθεναγωγείων έγινε μια σοβαρή αλλοίωση στη ζωή του κοριτσιού της υπαίθρου. Γι’ αυτό κι ο ποιητής στο άκουσμα της αγγελίας, πως θε να κλείσουν, πανηγυρίζει, ελπίζοντας στη βελτίωση της καταστάσεως.

“Έμαθα πως θα κλείσουνε τα παρθεναγωγεία
κι ευθύς απή κι άναψα κερι στην Παναγία...”
Πιστεύει, πως “Σ’ αγνό κορίτσι του βουνού, της φύσεως καμάρι
είν’ άχαρο κι ανάποδο να δίνη καλαμάρι”
Γιατί “...Χαλιέται με τα γράμματα κάθε φτωχοκοπέλλα
θαφήνει τη γεωργική
το χορταράκι τη βοσκή
κι ο νους της ιδεάζεται κορδέλες και καπέλα”.¹⁶⁸

Οι πιο πάνω ιδέες, που για την εποχή μας φαίνονται καθυστερημένες, δικαιολογούνται στα πλαίσια της εποχής του Μολφέτα, τότε, που η γυναίκα ήταν για το σπίτι, ενώ η εκπαίδευση ανδρικό κυρίως προνόμιο.

Σ’ άλλα φύλλα της εφημερίδας του, του “Ζιζάνιου”, δημοσιεύει έμμετρες αγγελίες για γυμναστικές επιδείξεις στην Κεφαλλονιά¹⁶⁹ και Πανελλήνιους αγώνες,¹⁷⁰ εκδηλώσεις, που τις κρίνει σαν περιττή πολυτέλεια, αφού πολύς λαός δεινοπαθεί, κι ιδιαίτερα οι Κεφαλλονίτες,

“που τραβούν μεγάλες πείνες
και ζητούν φρενοκομείο προς περιθάλψιν αυτών.”¹⁷¹

Αργότερα θα κτυπήσει το σκοταδισμό και λογιοτατισμό μερικών εκπαιδευτικών, οι οποίοι αντιδρούσαν κατά της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως της Κυβερνήσεως του Ελευθερίου Βενιζέλου, λέγοντας, πως σε καιρό πολέμου δεν υπήρχε περιθώριο για βιβλία και παιδεία.

Το Δεκέμβριο του 1914 έγινε στ’ Αργοστόλι συνέδριο, μετά από φροντίδες του Επιθεωρητού Παπαμιχαήλ. Σ’ αυτό έλαβαν μέρος πολλοί εκπαιδευτικοί, όπως ο Φώτης Δαούσης, Τσερνωντάς, Ρουχωτάς, Γρηγοράτος, Κατσαΐτης, Παγουλάτος κ.ά. Συζητήθηκαν πολλά και σοβαρά θέματα, αλλά, “Το διδασκαλικόν συνέδριον, το μάλα προοδευτικόν” δεν κατέληξε πουθενά, γι αυτό και ο Μολφέτας διερωτάται:

“...Τόσοι που βασανίζονται μ’ αυτό το Αλφαριθμητικό

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

δεν μπορούσε νάτανε τόσο τσουβάλια στάρι;"

Ποικίλα είναι τα θέματα της λυρικής του μούσας. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν ποιήματα αφιερωμένα σε διάφορες γιορτές, όπως τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, του Αγίου Γερασίμου, αλλά κι άλλα που αναφέρονται σε προσωπικά βιώματα του ποιητή κι εντυπώσεις του, τέλος δε στα θαυμάσια λυρικά του καθαρά ελεγειακού χαρακτήρα, αφιερωμένα σε νεκρούς.

– Τα Χριστούγεννα είναι μια γιορτή που συγκινεί ιδιαίτερα το Μολφέτα και την υμνεί κάθε χρόνο στα όρια της επικαιρότητας, αφήνοντας μεγάλα φωτεινά ξέφωτα απ' όπου μπορούμε να σκύψουμε στη ψυχή του ποιητή μας.

"– Είν' η ψυχή μου Βηθλεέμ· είν' η καρδιά μου
το σπήλαιον που μέσα εγεννήθη,
κι αν πρώτα τόπος ήτο κακοήθης,
τον άγιασες εσύ, παρηγοριά μου.

Έτσι κι εσύ για μένανε γεννάσαι
θεός αληθινός και σε λατρεύω,
μη μ' αγαπάς, μονάχα να θυμάσαι
πως είμ' αμαρτωλός και σε Πιστεύω".¹⁷²

Αργότερα πιο ώριμη η μούσα του θα υψώσει τη γέννηση σε σύμβολο ψυχικής ανατάσεως και σωτηρίας όλων των ανθρώπων.

"– Ιδού η Φάτνη τέμενος, το ύψος του οποίου
αναμετρών ο άνθρωπος, εγγίζει τον Θεόν.
Ιδού κι από το σπάργανον εκείνου του νηπίου
αιώνιον το λάβαρον της νίκης των λαών".¹⁷³

Το Πάσχα το αισθάνεται σα γιορτή "Πάθους και δόξας".

"– Της Ιουδαίας ο λαός καταραμενος
από το αίμα του Θεού μεθάει!
Και της αγάπης ο Θεός στεφανωμένος
μ' αγκαθερό στεφάνι ξεψυχάει!

Και κρέμεται στις δόξας το σταυρό,
ο πλάστης για τον κόσμο του θυσία
και κρέμεται στον ίδιο τον καιρό,
στο δένδρο το ξηρό, η προδοσία!"¹⁷⁴

Άλλοτε είναι η γιορτή της χαράς. Στο παρακάτω απόσπασμα με τη χαρούμενη γοργότητα του, αποδίδεται θαυμάσια το ιδιαίτερο κλίμα της αναστάσεως:

ΓΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

“Μεγάλο Σαββάτο
τραγούδια γιομάτο”
– Ανάσταση, Ανάσταση, παντού φωτοχυσία,
παντού χαρά, παντού ζωή,
παντού δοξάζουν εν βοή
του Γολγοθά τον ήρωα, του κόσμου τον Μεσσία.

Γλυκύ ενώνει φίλημα, το πνεύμα με την ύλη.
Τα χερουβείμ ασπάζονται των Σεραφείμ τα χείλη,
η φύσις παραδίδεται σ’ ασύλληπτα φιλάκια,
φιλιώνται τα τριαντάφυλλα, φιλιώντα τα πουλάκια.¹⁷⁵

Στη γιορτή του Προστάτη του νησιού η μούσα του ανταποκρινόμενη στο κοινό θρησκευτικό αίσθημα, αφιερώνει στον “Άγιο” ποιήματα που πάλλονται από αγάπη κι ευγνωμοσύνη. Ανάμεσά τους και το παρακάτω.

“Το πανηγύρι” – Χρυσός ο ήλιος χαιρετά των Ομαλών τη ράχη...¹⁷⁶

“Άγιος Γεράσιμος”

– Έναν άγιο γιορτάζουν εν ψαλμώ στον ουρανό.
Ήλιος γλυκός φωτίζει το μεγάλο μας βουνό
και το φως π’ αφ’ τη κορφή του την απείρως υψηλήν,
χαιρετά την οικουμένη
και με φίλημα θερμαίνει
κάθε θάλασσα και χώρα που υπάρχει Κεφαλλήν...¹⁷⁷

“Πανήγυρις”

– Η ταπεινή Καλόγρια η μαυροφορεμένη
τον όρθρο του Μοναστηριού χαρμόσυνα σημαίνει...¹⁷⁸

“Το Πανηγύρι”

Αφ’ του βουνού μας τη κορφή την ελατοστρωμένη,
λαμπρότερος ο ήλιος να χαιρετίση βγαίνει.
Του Καλογήρου τη γιορτή, του γέρου Καλογήρου
που χερουβείμ αστράφτουνε στο μνήμα του τριγύρου...¹⁷⁹

“Στον Προστάτη”

– Σήκω Καλόγρε σεπτέ και ρίχτε τη σκιά σου
να σκεπαστούν στον πόλεμο τ’ ανδρεία τα παιδιά σου
να μην τους παίρνει τη ζωή του Τούρκου το μαχαίρι¹⁸⁰

– Η φύση σ’ όλες τις στιγμές της συγκινεί τον ποιητή και γίνεται αφορμή για κάποιους ποιητικούς παραλληλισμούς που αποδεικνύουν την ιδιαίτερη ευαισθησία του και ξεγυμνώνουν την ψυχή του μ’ όλα της τα πάθη.

Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω ποιήματα.

Με τ’ ανθισμένο της στεφάνι
με τη γλυκειά της ευωδιά,
ήλθε να με γλυτώσει από την πλάνη,
να μ’ αναστήσει την καρδιά...¹⁸¹

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ**

“ΠΟΙΗΣΗ”

Οι πικροδάφνες έπνιξαν
του ποταμού την άκρη
και μεσ’ το κλάμμα τ’ αηδονιού
βουβάθηκε το ρέμμα.
Ίσκιои χλωμοί του δειλινού,
στα φλογισμένα μάκρη,
το σιγανό τους φύσημα
γλυκοσκορπούνε ηρέμα¹⁸²

Από τα καλύτερα και πιο χαρακτηριστικά ποιήματά του είναι το “Καρναβάλι”

Εδώ η ζωή παρομοιάζεται μ’ ένα τρελλό ξεφάντωμα, με μια μέρα καρναβαλιού που διαβαίνει βιαστική γεμάτη γέλια και βοές και χάνεται, αφήνοντας την πικρή διαπίστωση.

“...Αχ πώς διαβαίνει βιαστική
της νιότης η κραυπή!
Τι ειρωνεία δηρτική
κι αυτό το καρναβάλι!”¹⁸³

– Θαυμάσιο είναι το εκ του Ιταλικού ποίημα “Σονέτο”

“Στην έρημη της νύκτας σιγαλιά
παράπονο θα νοιώσης πέρα – πέρα
και θα νομίσης πούνε βογγητό
νυχτερινού βαλσαμωμένου αγέρα...”¹⁸⁴

Ανάμεσα στ’ άλλα λυρικά του διακρίνονται:

“Χάραμα”¹⁸⁵

“Η εικόν”¹⁸⁶

“Λυπημένος στίχος”¹⁸⁷

“Ο Μάης”¹⁸⁸

“Το κυπαρίσσι”¹⁸⁹

“Θλιβερό τραγούδι στο χαμό της Πηνελόπης Σ. Πεταλά”¹⁹⁰

“Το ελεγείον στη Νίνα Σ. Λοβέρδου”, αντιπροσωπευτικό του είδους τούτου.¹⁹¹

“Σαν απ’ αγγέλων νάφυγες φωλιά,
στού κόσμου εκατέβηκες το ψέμμα
κι είχε τη λάμψη, χρώμα στα μαλλιά,
κι είχες το χρώμα τ’ ουρανού στο βλέμμα.

Δεν προσπάσες τον κόσμο να γνωρίσης

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

δεν χάθηκαν της μάνας τα φιλιά,
που σώμελλε στο χάφο να χαρίσης
τα μάτια, το κορμί και τα μαλλιά...

Κάποτε όμως δεν λείπει ούτε από το σοβαρό τούτο είδος το σατιρικό στοιχείο όπως το “Ελεγείον εις τον αποβιώσαντα εύγλωττον δικηγόρον Θεοδόσιον Πετρίτην”, αποτελούμενο από 4 στροφές.

Ι. Επήε κι ο φτωχός ο Θεοδοσάκης,
σ’ το μνήμα διαρκώς να καταλύση
που σ’ έκανε κι επέθαινες οσάκις,
αρχίναε για κάτι να μλήση.

Αν ήξευρε τη γλώσσα του Θεόδοση
κανένας της Ευρώπης των πλουσίων
Χιλιάδες θ’ αποφάσιζε να δώσης
για δαύτην, όπως μέινει σ’ το μουσείον...¹⁹²

Από τα πιο ευχάριστα, ανάλαφρα, πικάντικα λυρικά ποιήματά του είναι “Το σκυλάκι”¹⁹³, “Στην Κρυσσόδρα”¹⁹⁴, “Οι μάρτυρες της νηστείας”¹⁹⁵, “Στο Δεσπότη”¹⁹⁶

Φυσικά από την ποίησή του δεν έλειψαν τα τολμηρά ποιήματα, όπου χωρίς να παραβιάζεται η αξιοπρέπεια της γλώσσας και χωρίς να σοκάρεται η σεμνότητα του αναγνώστη, ο ποιητής μας υφαίνει κάτω από την διαφάνεια των λέξεων τα πιο τολμηρά υπονοούμενα. Τέτοια ποιήματα είναι το “Γουνερρό” εμπνευσμένο από την εμφάνιση μιας εντυπωσιακά ωραίας γυναίκας που φορούσε γούνα.¹⁹⁷ “Στα Μεταξάτα μια σκηνή αστεία και προχθεσινή”¹⁹⁸

Από τα λιγότερο γνωστά, αλλά χαρακτηριστικό είναι το “Καμπαναριό”¹⁹⁹

Ούτε σ’ άλλη χώρα, ούτε σε χωριό
βρίσκεις ένα τέτοιο σίκ καμπαναριό.
Μια καμπάνα έχει μια και μοναχή
που γλυκά σημαίνει, που γλυκά ηχεί.
Κι η γλυκειά φωνή της
γίνεται μαγνήτης
κι έρχεται στ’ αυτιά σου όπου και να πας
Αχ τέτοια καμπάνα ασμοχυμένη,
ποιός να την σημαίνει
ευτυχής παπάς!

Ο Μολφέτας πολλές φορές έντυνε τα ποιήματά του με το πέπλο κάποιου μύθου, κι έτσι έδωσε στίχους, οι οποίοι κατείχαν το μυστικό της “υποθέσεως” και από κείνους που το αγνοούσαν. Τέτοιο ποίημα είναι το “Προβατικόν ιστορικό”²⁰⁰

Αναφέρεται σε κάποια ξένη –προβατίνα– που ήλθε κι αναστάτωσε με την

παρουσία της “το κοπάδι” δηλ. την κοινωνία τ’ Αργοστολιού.

Άλλοτε τα αθώα λουλούδια γίνονται αφορμή για σάτιρα ποικίλου περιεχομένου, όπως η σύνθεση “ο Μάης” (περισυλλογή ανθέων)

ΚΡΙΝΟΣ

Κάτασπρος ο κρίνος
κι από ράτσα φίνος
μ’ άρωμα βαρύ,
μ’ όσες κι αν του κάνη
μπλόφες το φουστάνι
δεν υποχωρεί...

Δεν είναι βέβαια δυνατόν στα περιορισμένα πλαίσια μιας μικρής μελέτης να ανθολογηθεί όλο το έργο ενός ποιητή. Εκείνο που μπορούμε να προσθέσουμε, είναι πως ακόμα και οι αγγελίες που δημοσίευε εκτός από την άλλη ύλη, ήταν έμμετρες²⁰¹, τις πιο πολλές φορές, στον πιο κάτω τύπο.

– Μα τι κομψοτεχνήματα της Άννας τα καπέλα!
κοιτάξεις τό ‘να βουρλισιά, κυττάξεις τ’ άλλο τρέλλα!²⁰²

– Στου Ματαράγκα, βρε παιδιά να πάτε να ντυθήτε
να κάμετε φορέματα που θα με θυμηθήτε...²⁰³

– Κι αν γαρνιτούρες, νουβωτέ ζητά το κοπελούδι,
ας τρέξη ναύρη άπειρες στ’ Ανδρέα του Λυκούδη.²⁰⁴

Σημειώσεις

1. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 320 12-6-1904 σελ. Ιβ
2. Εφημ. Κολόμπος Φ. 7 21-7-1891 σελ. 3αβ – 4α
3. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 74 4-10-1897 σελ. Ια
4. Εφημ. Ζιζ. Φ. 336 4-12-1904 σελ. 3α
5. Εφημ. Κολόμπος Φ. 3 26-5-1891 σελ. 2α
6. Εφημ. Κολόμπος Φ. 9 1-9-1907 σελ. Ιαβ
7. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 467 1-12-1907 σελ. 2β – 3α
8. α) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 204 15-12-1901 σελ. 2αβ – 3α
β) Α. Καλογρηάς ό.π., σελ. 144
γ) Βαλέτας ό.π. σελ. 27
δ) ΠΧΧ Παγκεφαλληνιακόν ημερ. Άργ. έτος Ι 1937 σελ. 134 και εξ
9. α) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 34 ή 35 15-5-1894 σελ. Ιαβ – 4αβ
β) Βαλέτας ό.π. σελ. 27
10. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 226 18-5-1902 σελ. Ιαβ – 2αβ – 3α
11. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 159 25-11-1900 σελ. 4α
12. Εφ. Ζιζ. Φ. 73 27-9-97 σελ. 2β – 3αβ –, 4α
13. α) Εφ. Ζιζ. Φ. 364 18-6-1905
β) Α. Καλογρηάς ό.π., σελ. 221
14. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 462 27-10-1907 σελ. 2β
- 15.
16. Α. Καλογρηάς ό.π., σελ. 186

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

17. α) Εφ. Ζιζάν. Φ. 324 11-9-1904 σελ. 2β-3α
β) Καλογηράς σελ. 203
18. Εφημ. Ζιζ. Φ. 257 22-2-1903 σελ. 3αβ
19. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 461 20-10-1907 σελ. 3α
20. Εφ. Ζιζ. Φ. 13 25-3-1893 σελ. 4β
21. α) Εφημ. Ζιζ. Φ. 6 4-10-1892 σελ. 3αβ – 4αβ
β) Α. Καλογηράς ό.π. σελ. 46
22. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 677 14-1-1912 σελ. 4β
23. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 34 1-5-1894 σελ. 3β
24. Εφημ. Ζιζάν. ό.π. σελ. 3α
25. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 333 13-1-1904 σελ. 1αβ
26. Εφ. Ζιζάν. Φ. 233 7-9-1902 σελ.
27. α) Εφημ. Ζιζάνιο Φ. 732 4-5-1913 σελ. 3β
β) Α. Καλογηράς ό.π. σελ. 276
28. α) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 290 15-11-1903 σελ. 3α
β) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 292 29-11-1903 σελ. 2αβ-3αβ κα' 4αβ
γ) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 310 3-4-1904 σελ. 3β
29. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 89 15-5-1899 1αβ – 2αβ
30. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 148 9-9-1900 σελ. 1α – 2αβ
31. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 72, 20-9-97 σελ. 2α
32. Εφημ. Ζιζάνιον 148 9-9-1900 σελ. 4αβ
33. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 151 30-9-1900 σελ. 1αβ
34. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 148 9-9-1900 σελ. 1α – 2αβ
35. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 9-9-1900 σελ. 3α
36. α) Εφημ. Ζιζ. Φ. 158 18-11-1900 σελ. 1αβ – 2αβ –, 3α
β) Εφημ. Ζιζ. Φ. 159 25-11-1900 σελ. 2β
37. Εφημ. Ζιζ. Φ. 147 2-9-1900 σελ. 4α
38. Εφ. Ζιζ. Φ. 160 2-12-1900 σελ. 1αβ, 2αβ, 3α
39. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 162 16-12-1900 σελ. 1α
40. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 494 7-7-1908 σελ. 3β
41. α) Εφημ. Ζιζ. Φ. 56 10-6-1895 σελ. 3α
β) Α. Καλογηράς ό.π.,
42. Πρόκειται για το Μαρή Χαριτάτο.
43. Εφημ. Φ. 2 21-6-1892 σελ. 2β-3α
44. Εφημ. Ζιζ. Φ. 54 6-5-1895 σελ. 1αβ, 2αβ, 3α
45. α) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 54 6-5-1895 σελ. 2β
β) Α. Καλογηράς
46. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 54 6-5-1895 σελ. 2α
47. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 19 27 Ιουν. 1893 σελ. 3αβ
48. Εφημ. Ζιζ. Φ. 45 23-10-1894 σελ. 1αβ – 2αβ – 3αβ
49. Εφημ. Ζιζ. Φ. 136 15-4-1900 σελ. 4α
50. Α. Καλογηράς ό.π., σελ. 249
51. Α. Καλογηράς ό.π. σελ. 186
52. Εφημ. Ζιζ. Φ. 33 19-4-1894 σελ. 3β – 4α
53. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 242 9-11-1902
β) Α. Καλογηράς ό.π.
54. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 33 19-4-1889 σελ. 3α
55. Εφ. Ζιζάν. 3 28-6-1892. 1891 σελ. 1αβ, 2αβ
56. Εφ. Ζιζάν. Φ. 387 21-1-1906 σελ. 1α
57. Γ. Βαλέτα ό.π., σελ. 20
58. Εφημ. Κολόμπο- Φ. 10 6-10-1891 σελ. 2αβ – 3αβ
59. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 88 6-2-1899 σελ. 2β
β) Εφημ. Ζιζ. Φ. 90 22-5-1899 σελ. 1, 2αβ,

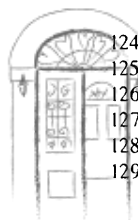

- γ) Εφημ. Ζιζ. Φ. 93 29-5-1989 σελ. Ιβ
 60. Ιωάν. Π. Μαυρή, Παγκεφαλλήνιακόν ημερ. 1938 σελ. 231
 61. Εφημ. Κολόμπος Φ. 9 1-9-1889 σελ. 4β
 62. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 137 22-4-1900 σελ. 4α
 63. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 607 25-12-1910 σελ. 4α
 64. Εφημ. Κολόμπος Φ. 12 12-4-1892 σελ. Ιαβ-2αβ
 65. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 48 12-3-1895 σελ. Ιαβ-2αβ
 66. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 396 25-3-1906 σελ. Ιβ
 67. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 527 13-3-1910 σελ. 2β
 β) Α. Καλογηρά ό.π., μ. σελ. 262
 68. Γ. Βαλέττα ό.π., σελ. 20
 69. α) Εφημ. Ζιζ. Φ. 96 3-6-1899 σελ. Ιαβγ-2α
 β) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 95 26-6-1899 σελ. 4α
 70. Α Καλογηρά ό.π. σελ. 277
 71. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 93 12-6-1899 σελ. αβγ
 72. Εφημ. Ζιζ. Φ. 94 19-6-1899 σελ. 3αβ
 73. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 96 3-7-1899 σελ. Ιαβγ-2α
 74. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 96 ό.π.
 75. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 555 14-11-1909 σελ. ΙΑ
 76. Α. Καλογηρά ό.π., σελ. 279
 77. Γ. Βαλέτα ό.π. σελ. 20
 78. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 280 6-9-1903 σελ. 3α
 79. Παγκεφαλλήνιακόν ημερ. 1938 σελ. 302-303-304
 80. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 281 13-9-1903 σελ. Ιαβ
 β) Α. Καλογηρά ό.π., σελ.
 81. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 502 4-10-1908 σελ. 3α
 β) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 505 23-1-1910 σελ. 3β
 82. Εφημ. Ζιζάν Φ. 23 3-10-1893 σελ. Ιαβ
 83. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 157 11-11-1900 σελ. 2β-3α
 84. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 222 20-04-1902 σελ. 4α
 85. Εφημ. Ζιζ. Φ. 159 25-11-1900 σελ. 2α
 86. Εφημ. Ζιζ. Φ. 172 24-2-1901 σελ. 4
 87. Εφημ. Ζιζ. Φ. 243 16-11-1902 σελ. Ια
 88. Εφημ. Ζιζ. Φ. 24 1-1-1894 σελ. 2β
 89. Εφημ. Ζιζ. Φ. 16 9-5-1893 σελ. 2β
 90. α) Εφημ. Ζιζ. Φ. 91 29-5-1899 σελ. Ιβ
 β) Εφημ. Ζιζ. Φ. 92 5-6-1899 σελ. 2β
 91. Εφημ. Ζιζ. Φ. 62 17-5-1897 σελ. Ια
 92. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 356 σελ. 2.3.4
 93. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 566 24-11-1907 σελ. 3β
 94. Εφημ. Κολόμπος Φ. 9 1-9-1891 σελ. 2α
 95. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 60 19-4-1897 σελ. 3β
 96. α) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 61 26-4-1897 σελ. 2β
 β) Εφημ. Ζιζ. Φ. 63 24-5-1897 σελ. 2β-3α
 97. Εφημ. Ζιζ. Φ. 58 5-4-1897 σελ. 2β-3α
 98. Εφημ. Ζιζ. Φ. 58 5-4-1897 σελ. Ιαβ
 99. Εφ. Ζιζ. Φ. 76 18-10-1897 σελ. Ιαβ
 100. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 61 26-4-1897 σελ. 2β
 101. Εφημ. Ζιζ. Φ. 67 26-4-1897 σελ. Ιαβ-4α
 102. Εφημ. Ζιζ. Φ. 73 27-9-1897 σελ. 2β
 103. α) Εφημ. Ζιζ. Φ. 79 7-12-1897 σελ. Ιαβ. 2αβ
 β) Α. Καλογηρά ό.π.
 104. Γ. Βαλέτα ό.π. σελ. 25-26

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

105. Αριστείδη Ρουχωτά, Μικ. Άβλιχος. Επτανησιακή Πρωτ. 1960, σελ. 78
106. – Ο έλλην δεν ανέχεται καθόλου προσβολήν·
για ένα ψύλλον πῆδημα τον αδελρό του σφάζει
πλην όταν η πατρίδα του στα όπλα τον καλεί
κι ο Άρης διά πόλεμον και δάφνες του φωνάζει
ά! τότε πια ο έλληνας ζυγόν δεν υποφέρει,
εμφαίνεται μέσα σε σακί και πάει σ' άλλα μέρη.
107. Εφημ. Κολόμπος Φ. 9 1-9-1891 σελ. Ιβ
108. Στην επέτειο της 25ης Μαρτίου 1893 ο Σουσάνης σε διάλογό του με το Μαρή αναλογιζό-
μενος παλιές δόξες και συγκρίνοντας με τα δύσκολα χρόνια που περνούσε η Ελλάδα λέει:
“...Είμεθα πιο χειρότερα κι απ' το εικοσιένα”.
110. ...Το αίμα σας πορσφέροντες γενναίοι στρατιώται
από του Τούρκου τον ζυγόν μας ελυτρώστε τότε
πλην τώρα ποίος θα βρεθῇ ο θέλων να μας γιάννη
από τα τόσα βάσανα Τρικυποδεληγιάννη;
Ζιζ. Φ. 13 25-3-1893 σελ. Ιαβ
111. ... Στα σήμερα μωρέ Μαρή
έφυγε εδώθε το φλωρί
κι ακολουθίες αρμοστών μετά γενεραλέων
κι έμειν' ο κόσμος νηστικός
ναθρέψη αναγκαστικώς
τριανταπέντε πρίγκηπτες εκτός των βασιλέων.
Εφ. Ζιζάνιον Φ. 360 21-5-1903 σελ. Ιαβ–2αβ
113. α) Εφημ. Ζιζ. Φ. 273 14-6-1903
β) Εφημ. Ζιζ. Φ. 535 23-5-1909 σελ. Ιβ
114. Εφημ. Ζιζ. Φ. 628 21-5-1911 σελ. Ι
115. Μικροασιατικό ημερολ. Ελένης Σ. Σβορώνου, Σάμος 1915, σελ. 276
116. Εφημ. Ζιζ. Φ. 362 4-6-1905 σελ. Ι
117. Εφ. Ζιζ. Φ. 363 11-6-1905 σελ. Ια
118. ... Σε κλαίω δύσμοιρος Ελλάς
που μέσ' το βούρκο που κυλάς
τώρα γεννάς κι ανθρώπους
πληρώνοντας με μαχαιριές εξήντα χρόνων κόπους.
119. Εφημ. Ζιζ. Φ. 374 22-10-1905 σελ. Ιαβ
120. Ιστορία Ελλ. Έθνους Κων/νου Παπαρηγοπούλου έκδοση Ελευθερουδάκη εν Αθήναις 1932,
τόμος 6ος, σελ. 76
121. ...Κι αν φθονοΐντες την τόση μας δόξα
μας κτυπούν οι χρόνοι κολοσσοί
θ' αναζοΐν Μαραθώνεια τόξα
και κανάρηδων τρόμου πυρσοί.
Ζιζ. Φ. 372 8-10-1905 σελ. Ιαβ
122. Εφημ. Ζιζ. Φ. 544 29-8-1909 σελ. Ιβ
123. ...Απ' τη λάσπη σου ξεχώσου
και με χέρια λαϊκά,
σηκω ρίχτα μοναχός σου
τ' ανυπόφορα κακά
Εφημ. Ζιζάν. 545, 5-9-1909 Ιαβ
124. Εφημ. Ζιζ. Φ. 551 17-10-1909, σελ. 2αβ
125. Εφημ. Ζιζ. Φ. 554 7-11-1909 σελ. Ια
126. Ιστορία Ελλην. Έθνους Κ. Παπαρηγοπούλου ό.π., σελ. 122
127. Εφημ. Ζιζ. Φ. 570 27-2-1910 σελ. Ιβ
128. Εφημ. Ζιζ. Φ. 595 16-10-1910 σελ. 3β
129. Εφ. Ζιζ. Φ. 595 ό.π., σελ. 4α

- 130 ...Απόγιομα και βράδυ
 μεσ' της βουλής τον Άδη
 ακούονται συγχύσεις,
 φωνές, επερωτήσεις,
 κανγάδες, ταραχές,
 και με το μάλωμά τους
 φτιάχνουν το σύνταγμά τους
 Ρωμείικες ψυχές.
 Εφημ. Ζιζ. Φ. 615/19-2-1911 σελ. Ια
131. Εφημ. Ζιζ. Φ. 619 19-3-1911 σελ. Ιβ
132. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 629 28-5-1912 σελ. Ιαβ
133. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 661 24-9-1911 σελ. Ιαβ
134. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 713 24-11-1912
 β) Α. Καλογηράς ό.π. σελ. 272
135. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 704 22-9-1912 σελ. Ια
136. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 715 8-12-1912 σελ. Ια
137. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 729 13-4-1913 σελ. Ι
138. Εφημ. Ζιζ. Φ. 501 27-9-1908 σελ. 4β
139. Εφημ. Ζιζ. Φ. 503 18-4-1909 σελ. Ια
140. Εφημ. Ζιζ. Φ. 530 18-4-1909 σελ. Ιβ
141. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 272 7-6-1903 σελ. Ιαβ
142. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 367 3-9-1905 σελ. Ια
143. α) Α. Καλογηράς ό.π., σελ. 219
 β) Γ. Βαλέτα, ό.π., σελ. 26 Σημ. 55 (Γύρω στα 1896 οι ποινικές δίκες φτάνουν τις 130.000. Οι φυγόδοικοι πλησίαζαν τις 70.000 ενώ κάθε χρόνο βγαίνουν από τις φυλακές 22.000 και από την αυλή δίδονται 740 χάριτες).
144. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 393 4-3-1906 σελ. 3β
145. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 393 ό.π., σελ Ια
146. Στο Ζιζ. 115 13-11-1899 εκθειάζει τους γάμους του Σ.Φ. Κοσμετάτου με τη Μαριγούλα Μαρ.
 Γκεντιλίνη και στο Ζιζ. 94 19-6-99 σελ. 2α μεταξύ των άλλων λέει:
 "...καμαρώνει για τον πίπη για την νοικοκυροσύνη,
 που χιλιάδες ογδοήντα μας φυλλάει στο κατζέλο..."
147. "...Τζων αφέντη, Τζων ασίκη,
 Τζων που παίζεις και γελάς,
 κι έχοντας το χαρτζιλίκι
 ξέρεις πώς να το χαλάς..."
 Εφημ. Ζιζάν. Φ. 80 20-12-1897 σελ. Ιαβ, 2αβ, 3α
148. Εφημ. Ζιζ. Φ. 132 18-3-1900
149. Εφημ. Ζιζ. Φ. 167 20-1-1900 σελ. 2α
150. Εφημ. Ζιζ. Φ. 48 12-3-1895 σελ. 4α
151. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 29 15-11-1903
 β) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 2 21-6-1892 σελ. Ιαβ-2αβ
152. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 6 4-10-1904 σελ. 3α
153. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 330 23-10-1904 σελ. Ιαβ -2αβ
 β) Α. Καλογηρά, ό.π. σελ. 215
154. Εφημ. Ζιζ. Φ. 505 25-10-1908 σελ. Ιβ
155. Εφημ. Ζιζ. Φ. 219 30-3-1901 σελ. 4α
156. Εφημ. Ζιζ. Φ. 150 14-5-1900 σελ. 4αβ
157. Εφημ. Ζιζ. Φ. 268 10-5-1903, Ιαβ, 2αβ, 3αβ, (π.χ. λιτάνευση της εικόνας της Μονής των Σισ-
 στών)
158. Εφημ. Ζιζ. Φ. 194 6-10-1901 σελ. 1,2,3,4
159. Εφ. Ζιζ. Φ. 202 14-12-1901 σελ. 2β
160. Εφ. Ζιζάν. Φ. 194 6-10-1901 σελ. 1,2,3,4

161. Ο Π. Χωροφάς πέθανε σε ηλικία 80 χρόνων και παρά τα πλούτη που είχε στη ζωή του ζούσε λιτοδιαίτα, έχοντας σα στόχο "να τιμωρή τα πλούτη του με διαρκή πτωχείαν"
162. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 142 27-5-1900 σελ. 2β
163. Εφημ. Κολόμπτος Φ. 3 26-5-1891 σελ. 4β
164. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 175 24-3-1901 σελ. 4αβ
165. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 368 10-9-1905 σελ. 3αβ
166. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 536 30-5-1905 σελ. 1α
167. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 399 15-4-1906 σελ. 3α
168. Εφημ. Ζιζάν. όπ.
169. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 205 22-12-1901 σελ. 1
170. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 675 24-12-1911 σελ. 1
171. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 263 5-4-1903 σελ. 1α
172. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 374 22-10-1905 σελ. 2β
173. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 135 8-4-1900 σελ. 1α
174. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 461 20-8-1907 σελ. 1
- 175 α) Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 504 18-10-1908 σελ. 1
β) Παγκεφαλληνιακό ημερολ. 1938 έτος Βον Αργουσ. σελ. 17,18.
176. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 531 17-10-1909 σελ. 1
177. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 708 20-10-1912 σελ. 3α
178. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 217 9-3-1902 σελ. 3α
179. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 699 15-6-1912 σελ. 3γ
180. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 519 31-1-1909 σελ. 3γ
181. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 390 11-2-1906 σελ. 4α
182. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 373 15-10-1905 σελ. 3α
183. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 676 7-12-1911 σελ. 4β
184. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 44 16-9-1894 σελ. 3β
185. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 54 6-5-1895 σελ. 3β
186. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 401 29-4-1906 σελ.
187. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 621 2-4-1911 σελ. 4α
188. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 202 1-12-1900 σελ. 4α
189. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 36 22-5-1894 σελ. 4β
190. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 669 19-11-1911 σελ. 4α
191. Εφημ. Ζιζάν. ό.π.
192. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 673 10-11-1911 σελ. 4β
193. α) Εφημ. Ζιζάν. Φ. 15-7-1904, σελ. 4β
β) Παγκεφαλληνιακόν ημερολόγ. 1937 σελ. 218
194. Γ. Καββαδίας ό.π. σελ. 30
195. Εφημ. Ζιζάνιον Φ. 4 12-7-1892 σελ. 4β
196. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 401 29-4-1906 σελ. 4α
197. Εφ. Ζιζάν. Φ. 12 14-3-1893 σελ. εαβ-4αβ
198. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 531 25-4-1909 σελ. 3γ
199. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 465 10-11-1909 σελ. 3γ
200. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 486 12-4-1909 σελ. 4α
201. Εφημ. Ζιζάν. Φ. 554 7-11-1909 σελ. 4β

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΕΟΥΡΙΟΥ**

ΠΕΤΡΟΣ ΠΕΤΡΑΤΟΣ,

φιλόλογος καθηγητής Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου Αργοστολίου, πρώην Πρόεδρος Συνδέσμου Φιλολόγων (1990–92 & 1992–94)

“ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΝ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ ΤΟΥ Χ. ΛΑΓΚΟΥΣΗ–ΦΛΩΡΙΟΥ – ΕΝΑ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΟ ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ–

Διευκρινίζεται από την αρχή ότι τούτο μας το κείμενο συνιστά μια πρώτη προσέγγιση του έμμετρου λόγου του Χαράλαμπος Λαγκούση – Φλωρίου “Χρονολογικόν Απάνθισμα περί της νήσου Κεφαλληνίας”, περιορισμένη ωστόσο στους πρώτους 124 στίχους, οι οποίοι μάλλον λειτουργούν ως προοίμιο του έργου. Το στιχούργημα αυτό έχει δημοσιευθεί από τον Ηλία Τσιτσέλη στο δεύτερο τόμο των “Κεφαλληνιακών Συμμίκτων” του.¹

Ο Χαράλαμπος Λαγκούσης – Φλώριος² γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς κατά τα μέσα του 18ου αιώνα και πέθανε εκεί το 1821. Σε μικρή ηλικία είχε την τύχη να μαθητεύσει κοντά στον άξιο δάσκαλο και φιλόσοφο Βικέντιο Δαμοδό³ και μετά συνέχισε τις σπουδές του κοντά στους Ληξουριώτες Φαράνδο Χοϊδά⁴ και Σπυρίδωνα Τρέκκα⁵. Ενωρίς αφιερώθηκε στην Εκκλησία, την οποία υπηρέτησε ως ιερέας και διακρίθηκε ως ιεροκήρυκας και δάσκαλος.

Η ζωή του ήταν σεμνή και έντιμη, ευσεβής, ειλικρινής και φιλόανθρωπη, πάντα ενδιαφερόταν και συνέβαλλε στην ηρεμία και ομόνοια μεταξύ των συμπολιτών του.⁶ Κήρυξε, εκτός από την Κεφαλονιά, στην Ιθάκη, τη Ζάκυνθο και σ’ άλλες περιοχές της Ελλάδας. Το κήρυγμά του ήταν σαφές, πειστικό, γεμάτο δύναμη και γλυκύτητα.⁷ Και ως δάσκαλος ενέπνεε το σεβασμό στους μαθητές του, τους οποίους μάλιστα δίδασκε “αμισθί”.⁸ Στο κήρυγμα και τη διδασκαλία του, αλλά και στα γραπτά του, ο Λαγκούσης χρησιμοποίησε την απλή, καθομιλούμενη γλώσσα, για να γίνεται απ’ όλους κατανοητός.⁹ Εμιόνασε στην αρχή στη μονή των Βλαχερνών, λίγο έξω από το Ληξούρι, και στη συνέχεια στο κελί του Αγ. Σπυρίδωνα, στον Πλατύ Αιγιαλό, βόρεια του Ληξουρίου, όπου πέθανε και τάφηκε.

Ο Λαγκούσης ασχολήθηκε και με τη συγγραφή. Ανεκδοτο χειρόγραφο του με τίτλο “Ουρανός πολύφωτος ήτοι βιβλίον πολυσύνθετον” σώζεται στην Εθν.

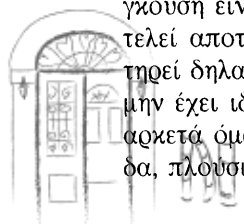
ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

κή Βιβλιοθήκη (αρ. 2208), το οποίο περιέχει λόγους του και πραγματείες άλλων, που ο ίδιος είχε αντιγράψει.¹⁰ Ο Ηλ. Τσιτσέλης αναφέρει ότι κατείχε στη βιβλιοθήκη του και ένα δεύτερο χειρόγραφο του Λαγκούση με τίτλο “Λόγοι ψυχωφελείς”. Ακαταπόνητος αντιγραφέας ο Λαγκούσης μας διέσωσε αντιγράφοντας και έργα του δασκάλου Β. Δαμοδού, αλλά και το μοναδικό αυτόγραφο του τελευταίου, τη *Φυσιολογία* του, στοιχεία που ίσως αποδεικνύουν ότι στο Λαγκούση περιήλθε η βιβλιοθήκη του Δαμοδού.¹¹

Ο Λαγκούσης, τέλος, είχε συντάξει “στίχοις δεκαπεντασύλλαβοις ομοιοκαταληκτοῖς και εν γλώσση δημῳδῇ”, το *Χρονολογικόν Απάνθισμα περί της νήσου Κεφαλληνίας*¹², το οποίο είχε στη βιβλιοθήκη του ο Ηλ. Τσιτσέλης και το δημοσίευσε.¹³

Πρόκειται για μια στιχουργική σύνθεση 561 στίχων δεκαπεντασύλλαβων με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία, το οποίο έγραψε ο Λαγκούσης πριν από την πτώση της Βενετικής κυριαρχίας, σε γλώσσα καθομιλούμενη. Στους πρώτους 124 στίχους (που εμείς τους χαρακτηρίζουμε προοίμιο) αναφέρει το σκοπό και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες γράφει το *Απάνθισμα*. Οι στίχοι 125-186 δε δημοσιεύονται από τον Ηλ. Τσιτσέλη, επειδή συνιστούν αφιέρωση προς τον τότε προύχοντα του Ληξουριού Τιμόθεο Ι. Χαριτάτο και “είναι έμπνευσις μόνον εκ προσωπικών λόγων και εστερημένη άλλης τινος γενικωτέρας σημασίας”¹⁴. Στους επόμενους στίχους 187-549 του στιχουργήματός του ο Λαγκούσης παρουσιάζει την ιστορία της Κεφαλονιάς από την αρχαία εποχή μέχρι και τον πρώτο αιώνα της Βενετοκρατίας. Σταματά τη διήγησή του στην περίοδο 1593-95, που χτίστηκε από τους Βενετούς το φρούριο της Άσου.¹⁵ Την τελευταία ενότητα του *Απάνθισματος*, τον επίλογο, αποτελούν οι στίχοι 550-561, στους οποίους ο στιχουργός ομολογεί ότι, επειδή δεν έχει άλλο ιστορικό υλικό υπόψη του, σταματά στο σημείο αυτό το *συνταγμάτιόν* του.

Δε θα προβούμε στη φιλολογική και ιστορική ανάλυση του έργου στο σύνολό του. Δεν είναι αυτή η πρόθεση τούτης της ανακοίνωσης. Ωστόσο, εκείνα που μπορούμε και πρέπει εδώ να υπογραμμίσουμε είναι τα εξής: 1) Η ιστορική περιδιάβαση δεν είναι πάντα ακριβής· οι ιστορικές περίοδοι και τα γεγονότα δεν έχουν έκταση ανάλογη με τη σπουδαιότητά τους. Το *Απάνθισμα* όμως έχει μεγάλη αξία, γιατί είναι το πρώτο ίσως γραπτό κείμενο στη νεοελληνική – και μάλιστα σε στίχους – που διαπραγματεύεται αποκλειστικά την ιστορία της Κεφαλονιάς.¹⁶ Και γίνεται μεγαλύτερη η αξία του, ακριβώς γιατί μας επιτρέπει να αντιληφθούμε “τι εγνώριζον οι παλαιότεροι λόγιοι της νήσου περί της ιστορίας αυτής”.¹⁷ 2) Επιπλέον, το στιχουργήμα αυτό του Λαγκούση είναι γραμμένο στην απλή, καθομιλούμενη γλώσσα. Επομένως, αποτελεί αποτύπωση της γλωσσικής πραγματικότητας εκείνης της εποχής. Διατηρεί δηλαδή και από αυτή την άποψη την ιδιαίτερη αξία του. 3) Μπορεί να μην έχει ιδιαίτερες λογοτεχνικές – ποιητικές αξιώσεις το *Απάνθισμα* τούτο, αρκετά όμως σημεία του έχουν ρυθμό και πάμπο, γλαφυρότητα και φρεσκάδα, πλούσιες εικόνες και παραστατική περιγραφή. Αξία προσοχής πρέπει να

είναι και η δόμηση του υλικού αλλά και η γνωμική διάθεση του δημιουργού που αρκετές φορές συναντούμε.

Όλα τα παραπάνω βέβαια αποτελούν αντικείμενα ιδιαίτερων μελετών, καθώς επίσης και ο πιθανός ρόλος που έπαιξε και η επιρροή που εξάσκησε γνωστοποιούμενο το *Απάνθισμα* σε συγχρόνους και μεταγενεστέρους. Εμείς στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με το προοίμιο του στιχουργήματος, χωρίς να εξαντλούμε το θέμα. Τα συμπεράσματα πάντως που θα συναχθούν από αυτή μας την προσπάθεια θα αναδείξουν σημαντικότερα στοιχεία για το Λαγκούση και το *Απάνθισμά* του, αφού τούτο το εγχείρημά του θα εδράζεται και θα ξεκινά από αντιλήψεις του νεοελληνικού – αλλά και γενικότερα του ευρωπαϊκού – διαφωτισμού.

Το “*Χρονολογικόν Απάνθισμα περί της νήσου Κεφαλληνίας*” του Λαγκούση είναι ένα ιστορικό, αφηγηματικό ποίημα, η σύνθεση του οποίου έγινε το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, πριν καταλυθεί η Βενετοκρατία στην Κεφαλονιά (1797). Είναι λοιπόν ανάγκη να εντοπίσουμε τις επιστημονικές και γενικότερα πνευματικές αναζητήσεις εκείνου του καιρού, ώστε να μπορέσουμε να εντάξουμε σωστά τούτο το δημιούργημα στην εποχή του.

Από τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα διαπιστώνεται στον ευρύτερο ελληνικό χώρο, τουρκοκρατούμενο και βενετοκρατούμενο και στις ελληνικές παροικίες της Ιταλίας που εδώ μας ενδιαφέρουν, δειλά στην αρχή και συνειδητά αργότερα, μια προσέγγιση προς την ιστορική επιστήμη. Εκδηλώνεται το ενδιαφέρον για τη διερεύνηση των σχέσεων του ανθρώπου μέσα στο χώρο και μέσα στο χρόνο. Και η στροφή αυτή γίνεται εμφανέστερη με τη μετάφραση της αρχαίας ιστορίας του Rollin το 1750 δημοσιευμένη από τον Αλέξανδρο Καγκελλάριο.¹⁸

Λίγο αργότερα, το 1767, ο Αγάπιος Λοβέρδος και ο Σπυρίδων Παπαδόπουλος θα επιμεληθούν την έκδοση της εξάτομης “*Βυζαντίδας*”¹⁹, την οποία είχε μεταφράσει σε απλή γλώσσα ο Ιωάννης Στάνος.²⁰ Ο πρώτος από αυτούς, ο Αγάπιος Λοβέρδος (1710/1718 –1795) είναι Κεφαλονίτης (από την Κοντογενάδα της Παλικής), ο οποίος, αφού άκουσε μαθήματα κοντά στο Β. Δαμοδό και περάτωσε τις σπουδές του στην Πάδοβα της Ιταλίας, ακολούθησε το ιερατικό λειτούργημα, με δράση στη γενέτειρά του και κυρίως στη Βενετία, όπου διετέλεσε και διευθυντής του Φλαγγινιανού Φροντιστηρίου.²¹ Εκτός από την επιμέλεια των δύο πρώτων και δύο τελευταίων τόμων της “*Βυζαντίδας*”, το 1791 εκδίδει στη Βενετία την “*Ιστορία των δύο ετών 1787 και 1788*”²², στον πρόλογο της οποίας εξάγει τα αγαθά, όσα παρέχει η μελέτη της ιστορίας.²³

Είναι λοιπόν πρόδηλο ότι βρισκόμαστε μπροστά σε νέα δεδομένα: οι πρωτεργάτες της προόδου συνειδητοποιούν τη σημασία της ιστορίας για τη γενικότερη συγκρότηση του ανθρώπου, μορφοποιούν μια θεωρία της ιστορίας, που υποστηρίζει το διαπαιδαγωγητικό ρόλο της ιστορικής γνώσης. Πέρα από τη σημασία και τη διάδοση των φυσικών επιστημών και της φιλοσοφίας, οι

Νεοέλληνες διαφωτιστές υπογραμμίζουν με κείμενα και ενέργειές τους την αξία της ιστορικής γνώσης.²⁴ Όταν ο Ρήγας Φεραίος εκτυπώνει τους "Χάρτες" του, στη δημιουργία εθνικής αυτογνωσίας αποβλέπει. Το ίδιο και οι Δ. Φιλίππιδης και Γ. Κωνσταντάς, λίγο πριν απ' αυτόν, με τη "Γεωγραφία Νεωτερική" δίνουν πλούσια ιστορικά και γενικότερα πολιτισμικά στοιχεία των γεωγραφούμενων τόπων. Έτσι, η εθνική συνείδηση περνά μέσα και από τη συγκρότηση ιστορικής συνείδησης.

Ωστόσο, πριν εντάξουμε το Λαγκούση σε αυτό το πλαίσιο των νέων ρευμάτων, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και τα παρακάτω. Μετά την κατάληψη της Κρήτης (1669) από τους Τούρκους η Κεφαλονιά δέχθηκε, όπως και η γειτονική Ζάκυνθος, πλήθος Κρητών προσφύγων, αν και εποίκισμός του νησιού από κρητικές οικογένειες είχε πραγματοποιηθεί στις αρχές του 16ου αιώνα.²⁵ Στις μετακινήσεις αυτές οι Κρήτες μετέφεραν στις αποσκευές τους και τα πολιτισμικά τους στοιχεία.

Στην πατρίδα τους την Κρήτη ήδη από τον 16ο αιώνα καλλιεργείται το ιστορικό αφηγηματικό ποίημα, με γνωστούς δημιουργούς τους Μανόλη Σκλάβο, Αντώνη Αχέλη και Μαρίνο Τζάνε Μπουνιαλή.²⁶ Στα Επτάνησα παρατηρείται η καλλιέργεια αυτού του είδους το 17ο αιώνα.²⁷ Από τον Κεφαλονίτη μοναχό Άνθιμο Διακρούση²⁸ έχουμε το πρώτο ιστορικό, αφηγηματικό ποίημα: η "Διήγησις περί του Κρητικού πολέμου"²⁹ συνιστά σημαντική στιγμή της κεφαλονίτικης λογοτεχνίας. Αλλά και μετά τον Α. Διακρούση, από την Κεφαλονιά ξεκινά το 18ο αιώνα ο Πέτρος Κατσαΐτης,³⁰ στον οποίο, εκτός από τις γνωστές τραγωδίες, ανήκει και ο αξιόλογος "Κλαθμός Πελοποννήσου προς Ελλάδα", όπου ιστορείται η κατάκτηση του Μοριά από τους Τούρκους το 1715³¹

Μέσα σε αυτό λοιπόν το πλαίσιο θα κινηθεί ο Λαγκούσης: επηρεασμένος, όπως μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε, από το γενικότερο κλίμα του ιστορισμού, αλλά και γνώστης των ιστορικών ποιημάτων των Κεφαλονιτών τουλάχιστο δημιουργών, προχωρεί στη δική του σύνθεση:

1 *Μια παλαιά υπόθεση στοχάζομαι ν' αρχίσω
και με καινούρια χρώματα να τήνε ζωγραφίσω.*

Μόνο που αυτός δε θα ιστορίσει συγκεκριμένους πολέμους και καταστροφές, όπως οι προηγούμενοί του. Και εδώ βρίσκεται μια πρώτη πρωτοτυπία του Λαγκούση: ο πόθος του και ο σκοπός του είναι να διηγηθεί έμμετρα τη συνολική ιστορία της Κεφαλονιάς από τα αρχαία χρόνια μέχρι τη δική του εποχή.

Και κυρίως αυτό που τον απασχολεί, που τον ενδιαφέρει είναι να γνωρίσει ο απλός Κεφαλονίτης την ιστορία του νησιού του:

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

*ὡς ἂν ἓν Ἀπάνθισμα μακρὰς χρονολογίας
πὺν βούλομαι νὰ διηγήθῃ μετὰ βραχυλογίας*

**ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΕΩΦ. ΜΕΛΕΤΙΟΥ**

*διά μικράν ενθύμησιν των μεταγενεστέρων
ὄχι σοφῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ των ἀπλουστέρων.*

Οι μορφωμένοι, “οι σοφοί” δεν έχουν ανάγκη, ομολογεί ο ίδιος, να διαβάσουν το “Απάνθισμά” του:

115 *γιατ' οι σοφοί τα έχουν κι εκείνοι διαβασμένα
και τα γρικούν και ξέρουνε καλλίτερ' απεμένα.*

Και εφόσον οι μορφωμένοι έχουν τις δυνατότητες να πληροφορηθούν και να γνωρίσουν την ιστορία της Κεφαλονιάς, πρέπει αυτή η ιστορική γνώση να γίνει κτήμα και του υπόλοιπου, του μεγαλύτερου δηλαδή αριθμητικά τμήματος του πληθυσμού, των ποπολάρων. Πρέπει η παιδεία να φροντίσει και γι' αυτούς.

Αυτή ακριβώς τη συνειδητή επιλογή του Λαγκούση αξίζει να την προσέξουμε. Η αγωνία του, η πρόθεση και ο σκοπός του εντάσσονται, δίχως άλλο, μέσ στο διαφωτιστικό ρεύμα εκείνης της εποχής για το φωτισμό του Γένους. Και η ιστορία έχεινα παίζει το διδασκτικό και ηθοπλαστικό της ρόλο. Εκφράζει επομένως ο Λαγκούσης με το “Απάνθισμά” του μια συγκεκριμένη στιγμή της κεφαλονίτικης και ευρύτερα της επανησιακής παιδείας, αλλά γενικότερα και της νεοελληνικής.

Από πού όμως ο ποιητής αντλεί το υλικό του; Από βιβλία “παλαιών ιστορικών και νεωτερικών”, τα οποία ο ίδιος, αφού

12 *εις σε μακρό διάστημα και με επιμέλεια*

τα μελέτησε, έγραψε το δικό του “συνταγμάτιον”. Ομολογεί μάλιστα με αφοπλιστική ειλικρίνεια ότι

88 *τα ὅσα ἐπερίγραψεν ἀπ' ἄλλους τάχει κλέψει*

Πάντως, ὅπως ο ίδιος δηλώνει στο επιλογικό τμήμα του “Απανθίσματος”, δεν του ήταν εύκολο να έχει πολλές και ποικίλες πηγές. Φτωχός ὄντας, δεν είχε τη δυνατότητα να διαθέτει στη βιβλιοθήκη του “παλαιά βιβλία”.

556 *...λέγω δεν βρίσκεται εἰς τὴν βιβλιοθήκην
πτωχοῦ ἀνθρώπου σαν ἐμεῖ, οἱποῖμαι ἓνα σκουλήκι
τῆς γῆς πολλὰ μικρότατον, μα τάχουν φυλαγμένα
αὐταῖς τῶν ἀφεντάδωνε οἱποῦνε συναγμένα.*

Και με τα λόγια αυτά αφήνει να διαφανεί ένα πικρό παράπονο για τις ταξικές διακρίσεις που διαπιστώνει ότι υπάρχουν στη μόρφωση και τη γνώση.

Ήταν ὅμως υποχρεωμένος, για να φέρει σε πέρας το σκοπό του, να δώ-

σει μια εξελικτική πορεία στα ιστορικά γεγονότα, να γράψει δηλαδή συνεχή ιστορία του νησιού, παρόλο που οι προηγούμενοί του αποσπασματικές πληροφορίες παρείχαν για την Κεφαλονιά:

3πολλοί των παλαιών
ιστορικών εγράψανε και νεωτερικῶν
κάποιον ὀλίγον τίποτε δια την Κεφαλληνίαν
μα ὄχι ἀδιάκοπον τελείαν ἱστορίαν.
Μα λίγο ἐπεριγράψανε δια ταύτη ὁ καθένας
μέσα στις ἱστορίας τους 'π' ἀφήκαν γεγραμμένας
σε διάφορα ἰδιώματα ἐλλήνων καὶ λατίνων
καθὼς ἐσυνθείζασιν εἰς τὸν καιρὸν ἐκείνον.

Και φυσικά αυτή η προσπάθεια του Λαγκούση δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί ιδιαίτερο επίτευγμα, παρά τις ιστορικές ανακρίβειες που περιέχει, αρκετές από τις οποίες σχετίζονται με τις πηγές που χρησιμοποίησε και θα φανούν μετά από ιδιαίτερη συγκριτική μελέτη.

Στο μεταξύ, για να ωφεληθεί ο Κεφαλονίτης ποιητής κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους συμπολίτες του, χρησιμοποιεί την απλή, καθομιλούμενη γλώσσα. Και στο σημείο αυτό εντοπίζουμε το δεύτερο στοιχείο του διαφωτιστικού του εγχειρήματος. Οι Νεοέλληνες διαφωτιστές του καιρού του, λίγο-πολύ σύγχρονοί του, Ιώσηπος Μοισιόδωξ, Δημ. Καταρτζής, Δημ. Φιλίππιδης, Γρ. Κωνσταντάς, Ρ. Φεραίος, έχουν υποστηρίξει τη σημασία της απλής, “φυσικής” γλώσσας για τη διδασκαλία των νέων και για τη συγγραφή των βιβλίων. Με συγγράμματά τους έχουν επιχειρηματολογήσει υπέρ των προτερημάτων της (πλούτος, σαφήνεια, απλότητα, φυσικότητα, αρμονία)³² και παράλληλα τη χρησιμοποιούν στα έργα τους, αποδεικνύοντας έτσι τις δυνατότητές της για τη διατύπωση επιστημονικών έργων.

Βέβαια η Κεφαλονιά έχει πρωτοστατήσει στην πρώιμη στήριξη και ανάπτυξη της νεοελληνικής, παρόλο που οι συνθήκες ήταν αρνητικές. Η καθιέρωση από τη Βενετοκρατία ως επίσημης γλώσσας της ιταλικής με τον παράλληλο αποκλεισμό της ελληνικής από τη δημόσια ζωή καθώς και η έλλειψη συστηματικής δημόσιας εκπαίδευσης³³ αποτελούσαν σοβαρότατο κίνδυνο για το λαό. Οι ευγενείς έγραφαν και μιλούσαν στην ιταλική και κοντά σε αυτούς και τα αστικά στοιχεία, στην προσπάθειά τους να αναδειχτούν πολιτικά και κοινωνικά. Αντίθετα, οι ποπολάροι των πόλεων και οι αγρότες της υπαίθρου μιλούσαν τη μητρική τους ελληνική γλώσσα, η οποία όμως λόγω της μακραιωνής Φραγκοκρατίας και Ενετοκρατίας είχε δεχτεί ιταλικές λέξεις και εκφράσεις αλλά και στοιχεία από την κρητική διάλεκτο.

Από τις αρχές πάντως του 17ου αιώνα έχει αρχίσει στο νησί η καλλιέργεια της νεοελληνικής στον πεζό και έμμετρο λόγο. Πρωτοπόρος αυτής της πορείας ήταν ο συμπατριώτης του Λαγκούση, τρωμένος κι αυτός, Ηλίας Μηνιάτης (1669-1714)³⁴, ο οποίος χρησιμοποίησε την αλκαελληνική γλώσσα με καλ

λιέπεια και απλότητα στα κηρύγματα και τα συγγράμματά του, υψώνοντάς την σε εθνικοπαιδευτικό όργανο.³⁵ Αλλά και ο Βικ. Δαμοδός (1700-1752), δάσκαλος του Λαγκούση, στη διδασκαλία και τα συγγράμματά του την ίδια γλώσσα χρησιμοποίησε. Την ίδια περίοδο, στην απλοελληνική διδάσκει και γράφει τις φιλοσοφικές του μελέτες ο Αντώνιος Μοσχόπουλος (1713-1788)³⁶, μαθητής και αυτός του Δαμοδού, καθώς επίσης και ο γιατρός και φιλόσοφος Σπυρίδων Ασάνης (1749-1833)³⁷, δάσκαλος των γνωστών διαφωτιστών Γρ. Κωνσταντά και Κων. Κούμα, “εις την καθομιλουμένην απλοελληνικήν” μεταφράζει γαλλικά συγγράμματα Άλγεβρας και Γεωμετρίας.

Προφανές λοιπόν είναι ότι ο Λαγκούσης δε θα μείνει απαθής και αμέτοχος στην προσπάθεια του περίγυρού του. Ενστερνίζεται τη γλωσσική παραδόση του τόπου του. Πιστεύει στον πολυσήμαντο ρόλο της λαϊκής γλώσσας. Γράφει:

13 εις σε πεζή τη φράση
διά να 'μπορή πάσα απλούς άνθρωπος να διαβάση
τούτο το συνταγμάτιον.

Η γλώσσα γι' αυτόν δεν είναι σκοπός, είναι το μέσο για να έχει σίγουρα αποτελέσματα η προσπάθειά του. Γνωρίζει πολύ καλά ότι οι πριν από αυτόν ιστορίες ή χρονογραφίες είναι γραμμένες “εις μίαν γλώσσαν 'που ην δεινή”(91) δύσκολη και ακατανόητη από τον απλό κόσμο. Γι' αυτό γράφει:

91σ' απλή τη φράσι
πας ιδιώτης 'σαν εμέ, 'που θέλει να διαβάση
να τα γρικά εις την πεζήν, φράσι την εδική του.

Η γλώσσα του Λαγκούση, όπως έχει γίνει κατανοητό, είναι η καθομιλουμένη, η “πεζή”, όπως ο ίδιος τη χαρακτηρίζει. Δεν μπορεί να συγκριθεί με εκείνη του Ηλ. Μηνιάτη ή του Β. Δαμοδού. Δεν επιδιώκουμε βέβαια να εξετάσουμε το γλωσσικό όργανο του Λαγκούση· αυτό απαιτεί ιδιαίτερη μελέτη. Επαναλαμβάνουμε όμως τη σημαντική διαπίστωση ότι ο ίδιος είχε την ομολογούμενη πρόθεση να γράφει απλά και κατανοητά.³⁸ Πιστεύουμε ότι οι σύγχρονοί του θα έμειναν ικανοποιημένοι. Και ο συνδυασμός αυτών των δύο μας επιτρέπει να υπογραμμίσουμε τη συνειδητή προσφορά του Κεφαλονίτη ποιητή στον τόπο του και τον καιρό του.

Εξάλλου, ο ίδιος ο δημιουργός του “Απανθίσματος” έχει συνείδηση των γλωσσικών και εκφραστικών του αδυναμιών. Το ομολογεί με περισσή παρηγοσία:

83

Η Μούσα μου δεν έφτασε ν' αναίξη στον Έλκωνα
το όρος να στεφανώθῃ της δάφνης την κορόννα
ούτε πού εχόρτασε στου Παργασού τη βούνα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΕΡΜΟΥΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

νερό πολύ της αρετής, τη δίψα της να σβύση.

Δημιουργεί μάλιστα έναν έξυπνο αλλά και συγκινητικό κάποιες φορές διάλογο ανάμεσα στην πατρίδα του την Κεφαλονιά προσωποποιημένη και τον ίδιο: Η πρώτη δυσανασχετεί στην αρχή για την πρωτοβουλία του Λαγκούση να εξιστορήσει την πορεία της μέσα στο χρόνο, επειδή ακριβώς δεν έχει ο ποιητής αυτός τις κατάλληλες ικανότητες:

- 31 και φαίνεται μου να 'μιλή και να με κατακρένη,
το πως δεν έπρεπε εξ' εμού νάνε περιγραμμένη
οπού δεν έχω προκοπή να την υπεριστήσω
και μ' άξια φορέματα σαν πρέπει να στολίσω·
μ' απ' άλλον επιστήμονα ετύχαινε να γένη
με χρώματα ρητορικά νάνε περιγραμμένη
κι απ' άλλον σοφώτερον, νάν' περιενδυμένη
να την στολίση κατά πώς της πρέπει και τυχαίνει.

Και τον ψέγει για έναν ακόμη λόγο:

- 77 Ατός σου είσαι ιερείς κη' ωσάν παρεξενίζεις
δεν είσαι λαϊκός...ταις μόδαις να γνωρίζης.

Αυτός όμως, αφού της δηλώνει την αυτογνωστική του κατάσταση:

- 79 Λέγω εγώ: -Την προκοπή τη λίγη μου γνωρίζω
γι' αυτό με κολακεύματα εγώ δεν σε στολίζω.
Εις ξεροτόπι είν' το δεντρί του νου μου φυτευμένο
και δεν μπορεί ποτέ καρπό να κάμη προκομένο.

την παρακαλεί “με όλη [του] την καρδιά και την ταπεινοσύνη” (106) να δεχτεί “τούτο το Συνταγμάτιο”, το οποίο από χρέος έγραψε “σ’ απλή τη φράσι” “διά μικράν ενθύμησι” των απλών και μόνο ανθρώπων “του περίφημου νησιού” της Κεφαλονιάς. Τελικά “η ακριβή πατρίδα [του] και σπλαχνική Μητέρα” (30) πείθεται από τη μετριοφροσύνη του, την ειλικρίνεια, τις αγαθές προθέσεις και την πατριωτική διάθεση του ποιητή:

- 117 Με τούτα αναπαύθηκε κή έμεινε πληρωμένη.
- Λέγε μου, σε ευχαριστώ κή ας μ' έχεις ενδυμένη
με φορεσιά καθημερινή.

Η προσοχή και το ενδιαφέρον του Λαγκούση είναι στραμμένα προς το λαό, τους πολοάρους, τους απλούς ή και απλοϊκούς χωρικούς, τους αγράμματους ή μισοαγράμματους συμπατριώτες του. Ο Λαγκούσης πιστεύει σε αυτόν και θέλει να του προσφέρει γνώση και δημοκρατική βελτίωση, αλλά και ο λαός έχει πάρει από το λαό, έχει περιποιηθεί τη ζωή. Γιατί δεν

είναι τυχαίο που χρησιμοποιεί τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο στίχο³⁹, τον κατεξοχήν λαϊκό στίχο, το στίχο του δημοτικού τραγουδιού, της λαϊκής ρίμας και του λιανοτράγουδου.

Είναι, με άλλα λόγια, πρόδηλες οι συμπάθειες του Λαγκούση προς το δημοτικό τραγούδι και είναι βέβαιες οι επιρροές που από αυτό έχει δεχτεί. Εξάλλου, είναι διαπιστωμένη η επίδραση της δημοτικής ποίησης στην κεφαλονίτικη ή γενικότερα την επτανησιακή λογοτεχνία.⁴⁰ Στην Κεφαλονιά τραγουδιούνταν δημοτικά τραγούδια και διαμορφώνονταν διάφορες παραλλαγές τους⁴¹, αλλά και οι υψηλές ποιητικές συνθέσεις της κρητικής λογοτεχνίας, όπως ο “Ερωτόκριτος”, η “Θυσία του Αβραάμ”, είχαν διαδοθεί και αγαπηθεί.⁴²

Ταυτόχρονα και η χρησιμοποίηση ζευγαρωτής ομοιοκαταληξίας⁴³ μας πείθει ότι από πολύ καιρό πριν, υπήρχε στο νησί μια καλλιεργημένη μορφή του λαϊκού δίστιχου, της ρίμας.⁴⁴ Και ο Λαγκούσης, επηρεασμένος από αυτά τα λαϊκά μοτίβα του λόγου και του ρυθμού χρησιμοποίησε ενσυνείδητα το ομοιοκατάληκτο δίστιχο ως μουσικό στοιχείο του λόγου του. Αλλά πέρα από αυτές τις σύντομες διαπιστώσεις δε σκοπεύουμε να μελετήσουμε περισσότερο το στίχο του “Απανθίσματος”, ο οποίος βέβαια χαρακτηρίζεται από αδυναμίες, αλλά έχει να παρουσιάσει και όμορφες αφεγγάδιαστες στιχουργικές περιπτώσεις.

Στο σημείο αυτό τελειώνουμε το σύντομο άρθρο μας. Η μικρή φιλοδοξία ήταν να φέρουμε στη συζήτηση και για γόνιμη αναζήτηση ένα δημιουργό – με την κυριολεκτική σημασία της λέξης – άγνωστο στο πλατύ κοινό και κυρίως να αναδείξουμε εκείνα τα στοιχεία του ποιητικού του “Απανθίσματος”, τα οποία οριοθετούν ένα πλαίσιο διαφωτιστικού εγχειρήματος, πολλαπλά αξιού για εκείνη την εποχή. Η πληρέστερη έρευνα πάντως ελπίζουμε ότι θα είναι περισσότερο καρποφόρα.

Σημειώσεις

1. Βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τόμ. Β', εν Αθήναις 1960, σσ. 507-526.
2. Για τη ζωή και το έργο του Χ. Λαγκούση – Φλώριου, βλ. Ανθ. Μαζαράκης, *Βιογραφία των ενδόξων ανδρών της νήσου Κεφαλληνίας*, εν Βενετία 1843, σ. 371, σημ. 1 Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., τόμ. Α', εν Αθήναις 1904, σσ. 287-289.
3. Για τη ζωή και το έργο του Β. Δαμοδού βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σσ. 109-118 Βασ. Μπόμπου-Σταμάτη, *Ο Βικέντιος Δαμοδός. Βιογραφία-Εργογραφία (1700-1752)*, Αθήνα 1982.
4. Για το Φαράνδο (Φερδινάνδο) Χοϊδά βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σσ. 819-820.
5. Για το Σπ. Τρέκκα βλ. ό.π., σσ. 616-618.
6. “Προ πάντος βίου ανεπιλήπτου”, ἴ κατά την παράδοσιν σεμνοπρεπέστατος βίος αὐτοῦ, το πρᾶν και το φιλεύσπλαχνον, η ανυπόκριτος ευσέβεια, Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σ. 287. “Εδείχθη ἐφ' ὅρου ζηλωτῆς οπαδός του ευαγγελίου ἐν ἑγῶ και λόγῳ”, “ἐδίδεν ἀμέσως εἰς ἐλεημοσύνην ὅσα ἀτελάμβανον ἐκ τῆς καρδίας”, Ανθ. Μαζαράκης, ό.π.
7. “Ευφραδέστατος” την φράσιν επαγωγός, σαφῆς εἰς ἐννοίαν ἀνεκδοκίμου γένους

ΙΑΚΩΒΑΤΙΝΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΑΓΚΟΥΣΗ-ΦΛΩΡΙΟΥ

- ως, έτοιμος εις λόγους”, Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π.
8. Βλ. Ανθ. Μαζαράκης, ό.π., ο οποίος υπήρξε για ένα διάστημα μαθητής του Λαγκούση.
 9. Κατά τον Ηλ. Τσιτσέλη, ό.π., η γλώσσα του Λαγκούση είναι “χυδαϊζουσα και μετά πολλών ξενισμών”.
 10. Βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σ. 288.
 11. Βλ. Βασ. Μπόμπον – Σταμάτη, ό.π., σ. 57.
 12. Ένα άλλο παρομοιότιτλο “Απάνθισμα Χρονολογικόν περί Κεφαλληνίας”, γραμμένο το 1738 “έλληνιστί εν στίχοις ομοιοκαταληκτοίς ανέκδοτον και άγνωστον αν σώζηται” πιθανότατα να ανήκει στον επίσης Ληξουριώτη ποιητή Πέτρο Κατσαΐτη, δημιουργό των δύο τραγωδιών “Ιφιγένεια” και “Θυέστης” και της ποιητικής σύνθεσης “Κλαθμός Πελοποννήσου προς Ελλάδα”, βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σ. 231, Σπ. Α. Ευαγγελάτος, *Ιστορία του Θεάτρου εν Κεφαλληνία 1600-1900*, εν Αθήναις 1970, σσ. 52-53.
 13. Βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., τόμ. Β΄, σσ. 507-526.
 14. Ό.π., σ. 511, σημ. 3.
 15. Ίσως η χρονολογία αυτή μπορεί μετακινούμενη να φτάσει μέχρι τα μέσα του επόμενου 17ου αιώνα, αν δεχτούμε τον ισχυρισμό του Ηλ. Τσιτσέλη, ό.π., σ. 525, ότι δηλαδή στους τελευταίους στίχους 544-549 αυτής της ενότητας ο Λαγκούσης υποκρύπτει τον υπαινιγμό πως το φρούριο της Άσου δεν κατόρθωσε να μετεξελιχτεί σε ισχυρό φρούριο – πόλη με μόνιμο πληθυσμό, όπως ήταν ο αρχικό βενετικός στόχος – γεγονός που πιστοποιείται κατά τα μέσα του 17ου αιώνα.
 16. Πρβλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., τόμ. Α΄, σ. 288, σημ. 3
 17. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., τόμ. Β΄, σ. 507.
 18. Βλ. Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1975, σσ. 157-158.
 19. Πολύτομο έργο που περιείχε κείμενα των Βυζαντινών χρονογράφων και ιστορικών Προκοπίου, Θεοφάνη, Αγαθία, Άννας Κομνην΄ς, Ιω. Καντακουζηνού, Νικ. Βρυέννιου, Νικ. Χωτιάτη κ.ά.
 20. Βλ. Κ.Θ. Δημαράς, ό.π., σ. 158.
 21. Για τη ζωή και το έργο του Αγάπιου Λοβέρδου, βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., τόμ. Α΄, σσ. 315-317.
 22. Αναφέρεται στους πολέμους Ρωσίας και Αυστρίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.
 23. Κ.Θ. Δημαράς, ό.π., σ. 158.
 24. Είναι αξιοπαρατήρητο ότι οι πρόλογοι πολλών από αυτά τα ιστορικά έργα του 18ου αιώνα “επισημαίνουν τη σημασία της ιστορίας, ανάμεσα στις υπόλοιπες γνώσεις ή σε αντίθεση με τις μυθολογίες”, Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1977, σ. 56. Στις αρχές του επόμενου αιώνα, το 1806, θα γράψει ο Ανώνυμος Έλληνας στην “Ελληνική Νομαρχία”, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα 1968, σσ. 26-27, “[Η ιστορία] είναι ένας καθρέπτης απευδής των ανθρωπίνων πραγμάτων. Δι’ αυτής φωτίζεται ο αμαθής, και ο στοχαστικός δι’ αυτής προβλέπει σχεδόν τα μέλλοντα [...] Η ιστορία είναι ο πλέον σοφός διδάσκαλος εις τους ανθρώπους, οποιού αγαπώσι να μάθωσι την αλήθειαν”
 25. Βλ. Γεώργιος Ι. Καββαδίας, *Κρήτη και Κεφαλονιά (Κρητικοί μεταναστεύσεις και επιδράσεις του κρητικού πολιτισμού στην Κεφαλονιά)*, Αθήνα 1965, Γ.Μ. Μοσχόπουλος, *Μετοίκηση Κρητών στην Κεφαλονιά στη διάρκεια του Κρητικού πολέ-*

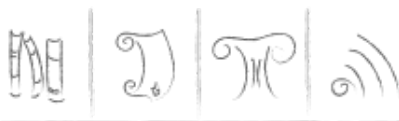

- μον (1645-1669) και ύστερα από την άλωση του Χάνδακα, περ. *Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ηράκλειο, 29 Αυγ. ³ Σεπτ. 1976), Αθήνα 1981, τόμ. Β', σσ. 270-291, Γ. Η Πεντόγαλος, Εποικισμός της Κεφαλονιάς από κρητικές οικογένειες στα πρώτα χρόνια του ΙΣΤ' αιώνα, περ. *Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ηράκλειο, 29 ΑΥΓ> Ε # Σεπτ. 1976), Αθήνα 1981, τόμ. Β', σσ. 412-426.
26. Βλ. Κ.Θ.Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ό.π., σσ. 73-74.
27. Ποιήματα βέβαια άλλου περιεχομένου έχουν γραφεί από Ζακυνθινούς κυρίως, όπως ο Μάνος Δεφαράνας, Μιχ. Σουμμιάκης και Θεόδωρος Μοντζελέζε, βλ. Κ.Θ.Δημαράς, ό.π., σσ. 69-73.
28. Για τον Ακάκιο, κατά κόσμον Ανθιμο Διακρούση, βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σσ. 133-134 και τόμ. Β', σ. 622.
29. Με θέμα τον τουρκοβενετικό πόλεμο που κατέληξε στην υποταγή της Κρήτης το 1669 στους Τούρκους – θέμα το οποίο αργότερα ενέπνευσε και τον Κρητικό Μαρίνο Τζάνε – Μπουνιαλή. Η "Διήγησις" γνώρισε δυο εκδόσεις στη Βενετία το 1664 και το 1679 και μια τρίτη στην Τεργέστη το 1908.
30. Για τη ζωή και το έργο του Πέτρου Κατσαΐτη βλ. Εμμ. Κριαράς, *Κατσαΐτης: Ιφύγενεια – Θυέστης – Κλαθμός Πελοποννήσου (Ανέκδοτα έργα) Κριτική έκδοση με Εισαγωγή, Σημειώσεις και Γλωσσάριο*, Αθήνα 1950.
31. Με το ίδιο θέμα ασχολείται επίσης η έμμετρη ιστορία "Συμφορά και αιχμαλωσία Μορέως" του Ηπειρώτη Μάνθου Ιωάννου (+1748)
32. Βλ. ενδεικτικά Ιω. Μοισιοδάξ, *Θωρία της Γεωγραφίας*, σχ.: "Τρεις είναι οι λόγοι κυρίως, υπό των οποίων προαχθείς προέκρινα το απλούν ύφος [= απλή γλώσσα] από του ελληνισμού [= αρχαίας ελληνικής γλώσσας]. Ο πρώτος μεν είναι διότι η σαφήνεια, οσάκις τα πράγματα εκτίθενται απλοϊκώς, προσλαμβάνει επίτασιν, ο δεύτερος δε, διότι τα πράγματα εκτεθειμένα απλοϊκώς, γίνονται νοητά και αυτοίς τοις μη αφαιμένοις Γραμματικής, ο τρίτος δε, διότι καλόν είναι τέλος, ότι και οι Έλληνες αυτοί να γράψωσιν είτε περί των Επιστημών, είτε περί πραγμάτων άλλων εν τη τετριμμένη, εν τη κοινή διαλέκτω αυτών". Δ. Φιλιππίδης – Γ. Κωνσταντάς, *Γεωγραφία Νεωτερίκη*, επιμ. Αικ. Κουμαριανού, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1970, σ. 44: "Η γλώσσα μας, κοντά εις τα άλλα προτερήματα οπου έχει, είναι και πολά αρμονική και ποιητική".
33. Βλ. Ερμάννος Λούντζης, *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1969, σ. 248, Σπ. Χρ. Βερύκιος, *Ιστορία των Ηνωμένων Κρατών* των Ιονίων Νήσων, Αθήνα 1964, σσ. 135-136.
34. Για τη ζωή και το έργο του Ηλ. Μηνιάτη, βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σσ. 455-476.
35. "Εγώ, υποστήριξε ο Μηνιάτης, ακολουθώντας το παράδειγμα του μεγάλου διδασκάλου των Εθνών, του μακαρίου Παύλου, οπου λέγει "σοφοίς και αγράμματοις οφειλέτης εμί, όσον δύναμαι διδάσκω απλά δια να με καταλαμβάνουσιν όλοι", βλ. Κ.Θ. Δημαράς, ό.π., σ. 107.
36. Για τη ζωή και το έργο του Αντ. Μοσχόπουλου, βλ. Ηλ. Τσιτσέλης, ό.π., σσ. 489-490.
37. Για τη ζωή και το έργο του Σπ. Ασάνη βλ. ό.π., σσ. 34-36.
38. "Όταν γράφης δια την σωτηρίαν του λαού, πρέπει να γράφης και να λαλής κατά οπου δύναται ο λαός να σε γροικήση" ισχυρίζεται στα 1759 ο Χιώτης Τιμόθεος Κυριακόπουλος, βλ. Κ.Θ. Δημαράς, ό.π., σ. 110.
39. Για το δεκαπεντασύλλαβο πολιτικό στιχο βλ. Ηλ. Βοιωτιάδης, *Νεοελληνική Ποίηση*, Αθήνα 1970, σ. 110.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ ΝΕΟΤΕΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

- χοιργική, εν Αθήναις 1929, σσ. 47-53.
40. Βλ. Γ. Ζώρας, *Η Επτάνησος και η ανάπτυξις της λογοτεχνίας αυτής*, περ. Νέα Εστία, Τόμ. 76, Ιουλ. – Δεκ. (Χριστούγεννα) 1964 (Αγιέριωμα εις την Επτάνησον), σ. 18.
 41. Βλ. Κεφαλονίτικες παραλλαγές δημοτικών τραγουδιών στους Niccolo Tommaseo, *Canti popolari toscani...greci*, τόμ. 3, Βενετία 1842, Arnold Passow, *Pomularia Carmina Graeciae Recentionis*, Λειψία 1860. Επίσης βλ. Δημ. Λουκάτος, *Κεφαλλονιακές παραλλαγές του τραγουδιού της μητροπροδομένης κόρης*, περ. Κεφαλλονιακά Χρονικά, τόμ. 1, Αργοστόλι 1976, σσ. 174-191, Στ. Σ. Ζαπάντη, *Κεφαλλονιακές παραλλαγές του δημοτικού τραγουδιού της "Σούσας"*, περ. Κεφαλλονιακά Χρονικά, τόμ. 4, Αργοστόλι 1982, σσ. 189-220.
 42. Ο "Ερωτόκριτος" ειδικά "είχε τέτοια διάδοση, ώστε όχι μόνον οι αγράμματες γυνούλες τον ήξεραν, αλλά κατάντησε να διαδοθή το όνομα και σαν βαφτιστικό στο νησί", σημειώνει ο Νικ. Τζουγανάτος, *Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα της Κεφαλονιάς*, περ. Παρνασσός, τόμ. ΙΘ' (1977), σ. 91.
 43. Η ομοιοκαταληξία, κατά την επικρατέστερη άποψη, είναι αποτέλεσμα της επαφής με τη δυτική ποίηση, αφού και η "η ρίμα [= το ομοιοκατάληκτο δίστιχο] μέσα στη νεώτερη ελληνική λογοτεχνία είναι ακολουθία της επαφής του ελληνικού πολιτισμού με το δυτικό", Κ.Θ. Δημαράς, ό.π., σ. 66. Εξάλλου, τα περισσότερα ποιήματα με ομοιοκαταληξία γράφτηκαν σε περιοχές που είχαν άμεση ή έμμεση ιταλική επίδραση, όπως η Κύπρος, τα Δωδεκάνησα, η Κρήτη, τα Επτάνησα.
 44. Βλ. Γιώργος Ε. Ραυτόπουλος, *Ο Ριζοσπαστισμός στη μουσική και την ποίηση*, Σύγχρονες εκδόσεις Κορυφή Α.Ε., Αθήνα 1996, σ. 26.

Πρωτοπρεσβύτερος

Στον π. Χρυσόστομο Αλεξάτο

Η θαυμαστή διά θεοσημίας φανέρωση μικρού εικονίσματος ανάμεσα στις αγκυλιές πριν τριακόσια περίπου χρόνια, δεν έδωσε μόνο την προσωινμία στον ιερό χώρο, αλλά στάθηκε γενεσιουργός αιτία για την ίδρυση Κοινοβιακής ανδρικής Μονής, τον Αύγουστο του 1721. Κυρίως όμως υπήρξε ένας συγκλονιστικός σταθμός στην πνευματική ζωή της περιοχής, αφού δεκάδες κληρικοί και μοναχοί αγωνίσθηκαν εδώ ως τις μέρες μας, με ορθόδοξο ήθος και παιδεία Θεού, για την προσωπική τους θέωση.

Πολυάριθμοι επίσης οι προσκυνητές και οι επισκέπτες της. Ανάμεσά τους διακρίνουμε την φωτισμένη μορφή του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού (κηρύττει στη Μονή τον Ιούνιο του 1977 περί της Δευτέρας Παρουσίας) και τη λαμπρή φυσιογνωμία του Λόρδου Byron (τον Αύγουστο του 1823 τυγχάνει ιδιαίτερης υποδοχής και φιλοξενίας). Η Μονή κατερειπώθηκε από τον φοβερό σεισμό του 1953, αλλά αμέσως ανοικοδομήθηκε εκ βάθρων επιβλητικότερη στην ίδια θέση, συνεχίζοντας έτσι την πνευματικά αποδοτική ιστορική της πορεία.

Στα πλαίσια της αναζήτησης των σχετικών με τον ιερό τούτο τόπο στοιχείων και μαρτυριών, ερευνήθηκαν παλαιότερα από τον υπογράφοντα, τόσο το ενδιαφέρον Αρχείο της Μονής, όσο και η Βιβλιοθήκη της. Με την ευκαιρία αυτή έγινε και η καταγραφή των “παλαιών” λεγόμενων βιβλίων, τα οποία μετά τους σεισμούς του 1953 με περισσή φροντίδα είχε συγκεντρώσει και διαφύλαξει σε ειδική προθήκη ο μέχρι σήμερα ηγούμενος της Μονής και πολυεβάστος Γέροντας Αρχιμ. π. Χρυσόστομος Αλεξάκης. Τα βιβλία χειρογραφα που ελλοιπώθηκαν, όπως και οι ογδόντα περίπου παλαιότερες εικόνες

(εκδόσεις δηλ. πριν το έτος 1863) που καταλογραφήθηκαν, όντας το σημαντικότερο τμήμα της Βιβλιοθήκης, αποτέλεσαν στη συνέχεια αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης, το προϊόν της οποίας έρχεται τώρα στη δημοσιότητα, ως μια μικρή συμβολή στη γνωριμία και διαφύλαξη της εκκλησιαστικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Κεφαλονιάς.

Πληροφορίες για το έντυπο παλαιότυπο υλικό (δίχως αναφορές – τουλάχιστον άμεσες – για τα χειρόγραφα) αντλούμε από τα Πρωτόκολλα Παραδόσεως και Παραλαβής της κινητής και ακίνητης περιουσίας της Μονής, τα οποία ωστόσο παρέχουν ασαφείς και ελλιπείς καταλόγους βιβλίων. Έτσι, ενδεικτικά, στο αρχαιότερο inventario του έτους 1773 έχουν καταχωρηθεί “μινέα δεκατέσσερα, μια παρακλητική, δύο τριόδια, ένα πεντηκοστάρι ένας απόστολος, ένα ευχολόγι κενόργιο, δύο φιλάδες της λειτουργίας ένας δαμασκινός ένα κυριακοδόμι, ένα μαργούνι, ένας νέος παράδεισος, ένα ωρολόγιον κε ένα ψαλτήρι, οχτώ σιναξάρια, δύο ευαγγέλια (το ένα ασημένιο)”.

Στο ίδιο μοτίβο είναι γραμμένο και το inventario του 1821 στο οποίο είναι καταχωρημένα τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα βιβλία. Αλλά και τα Πρωτόκολλα των νεωτέρων χρόνων ακολουθώντας την ίδια γραμμή, δίνουν καταλόγους με γενικούς χαρακτηρισμούς, δίχως να αφήνουν πολλά περιθώρια ταύτισης των σωζομένων σήμερα βιβλίων. Σε όλους πάντως τους καταλόγους, ακολουθείται μία τάση καταγραφής μόνο των λειτουργικών βιβλίων ή τουλάχιστον κυρίως αυτών. Για τούτο δεν έχουν καταχωρηθεί, αθέλητα προφανώς, πολλά εποικοδομητικά και ψυχωφελή έντυπα, όπως και όλα τα χειρόγραφα.

Η Βιβλιοθήκη στη μορφή που μελετήθηκε και σύμφωνα με τις αρχειακές και βιβλιογραφικές παραπομπές και μαρτυρίες, συγκροτήθηκε από βιβλία, τα οποία είτε αγοράσθηκαν από τον Οικονόμο της Μονής, είτε ανήκαν σε ηγουμένους, μοναχούς, αλλά και ιεροψάλτες, όπως επίσης και άλλα, που ανήκαν σε άλλους Ναούς ή Μονές και για διαφόρους λόγους έφθασαν ως τον ιερό τούτο τόπο. Ακόμη συναντούμε αρκετούς τόμους, που προήλθαν από διάφορες δωρεές, όπως ενός ξενιτεμένου Κεφαλονίτη (1800), ενός Γερμανού περιηγητή (1840), καθώς και μια πρόσφατη δωρεά ενός χριστιανού από την Έρισο (1984). Πρέπει επίσης να σημειωθεί, ότι στο απώτερο παρελθόν (1769), μαρτυρείται περίπτωση πώλησεως ενός βιβλίου με σκοπό την οικονομική ενίσχυση του Μοναστηριού.

Στη σημερινή της μορφή η Βιβλιοθήκη δεν περιέχει όλα τα έντυπα τα οποία μας είναι γνωστά από τις προαναφερθείσες πληροφορίες. Τούτο οφείλεται κυρίως στη φυσική φθορά που υφίσταντο εξαιτίας της καθημερινής τους χρήσεως όντας στην πλειονότητά τους εκκλησιαστικού περιεχομένου, τα περισσότερα μάλιστα λειτουργικά. Έτσι πολλή από τη βιβλιοθήκη έχει χαθεί και στη συνέχεια στις φλόγες του παλαιού κτιρίου, διατηρημένου ως σήμερα.

ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

γωνιές ξεχασμένα, ενώ πολλά άλλα αν και είχαν υποστεί σημαντικές φθορές χρησιμοποιούντο μέχρι πριν λίγα χρόνια στα αναλόγια του Ναού. Ένας πρόσθετος παράγοντας αφανισμού των βιβλίων, υπήρξε ο φοβερός σεισμός του 1953, ο οποίος σωριάζοντας στη γη το Μοναστήρι, συμπαρέσυρε στα ερείπια πλήθος βιβλίων τα οποία παραμελημένα και εκτεθειμένα στα διάφορα καιρικά φαινόμενα, με την πάροδο του χρόνου, κατεστράφησαν ολοσχερώς.

Στα περισσότερα από τα βιβλία που μελετήθηκαν (χειρόγραφα και έντυπα), υπάρχουν καταχωρημένες ενθυμήσεις, σχόλια, τροπάρια και πλήθος ονομάτων, γραμμένα στην πλειοψηφία τους τον 18ο και 19ο αι., τα οποία αντανακλούν το καθένα με το δικό του ύφος την εσωτερική καλλιέργεια αλλά και τη θρησκευτική παιδεία του συντάκτη τους. Στις σελίδες τους απαντούμε (και ενδεικτικά αναφερόμαστε εδώ), τροπάρια από διάφορες εορτές (ξεχωρίζει το απολυτίκιο των τριών θαυματουργών Αγίων της Επτανήσου Σπυρίδωνος, Γερασίου και Διονυσίου), γεγονότα από την Ιστορία της Κεφαλονιάς (αναφορά στη φοβερή πείνα του 1729 και στους Κυβερνήτες τους νησιού εκείνης της χρονιάς), όπως και πολλά στιγμιότυπα από τη λειτουργία της Μονής (διορισμοί ή παύσεις ηγουμένων, αφίξεις και αποχωρήσεις μοναχών, προσηλώσεις περιουσιακών στοιχείων, κτητορικές ως προς το καθεστώς της Μονής βλέψεις).

Σήμερα το σύνολο των διασωθέντων χφ. και παλιούτυπων της Μονής, φυλάσσεται στην εκκλησιαστική κειμηλιοθήκη του ενοριακού Ναού της Σάμης, μετά την εκδημία και του τελευταίου εγκαταβιούντος μοναχού τον Ιούνιο του 1996. Ας δούμε όμως τώρα συνοπτικά τις δύο ενότητες της Βιβλιοθήκης, τα χειρόγραφα κατ' αρχήν και στη συνέχεια τα παλαιότυπα.

Το παλαιότερο χειρόγραφο της Μονής ανάγεται στον 17ο αι. και είναι ένας Νομοκάνων ακέφαλος και κολοβός, αποτελούμενος από 217 φύλλα στον οποίο είναι καταχωρισμένα 242 θεματικά κεφάλαια. Μετά τη δεύτερη ακατάστατη στάχωση παρουσιάζει χάσματα και ανομοιογένεια στη ροή του κειμένου. Λείπουν αρκετά φύλλα από το αρχικό corpus, ενώ υπάρχουν λιγοστές λευκές σελίδες. Αρκετά φθαρμένος, ειδικότερα στο εμπρόσθιο τμήμα του από τρωκτικά, σαράκι και υγρασία, παρουσιάζει τη συνήθη θεματική εικόνα. Ωστόσο στον κώδικα ξεχωρίζουν δύο θεματικές ενότητες. Στην αρχή του, το "Χρονικόν εν συνόψει" υπό Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (φφ. 9^ο – 21^ο) και μια ομάδα Ομιλιών διαφόρων εκκλησιαστικών Πατέρων με ψυχωφελή περιεχόμενα, που ακολουθεί αμέσως μετά (φφ. 22^ο – 58^ο).

Το πρώτο χρονολογημένο χειρόγραφο είναι ένας Λειτουργικός κώδικας 26 φύλλων γραμμένος το έτος 1723 από τον Ιθακήσιο Διονύσιο Καραβία. Περιέχει την Ακολουθία του Μικρού Αγιασμού (φφ. 2^ο – 12^ο), και επτά Εξορκισμούς του Μεγάλου Βασιλείου προς τους πάσχοντες υπό δαιμόνων και εκάστην ασθένειαν (φφ. 13^ο – 26^ο). Έχει πολλές φθορές και δεν συναντάμε στις σελίδες του σχόλια ή ενθυμήσεις, είναι δε συσταχμένο με το επόμενο χει-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΚΑΤΕΠΕΡΧΟΜΕΝΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

ρόγραφο.

Νομοκάνων 80 φύλλων του έτους 1728 έργο γραφής του Κεφαλονίτη διακόνου Νικολάου Τζακαρισιάνου, ο οποίος περιέχει οδηγό εξομολογήσεως και διάφορες ευχές. Στο φ. 80r τούτου του κώδικα, διαβάζουμε την κτητορική επιγραφή “Τω παρόν βυβλύων ηπάρχει του πανωσιωτάτου Κ(υρί)ου καθιγουμένου της μονής του αγίου Νικολάου της Γρούσπας Κ(υρί)ου Κ(υρί)ου Ιωσήφ ιερομονάχου του Κόκαλη. Και ωστης αποξενώση αυτό εκ των χειρών αυτού έστε εις τας αράς πάντων των αγίων Πατέρων. Έγραφα και τω ετύπωσα εγώ ο ευτελής και ελάχιστος Νικόλαος ιεροδιάκον τζακαρισιάνος εκ κόμης Βαλσαματα διά προστάξεως του άνωθεν κυρίου καθιγουμένου. Και όσσης αναγνώσθη εν τω παρόντι δέλτον ας πρεσβεύει υπέρ εμου προς Κύριον. Ίσως και τύχω συγχωρήσεως εν τη ημέραν της κρίσεως. Ερρωσθαι οι αναγινώσκοντες και εύχεσθαι πάντες. Κατά το αφκη ‘μαρτίου στ’. Νικόλαος Ιεροδιάκον Τζακαρισιάνος”.

Το επόμενο χειρόγραφο είναι ένα Ανθολόγιο Βυζαντινής Μουσικής, 173 φύλλων, συνταγμένο ανάμεσα στα έτη 1819-1921 από κάποιον (άγνωστο σε μας) μαθητή των μεγάλων Μουσουργών Βυζαντινής Μουσικής Ιακώβου του Πρωτοψάλτου και Πέτρου του Βυζαντινού, των οποίων οι συνθέσεις καταλαμβάνουν και το μεγαλύτερο μέρος του Ανθολογίου. Στο πρώτο μέρος του (φφ. 3’ –86’), περιλαμβάνει τα αργά Ανοιξαντάρια, το Μακράιος Ανήρ και τα Κεκραγάρια των οκτώ ήχων από την Ακολουθία του Εσπερινού, ενώ στο δεύτερο μέρος (φφ. 86’ – 173’) τροπάρια και μέλη ψαλλόμενα κατά την Μεγάλη Τεσσαρακοστή.

Ένα άλλο χειρόγραφο της Βιβλιοθήκης είναι το Λειτουργικό κείμενο της Θείας Ευχαριστίας του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου, αποτελούμενο από 41 φύλλα γραμμένο στις αρχές του 19ου αι. Στο φ. 1’ υπάρχει η αναγραφή “1838 δικεμβρίου πρώτη, Κύριος δε Βασιλεύς άγιος αγαθός Θεός”.

Την ενότητα των χειρογράφων της Μονής Αγριλίων, συμπληρώνει μια συλλογή τεσσάρων ολιγοσέλιδων μουσικών τευχών γραμμένων στις αρχές του αιώνα μας, από τον άγνωστο από άλλες πηγές Κεφαλονίτη ιεροψάλτη Ιερόθεο Μακρή. Το πρώτο τεύχος του έτους 1915, περιέχει ύμνους του Εσπερινού του Σαββάτου και του Όρθρου της Κυριακής σε ήχο πλάγιο του τετάρτου, το δεύτερο και το τρίτο Καταβασίες διαφόρων Εορτών, ενώ το τέταρτο τεύχος (1915) Χερουβικά και Λειτουργικούς Ύμνους από τη Θεία Λειτουργία. Εδώ επισημαίνουμε τα ενεπιγράφα μέλη των Κεφαλλήνων ιεροψαλτών Γεωργίου Σολωμού, Χαραλάμπη Μοσχοπούλου, και Ιωάννη Κονιδάρη, όπως επίσης τη σύνθεση “Άγιος, Άγιος, Άγιος” του κατόχου των φυλλαδίων Ιεροθέου Μακρή.

Και ενώ αυτά είναι εν συντομία τα χειρόγραφα, τα παλαιότερα βιβλία κατέχουν το μεγαλύτερο τμήμα της Βιβλιοθήκης της Μονής. Τα δύο παλαιότερα έχουν εκδοθεί στη Βασιλεία της Ελβετίας και είναι του Μεγάλου Βασι-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΑΓΓΕΛΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΜΕΓΑΛΟΤΕΛΕΙΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

λείου Ομιλίες (1532) και η Αγία Γραφή (1545). Το παλιότερο ελληνικό παλαιότυπο που εντοπίστηκε είναι ένα Μηναίο του Σεπτεμβρίου (1628).

Όλα τα έντυπα είναι θεολογικού περιεχομένου (μοναδική εξαίρεση το Λεξικόν Αγγλικής – Γραικικής του 1827), από τα οποία μάλιστα το ένα τρίτο είναι βιβλία Λειτουργικά. Ανάμεσά τους, τη μερίδα του λέοντος, κατέχουν τα 21 Μηναία (σε σειρά μόνο 4 του 1820 και 8 του 1852). Τρία Ευαγγέλια με τα Ευαγγελιστάρια τους (από τα οποία τα δύο καλύπτονται με αργυρόγλυπτη επένδυση), έξι Ακολουθίες Αγίων, τρεις Παρακλητικές, ένα Πεντηκοστάριο, και δύο Τριώδια, συμπληρώνουν την ενότητα με τους λειτουργικούς τίτλους.

Το Ειρμολόγιον του Πέτρου Πελοποννησίου (1825) και το Ταμείον Ανθολογίας του Θεοδώρου Φωκασέως (δύο εκδόσεις των ετών 1855 και 1863), είναι οι μόνοι τόμοι Βυζαντινής Μουσικής. Ξεχωριστή θέση κατέχουν τα έργα της Πατερικής θεολογίας, όπως για παράδειγμα η Κλίμακα του Αγίου Ιωάννου του Σιναΐτου (17ος αι.), ο Παράδεισος του Συμεών του Μεταφραστού (1766), και ο Θησαυρός του Δαμασκηνού (1838). Από τα Δογματικά έργα αναφέρουμε ενδεικτικά την Κατήχηση του Βούλγαρη (σε εκδόσεις του 1765 και 1818), το Κατηχητικόν του Θεοδώρου του Στουδίτου (1770), και τη Διδασκαλία και Θεολογία του Πλάτωνος Μόσχας (1835).

Η Αγία Γραφή αντιπροσωπεύεται στον κατάλογο των Ελληνικών Παλαιοτύπων της Μονής, με δύο εκδόσεις του 19ου αι. Το μόνο αντιπαλικό έργο που εντοπίστηκε στη Βιβλιοθήκη είναι η σπάνια έκδοση του 1756 Ραντισμού Στηλίτευσις. Βιβλία πνευματικής οικοδομής, απαραίτητα για τη μόρφωση και την εσωτερική καλλιέργεια των Μοναχών, συναντούμε αρκετά. Μεταξύ αυτών, το Εγκόλπιον Λογικόν του Δαπόντε (1770), και το Ταμείον Ορθοδοξίας (1804).

Πριν ολοκληρωθεί η σύντομη γνωριμία μας με τούτη τη Βιβλιοθήκη, θα αναφερθούμε και σε λιγοστές εκδόσεις που δεν ανήκουν μεν στην κατηγορία των παλιότυπων, δίνουν όμως το δικό τους στίγμα στη συγκρότηση του Καταλόγου. Πρόκειται για τις επανησιακές εκδόσεις των Ακολουθιών του Αγίου Γερασίμου (1870), του Αγίου Διονυσίου (1876), της Μυρτιδιωτίσσης (1896), και το εγχειρίδιο του Κανονικού Δικαίου Ο Παπασταύρος του Χριστ. Ιγγλέση (1884).

Στο σημείο αυτό ας επιτραπεί μια παρένθεση, για να επισημανθεί η ανάγκη δημιουργίας ενός ηλεκτρονικού καταλόγου των Ελληνικών παλαιότυπων. Δεν γνωρίζω εάν ένα τέτοιο έργο συντελείται ή έχει μελετηθεί. Εκείνο που γνωρίζω είναι ότι η δημοσίευση ενός τίτλου, ως αθησαύριсту, αποτελεί ενέργεια παρακινδυνευμένη επιστημονικά, αφού οι αρκετές δεκάδες δημοσιευθείσες Προσθήκες στις μεγάλες βασικές εκδόσεις, καθίστανται – τουλάχιστον για τον πρωτόπειρο ερευνητή – λαβύρινθος. Σίγουρα αν δεν υπήρχαν οι ελάχιστοι ειδήμονες, με προσεχάροντα τον πολύ κ. Θωμά Παπαδόπουλο, πολλοί μελετητές θα οδηγούντο σε αδιέξοδο. Προσωπικά πάντως ευχαριστώ θερ-

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

μά και από τη θέση αυτή τον κ. Παπαδόπουλο για τον μίτο που μου προσέφερε.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, πολλές είναι οι ενθυμήσεις που καταγράφονται τόσο στα χειρόγραφα όσο και στα έντυπα βιβλία, από τις οποίες εδώ δημοσιεύονται ενδεικτικά μόνο δύο. Η πρώτη αναφέρεται στην διέλευση από τη Μονή του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού: “1777 Ιουνίου 15, ήρτε ένας διδαχος και αγιοτατος διδασκαλος κοσμας ονομαζόμενος κε μας εκιριξε περι μελουσης κρισεως και δευτερας παρουσίας του Χριστού. και αυτό βεβαιουµεν από συγγράµατα τον αυτου ακολουθησάντων του τοτε κερου. Και ευχεσθε υπερ εμου του αμαρτανοντος”.

Η δεύτερη μας παρουσιάζει με γλαφυρότητα την βραχύβια μοναστική εμπειρία ενός Κεφαλονίτη: “1839, εφέρτικα εις τα γρίλνα παρακινούμενος από τον κυριον αναγνώστι καλαήτι ποτε γερμανού μοναχού να ελθο δια κελάρις, και μησευβο ος κοσµικός. Και καλα να παθο διατι ας μην ηθε ελθο ανωήτος και ανεγνώστος. Επειδιν και αυτος εκαµε εδο εις τι μοναστηρι με παρακύνησε να ελθο και εγω να σωσο την ψυχήν μου. Επειδίν οινε καλο το μοναστήρι και η πατεραις σεβασµνοι. Ο καλογιρος ερισιανος εγραψε το παρον 1839”.

Κοντα σ’ αυτές τις σημειώσεις μπορούμε να δούμε και την καταγραφή το 1845 από τον ιερέα Θεοτόκη Χρυσάφη, ενός τροπαρίου σε α’ ήχο, το οποίο ανυμνεί από κοινού τους τρεις θαυματοργούς Αγίους και προστάτες της Επτανήσου: “Ευφραινεσταςαν πάντα η της νησης ι γίτονες, καιρηκρηαί(ων) η πώλης, και κεφαληνηαν και ζάκυνθος, έχουσαι γαρ φιλακας μεγιστους, ανητηλήπτορας και θαυματοργους, καιρηκρηα τον θηον σπυρίδονα και σοφοτατο, και κεφαληνίαν γεράσιμον τον θαυματου(ρ)γόν και ζακυνθου η πολης τον σοφον διονισιον ω μεν γα(ρ) της Κερκυρας αραγης πιργος γεγονε, ως δε κεφαλινα ενεμ(πλή)σας της θαυμασι, σιναµα ζακηνθου ποταµος ο ανεξαντλητος. ους παντες ι ευσεβοις ανιµνισοµεν λέγοντες δοξα το ενδοξασαντι αυτους, δοξα το θαυματοστοσάντι, δοξα το στεφανοσαντι αυτους στεφανον αιθαρτον”.

Κλείνουμε την παρουσίαση των χειρογράφων και των παλαιούτων βιβλίων της Μονής Αγριλίων, πιστεύοντας ότι δόθηκε μια πρώτη εικόνα της σημαντικής για την εποχή της και τις περιστάσεις Βιβλιοθήκης, θεωρώντας παράλληλα ότι καταδείχθηκε σ’ έναν ελάχιστο βαθμό, η πνευματική εργασία που ανέκαθεν συνετελείτο στον ιερό τούτο τόπο. Αν για τον Ιερό Χρυσόστομο, η παιδεία είναι μετάληψις αγιότητας, και αν για τον Πλούταρχο όργανον της παιδείας είναι η χρήσις των βιβλίων, τότε μπορούμε να λέμε, ότι το έργο της μελέτης των βιβλίων συνδεδεμένο με την προσευχή και την άσκηση, βοηθά τον κάθε μοναχό – και όχι μόνο – να διαβεί από την ανθρωπινή σοφία στη σοφία του Θεού, και από την γνώση του κόσμου στη βίωση του Αγιοτριαδικού γνόφου.

ΙΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

“ΛΙΠΑΡΟΣ” ΚΑΙ “ΛΙΠΑ”

(Η παράδοση περιπέτεια δύο ομηρικών λέξεων)

Το ότι στα ομηρικά έπη συναντάμε λέξεις που για την μεθομηρική αρχαιότητα ήταν αγνώστου νοήματος, είναι μια αλήθεια γνωστή από παλιά. Τα πολλά βιβλία που είχαν γραφεί – και που δυστυχώς, δεν σώθηκαν – για τις ομηρικές “γλώσσες”, τις άγνωστες δηλαδή ή δυσνόητες ομηρικές λέξεις και φράσεις, αποτελούν σαφή περί τούτου μαρτυρία. Για να περιοριστούμε σε μερικά μόνο παραδείγματα: οι έλληνες συγγραφείς της ιστορικής αρχαιότητας αγνοούσαν την ακριβή σημασία των λέξεων “ήλιβατος”, “μέροπες”, “νηγάτεος”, “χλούνης”, “άμολγός” κλπ., ενώ σε μερικές, αν κρίνουμε από τις ετυμολογήσεις στις οποίες προσέφευγαν, συχνά έδιναν το νόημα κατ’ εικασίαν, όπως συνέβαινε, π.χ., με τις λέξεις “ἄργυφα”, “ἀργεῖφόντης” κλπ.

Το γεγονός ότι μεταξύ τους υπήρχαν διαφωνίες ως προς την ετυμολόγηση ή το νόημα, προδίδει τον πιθανολογικό χαρακτήρα αυτών των ερμηνευτικών αποπειρών. Είναι προφανές ότι πολλές απ’ αυτές τις ερμηνείες ήταν παντελώς άσχετες προς το ομηρικό νόημα των λέξεων. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων ασυμβάτων μεταξύ τους – και στο σύνολό τους αποτυχημένων – ερμηνειών, που το αναλύσαμε αλλού,² μας παρέχει η λέξη “ῥέθεα”.

Αν όμως συνέβαινε αυτό, είμαστε υποχρεωμένοι να κάνουμε ένα βήμα πέρα από την πεπατημένη και να θέσουμε το ερώτημα: μήπως το εσφαλμένο νόημα που κατ’ εικασίαν έδωσαν οι αρχαιότεροι “ομηριστές” σε κάποιες άγνωστες σ’ αυτούς ομηρικές λέξεις επεκράτησε πλήρως ως ορθό, και οι μεταγενέστεροι – μαζί τους και εμείς – εξακολουθούν να το κατανοούν εσφαλμένα;

Σε μια τέτοια υποθετική περίπτωση οι λέξεις θά ‘χουν “πολιτογραφηθεί” εξ αρχής με εσφαλμένο νόημα. Η σύμπτωση των απόψεων των αρχαίων “ομηριστών”, η απουσία διαφωνιών για το πραγματικό νόημα, μπορεί να δίνει την ψευδή εντύπωση πως αυτό ήταν πάντοτε σαφές και γνωστό. Η ομοφωνία αυτή μπορεί έτσι θαυμάσια νά ‘χει μεχούτις μέρες και νείψει αποτελεσματικά κάποιες, περιορισμένου ασφαλώς αριθμού, τέτοιου εί-

δους καθολικές πλάνες.

Μια τέτοια υπόθεση φαίνεται κατ' αρχήν εξοργιστικά απαράδεκτη. Τρία παραδείγματα όμως από την αλεξανδρινή εποχή – με τα οποία δεν εξαντλούνται οι περιπτώσεις τέτοιων “κρουσμάτων” – θα καταστήσουν σαφές πως από παρανόηση ή παράκουσμα του ομηρικού κειμένου θα μπορούσαν θαυμάσια να προκύψουν όχι απλώς άγνωστα στον ποιητή νοήματα, αλλά και ανύπαρκτες ως τότε λέξεις.

Συγκεκριμένα πρόκειται για τις λέξεις “πόποι”, “στήτη” και “ὄκρυόεις”.

Στα έπη απαντάται συχνά (εικοσμία φορές στην Ιλιάδα,³ εικοσιδύο στην Οδύσσεια)⁴ η έκφραση “ὦ πόποι”, που δεν είναι τίποτ' άλλο από το επιφώνημα που συνηθίζουμε: “ὦπωπὼ” (“ὦμμέ”). Επειδή όμως το επιφώνημα αυτό στα έπη εμφανίζεται συχνά σε προσφωνήσεις (μετά παραπόνων) των θνητών στους θεούς, κάποιιο το εξέλαβαν ως προσφώνηση ισοδύναμη του “ὦ θεοί”. Έτσι προέκυψε η – ανύπαρκτη πριν απ' αυτή την παρερμηνεία – ποιητική λέξη “πόποι” = “θεοί”, την οποία συναντάμε στον Λυκόφρονα (“Άλ.” 943).

Από τους ποιητές παρόμοιες λέξεις είτε περνούσαν στο γραπτό πεζό λόγο και από κει στον προφορικό, είτε – από παρεξήγηση πάλι – προσγράφονταν στη διάλεκτο της καταγωγής του ποιητή ως μια γνήσια τάχα ντοπιολαλιά. Τέτοιες ανύπαρκτες “γλώσσες” – η λέξη προδίδει την καταγωγή τους από τα ερμηνευτική πονήματα των αρχαίων για το νόημα των ομηρικών “γλωσσών” – μας παραδίδει αρκετές ο Ησύχιος, πράγμα που πρέπει να μας κάνει ιδιαίτερα προσεκτικούς στην αποδοχή τους ως γνησίων ντοπιολαλιών.⁵ Έτσι μπορούμε να εξηγήσουμε και τη διαβεβαίωση του Πλουτάρχου (“Ηθ.” 22ο) ότι

“Δρύοπες πόπους τοὺς δαίμονας καλοῦσι”.⁶

Από παρανόηση της φράσης του στίχου Α 6 της Ιλιάδας (από “διαστήτην ἐρίσαντε” σε “διὰ στήτην ἐρίσαντο”) θεωρήθηκε ότι ο Αχιλλέας και ο Αγαμέμνωνας μάλωσαν για την “στήτη” που, αφού επρόκειτο για την Χρυσίδα, δε μπορούσε νά'ναι τίποτ' άλλο από γυναίκα. Έτσι προήλθε η καινοφανής αλεξανδρινή λέξη “στήτη” = γυναίκα, που τη συναντάμε στη “Σύριγγα”⁷ του Θεόκριτου και στον “Βωμό” του Δοσιάδα.⁸ Αν η περίπτωση αυτή δεν είχε τραβήξει την προσοχή κάποιων σχολιαστών,⁹ ποτέ ίσως δε θά 'χαμε υποψιαστεί την παράδοση καταγωγή της λέξης “στήτη”.

Από παρόμοια παρεξήγηση φαίνεται πως προέκυψε και η λέξη “ὄκρυόεις” που είχε καλύτερη τύχη, αφού διασώθηκε σε πολλά χειρόγραφα των επών και, μέσω αυτών, κατόρθωσε να μπει στο λεξικόγιο αρκετών συγγραφέων της ύστερης αρχαιότητας. Τη λέξη την συναντάμε στο Ι 64 (“ἐπιδημιού ὄκρυόεντος”) και στο Ζ 344 (“χοκομηχάνος ὄκρυόεντος”) και στις δυο περιπτώσεις σημαίνει ότι και η επίσης ομηρική λέξη “κρυόεις” – λέξη “κρυόεις”. Και φαίνεται πως αυτή η λέξη πέρασε στο κείμε-

νο: “ἐπιδημίο(ι)ο κρυόεντος” και “κακομηχάνο(ι)ο κρυόεντος”. Το τελικό Ο όμως της πρώτης λέξης αποσπάστηκε απ’ αυτήν – με πρόσθετο αποτέλεσμα να μετατραπεί η αρχαιότερη κατάληξη –ο(ι)ο στη νεότερη –ου – και προσκολλήθηκε στην αρχή της επόμενης. Στη μετάλλαξη αυτή του “κρυόεις” σε “ὄκρυόεις” επέδρασε ίσως παρηχητικά η επίσης ομηρική μα νοηματικά ε-ντελώς άσχετη προς αυτήν λέξη “ὄκριόεις”, που σήμαινε “τραχύς”.

Αν παρά τη συνέχεια της γραφής –ή και εξ αιτίας της– ήταν δυνατό στη διάρκεια της ιστορικής εποχής να ξεφυτρώσουν από τον ομηρικό κορμό από παρανόηση νέες λέξεις, γιατί να μη συνέβη κάτι παρόμοιο ανάμεσα στην εποχή της πρώτης καταγραφής των επών και τα πρώτα μεταγενέστερα κείμενα;

Ο ΗΣΙΟΔΟΣ ΑΓΝΟΕΙ ΚΑΙ ΠΑΡΕΡΜΗΝΕΥΕΙ ΛΕΞΕΙΣ ΑΥΤΟΝΟΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΜΗΡΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΚΡΟΑΤΕΣ ΤΟΥ

Το ερώτημα αυτό νομιμοποιείται απόλυτα όχι μόνο διότι δεν μπορεί εκ προοιμίου να αποκλειστεί μια τέτοια δυνατότητα, αλλά και επειδή το ησιόδειο corpus παρέχει, αν όχι πλήρεις αποδείξεις, τουλάχιστον σαφέστατες ενδείξεις ότι ο “Ησίοδος” – όποιος ή όποιοι ποιητές και να κρύβονται πίσω απ’ αυτό το όνομα– επιχειρεί να ερμηνεύσει και να ετυμολογήσει κάποιες ομηρικές λέξεις, των οποίων το νόημα ήταν ήδη άγνωστο στην τόσο πρόωμη εποχή του! Και ιδού μερικές από τις ενδείξεις αυτές:

1. Οι “τριχάικες Δωριείς”.

Στη μοναδική περίπτωση αναφοράς τους στα έπη (τ 177) οι Δωριείς συνοδεύονται από το επίσης “ἄπαξ λεγόμενον” επίθετο “τριχάικες”. Η λέξη αυτή αποτελούσε για τον Ησίοδο – όπως άλλωστε και για τους μετά απ’ αυτόν αρχαίους “ομηριστές”¹⁰ – γρίφο τον οποίο καλείται να επιλύσει, επιχειρώντας ταυτόχρονα μία εκ των ενόντων ετυμολόγηση (fr. 223):

“πάντες δὲ τριχάικες καλέονται, οὐνεκα τρισὴν γαῖαν ἑκάς πάτρης ἑδάσαντο”.

Ακόμη και στην απόπειρα αυτή ετυμολόγησης – ερμηνείας ο Ησίοδος είναι άμεσα εξορμημένος από τον ομηρικό στίχο Β 668, που αναφέρεται στους υποθετικά Δωριείς συνοδούς του Ηρακλείδη Τριπτόλεμου που αποίκισαν τη Ρόδο:

“τριχθὰ δ’ ὤκηθεν καταφυλαδόν”.

Άσχετα από το εάν είχε ή όχι δίκαιο στην ετυμολόγηση ο Ησίοδος –κατά τη γνώμη μας όχι – το βέβαιο είναι πως πήγαινε ψηλαφητά, και με μόνο ίσως εφόδιο τα ομηρικά κείμενα, που ήταν γι’ αυτόν ήδη θέσφατα.

2. Το “πολυδίψιον Ἄργος”.

Όταν ο Ἀγμέμνωνας αντιμετωπίζει το ενδοχόραιο αλυσισμένο

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΝΑΧΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΟΥ

πρακτος και ντροπιασμένος από την Τροία στην πατρίδα του, χρησιμοποιεί τη φράση:

“καί κεν ἐλέγχιστος πολιδίψιον Ἄργος ἱκοίμην” (Δ 171).

Η λέξη “πολυδίψιον”, που δεν απαντάται ξανά στα έπη φαίνεται πως βασάνισε τον Ησίοδο, που πάσχισε να της δώσει νόημα που να συμβιβάζει το ομηρικό επίθετο με τα χαρακτηριστικά του τόπου:

“Ἄργος ἄνυδρον ἐὼν Δαναὸς ἐποίησεν ἔνυδρον” (fr. Rzach 24).

Για το τι σήμαινε το “πολυδίψιον” οι αρχαίοι δεν ήταν μεταξύ τους σύμφωνοι. Κάποιοι μάλιστα απ’ αυτούς προτιμούσαν –σαν πιο βολική(;)– την συντακτικά και νοηματικά άβολη γραφή “πολύ δ’ ἵψιον”,¹¹ αν και οι περισσότεροι την συνέδεαν με τη λέξη “δίψα”.

Η απόπειρα του Ησιόδου να δώσει νόημα στη λέξη μέσα από μια ετυμολογική προσέγγιση σε συνδυασμό με έναν αιτιολογικό μύθο αποδεικνύει πως:

α) δεν είχε επίγνωση του ότι ο Όμηρος με τη λέξη “Ἄργος” εννοεί την Ελλάδα και όχι την Αργολίδα, όπως θεωρεί δεδομένο ο Ησίοδος. Τούτο σημαίνει πως την εποχή του Ησιόδου έχει τόσο αλλάξει –σε σύγκριση με την εποχή του Ομήρου– η ονοματολογία του ελλαδικού χώρου, ώστε η ομηρική ονοματολογία να είναι ήδη αρκετά απαρχαιωμένη και σε μεγάλο βαθμό λησμονημένη. Τους δύο(;) ποιητές τους χωρίζει μια βαθιά χρονική τάφρος.

β) για να δώσει νόημα στην ομηρική λέξη αντιστρέφει τη σειρά των μυθολογικών ή ιστορικών γεγονότων: αν η Αργολίδα απόχτησε νερά από την εποχή του Δαναού, σίγουρα δεν θα χαρακτηριζόταν “άνυδρη” στους καιρούς των απογόνων του Δαναού.

Σε κάθε περίπτωση, για τον Ησίοδο του αποσπάσματος αυτού η λέξη αποτελεί μια δυσνόητη αρχαία αναφορά που απαιτούσε την εξήγησή της.

3. Το “νήριτον” όρος.

Από την περιγραφή της Ιθάκης διά στόματος του Οδυσσέα στην αυλή των Φαιάκων, πληροφορούμαστε ότι σ’ αυτήν υπήρχε και ένα βουνό, το Νήριτον (ι 21):

“.....ἐν δ’ ὄρος αὐτῇ
Νήριτον εἰνοσίφυλλον.....”.

Λίγο αργότερα η Αθηνά δείχνει το βουνό της πατρίδας του στον ίδιο τον Οδυσσέα (ν 351):

“τοῦτο δὲ Νήριτον ἔστιν ὄρος καταεμμένον ὕλην”.

Είναι προφανές ότι για τον ποιητή της Οδυσσεΐας το “νήριτον” είναι το όνομα του ψηλού βουνού της Ιθάκης. Ο Ησίοδος όμως των “Εργων”,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

δε γνωρίζει κανένα τέτοιο βουνό – μια ακόμη ένδειξη της απόστασής του από την Ιθάκη ή της χρονικής απόστασης από τον Όμηρο. Εκλαμβάνει λοιπόν το “νήριτον” ως επίθετο –αγνώστου και πάλι νοήματος– το οποίο θα πρέπει πάντως, κατ’ αυτόν, να είχε κάποια συνάφεια με την “ύλη” του στίχου ν 351 ή τα “φύλλα” του στίχου ι 22. Έτσι του προκύπτει η φράση”

“καὶ πᾶσα βοᾷ τότε νήριτος ὕλη” (511).

4. Τα “μέγαρα σκιάοντα”.

Ο ποιητής της Ιλιάδας ονομάζει “σκιάοντα” τα όρη (Α 157) και τα νέφη (Ε 525, Λ 63, Μ 157). Καθώς η πλοκή της Ιλιάδας εκτυλίσσεται κατά κύριο λόγο στο πεδίο της μάχης, δε μας δίνεται η ευκαιρία να διαπιστώσουμε πώς ο ποιητής της θα χαρακτήριζε τα μέγαρα. Αυτή η δυνατότητα μας παρέχεται κατά κόρον στην Οδύσσεια, όπου, εκτός από τα νέφη (θ 374, λ 592) και τα όρη (ε 279 = η 268), ο ίδιος χαρακτηρισμός αποδίδεται στερεότυπα και στα μέγαρα (“μέγαρα σκιάοντα”) επτά φορές (α 365 = δ 768 = σ 399, κ 479, λ 334 = ν 2, ψ 299).

Η στερεότυπη αυτή φράση αποτελεί για τον Ησίοδο των “Ηοιών” έναν ήδη απαρχαιωμένο και τιμημένο από την παράδοση ποιητικό εξοπλισμό, που τον χρησιμοποιεί μηχανικά και χωρίς συναίσθηση του συγκεκριμένου νοήματος. Μόνον έτσι μπορεί να εξηγήσει κανείς πώς αποδίδει στην πόλη των Μεγάρων, που δεν σκιάζεται από κανένα ψηλό βουνό – κα’θε άλλο μάλιστα!– τον ίδιο χαρακτηρισμό:

“καὶ Μέγαρα σκιάοντα καὶ ὄφρυόεντα Κόρινθον” (fr. 39, Rzach 94.96, b8).¹²

5. Η “λιπαρά” Θέμις.

Στους στίχους Ι 156 και 298 ο Όμηρος χαρακτηρίζει “λιπαρές” τις “θέμιστες”, που θα απολαμβάνει από τους υπηκόους του ο Αχιλλέας. Πουθενά δεν αποδίδει ο δημιουργός των επών το επίθετο αυτό σε κάποιο πρόσωπο. Ο Ησίοδος μεταφέρει μηχανικά τον ομηρικό συνδυασμό επιθέτου-ουσιαστικού στον ενικό, χαρακτηρίζοντας “λιπαράν Θέμιν” την ομώνυμη θεά. Είναι προφανές ότι γι’ αυτόν η προαναφερόμενη ομηρική φράση είναι ήδη καθαγιασμένη από την παράδοση, η μηχανική μεταφορά της όμως από τον πληθυντικό (“λιπαράς θέμιστα”) σ’ έναν αιτιαταίο ενικό (“λιπαρά Θέμις”) δείχνει πως δεν είναι πια κατανοητή. Γι’ αυτό όμως περισσότερα στη συνέχεια.

Είτε λοιπόν πάρουμε τον Ησίοδο της “Θεογονίας” είτε των “Εργων” είτε των “Ηοιών”, το συμπέρασμα είναι το ίδιο: ο ποιητής αυτός –που για τους περισσότερους ήταν μόνο μια γενιά νεότερος του Ομήρου, για πολλούς σχεδόν σύγχρονος και για μερικούς προγενέστερος– είχε μισήσει τον ένα ομηρικό κείμενο, βασικές λέξεις του οποίου αγνόουσε και στροβιζόμενος σε παρρησιολογήσεις, τις ενέτασσε στο δικό του λεξιλόγιο με νόημα που, σε μοι-

ΤΑΚΤΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΒΟΥ

κές τουλάχιστον περιπτώσεις, οι λέξεις αυτές δεν είχαν. Ακόμη περισσότερο, ο τρόπος που μιλάει δημιουργεί την υπόνοια πως ήδη στην εποχή του υπήρχε μια στοιχειώδης “φιλολογία” γύρω από τις δυσνόητες ή άγνωστες ομηρικές “γλώσσες”, φιλολογία που αργότερα πήρε ογκώδεις διαστάσεις.

Το επόμενο ερώτημα είναι: ποιες μπορεί να είναι οι λέξεις που τις βαρύνει η υποψία της παρανόησης; Η απάντηση κατ’ αρχήν δεν είναι δύσκολη: εκείνες των οποίων το νόημα, όπως μας παραδόθηκε, είναι ασυμβίβαστο προς τα υπόλοιπα ομηρικά συμφραζόμενα. Χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση αποτελούν οι λέξεις “λιπαρός” και “λίπα”, η ανάλυση των οποίων θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

Όπως πιστεύουμε πως θα καταστεί προφανές, στην περίπτωση των λέξεων αυτών δεν έχουμε παρανόηση ή αλλοίωση της μορφής. Έχουμε εισαγωγή τους στην καθομιλούμενη γλώσσα με νόημα εντελώς διαφορετικό απ’ αυτό που είχαν για τον –ή τους– δημιουργό των επών. Η εσφαλμένη αυτή “μεταφύτευση” είχε ως συνέπεια τη δημιουργία μιας νέας οικογένειας λέξεων. Και μόνη η υποψία ότι είναι ενδεχόμενο να συνέβη κάτι τέτοιο, μας υποχρεώνει, στην προσπάθεια αναζήτησης τους αυθεντικού μας νοήματος, να απομονώσουμε τις συγκεκριμένες ομηρικές λέξεις από ολόκληρη την μεθομηρική γραμματεία.

Ανάγκη συνεπώς, πριν απ’ όλα να τις παραθέσουμε μέσα στο πλαίσιο των ομηρικών αναφορών τους.

I. ΛΙΠΑΡΟΣ

Το επίθετο “λιπαρός” χρησιμοποιείται στα έπη για να χαρακτηρίσει τα κρήδεμνα, την καλύπτρα, τα πόδια, τις κοιτίδες, τα γεράματα, τις θέμιστες και, μία φορά, τα πρόσωπα και τα κεφάλια. Συγκεκριμένα:

α) τα κρήδεμνα.

“Λιπαρά” χαρακτηρίζονται τέσσερις φορές στην Οδύσσεια (α 334 = π 416 = σ 210 = φ 65) τα κρήδεμνα (το κεφαλομάντηλο) που κρατάει η Πηνελόπη μοιρολόγια από τα μάγουλά της όταν εμφανίζεται στην ομήγουρι των μνηστήρων:

“ἄντα παρειῶν σχομένω λιπαρὰ κρήδεμνα”.

Με “λιπαρὰ κρήδεμνα”, που τα παραβιάζουν (τα λύνουν) οι Αχαιοί καθώς την κουρσεύουν, παρομοιάζονται επίσης από τον Οδυσσεά (ν 388) τα τείχη της Τροίας:

“ὅτε Τροίης λύομεν λιπαρὰ κρήδεμνα”.

Στο Σ 382 η θεά Χαρίς εμφανίζεται με “λιπαρὰ κρήδεμνα”.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

“τὴν δὲ ἶδε προμιολοῦσα Χάρις λιπαροκρήδεμνος”.

β) η καλύπτρα.

“Λιπαρή” χαρακτηρίζεται μία φορά (Χ 406) η καλύπτρα, που φέρει η μητέρα του Έκτορα και που την πετάει και τραβάει σπαρακτικά τα μαλλιά της, όταν βλέπει το γιο της να σέρνεται νεκρός γύρω από τα τείχη της Τροίας:

“τίλλε κόμην, ἀπὸ δὲ λιπαρὴν ἔρριψε καλύπτρην”.

γ) τα πόδια.

Η πιο συχνή χρήση του επιθέτου γίνεται σε σχέση με τα πόδια. Η φράση “ποσσί δ’ ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα” εμφανίζεται επτά φορές στα έπη (Β 44, Κ 22, 132, Ξ 186, β 4, δ 309, υ 126). Όταν ο σταλμένος από τον Δία Όνειρος ξυπνάει στο στρατόπεδο τον Αγαμέμνονα με την απατηλή υπόσχεση πως θα κουρσέψει την Τροία, εκείνος “ἔξετο δ’ ὀρθωθείς, μαλακὸν δ’ ἔνδυε χιτῶνα, καλὸν νηγάτεον, περὶ δὲ μέγα βάλλετο φᾶρος· ποσσί δ’ ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα, ἄμφι δ’ ἄρ’ ὤμοισιν βάλλετο ξίφος ἀργυρόηλον· εἴλετο δὲ σκῆπτρον πατρώιον, ἄφθιτον αἰεὶ· σὺν τῷ ἔβη κατὰ νῆας Ἀχαιῶν χαλκοχιτῶνων” (Β 42 κ.ε.).

Τα συμφραζόμενα του στίχου Κ 22 είναι παρόμοια: πάλι εκεί ο Αγαμέμνονας σηκώνεται νύχτα και φοράει τα πέδιλα στα “λιπαρά” του πόδια, προκειμένου να συγκαλέσει πολεμικό συμβούλιο. Επισκέπτεται λοιπόν το γέρο-Νέστορα στη σκηνή του και τον ξυπνάει, οπότε φοράει και κείνος τα πέδιλα στα “λιπαρά” του πόδια (Κ 132) παίρνει το “ἄλκιμον ἔγχος” του και τραβάει για τη σκηνή του Οδυσσέα. Από τον ύπνο σηκώνεται και φοράει πέδιλα στα “λιπαρά” του πόδια επίσης ο Μενέλαος στο δ 309 και ο Τηλέμαχος στο β 4 και στο υ 126. Στο Ξ 186 είναι η Ήρα αυτή που, αφού στολιστεί και καλωπιστεί, φοράει στα “λιπαρά” της πόδια τα ωραία πέδιλα και τραβάει να σαγηνεύσει τον Δία. Στο Ξ 241 η Ήρα υπόσχεται στον Ύπνο πως, αν τη βοηθήσει να αποκομίσει τον Δία, θα του κάνει δώρα ένα πολύτιμο υποπόδιο (“θρῆνυν”) για να πατάει τις ώρες των ευωχιών:

“τῷ κεν ἐπισχοίης λιπαροὺς πόδας εἰλαπινάζων”.

Μ’ ένα παρόμοιο τρόπο αναπαύει τα “λιπαρά” του πόδια ο μνηστήρας Αντίνοος στο σπίτι του Οδυσσέα (ρ 410):

“...καὶ θρῆνυν ἐλὼν ὑπέφηνε τραπέζης
κείμενον, ὃ ῥ’ ἔπεχεν λιπαροὺς πόδας εἰλαπινάζων”.

Με “λιπαρά” πόδια εμφανίζεται στον Οδυσσέα και η μεταμορφωμένη σε βοσκόπουλο θεά Αθηνά (ν 225):

“ποσσί δ’ ὑπὸ λιπαροῖσι πέδιλ’ ἔχε, χερσὶ δ’ ἄκοντα”.

δ) οι κοιτίδες.

Όταν ο Δίας οργίζεται με τη θεά Άτη (προσωποποίηση της απάτης και της πλάνης), την αρπάζει από τις πλεξούδες

– “αὐτίκα δ’ εἶλ’ Ἄτην κεφαλῆς λιπαροπλοκάμιοιο” (Τ 126)–

για να την εκσφενδονίσει στη γη.

ε) τα γεράματα.

Η σκιά του μάντη Τειρεσία προφητεύει ποιο θα είναι το τέλος του Οδυσσέα, αφού επιστρέψει σῶος στην πατρίδα του, εξοντώσει τους μνηστήρες και εγκαταλείψει για πάντα τη θάλασσα:

“.....Θάνατος δέ τοι ἔξ ἁλὸς αὐτῷ
ἀβληχροῖς μάλα τοῖος ἐλεύσεται, ὅς κέ σε πέφνη
γῆρα ὑπο λιπαρῷ ἄρημένον, ἀμφὶ δὲ λαοὶ
ὄλβιοι ἔσσονται” (λ 134-137).

Τα λόγια του Τειρεσία επαναλαμβάνει σε πρώτο πρόσωπο ο Οδυσσεύς αφηγούμενος τις περιπέτειές του στην Πηνελόπη (ψ 281-284).

Κλαίγοντας τη μοίρα του Οδυσσέα σε δεύτερο πρόσωπο – χωρίς ακόμη να γνωρίζει πως τον είχε μπροστά της – η Ευρύκλεια περιγράφει τις θυσίες που’κανε κάποτε εκείνος στο Δία

“.....ἄρῶμενος, εἶος ἵκοιο
γῆρας τε λιπαρὸν θρέψαιό τε φαίδιμον υἱὸν” (τ 367-368).

Απαντώντας στην προσφώνηση του Πεισίστρατου ο Μενέλαος μακαρίζει το γέρο-Νέστορα για τα “λιπαρά” του γεράματα:

“ῥεῖα δ’ ἀρίγνωτος γόνος ἄνερὸς ᾧ τε Κρονίων
ὄλβον ἐπικλώσῃ γαμέοντί τε γεινομένῳ τε,
ὥς νῦν Νέστορι δῶκε διαμπερὲς ἥματα πάντα,
αὐτὸν μὲν λιπαρῶς γηρασκέμεν ἐν μεγάροισιν,
υἱέας αὖ πινυτούς τε καὶ ἔγχεσιν εἶναι ἀρίστους” (δ 207-210).

στ) οι “θέμιστες”.

Προκειμένου να κατευνάσει τον Αχιλλέα και να τον πείσει να μπει ξανά στη μάχη, ο Αγαμέμνωνας του προσφέρει το χέρι της κόρης του και μαζί του τάζει προίκα επτά πόλεις με απόλυτο δικαίωμα βασιλικών απολαβών:

“καὶ οἱ ὑπὸ σκήπτρῳ λιπαρὰς τελέουσι θέμιστας” (Ι 156),

“καὶ τοῦ ὑπὸ σκήπτρῳ λιπαρὰς τελέουσι θέμιστας” (Ι 298).

9) το κεφάλι και το πρόσωπο

Στο στίχο ο 332 περιγράφονται οι υπηρέτες των πηνόπησων

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

“αἶε δὲ λιπαροὶ κεφαλὰς καὶ καλὰ πρόσωπα”.

Για το κυριολεκτικό νόημα της ομηρικής λέξης “λιπαρός” δε φαίνεται να μένει στους νεότερους καμιά αμφιβολία ή επιφύλαξη. Όλοι δέχονται πως σημαίνει ό,τι και σήμερα: “αυτός που έχει (είτε εσωτερικό είτε ως εξωτερική επάλειψη) λίπος”.¹³ Οι αρχαίοι σχολιαστές ήταν επίσης σύμφωνοι σ’ αυτό το νόημα, αν και δυσκολεύονταν να συμφωνήσουν για την ακριβή μεταφορική χρήση της λέξης.¹⁴ Το περίεργο όμως, που θά’πρεπε τουλάχιστον να μας εμβάλει στην υποψία πως κάτι δεν πάει καλά, είναι πως σε καμιά σχεδόν περίπτωση στα έπη το νόημα αυτό δεν προκύπτει άμεσα από τη λέξη αλλά εξάγεται μεταφορικά και πάντα μ’ έναν αδέξιο και καταχρηστικό τρόπο απ’ αυτήν.

Ποια όμως μπορεί να είναι η λογική σχέση του επιθέτου με τα εν γένει συμφραζόμενα των ποιητικών αναφορών; Γιατί ένας πάντα εύστοχος ποιητής να διαλέγει το επίθετο “λιπαρὲς” (άρα και γλιωτερές) για τις πλεξούδες της Άτης, απ’ όπου την άρπαξε για να την εκσφενδονίσει στη γη ο οργισμένος Δίας;¹⁵ Με ποια λογική χαρακτηρίζει “λιπαρὰ” τα ασφαλώς χαριτωμένα κρήδεμνα, και μάλιστα αυτά μιας θεάς που εκπροσωπεί την ίδια τη χάρη;¹⁶ Ακόμη κι αν τα κρήδεμνα έχουν λίπος (χαρακτηριστικό μάλλον αδόκιμο), γιατί ο ποιητής δε βρίσκει ένα πιο ποιητικό γι’ αυτά επίθετο; Και η βασιλική καλύπτρα της Εκάβης δεν είχε άραγε κάποιο χαρακτηριστικό περισσότερο ταιριαστό από τη μάλλον ακατανόητη (ακόμη κι αν είναι μεταφορική) επίχρισή της με λίπος;¹⁷ Τα “λιπαρὰ” γεράματα υποτίθεται πως είναι τα γεμάτα απολαύσεις.¹⁸ Οι υλικές απολαύσεις των γηραιών όμως, άσχετα από το πόσο ευτυχισμένα είναι – και συνήθως είναι ευτυχισμένα για άλλους λόγους – μειώνονται με το πέρασμα των χρόνων. Το λίπος δεν είναι κατάλληλο για ν’ αποδώσει την ευτυχία τους. Ένας –μέτριος έστω– ποιητής δε θα δυσκολευόταν να βρει μια πιο κόσμια παρομοίωση. Οι “θέμιστες” (“οι αρμόζουσες τιμές”), που μπορεί να είχαν και οικονομικό περιεχόμενο – για τις καθαρά οικονομικές όμως απολαβές ο ποιητής ήδη χρησιμοποιεί λίγο πιο πριν τον όρο “δωτίναι” – θα μπορούσαν ίσως να ονομαστούν “λιπαρές”¹⁹ (αν και με τα σημερινά τουλάχιστον συμφραζόμενα θα εμφάνιζαν τον ήρωα που τις απολαμβάνει επιρεπή στο “λάδωμα”). Δε θα μπορούσαν όμως να αποδοθούν μ’ ένα αξιοπρεπέστατο επίθετο; Και για τα πόδια ακόμη των παλικαριών και των θεών δε βρήκε ο τόσο εύστοχος πάντα ποιητής κάποιο χαρακτηριστικό περισσότερο ταιριαστό στη φύση τους, παρά μόνο το εσωτερικό ή εξωτερικό τους λίπος;²⁰ Ας πάρουμε όμως μία-μία τις περιπτώσεις των νοημάτων που έχουν αποδοθεί στο επίθετο “λιπαρὲς”, και ας αναλύσουμε πιο προσεκτικά τα προβλήματα που παρουσιάζουν.

α) “λιπαρὲς” = πᾶχυς.
 Αν ορθά έχει κατανοηθεί η ομηρική λέξη, στην κυριολεκτική έννοια

“λιπαρά” δεν μπορεί να είναι ούτε τα τείχη, ούτε τα κρήδεμνα και η καλύπτρα, ούτε οι κοιτίδες, ούτε πολύ περισσότερο τα γεράματα. Μόνο τα πόδια θα δικαιούνται έναν τέτοιο χαρακτηρισμό. Τα παχιά πόδια ιδίως θα μπορούσαν κάλλιστα να χαρακτηριστούν λιπαρά.

Οι πολεμιστές όμως και οι ήρωες πολύ περισσότερο απ’ όλους τους άλλους (π.χ. από τον Τηλέμαχο –β 4 και υ 126– και τον Αντίνοο –ρ 410– τους βοσκούς –ν225– ή και τους ίδιους τους θεούς –Ξ 186 και 241) δεν μπορεί να χαρακτηρίζονται από παχουλά πόδια. Με “λιπαρά” πόδια όμως – σύμφωνα μ’ αυτή την εκδοχή – εμφανιζόταν ο γερο-Νέστορας (Κ 132), ο Μενέλαος (δ 309) και ο Αγαμέμνονας, ο τελευταίος μάλιστα όχι μόνον όταν ετοιμάζεται να επισκεφθεί τη σκηνή του Νέστορα (Κ 22) μα και την ώρα ακριβώς που ετοιμάζεται να κουρσέψει το κάστρο του Ηλίου (Β 44). Αρκεί μια βιαστική ματιά στις μυκηναϊκές και γεωμετρικές παραστάσεις ανδρών, για να διαπιστώσει κανείς πως τα παχιά πόδια είναι εντελώς ξένα προς τις αισθητικές αντιλήψεις των αντίστοιχων εποχών. Τουναντίον μάλιστα, από το γόνατο ιδίως και κάτω τα πόδια απεικονίζονται πιο λεπτά και επιμήκη απ’ όσο πράγματι είναι. Το ίδιο άλλωστε συνέβαινε και με τις μεταγενέστερες απεικονίσεις. Μόνο στην εποχή των Ρωμαίων το πάχος άρχισε να εκτιμάται ως θετικό αισθητικό στοιχείο. Είναι αδιανόητο πώς ένας σύγχρονος των παραστάσεων ποιητής θα σκεφτόταν να χαρακτηρίσει όμορφο το παχουλό πόδι.²¹

Το γεγονός ότι ο ποιητής αναφέρει παχιά χέρια (“χειρι παχείη”) δεκατρείς φορές στη Ιλιάδα και πέντε στην Οδύσσεια) παχύν αυχένα (του Πολύφημου ι 372) παχείς μηρούς ή σκέλη των ηρώων (Π 314, 473 κ 439, λ 231) δεν αναιρεί αυτή τη θέση. Κατ’ αρχήν το “πάχος” στα έπη δεν έχει καμιά νοηματικά άμεση σχέση με την τρυφερή ή λιπώδη υφή ενός σώματος. Η λέξη απαντάται μόνο μια φορά στην Οδύσσεια, κι αυτήν για να χαρακτηρίσει τη διάσταση του πλάτους του δοκαριού με το οποίο ο Οδυσσεύς τύφλωσε τον Κύκλωπα:

“τόσσον ἔην μῆκος, τόσσον πάχος εἰσοράσθαι” (ι 324).

Το ίδιο άλλωστε συμβαίνει και με το επίθετο “παχύς”. Στο Μ 446 χαρακτηρίζεται παχύς ο λίθος, στο Σ 416 το σκήπτρο, στο θ 187 ο δίσκος που έριξε ο Οδυσσεύς στους αγώνες των Φαιάκων, ενώ στο ψ 191 ο κορμός της ελιάς περιγράφεται σαν “πάχετος ἥτε κίων”. Οι χρήσεις αυτές, που είναι κυριολεκτικές, πείθουν πως και τα “παχιά” χέρια και σκέλη των ηρώων δεν είναι τα παχουλά με τη σημερινή έννοια, αλλά τα στιβαρά και γεμάτα. Σε όλες άλλωστε τις περιπτώσεις που γίνεται λόγος για “παχύ χέρι”, πάντα γίνεται σε συνάφεια με κάποιο κατόρθωμα που απαιτεί ξεροδύναμο πλάσμα.

Ακόμη όμως κι αν ήθελε κανείς να δεχτεί πως όταν σποadicώς χαρακτηρίζεται παχιά κάποια μέλη του σώματος τα εννοεί τρυφερά και λιπώδη, ένα εντυπωσιακό στατιστικό δεδομένο του το απαγορεύει. Ενώ το χέρι χαρακτηρί-

ζεται δεκαοκτώ φορές “παχύ”, καμιά φορά δε χαρακτηρίζεται “λιπαρό”. Αντίθετα τα πόδια που αναφέρονται εκατόν τριάντα περίπου φορές στην Ιλιάδα και πενήνταπέντε περίπου στην Οδύσσεια, ούτε μια φορά δε χαρακτηρίζονται “παχιά”, ενώ χαρακτηρίζονται δέκα, συνολικά φορές “λιπαρά”.

Τα υπόλοιπα επίθετα με τα οποία ο ποιητής στολίζει τα πόδια έχουν σχέση με την ταχύτητά τους, ποτέ με το πάχος τους: “ώκυς”, “ταχύς”, “καρπάλιμος”, “κραιπνός”, “λαινρηρός”.²² Τα πόδια της Άτης μόνο, που πατάει πάνω στα κεφάλια των ανθρώπων, είναι απαλά (Τ 92) και οι αδύναμες κνήμες του ανάπληρου Ηφαιστού “άραιαι” (Σ 411, Υ 37).

Τα πόδια πρέπει νά ’ναι στιβαρά, δε μπορεί όμως νά ’ναι χοντρά και πολύ περισσότερο παχουλά τα πόδια ενός τσοπανόπουλου, ενός γέρου ή ρωα ή ενός πολεμιστή που κυνηγάει στο πεδίο της μάχης τον αντίπαλο, όπως ο Αιχλλέας τον Έκτορα, ή κυνηγιέται απ’ αυτόν. Ακόμη λοιπόν κι αν είναι γεμάτα τα πόδια, δεν είναι αυτό το χαρακτηριστικό που θα τονίσει ο ποιητής ενός ηρωικού έπους. Θα είναι το (συγκριτικά με το υπόλοιπο σώμα τους, εννοείται) μήκος τους που τα κάνει ικανά για μεγάλους δρασκελισμούς (βλ. Ο 685 και λ 538-539) και γρήγορο τρέξιμο. Σημαντικό ρόλο στη μονομαχία Αχιλλέα και Έκτορα παίζει η καταδίωξη του δεύτερου από τον πρώτο κάτω από τα τείχη της Τροίας. Οι ήρωες άλλωστε συμμετείχαν και σε αγώνες δρόμου, όπως συνέβη στην ταφή του Πατρόκλου και στη σύναξη των Φαιάκων. Είναι χαρακτηριστικό το ότι το πρώτο παλικάρι, όχι μόνο του αχαικού στρατοπέδου μα και των δυο αντιπάλων παρατάξεων του τρωικού πολέμου, ο Αχιλλέας, χαρακτηρίζεται δεκάδες φορές και σχεδόν αποκλειστικά με επίθετα που έχουν σχέση με την ταχύτητα των ποδιών του: “ποδώκης” (εικοσμία φορές στην Ιλιάδα και δύο στην Οδύσσεια), “ώκυς” και “πόδας ώκυς” (τριανταπέντε περίπου φορές στην Ιλιάδα), “ταχύς” και “πόδας ταχύς” (έξι φορές στην Ιλιάδα), και “ποδάρκης” (εικοσμία φορές στην Ιλιάδα). Τα ίδια επίθετα χρησιμοποιεί ο ποιητής και για μερικούς ακόμη από τους μεγαλύτερους ήρωες του τρωικού πολέμου. Αυτά είναι και τα συνηθέστερα ηρωικά επίθετα. Για να μπορεί όμως ένας ήρωας να τρέχει, θα πρέπει νά’ χει δυνατά και κυρίως μακριά πόδια, και πάντως όχι παχουλά.

Προκειμένου να αποδώσει το ζωικό λίπος ο ποιητής χρησιμοποιεί τις λέξεις “πῖαρ”, “δημός” και “κνῖσα”, καμιά από τις οποίες δε δείχνει μια, μακρινή έστω, συγγένεια με τη λέξη “λιπαρός”.

Εξάλλον, αν το επίθετο “λιπαρός” σήμαινε “αυτός που έχει λίπος”, τότε θα περιμέναμε να χαρακτηρίσει ο ποιητής λιπαρό το “πῖαρ”, τον “δημό” και την “κνῖσα”, ή έστω τα σφαχτάρια, των οποίων το λίπος προορίζεται για θυσία. Αυτό όμως δε συμβαίνει ούτε μια φορά. Αν χρειάζεται να το κάψει, χρησιμοποιεί το επίθετο “πίων”. Και ενώ μάλιστα επεκτείνει τη χρήση του και στα χωράφια, τα βοσκοτόπια, τους ναούς και τις πόλεις, ποτέ δεν χρησιμοποιεί στη θέση του το επίθετο “λιπαρός”, ποσότητα που θα ήταν όχι απλώς αναμενόμενο, αλλά και αναπόφευκτο ίσως, αν οι δυο λέξεις είχαν

ΤΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

το ίδιο νόημα.

Επιπλέον, αν το επίθετο “λιπαρός” είχε σχέση με το πάχος, με καμιά έννοια δε θα μπορούσε να χαρακτηρίζει τα κρήδεμνα, την καλύπτρα και τα τείχη της Τροίας.

β) “λιπαρός” = ο αλειμένος με λάδι.

Θα μπορούσε να υποθεθεί πως ο ποιητής χαρακτηρίζει τα πόδια “λιπαρά” εξαιτίας της επάλειψής τους με λάδι. Η υπόθεση καθεαυτή είναι απόλυτα λογική, αν λάβουμε υπόψη το ότι οι ήρωες του Ομήρου συνηθίζουν να αλείφονται, για καλλωπισμό και ανακούφιση, με λάδι μετά το λούσιμο. Αυτό όμως το κάνουν μετά τον κάματο της ημέρας, όχι σαν ξυπνούν, συχνά μάλιστα πριν ακόμη φέξει. Εξάλλου, δύσκολα θα φανταζόμαστε ένα τσοπανόπουλο στην ερημιά –όπως εμφανίζεται η Αθηνά στον Οδυσσέα– με αρωματισμένα πόδια. Ούτε βέβαια τα λαδωμένα πόδια ταιριάζουν σ’ ένα πολεμιστή που ετοιμάζεται μέσα στη νύχτα για μάχη.

Τα κρήδεμνα και η καλύπτρα θα μπορούσαν να θεωρηθούν λιπαρά –στιλνά, αν κατά την επεξεργασία της πρώτης ύλης ή του υφάσματος είχε χρησιμοποιηθεί λάδι. Μια τέτοια τεχνική φαίνεται να γνωρίζει ο ποιητής, όπως δείχνουν οι στίχοι η 105-107:

“αἱ δ’ ἴστούς ὑφώσι καὶ ἡλάκατα στρωφῶσιν
μεναι, οἷά τε φύλλα μακεδνῆς αἰγείροιο.
καιροσέων δ’ ὀθονέων ἀπολείβεται ὕγρον ἔλαιον”.²³

Σύμφωνα με την Cynthia W. Sheimerdine,²⁴ η διάθεση ελαίου σε περιοχές που στις μυκηναϊκές πινακίδες εμφανίζονται σαν κέντρα εριουργίας κάνει λογικό το συμπέρασμα πως το λάδι αυτό εχρησιμοποιείτο στην επεξεργασία νημάτων και υφασμάτων, ώστε να αποκτήσουν στιλπνότητα και ίσως άρωμα και αντοχή. Αρωματικό-καλλωπιστικό λάδι θα μπορούσε ακόμη, να χρησιμοποιείται –όπως και στις μέρες μας η μπριγιαντίνη– για το χτένισμα των μαλιών. Το επίθετο “λιπαροπλόκαμος” θα μπορούσε συνεπώς νά’ χει αυτό το νόημα. Η θεά Άτη όμως, ως θεά της έριδας και όχι του έρωτα, δε νομίζω πως εύστοχα θα μπορούσε έτσι να χαρακτηριστεί. Και τα λαδωμένα μαλλιά της δεν ταιριάζουν στα συμφραζόμενα της περίπτωσης: δεν προσφέρονται για στιβαρό δράξιμο.

Αυτή η έννοια είναι εξάλλου ακατάλληλη για να χαρακτηρίσει τα γεράματα και τις θέμιστες.

γ) Άλλες, μεταφορικές έννοιες.

Τα προβλήματα δεν εξαλείφονται με καμιά από τις προτετικές μεταφορικές χρήσεις της λέξης: “λαμπρός”, “λαμπερός”, “αυρορός”, “πλούσιος”, “δυνατός” κλπ. Αν π.χ. το “λιπαρός” εκληθεί ως “λαμπρός”, για

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΤΕΙΟ ΑΘΕΟΥΤΟΥ

τί δε χαρακτηρίζονται ποτέ λιπαρά τα χέρια, η πανοπλία, οι προσφορές στους θεούς κλπ.; Αν “λιπαρός” είναι ο “όμορφος”, πώς να ονομαστούν λιπαρά τα γεράματα και οι θέμιστες; Αν “λιπαρός” = “πλούσιος”, γιατί πλούσια η κοτσίδα και τα πόδια; Και αντίστροφα: γιατί δεν χαρακτηρίζονται λιπαρά τα κοπάδια, τα κτήματα και οι ναοί, που αλλού ο ποιητής χαρακτηρίζει “πίονα”; Και γιατί τα λιπαρά πόδια δεν ονομάζονται ποτέ “πίονα”; Αν “λιπαρός” είναι ο δυνατός, γιατί να χαρακτηρίζονται λιπαρά τα κρήδεμνα, η καλύπτρα και τα γεράματα;

Εξάλλου, όλες ανεξαιρέτως οι έννοιες –κυριολεκτικές και μεταφορικές – που έχουν δοθεί στη λέξη είναι ασυμβίβαστες με τα συμφραζόμενα που αναφέρονται στο γήρας. Στους στίχους τ 368-369 π.χ. ο Οδυσσεάς προσεύχεται στον Δία να του δώσει “να φτάσει σε λιπαρόν γήρας”. Η ερμηνεία “να φτάσει σε πλούσια – ή ευτυχισμένα κλπ. – γεράματα είναι αδόκιμη. Το επίθετο “λιπαρός” φυσιολογικά πρέπει νά’ χει κάποια νοηματική συνάφεια με το ρήμα “ϊκάνω”.

Περισσότερο έκδηλη είναι η ασυνάφεια –για την ακρίβεια η ασυμβατότητα– στις περιπτώσεις των στίχων λ 136 και ψ 283: ενώ προφητεύεται ένα ήρεμο (μακριά από τις περιπέτειες της θάλασσας) τέλος στον Οδυσσέα ανάμεσα στον ευτυχισμένο λαό του, ο θάνατος τον πετυχαίνει (“πέφνη”) “αποκαμωμένο”, “καταβεβλημένο” (“άρημιένον”) από το “λιπαρόν γήρας”. Δεν είναι –τουλάχιστον– παράδοξο το να καταβάλλεται κανείς από την καλοπέραση.

Το επίθετο “άρημιένος” εμφανίζεται ακόμη και στις παρακάτω εκφράσεις, που δεν μπορούν να συμφιλιωθούν με την προαναφερόμενη εκδοχή της ευχής:

“άνδρα γέροντα δύη άρημιένον”

(“άντρα ηλικιωμένο, τσακισμένον από την κακοπάθεια” – σ 53 και σ 81),

“ύπνω καί καμάτῳ άρημιένος”

(“αποκαμωμένος από τον ύπνο και τον κάματο –ζ2).

“τίπτε τόσον, Πολύφημ’, άρημιένον ὥδε βόησας;”

(“γιατί τόσο βαριαγκομισμένα έκραξες, Πολύφημε;” –ι 403).

Το ερώτημα που ανακύπτει αποκαλύπτει το μέγεθος του προβλήματος που συνεπάγεται η παραδοσιακή ερμηνεία της λέξης “λιπαρός”: πώς μπορεί να συμβιβάσει κανείς το επίθετο “άρημιένος” με τα ευτυχισμένα, με τα πλούσια (αν αυτή είναι η μεταφορική έννοια του “λιπαρός”) γεράματα; Πώς μπορεί να συνδυάσει την καταβολή των γηρατιών με την ευτυχία τους; Πώς μπορεί να θεωρεί ευτυχία το να τον πετύχει αποκαμωμένον ο θάνατος; Μια τέτοια ευλογία ο καθένας θα την θεωρούσε κακόγυστο αστείο. Σαν έκφραση σε κάθε περίπτωση είναι κραυγαλέα ανεπιτυχής. Η μίσητος η έκφραση αυτή είναι εντελώς ξένη προς το ομηρικό νόημα της λέξης “λιπαρός”.

Όπως βλέπουμε, ενώ οι υποθετικά κυριολεκτικές έννοιες της λέξης είναι αδόκιμες, η κάθε μια μεταφορική της έννοια είναι επίσης ασυμβίβαστη με τις υπόλοιπες, και ταυτόχρονα απέχει πάρα πολύ από τις κυριολεκτικές της έννοιες. Επιπλέον, η παραδοσιακή έννοια δεν εξηγεί: γιατί το επίθετο “λιπαρός” δε χρησιμοποιείται από τον ποιητή εκεί που θα αναμέναμε να το χρησιμοποιεί με απόλυτη ευστοχία, αν το νόημά του ήταν αυτό που θεωρούμε δεδομένο;

Όλες ανεξαιρέτως οι προαναφερόμενες περιπτώσεις δίνουν την εντύπωση πως ο ποιητής στη χρήση της λέξης αυτής εξάντλησε όλα τα περιθώρια αστοχίας και κακού γούστου που θα μπορούσε με πολλή προσπάθεια να πετύχει. Η διαπίστωση αυτή υποβάλλει την υποψία πως το ομηρικό νόημα τη λέξης πρέπει να ήταν άλλο, αρχαίοι όμως Έλληνες που λόγω χρονικής απόστασης από τον ποιητή δεν τη χρησιμοποιούσαν πια, δε μπόρεσαν να το κατανοήσουν. Της έδωσαν, λοιπόν, ένα εσφαλμένο νέο νόημα, και μ’ αυτό την εισήγαγαν και πάλι στη γλώσσα τους και την παρέδωσαν στους μεταγενέστερους.

ΤΟ ΟΜΗΡΙΚΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ “ΛΙΠΑΡΟΣ”

Αν θέλουμε να ανακαλύψουν το χαμένο νόημα, θα πρέπει να ακολουθήσουμε τη διαδικασία που ακολουθούμε όταν στην αποκρυπτογράφηση μιας νεκρής γλώσσας συναντάμε μιαν άγνωστη λέξη: θα αναζητήσουμε το κοινό χαρακτηριστικό σε όλες τις χρήσεις της, κυριολεκτικές και μεταφορικές.

Το χαρακτηριστικό αυτό νομίζω πως είναι το μήκος. Τα πόδια των ηρώων και των παλικάριών είναι μακριά, όπως το θέλει και η λογική αλλά και η αισθητική σύμβαση της μυκηναϊκής αρχαιότητας. Οι πλεξούδες της Άτης, απ’ όπου την αδράχνει ο Δίας, είναι χαρακτηριστικές γιατί είναι μακριές, όπως πρέπει άλλωστε νά’ναι γενικά οι αξιοπρόσεκτες πλεξούδες. Η μακριές πλεξούδες κάνουν πολύ παραστατική την εικόνα του Δία που αρπάζει απ’ αυτές την Άτη, την περιστρέφει στον αέρα και την εκσφενδονίζει στη γη. Τα μακριά “κρήδεμνα” τονίζουν τα χαρακτηριστικά της θεάς Χάριτος. Τα κρήδεμνα της Πηνελόπης, πίσω απ’ τα οποία κρύβει με επιμέλεια τα μάγουλα, είναι μακριά για νά’ναι πιο αποτελεσματικά στο σκοπό τους και να τονζίζουν τη σεμνότητα και την φρονιμάδα της, όταν με όλες τις αναγκαίες προφυλάξεις – ανάμεσα σε δυο υπηρέτριες – εμφανίζεται στην ομήγυρη των μνηστήρων. Μακρά (=ψηλά) είναι και τα “κρήδεμνα” (τα τείχη) της Τροίας που σαν γυναίκα που αμύνεται απέναντι στην ανδρική επιθετικότητα, κρύβεται πίσω τους.²⁵ Η μακριά καλύπτρα κάνει περισσότερο σεβάσιμα την ηλικιωμένη βασίλισσα των Τρώων. Το “βαθύ” γήρας είτε τοποθετούμε τη λέξη “ζώης επιμηχιστον” είναι χαρακτηριστική. Το νόημα των ομηρικών αναφορών στο “λιπαρόν γήρας” γίνεται τώρα καταστάσιμο και δίνει ποσοτικά με τα

συμφραζόμενα. Η ευχή να βρει κάποιον ο θάνατος “αποκαμωμένον από το βαθύ γήρας” είναι απόλυτα κατανοητή. Το ρήμα “να φτάσει” επίσης, ταιριάζει θαυμάσια με τη φράση “σε βαθύ γήρας”. Και μόνο αν έφτανε σε βαθύ γήρας είχε κανείς την ευτυχία να δει πολλούς απογόνους, να μεγαλώσει τα παιδιά του και να τα καμαρώσει να προκόβουν, όπως συμβαίνει με τον Νέστορα. “Λιπαρῶς γηρασκέμεν” σήμαινε το “νά’χεις μακρά γεράματα”, “να τραβούν σε μάκρος τα γηρατιά σου”.²⁶ Μακρές (συνεχείς, αδιάκοπες, μέχρι τα γεράματα) είναι και οι “λιπαρές θέμιστες”.

Η μοναδική περίπτωση όπου η ερμηνεία αυτή δεν ταιριάζει είναι εκείνη του στίχου ο 332 που περιγράφει τους υπηρέτες των μνηστήρων νά’ ναι ντυμένοι με ωραίες χλαίνες και χιτώνες.

“αἶει δὲ λιπαροὶ κεφαλὰς καὶ καλὰ πρόσωπα”.

Κατά σύμπτωση, αυτή είναι και η μοναδική περίπτωση που ταιριάζει απόλυτα στο μεθοιμηρικό νόημα του επιθέτου “λιπαρός”. Το ότι ο στίχος αυτός, πέρα από τα νοηματικά, παρουσιάζει και μετρικά προβλήματα, ισχυροποιεί την υποψία πως στο σύνολό του αποτελεί προϊόν μεταγενέστερης παρεμβολής. Την εκδοχή αυτή ενισχύει και η παρατήρηση πως ο πλήρης εξοβελισμός του δε δημιουργεί κανένα απολύτως νοηματικό ή άλλο κενό.

Άλλωστε, όταν στις εικοσιτέσσερις από τις εικοσιπέντε συνολικά αναφορές της λέξης ένα νόημα ταιριάζει απόλυτα – και όταν μάλιστα είναι το μόνο νόημα που ταιριάζει – ενώ είναι εντελώς ξένο στην εικοστή πέμπτη, είναι προφανές ότι το πρόβλημα θα πρέπει να αναζητηθεί σ’ αυτήν.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΟΜΗΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΜΗΚΟΥΣ

Θα παρατηρηθεί ίσως ότι στα έπη έχουμε ήδη μια λέξη που καλύπτει ικανοποιητικά τις έννοιες, τις οποίες αποδίδουμε εδώ στο επίθετο “λιπαρός”: τη λέξη “μακρός” (ογδονταδύο συνολικά φορές) και τα συγγενή της “μακεδνός” (η 106), “περιμήκης” (ι 487, κ 293, μ 90, μ 251, μ 443, Ν 63, ν 197, ν 183) και “περιμήκετος” (Ξ 287, ζ 103). Η ύπαρξη όμως ενός επιθέτου δεν αποκλείει ένα ή περισσότερα συνώνυμά του. Δίπλα στο “μακρός” π.χ. έχουμε και το επίθετο “δολιχός”.

Μπορούμε να προχωρήσουμε λίγο πιο πέρα απ’ αυτή την διαπίστωση.

Η ύπαρξη των συνωνύμων κατά κανόνα οφείλεται είτε:

α) στη διαφορετική αρχική τους έννοια μέσα στην ίδια γλώσσα, οπότε καλύπτουν ή τουλάχιστον κάποτε κάλυπταν συγγενείς μεν, διαφορετικές όμως, παραστάσεις ή έννοιες, είτε

β) στην προέλευσή τους από διαφορετική γλώσσα, οπότε το νόημά τους πιθανό να συμπίπτει ακόμη και απόλυτα.

Παραδείγματα και των δύο κατηγοριών μας παρέχουν οι μεσαιωνικές

λέξεις που (περίπου) αντιστοιχούν στις ομηρικές “κρήδεμνον” και “καλύπτρα”: “μαντήλα”, “μαγνάδι”, “φακιόλι”, “φερεντζές”, “τούλι”, “βέλο”, “κεφαλοπάνι”, “κεφαλόδεσμος”.

Ας εξετάσουμε όμως την πρώτη κατηγορία συνωνύμων. Κι ας θέσουμε το ερώτημα: μήπως τα επίθετα “μακρός” και “δολιχός” αποδίδουν διαφορετικές έννοιες του μήκους; Αν αυτό συμβαίνει, μήπως κάποιαν άλλη έννοια του μήκους αποδίδει η λέξη “λιπαρός”;

Προκειμένου να αναζητήσουμε την πρωταρχική έννοια των λέξεων θα πρέπει να ξεκινήσουμε από τις κυριολεκτικές τους χρήσεις. “Μακρά” στα έπη χαρακτηρίζονται δεκαοκτώ φορές τα δόρατα (μ 229, ε 162, ε 370, χ 149, χ 251, ε 656, Ο 664, Κ 459, Ν 168, Ν 830, Π 611, Ρ 527, Υ 281, Φ 67, Χ 295, Ο 297, Η 140, Σ 341), δεκατρείς φορές τα συνώνυμά τους έγχεα (γ 135, χ 279, χ 293, Γ 137, Γ 254, Ν 340, Ν 782, Ξ 373, Ε 45, Ε 660, Ν 177, Ο 745, Φ 402), δώδεκα φορές τα όρη, εκ των οποίων στις έντεκα της Ιλιάδας ρητά ο Όλυμπος (ν 18, Α 402, Β 48, Ε 398, Θ 199, Θ 410, Ο 79, Ο 21, Σ 142, Ω 468, Ω 694, Ο 193), επτά φορές τα δένδρα (ε 238, η 114, κ. 510, σ 359, ι 537, λ 80, Ξ 288) και τρεις φορές τα τείχη (η 44, δ 34, χ 507). “Μακρά” χαρακτηρίζονται ακόμη τέσσερις φορές τα κύματα (ε 109, ι 147, ω 110, Β 144), δύο φορές η σκάλα (κ 558, λ 63), τέσσερις οι κίονες (α 54, α 127, ρ 29 και ψ 90), δύο φορές τα “ξύστα” (Ν 497, Ο 388), κοντάρια προορισμένα για μάχη πάνω σε καράβια, μία φορά τα φρέατα (Φ 197), μία τα έρματα (Α 486), μία οι σανίδες της πύλης (Σ 276), τρεις φορές οι σύρτες των πυλών (“όχηες”: Μ 121, Μ 291, Ν 124), μία το στυλιάρι (Ν 613), μία το στόμα του θαλάσσιου κόλπου (“ήϊων”: Ξ 36), μία η στράτα (“κέλευθος”: Ο 358) και δύο το ανθρώπινο σώμα (σ 195, θ 20). Μακρές ακόμη χαρακτηρίζονται τρεις φορές οι μέρες (κ 470, σ 367, χ 301), μία φορά η νύχτα (λ 373) και μία η σφοδρή επιθυμία (“έέλδωρ”: ψ 54). Το επίρρημα “μακρόν” χρησιμοποιείται είκοσι φορές στην Ιλιάδα (Γ 81, Ε 101, Ε 282, Ε 347, Ξ 66, Ζ 110, Θ 172, Ο 346, Θ 160, Α 285, Ο 424, Ο 485, Ν 413, Ν 445, Ξ 453, Ξ 478, Π 268, Ρ 183, Υ 50, Χ 294) και μία στην Οδύσσεια (ξ 117), πάντα για να αποδώσει τη δυνατή, την υψηλή φωνή. Το επίρρημα “μακρά” χρησιμοποιείται οκτώ φορές στην Ιλιάδα (Β 224, Γ 22, Ν 809, Ο 307, Ο 676, Ο 686, Π 534, Σ 580) και δύο στην Οδύσσεια (ι 450, λ 539), πάντα για ν’ αποδώσει τους μεγάλους δρασκελισμούς (“μακρά βιβάς” κλπ.), με εξαίρεση τις περιπτώσεις Β 224 και Σ 580 όπου και πάλι αποδίδει τη δυνατή κραυγή. Το επίθετο “περιμήκης” χαρακτηρίζει το κοντάρι (ι 487), τα δόρατα (μ 443), τους λαμιούς της Σκύλλας (μ 90), τους λίθους του σπηλαίου των Νυμφών (ν 107), την ψηλή πέτρα απ’ όπου ορμιάει το γεράκι (Ν 63) και το βουνό με το οποίο περικλείει ο Ποσειδώνας την πόλη των Φαιάκων (μ 90), ενώ “περιμήκετος” χαρακτηρίζεται ο Ταΰγετος (ξ 103) και η ελάτη (Ξ 287), και “μακεδνή” η λεύκα (η 106).

Με το επίθετο “δολιχός” αντίστοιχα χαρακτηρίζονται στην Ιλιάδα τρεις φορές τα “έγχεα” (Δ 533, Η 255, Ι 86), τρεις τα δόρατα (Ν 162, Ο 474, Ρ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΛΙΑΔΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΔΥΣΣΕΙΑΣ

607) και μία ο χρόνος (Κ 52). Το “ἔγχος” χαρακτηρίζεται εικοσιμία φορές “δολιχόσκιον” (Γ 346, Γ 355 = Ε 280 = Η 244 = Λ 349 = Ρ 516 = Χ 273, Χ 289, Ε 15, Ε 616, Ζ 44, Ζ 126, Η 213, Η 249, Ν 509, Π 801, Υ 262, Υ 273, Φ 139, Ψ 798, Ψ 884), ενώ δουλιχόδειροι” χαρακτηρίζονται δύο φορές οι χήνες, οι γέραννοι και οι κύκνοι (Β 460 = Ο 692). Στην Οδύσσεια συναντάμε τις εκφράσεις: “δολική νοῦσος” (λ 172), “δολικὴν ὁδὸν” (δ 393, δ 483, ρ 426), “δολικὴν νύκτα” (ψ 243), “δολικὸν πλόον” (γ 169), “δολικὸν δόρυ” (τ 448), “δολικήρετος” (θ 161, θ 369, ν 166, τ 339, ψ 176, δ 499), “δολιχόσκιον ἔγχος” (τ 438, χ 95, χ 97, ω 519, ω 522) και “δολιχαύλους ἀγανέας” (ι 156).

Όπως παρατηρούμε, ποτέ δεν ονομάζονται “δολιχά” τα ὄρη, τα δένδρα, τα ανθρώπινα σώματα, οι κίονες, οι ψηλές πέτρες, οι σκάλες, τα ψηλά τείχη και τα ψηλά κύματα. Το επίθετο που δείχνει το σχῆμα τους είναι “μακρός”. Ακόμη, σε όλες τις περιπτώσεις που τα δόρατα ή τα ἔγχεα χαρακτηρίζονται “δολιχά” είτε βρίσκονται προτεταμένα σε οριζόντια κατεύθυνση για να ριχτούν, είτε ἔχουν ἤδη εξακοντιστεί εναντίον των αντιπάλων. Οι λαίμοι των πουλιών που είναι τεταμένοι σε οριζόντια κατεύθυνση καθώς πετούν είναι “δολιχοί”, σε αντίθεση με τους “μακρούς” λαίμους της Σκύλλας που καιροφυλακτούν ν’ αρπάξουν τους συντρόφους του Οδυσσέα. Αντίστροφα, τα ἔγχεα δεν ονομάζονται ποτέ “μακρόσκια”, παρ’ ὅτι μετρικά δεν θα υπήρχε κανένα πρόβλημα γι’ αυτό. Το σχῆμα της σκιάς των δοράτων πάνω στο έδαφος φαίνεται πως είναι το κατ’ ἐξοχήν “δολικὸν” σχῆμα.

Ουσιαστικό που να αποδίδει το μήκος, ομόρριζο του επιθέτου “δολικὸς”, δε συναντάμε στα ἔπη. Η λέξη “μῆκος” υποδηλώνει κατά πρώτο και κύριο λόγο το ὕψος. Η λέξη “ὕψος” με τη σειρά της δεν απαντάται στα ἔπη, ούτε κάποια ἄλλη συνώνυμή της, πέρα από τη λέξη “μῆκος” που την συντάμε τρεις φορές. Στις δυο απ’ αυτές αποδίδει το ὕψος του ὀρθίου σώματος. Οι γίγαντες Ὠτος και Εφιάλτης είχαν μπόι εννιά οργιές:

“ἀτὰρ μῆκος γενέσθην ἔννεόργυιοι” (λ 312).

Στις κόρες του Πανδάρεου, που ξεχώριζαν σε όλα η Ἀρτεμη είχε δώσει ψηλό ἀνάστημα:

“μῆκος δ’ ἔπορ’ Ἀρτεμις ἀγνή” (υ 71).

Στην περίπτωση του στίχου ι 324, όπου περιγράφονται οι διαστάσεις του ελάτινου κονταριού, με το οποίο ο Οδυσσεύς τύφλωσε τον Πολύφημο (“τόσσον ἔην μῆκος, τόσσον πάχος εἰσοράσθαι”), δημιουργείται η εντύπωση πως η λέξη ἔχει το νόημα της αντίστοιχης νεοελληνικής. Το γεγονός όμως ὅτι πρόκειται για κορμό δέντρου, καθώς και η παρομοίωσή του με τον συνήθως ὀρθιο ιστό καραβιού, μας επαναφέρουν στην ἴδια ερμηνεία.

Τα “ἔγχεα” επίσης και τα δόρατα χαρακτηρίζονται συχνάτα “μακρά”, δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε πως προέρχονταν από βέργες ισοκορμικών δέντρων, τα οποία, ὅπως ἤδη είδαμε, χαρακτηρίζονται “μακρά” =

ύψηλά". "Μακρὸς" στα ἑπη χαρακτηρίζεται βεβαίως και ο μεγάλος (κυρίως) και ο μακρύς, δευτερευόντως ὁμως και παραγῶγος.

Διαπιστώνουμε λοιπόν πως το επίθετο "μακρὸς" μας δίνει τη φορά του μήκους από κάτω προς τα πάνω, στην κατεύθυνση της φυτικής ανάπτυξης, από την επιφάνεια του εδάφους προς τις κορυφές των δέντρων και των βουνών. Η φράση που αναφέρεται στην ανάπτυξη του Ωτου και του Εφιάλτη.

"οὓς δὴ μηκίστους θρέψε ξείδωρος ἄρουρα" (λ 309),

εἶναι χαρακτηριστική για την παρομοίωση της ανάπτυξης του ανθρώπινου σώματος μ' αυτήν των δέντρων.

Την ερμηνεία αυτή ενισχύει η μελέτη της νοηματικά συναφούς ομηρικής λέξης "ὑψηλός". Αν η ακριβής ἔννοια του επιθέτου αυτού συνέλιπε μ' αυτήν του αντίστοιχου ομηρικού, ελάχιστα περιθώρια θα υπήρχαν για την παρουσία ενός άλλου επιθέτου με το ίδιο ακριβῶς νόημα. Στην κυριολεξία ὁμως τα ομηρικά επίθετα "ὑψηλός", ὑψηρεφῆ" (και ὑψηρεφής"), "ὑψόροφος", "ὑψιπέτης", ὑψιπετής", "ὑψιπέτης", "ὑψικάρηνος", "ὑψιβρεμέτης", "ὑψηχῆς", "ὑψίζυγος", "ὑψικόμος" και "ὑψίπυλος" δε χαρακτηρίζουν το ὕψος ως διάσταση αλλά ως θέση: "υψηλό" για τον Όμηρο εἶναι αυτό που βρίσκεται ψηλά (η οροφή, το φύλλωμα του φηγού, τα κάρηνα, τα πέταλα, ο ζυγός, το ανώφλι της πύλης κλπ.), και κατ' ἐξαιρέση μόνον αυτό που με την σημερινή ἔννοια εἶναι ψηλό. Εἶναι χαρακτηριστικό το ὅτι η "ὑψηλή" σάνίδα του στίχου φ 51 και οι "ὑψηλαί" κίονες των στίχων χ 176 και χ 193 χαρακτηρίζονται ἔτσι παρ' ὅτι εἶναι οριζόντιες, ἐπειδὴ βρίσκονται σε μεγάλο ὕψος. Ἀκόμη και ἐκεῖ που χαρακτηρίζονται "ὑψηλά" τα τείχη, νοούνται κυρίως οι θέσεις των προμαχόνων.

Κατὰ κύριο λόγο, λοιπόν, "μακρά" χαρακτηρίζονται τα αντικείμενα που φαινομενικά "αναπτύσσονται προς τα πάνω", αυτά που ἔχουν την οξύτερη από τις δυο τους ἄκρες προς τα πάνω και την πλατύτερη κάτω. "Δολιχά" χαρακτηρίζονται οι σκιές των δοράτων πάνω στο χῶμα, οι λαίμοι των χηνών, των γεράνων και των κύκνων, οι τεντωμένοι σε ευθεία γραμμή ὅπως πετούν, και η μακρά οδός.

Απομένουν τα αντικείμενα που επιμηκύνονται από πάνω προς τα κάτω. Αυτῶν ακριβῶς το σχῆμα καλύπτει το επίθετο "λιπαρός". Τα πόδια λεπταίνουν ὅσο προχωρούμε προς τον αστράγαλο. Οι κοιτίδες λεπταίνουν ὅσο μακραίνουν από το κεφάλι. Προς τα κάτω κρέμονται οι ἄκρες των κρηδένων και της καλύπτρας.

Ἀκόμη και η μεταφορική χρήση του επιθέτου για την απόδοση των γεωγραφικῶν αντιστοιχεί σ' αυτό το σχῆμα: για τον Όμηρο (ὅπως ἄλλωστε για ὅλους τους αρχαίους) οι ανθρώπινες γενεές ακολουθοῦν φθίνουσα καθοδική πορεία. "Ἄνω χρόνοι" λέγονται οι παλιότερες εποχές, ἐγὼ "οἱ ἄνω" εἶναι οι αρχαῖοι. Η ἰδιαίτερη ἑκφραση "ἀρχαῖος" (δηλαδὴ "ἀρχικός") παραπέμπει στην "ἀρχή", και καθὼς η "ἀρχή" εἶναι ταυτόχρονα και ἐξουσία, βεβαιῶται φανερά

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

και θέσει επάνω. Το παρελθόν βρίσκεται “άνω”, το παρόν “κάτω”, και το μέλλον πιο κάτω ακόμη. Η αντίληψη αυτή έχει αποκρυσταλλωθεί στην ίδια τη γλώσσα: τη σειρά των γενεών από τις προγενέστερες προς τις μεταγενέστερες την ονομάζουμε πάντα, και την ονομάζουμε ακόμη, “κατ-αγωγή”.²⁷ Οι πρόγονοι λέγονται “ανιόντες”, οι απόγονοι “κατιόντες”. (Σήμερα χρησιμοποιούμε τις αρχαίες λέξεις μηχανικά, κατά το στάδιο της δημιουργίας τους όμως έχει ενσταλαχθεί σ’ αυτές η αντίληψη της ζωής που τις έχει εμπνεύσει). Σχηματικά, όσο παρατείνεται η ανθρώπινη ζωή, τόσο επιμηκύνεται προς τα κάτω, μέχρις ότου κοπεί ή σβήσει σε “βαθύ” γήρας.

μακρόν σχήμα

δολιχόν σχήμα

λιπαρόν σχήμα

ΟΙ ΜΕΘΟΜΗΡΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ

Το επίθετο “λιπαρός” στους αρχαιότερους μετά τον Όμηρο συγγραφείς απαντάται σπάνια και πάντα με την έννοια που έχει και σήμερα. Η παρεξήγηση είναι ήδη εδραιωμένη στον Ησίοδο. Αν στην περίπτωση του στίχου 522 των “Εργων” του η πιστή μίμηση της ομηρικής φόρμουλας δεν το κάνει αυτό ορατό, στην περίπτωση της “Θεογονίας” και μερικών αποσπασμάτων η παρανόηση είναι εξώφθαλμη. Ο στίχος 63 της “Θεογονίας” είναι χαρακτηριστικός:

“ἔνθα σφιν λιπαροί τε χοροὶ καὶ δώματα καλὰ”.

Για την περίπτωση του στίχου 901, που χαρακτηρίζει “λιπαρή” τη θεά Θέμιδα.

(“δεύτερον ἡγάγετο λιπαρὴν Θέμιν, ἣ τέκεν Ὠρεας”),

έχουμε ήδη μιλήσει. Στο απ. 196 στ. 4 εξ ίσου άστοχα – σε αντιπαράβολή με την ομηρική χρήση της λέξης – χαρακτηρίζεται “λιπαρή” η πόλη. Στο ίδιο συμπέρασμα θα μας οδηγήσει και η εξέταση του στίχου 21 του αποσπάσματος 43.²⁸ Εξάλλου ο χαρακτηρισμός της Χίου ως “λιπαροτάτης” νήσου στον “Ύμνο στον Απόλλωνα” (στ. 38) δείχνει πως την εποχή της σύνθεσής του η μαρτυρούμενη ήδη στον Ησίοδο σύγχυση έχει απόλυτα εδραιωθεί.

Ο Πίνδαρος εκτός από το γήρας (“Νεμ.” VII 99), τον άμπυκα της (“λιπαράμπυκος”) Μνημοσύνης (“Νεμ.” VII 15) και τον “κόσμον” του Καλλίμαχου (“Ολ.” VIII 82), χαρακτηρίζει “λιπαρά” την Μαροθώνα (“Ολ.” XIII 110), τη Θήβα (“Πυθ.” II 3), τη Νάξο (“Πυθ.” IV 88) και την Αθήνα (“Νεμ.” IV 18, “Ισθμ.” II 20) Όπως βλέπουμε, η λέξη “λιπαρά” ως χαρακτηριστικό

ΠΑΡΑΒΑΤΕΙΟΣ
ΛΕΞΙΛΟΓΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

κό πόλεων τείνει να αντικαταστήσει το ομηρικό “πίερα”, με το οποίο ουδέποτε το συνέχεε ή το συσχέτιζε ο ποιητής.

Την ίδια σύγχυση μαρτυρά και η χρήση των επιθέτων “λιπαρόχροος” και “λιπαρόθρονος”²⁹ από τους μεταγενεστέρους.

Την πρώτη φορά που ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί το επίθετο “λιπαρός” σε συγκριτικό βαθμό (3.23), το κυριολεκτικό νόημά του είναι σαφέστατο: “ἀπ’ ἧς <κρήνης> λουόμενοι λιπαρότεροι ἐγένοντο κατὰ περ ἐλαίου εἴη”.

Μια ακόμη φορά απαντάμε στο έργο του τη λέξη στα συμφραζόμενα κάποιου χρησμού

“λιπαράς πέρσαντες Ἀθήνας” (8.77).

Ο χαρακτηρισμός των Αθηνών ως “λιπαρών” φαίνεται πως κατέστη έκτοτε συνήθης, όπως μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε οι επανειλημμένες αναφορές του Ευριπίδη³⁰ και του Αριστοφάνη.³¹

Με την ίδια περίπου έννοια (“πλούσιος”, “γόνιμος”) απαντάμε τη λέξη και στις “Ἰκετίδες” του Αισχύλου (στ. 1029):

“ποταμούς δ’ οἷ διὰ χώρας
θαλερὸν πῶμα χέουσιν
πολύτεκνοι, λιπαροῖς χεύμασι”.

Στους χρονολογικά επόμενους συγγραφείς της αρχαιότητας η χρήση της λέξης είναι συχνή και νοηματικά σταθερή, όπως διατηρήθηκε μέχρι σήμερα.

Η ΣΤΑΔΙΑΚΗ ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΗ ΤΩΝ ΝΟΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ “ΛΙΠΑΡΕΩ”:

“τραβάω σε μάρκος”, αντέχω στο χρόνο”, “σούρνομαι”, “επιμένω”, “γίνομαι φορτικός”, “εκλιπαρώ”.

Στην μεθομηρική γλώσσα επέζησε ένα ρήμα που προέρχεται από την ίδια ρίζα με την ομηρική λέξη “λιπαρός”, το ήδη διαφοροποιημένο όμως νόημά του εμπόδισε το συσχετισμό τους: πρόκειται για το “λιπαρέω”.

Στον Ηρόδοτο, όπου το πρωτοσυναντάμε, το ρήμα έχει την έννοια κυρίως του “τραβάω σε μάρκος”,³² “αντέχω”,³³ “επιμένω”³⁴ “επιμένω φορτικά”, και, τέλος “εκλιπαρώ”.³⁵ Με την έννοια του “αντέχω στις στερήσεις και τις δοκιμασίες” συναντάμε το ρήμα ακόμη και στον μεταγενέστερό του Ξενοφώντα.³⁶ Με την έννοια του “ζητώ επιμόνως” το βρίσκουμε στον Πλάτωνα.³⁷ Από την έννοια “επιμένω φορτικά” περνάμε σ’ αυτήν του “εκλιπαρώ”. Η τελευταία αυτή παραγωγή έννοια σύντομα θα εκτοπίσει την αρχική. Μ’ αυτή συναντάμε το ρήμα μια φορά στον Αισχύλο: “Στο Σοφοκλή έχει χάσει ήδη εντελώς το αρχαίο του νόημα και χρησιμοποιείται πάντα με

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

την έννοια του “εκλιπαρώ”.³ Το ίδιο συμβαίνει και στο μεταγενέστερο Φίλιππο το Θεσσαλό⁴⁰ κ.ά.

Το κοινό στίχαιο αυτών των εννοιών –κοινό επίσης και με την ομηρική λέξη “λιπαρός” – είναι η διάρκεια. Στην επικράτηση της τελικής εκδοχής (“εκλιπαρώ”) συνετέλεσε ίσως η επίδραση των “λίπτομαι” (= επιθυμώ σφοδρώς) και “λίσσομαι” (= “ικετεύω”), που συμπτωματικά βρέθηκαν να συγγενεύουν τόσο νοηματικά όσο και ηχητικά – όχι όμως και ετυμολογικά – με το “λιπαρέω” = “επιμένω φορτικά”. Το “λιπαρέω” με τη σειρά του αντικαταστάθηκε ολοκληρωτικά σχεδόν από το “εκλιπαρέω” στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους,⁴¹ χάνοντας έτσι κάθε άμεσα ορατό ίχνος συγγένειας με το επίθετο “λιπαρός”.

Από το “λιπαρέω” προήλθε και το επίθετο “λιπαρής” που σήμαινε: “επίμονος”, “φορτικός”, “λιγούρης”. Τη λέξη τη συναντάμε στον Πλάτωνα⁴² και τους μετά απ’ αυτόν.⁴³ Στο Σοφοκλή μόνο – και είναι απορίας άξιο το πως κανείς, εξ όσων γνωρίζω, δεν το διέγνωσε –⁴⁴ το επίθετο χρησιμοποιείται με την έννοια που χρησιμοποιείται στα έπη η λέξη “λιπαρός”, δηλαδή “μακρός”. Στον στίχο 1119 του “Οιδίποδα ἐπὶ Κολωνῷ” ο ήρωας απολογείται για τη μακρηγορία του:

“ὦ ξεῖνε, μὴ θαύμαζε πρὸς τὸ λιπαρὲς,
τέκν’ εἰ φανέντ’ ἄελλα μηκύνω λόγον”.⁴⁵

Το “λιπαρὲς” θα μπορούσε στη φράση αυτή να νοηθεί και ως “φορτικόν”, βρίσκω όμως πολύ πιο αβίαστη την έννοια του “σχοινοτενούς”. Οι επόμενες δυο από τις τρεις συνολικά αναφορές θα μας βοηθήσουν να επιλέξουμε το νόημα που δίνει στη λέξη ο τραγωδός. Στον στίχο 1378 της “Ηλέκτρας” την ξαναχρησιμοποιεί για να χαρακτηρίσει τις προσφορές της ηρωίδας στον Απόλλωνα:

“.....πολλὰ δὴ
ἄφ’ ὧν ἔχομι λιπαρεῖ προὔστην χερὶ”.

Η έκφραση “λιπαρεῖ χερὶ” κατά κανόνα ερμηνεύεται “με πλούσιο χέρι”, δηλαδή “πλουσιοπάροχα”. Μια τέτοια ερμηνεία μας επιτρέπει την εμμονή στην παραδοσιακή απόδοση της ομηρικής λέξης “λιπαρός”. Μια πιστότερη όμως ερμηνεία θα μας αποκαλύψει το αληθινό νόημα: “λιπαρεῖ χερὶ” = “με μακρὺ χέρι” = “με ἀπλωτὸ χέρι” = “ἀπλόχερα” (πρβλ. τα λατινὰ: *longa manu*, *brevi manu*). Ὅτι το “λιπαρὲς” (γενναιόδωρο) χέρι είναι το μακρὺ, προκύπτει ἀπὸ το ἀντίθετό του: στὶς “Ἰκέτιδες” του Αἰσχύλου (στ. 958) το χέρι που ἀδυνατεῖ νὰ παρᾶσκει ἀνετη φιλοξενία χαρακτηρίζεται “σμηκρόν”:

“καὶ δώματ’ ἐστὶ πολλὰ μὲν τὰ δῆμια

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

δεδωμάτωμαι δ' οὐδ' ἐγὼ σμικρᾷ χειρὶ".

Στο ίδιο ακριβώς συμπέρασμα οδηγεί και η ερμηνεία της λέξης "ἀλιπαρῆς" στο στίχο 451 της "Ἠλέκτρας":

".....σὺ δὲ
τεμοῦσα κρατὸς βοστρύχων ἄκρας φόβας
κάμοῦ ταλαίνης, σμικρὰ μὲν τάδ', ἀλλ' ὅμως
ἄχω, δὸς αὐτῷ τήνδ' ἀλιπαρῆ τρίχα".

Είναι φανερό πως το επίθετο "ἀλιπαρῆς" του στίχου αυτού χαρακτηρίζει τις κοντές άκρες των κομμένων βοστρύχων της ηρωίδας. Καθώς όμως οι μεταγενέστεροι ήταν παγιδευμένοι στην ερμηνεία της λέξης από το "λιπαρέω" – που και ο ίδιος τραγωδός χρησιμοποιεί με το νόημα του "εκλιπαρώ" – προσπάθησαν είτε να της δώσουν αντίστοιχο νόημα, είτε να προσαρμόσουν τη γραφή στο νόημα που ήθελαν να δώσουν.⁴⁶

Η παρουσία μ' αυτό το νόημα της λέξης στο έργο του Σοφοκλή –και μόνον αυτού– αποτελεί μυστήριο. Πιθανολογώ ότι η παρουσία αυτή δεν αποτελεί επιβίωση της ομηρικής λέξης "λιπαρός" στον καθημερινό λόγο. Ο τραγωδός μάλλον της έδωσε αυτό το νόημα επειδή υποπτεύθηκε την πραγματική έννοια του ομηρικού επιθέτου. Σ' αυτό οδηγεί η διαπίστωση πως το συγγενές ρήμα "λιπαρέω" για το Σοφοκλή έχει ήδη αποκλειστικά το νόημα "εκλιπαρώ". Αν ο Τραγωδός παρήγαγε το επίθετο αυτό από το ρήμα, θα του έδινε και συγγενές νόημα. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε πως βρισκόμαστε ακόμη σε μιαν εποχή όπου δεν έχουν κάνει την εμφάνισή τους οι αμειγείς γραμματικοί και επαγγελματίες ομηριστές. Σχολιαστές του Ομήρου είναι ακόμη οι ίδιοι οι ποιητές, οι μιμητές του.

Το ρήμα "λιπαρέω", παρ' ότι δεν το συναντάμε στα έπη, θα πρέπει να ανάγεται στην ίδια μακρινή εποχή με την αρχική χρήση του επιθέτου "λιπαρός". Με έννοια παραπλήσια προς την αρχική του ("τραβάω σε μήκος χρόνου") το ρήμα επιβίωσε μέχρι την εποχή του Ηροδότου, οπότε άρχισε να αποκτά το παράγωγο νόημα του "εκλιπαρώ" (επειδή επιμένω φορτικά). Το επίθετο όμως "λιπαρός" με την έννοια του "μακρύς" φαίνεται πως πριν ακόμη από την εποχή του Ησιόδου είχε τεθεί εκτός χρήσης από τα συνώνυμα "μακρός" και "δολιχός", τα οποία επίσης συγχέονταν μεταξύ τους.

Τα ερωτήματα που ανακύπτουν από την μέχρι στιγμής έρευνά μας είναι:

α) πώς, αν οι δυο λέξεις "λιπαρός" και "λιπαρέω" έχουν μια κοινή ιστορία που φτάνει πίσω από τα ομηρικά έπη, έχασαν τη ζωντανή σύνδεσή τους, και

β) γιατί το στενά συγγενές και τόσο όμοιο ηχητικά ρήμα καθώς και τα παράγωγά του επίθετο "λιπαρός" δεν διατήρησαν την αρχική του πραγματικού νοήματος του επιθέτου "λιπαρός".

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Από τη μελέτη άλλων στοιχείων και ιδίως της ομηρικής γεωγραφίας ο γράφων έχει καταλήξει στο συμπέρασμα πως τα έπη έχουν καταγραφεί στα μέσα περιόδου του “αρχαιοελληνικού μεσαίωνα” σε μια γραφή προαλφαβητική και πέρασαν την υπόλοιπη σκοτεινή μεσαιωνική περίοδο σε χειμερία νάρκη για να επανακαλυφθούν, να μεταγραφούν σε αλφαβητική γραφή και να διαδοθούν στη χαραυγή της αρχαιοελληνικής ιστορίας.

Εν τω μεταξύ είχαν αλλάξει πολλά όχι μόνο στο πολιτικό πρόσωπο του τόπου. Με τον ίδιο τρόπο, πολλές ομηρικές λέξεις είχαν χαθεί από τη ζωντανή γλώσσα και είχαν καταστεί ακατανόητες, ενώ άλλες είχαν αλλάξει ριζικά νόημα. Το επίθετο “λιπαρός” προφανώς δε βρισκόταν πια σε χρήση. Η επανεισαγωγή του στο ζωντανό λόγο έγινε υπό την επίδραση του ομηρικού. Ταυτόχρονα, όταν με την επανακακάλυψη του Ομήρου συναντήθηκε με το ρήμα “λιπαρέω”, σχεδόν τίποτε στο νόημά τους δεν έκανε τους αρχαίους Έλληνες να υποψιαστούν την κοινή απώτερη καταγωγή τους. Έδωσαν λοιπόν στη λέξη νόημα εντελώς άσχετο προς αυτό του ρήματος “λιπαρέω”. Στο ερώτημα, για ποιο λόγο να επιλέξουν το συγκεκριμένο νόημα, την απάντηση θα μας τη δώσει η επανεξέταση του νοήματος της συναφούς λέξης “λίπα”.

II. ΛΙΠΑ

Οι αρχαίοι Έλληνες δεν ήταν σε θέση να ξέρουν τι μέρος του λόγου ήταν το ομηρικό “λίπ”. Άλλοι το αντιλαμβάνονταν ως επίρρημα, άλλοι ως ονομαστική πληθυντικού κάποιου ουσιαστικού ουδετέρου γένους “λίπας” ή “λίπον”, άλλοι ως δοτική ουσιαστικού κι άλλοι ως συγκεκριμένο τύπο της δοτικής του επιθέτου “λιπαρός”.⁴⁷ Σύμφωνα με τη σήμερα κρατούσα –και τη μοναδική άλλωστε– εκδοχή, το “λίπα” είναι επιρρηματικός τύπος που σημαίνει “λιπαρά” και αντιστοιχεί στο “λιπαρώς” με τον τρόπο που αντιστοιχεί το “λίγα” στο “λιγηρώς”, το “πύκα” στο “πυκινώς”, κλπ.⁴⁸ Την έκφραση “λίπ έλαιω” τη νοούσαν και τη νοούν περίπου ως “λιπαρώς με έλαιον”⁴⁹ ή – συντομότερα και σε αντιδιαστολή με το συνηθισμένο υγρό λάδι – “με λιπό-λαδο”.⁵⁰

Δύο παρατηρήσεις όμως θα πρέπει κατ’ αρχήν να μας κάνουν επιφυλακτικούς απέναντι σε μια τέτοια εκδοχή:

α) Η έκφραση “λιπαρά με λάδι”, αν πρόκειται για επάλειψη με το συνηθισμένο υγρό λάδι, αποτελεί πλεονασμό.

β) Λογικά η λέξη που αποδίδει το φυτικό λίπος θα πρέπει νά’χει ετυμολογική συγγένεια είτε με τη λέξη που σημαίνει “λάδι” είτε μ’ αυτήν που υποδηλώνει το ζωικό λίπος.

Όπως όμως μπορούμε να διαπιστώσουμε, το όνομα του φυτικού λίπους στον Όμηρο δεν έχει καμιά ιχνητική ή άλλη συγγένεια με τη λέξη “λίπος”. Η συχνή αναφορά στο “ύγρον έλαιον”,⁵¹ κάνει σαφές πως και αυτό που ο-

νομάζουμε εμείς “(ελαϊό)λίπος” την εποχή του ποιητή ονομαζόταν επίσης “ἐλαϊον” και προσδιοριζόταν ακριβέστερα με κάποιο επίθετο ισοδύναμο του “στερεόν”. Καμιά λοιπόν συγγένεια δεν έχει με τη λέξη “λίπος” ή “λίπας”.

Εξ άλλου, για το ζωικό (και ανθρώπινο) λίπος ο Όμηρος χρησιμοποιεί τις εντελώς άσχετες προς το “λίπα” λέξεις “δημός”,⁵² “στέαρ”⁵³ και (για το λίπος της θυσίας) “κνίση”.⁵⁴ Η λέξη “πῖαρ”⁵⁵ αποδίδει γενικά το πάχος που προέρχεται από τη γονιμότητα της γης και (μεταφορικά) τον πλούτο, ενώ η “ἀλοιφή”⁵⁶ και “ἄλειφαρ”⁵⁷ υποδηλώνουν γενικά τα υλικά των επαλειψέων, είτε λάδι είτε το ζωικό λίπος που λιώνει. Οι τελευταίες δυο λέξεις είναι άμεσα συγγενείς με το ρήμα “ἄλειφω”.

Για να ανιχνεύσουμε από τα συμφραζόμενα το ομηρικό νόημα της λέξης θα πρέπει να παραθέσουμε όλες τις σχετικές αναφορές:

1) (από την επίσκεψη του Τηλέμαχου στην Πύλο – γ 464 κ.ε.)

“Τόφρα δὲ Τηλέμαχον λούσεν καλὴ Πολυκάστη,
Νέστορος ὄπλοτάτη θυγάτηρ Νηληιάδαο.
Αὐτὰρ ἔπει λούσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ’ ἐλαίω...”

2) (η Ναυσικά με τις συντροφισές της – ζ 96)

“Αἶ δὲ λοεσσάμεναι καὶ χρисάμεναι λίπ’ ἐλαίω...”

3) (από τη συνάντηση του Οδυσσέα με τη Ναυσικά –ζ 209 κ.ε.)

“...Ἀλλὰ δότ’, ἀμφίπολοι, ξείνω βρώσιν τε πόσιν τε,
λούσατέ τ’ ἐν ποταμῷ, ὅθ’ ἐπὶ σκέπας ἔστ’ ἀνέμοιο.
Ὡς ἔφαθ’, αἶ δ’ ἔσταν τε καὶ ἀλλήλησι κέλευσαν,
κὰδ δ’ ἄρ’ Ὀδυσσῇ εἶσαν ἐπὶ σκέπας, ὥς ἐκέλευσεν
Ναυσικάα θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἀλκονόοιο·
πάρ δ’ ἄρα οἱ φᾶρός τε χιτῶνά τε εἵματ’ ἔθηκαν,
δῶκαν δὲ χρυσὴν ἐν ληκύθῳ ὕγρον ἔλαιον,
ἦνωγον δ’ ἄρα μιν λούσθαι ποταμοῖο ῥοῇσιν.
Δη ῥα τότε ἀμφιπόλοισι μετηῦδα δῖος Ὀδυσσεὺς·
Ἀμφίπολοι, στήθ’ οὕτω ἀπόπροθεν, ὄφρ’ ἐγὼ αὐτὸς
ἄλμην ὦμουν ἀπολούσομαι, ἀμφὶ δ’ ἐλαίω
Ἄντην δ’ οὐκ ἂν ἐγὼ γε λοέσσομαι· αἰδέομαι γὰρ
γυμνοῦσθαι κούρησιν ἐυπλοκάμοισι μετελθών.
Ὡς ἔφαθ’, αἶ δ’ ἀπάνευθεν ἴσαν, εἶπον δ’ ἄρα κούρη.
Αὐτὰρ, ὃ ἐκ ποταμοῦ χόρα νίζετο δῖος Ὀδυσσεὺς
ἄλμην, ἥ οἱ νῶτα καὶ εὐρέας ἄμπεχεν ὦμους.
ἐκ κεφαλῆς δ’ ἔσμηχεν ἄλως χνόον ἀτρυγέτοιο.
Αὐτὰρ ἔπει δὴ πάντα λοέσσατο καὶ λίπ’ ἄλειψεν,
ἀμφὶ δὲ εἵματα ἔσσαθ’· ἃ οἱ πόρε παρθένος Ἀοιῆς...”

4) (από τη συνάντηση Κίρκης και Οδυσσέα –κ 360 κ.ε.)

“Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ ζέσεν ὕδρῳ ἐνὶ ἥνοπι χαλκῷ,
ἔς ῥ’ ἀσάμινθον ἔσασα λό’ ἐκ τρίποδας μεγάλῳ,
θυμῆρες κεράσασα, κατὰ κρατὸς τε καὶ ὤμων,
ὄφρα μοι ἐκ κάματον θυμοφθόρον εἴλετο γυίων.
Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ’ ἐλαίῳ,
ἄμφι δέ με χλαῖναν καλὴν βάλεν ἡδὲ χιτῶνα...”

5) (κ 449 κ.ε.)

“Τόφρα δὲ τοὺς ἄλλους ἐτάρους ἐν δώμασι Κίρκῃ
ἐνδυκέως λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ’ ἐλαίῳ...”

6) (από το επεισόδιο των ποδανίπτρων του Οδυσσέα από την Ευρύκλεια, αφού είχε προηγηθεί η άρνησή του να του νίψει τα πόδια κάποια νεότερη υπηρέτρια –τ 503 κ.ε.)

“Ὡς ἄρ’ ἔφη, γοῆς δὲ διῆκ μεγάροιο βεβήκειν
οἰσομένη ποδάνιπτρα· τὰ γὰρ πρότερ’ ἔκχυντο πάντα.
Αὐτὰρ ἐπεὶ νίψέν τε καὶ ἥλειψεν λίπ’ ἐλαίῳ...”

7) (ο Οδυσσέας και ο Διομήδης –Κ 574 κ.ε.)

“Αὐτὰρ ἐπεὶ σφιν κῆμα θαλάσσης ἰδρῶ πολλὸν
νίψεν ἀπὸ χρωτὸς καὶ ἀνέψυχθεν φίλον ἦτορ,
ἔς ῥ’ ἀσαμίνθους βάντες ἐνξέστας λούσαντο.
Τῷ δὲ λοεσσαμένῳ καὶ ἀλειψαμένῳ λίπ’ ἐλαίῳ...”

8) (η Ήρα, πριν επιδιώξει το ερωτικό σμίξιμο με το Δία – Ξ 170 κ.ε.)

“Ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἱμερόεντος
λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ’ ἐλαίῳ...”

9) (για το πτώμα του Πατρόκλου – Σ 350)

“καὶ τότε δὴ λοῦσάν τε καὶ ἥλειψαν λίπ’ ἐλαίῳ,
ἐν δ’ ὠτειλὰς πλῆσαν ἀλείφατος ἐννέωροιο”.

Από τα συμφραζόμενα των παραπάνω αποσπασμάτων σε συνδυασμό με όσα προαναφέρθηκαν συνάγεται ότι:

α) Το λάδι που συναναφέρεται με το “λίπ” ήταν υγρό και όχι σε μορφή λίπους. Στις περιπτώσεις μάλιστα 2 (στ. ζ 79) και 3 ρητά δηλώνεται πως το λάδι ήταν “ύγρον”, ενώ στην περίπτωση 9 γίνεται αντιδιαστολή, ανάμεσα στην προφανώς πηχτή αλοιφή, που χρησιμοποιήθηκε για να γεμίσει τις ανοιχτές πληγές, και στο λάδι με το οποίο έγινε η επάλειψη ολολήρου του σώματος.

β) Το λάδι των επαλείψεων ήταν αρωματικό, της κατηγορίας ίσως των

πτητικών ή αιθέριων ελαίων, και συνεπώς η επάλειψή του μετά το λούσιμο, που είχε σκοπό τον καλλωπισμό και το φρεσκάρισμα, δε γινόταν σε παχύ στρώμα ή σε μεγάλη ποσότητα και συνεπώς δεν είχε σχέση με το λίπος.

γ) Το “λίπ” συντακτικά και γραμματικά δεν μπορεί παρά να είναι τροπικό επίρρημα.⁵⁸ Συνεπώς, αναφέρεται μάλλον στον τρόπο που γίνεται η επάλειψη του λαδιού, όχι στις ιδιότητές του καθ’ εαυτές.

Η επάλειψη του λαδιού γίνεται “απαλά”, “γλιστερά”, “τραβηχτά”, “μακρόσυρτα”, “από πάνω προς τα κάτω” –αυτή είναι πάντα η φυσική κίνηση κατά την επάλειψη του σώματος και κάτι τέτοιο θα πρέπει να σήμαινε το ομηρικό τροπικό επίρρημα “λίπα”. Οι τρεις τελευταίες έννοιες μπορούν καλλιστα να θεωρηθούν συγγενείς και ταυτόσημες, ενώ μας δίνουν –ιδίως οι δύο τελευταίες– το νήμα για τη νοηματική σύνδεση του “λιπαρός” (όπως το επανερμηνεύσαμε) με το “λίπα”.

Συμπερασματικά, και από αυτής της λέξης την ανάλυση, καταλήγουμε στην ίδια ρίζα με τη λέξη “λιπαρά”, μόνο που το νόημά τους δεν έχει καμιά σχέση μ’ αυτό ή μ’ αυτά που τους απέδιδαν οι μεταγενέστεροι του Ομήρου αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Όπως διαπιστώσαμε, οι μεταγενέστεροι του Ομήρου αρχαίοι Έλληνες παρενόησαν και παρερμήνευσαν πλήρως τις ομηρικές λέξεις “λιπαρός” και “λίπα”. Απομένει να δούμε πώς οδηγήθηκαν σε μια τόσο τερατώδη παρεξήγηση.

Η εξήγηση είναι, νομίζω, τώρα απλή και κατανοητή: το εντελώς άγνωστό τους “λίπ” εμφανιζόταν πάντα στα έπη σε συνδυασμό με το λάδι και με τα ρήματα “ἀλείφω” και “χρίω”. Τα κοινά ηχητικά στοιχεία με τις συνεκφερόμενες λέξεις “έλαιον” και “ἀλείφω” έκαναν σχεδόν ακαταμάχητο τον πειρασμό της ετυμολογικής συσχέτισής τους. (Αν όμως λάβει κανείς υπόψη του τη συνήθεια του ποιητή να παίζει με τις συνηχήσεις,⁵⁹ θα πρέπει νά’ ναι λιγότερο βιαστικός στη συναγωγή παρομοίων συμπερασμάτων). Ήταν φυσικό λοιπόν να υποθέσουν πως αναφερόταν σε κάποια ποιότητα λαδιού ή σε μιαν ύλη συγγενή προς το λάδι. Έτσι έδωσαν στα μεθομηρικά χρόνια το όνομα “λίπος” στο “στερεόν έλαιον” του ποιητή. Από το “λίπα” το εσφαλμένο νέο νόημα πέρασε στην ομηρική λέξη “λιπαρός”.

Η παρεξήγηση αυτή πάει τόσο πίσω, όσο μας επιτρέπουν να την ανιχνεύσουμε τα μεθομηρικά κείμενα. Η λέξη απαντάται μόνο μια φορά στον Ησίοδο (“Έργα” 522):

“εὖ τε λορσσομένη τέρενα χροά καὶ λίπ’ ἔλαιον
χορσσομένη”

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

Η πιστή απομίμηση της ομηρικής φόρμουλας δε μας επιτρέπει να εξαγάγουμε το νόημα που της δίνει ο ίδιος ο Ησίοδος. Αν όμως λάβουμε υπ’ όψη την εκ μέρους του παρανόηση του συναφούς επιθέτου “λιπαρός”,⁶⁰ δεν πρέπει να μένει καμιά αμφιβολία πως η ίδια παρανόηση ισχύει και για το “λίπα”.

Για το εσφαλμένο νόημα που δίνει ο Ιπποκράτης στη λέξη δεν υπάρχει επίσης καμιά αμφιβολία: πρόκειται πια για το λίπος ή τα χαρακτηριστικά του. Φράσεις όπως:

“ἔλαιον μὴ προσφέρειν μὴδ’ ἄλλο τι λίπα ἔχον”,⁶¹

“χρίσμα δὲ λίπα ἔστω”,⁶²

“λιπαίνειν δὲ καὶ τὴν κεφαλὴν ἐλαίῳ ἀνθινῶ... ἐν πᾶσι δὲ τῇσι νούσοισιν, ἐφ’ ὧν παρὶ ἁργίῃ, ἄμεινον ὕστρεον χρίεσθαι λίπα”,⁶³

“τῷ μηρῷ <τῷ μύρῳ> τῷ ῥοδίῳ ἀλείφεσθω λίπα”,⁶⁴ και

“ἐλαίῳ χρίων λίπα τὰς χεῖρας”,⁶⁵

εἶναι συνήθεις στο ἔργο του, ἐνῶ ταυτόχρονα δείχνουν και μιαν ἀσάφεια σχετικὰ με τὴ φύση τοῦ “λίπα”. Στις τρεῖς πρώτες ἀπὸ τις προαναφερόμενες παραπομπές πρόκειται για αιτιατικὴ πληθυντικὸν κάποιου οὐσιαστικοῦ που στην ονομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ τοῦ θα πρέπει να εἶναι “(το) λίπον”. Τέτοια ονομαστικὴ ὅμως δε μαρτυρεῖται ἀπὸ κανένα συγγραφέα. Στις ἄλλες δύο πρόκειται για ἐπίρρημα. Ἡ σύγχυση αὐτὴ μπορεῖ να ἐξηγηθεῖ ικανοποιητικὰ μόνο με τὴν ὑπόθεση πως ὁ Ιπποκράτης πῆρε αὐτοῦσια τὴ λέξη ἀπὸ τὸν Ὅμηρο και, χωρὶς να τὴν κατανοήσῃ πλήρως, τὴ χρησιμοποίησε με μηχανικὸ τρόπο και χωρὶς καμιά προσαρμογὴ σε συσχετισμὸ πάντα με τὸ λίπος.

Ἡ λέξη εμφανίζεται σπάνια σε μεταγενέστερους συγγραφείς, και πάντα με ἀσάφες νόημα. Ὁ Θουκυδίδης, π.χ., τὴ χρησιμοποιεῖ μιὰ φορὰ περιγράφοντας πὼς οἱ Μεγαρεῖς συμπολιορχοῦμενοι με ἄλλους ἀντιπάλους τῶν Ἀθηναίων ἀποφάσισαν να τοὺς ἀνοίξουν νύχτα τις πύλες, για να μὴν τοὺς μπερδέψουν ὅμως με τοὺς ἄλλους πολιορκούμενους οἱ Ἀθηναῖοι,

“αὐτοὶ δὲ διάδομοι ἔμελλον ἔσεσθαι (λίπα γὰρ ἀλείφεσθαι), ὅπως μὴ ἀδικῶνται”.⁶⁶

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ Μεγαρεῖς ἀλείφτηκαν κυρίως στα πρόσωπά τοὺς με κάποια χρωστικὴ οὐσία ἀναμεμιγμένη ἴσως με λάδι, ὥστε να τοὺς ξεχωρίζουν οἱ μυημένοι νυκτερινοὶ εἰσβολεῖς. Μιὰ ἀκόμη φορὰ ἀπαντᾶμε τὴ λέξη στὸν Θουκυδίδη, ὅταν μας πληροφορεῖ πως οἱ Λακεδαιμόνιοι

“ἐγυμνάθησάν τε πρῶτοι καὶ εἰς τὸ φανερόν ἀποδύντες λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἤλειπαντο”.⁶⁷

καν οι μιμητές του αττικού ύφους Δίων ο Κάσσιος και Λουκιανός, που χρησιμοποιούν από μια φορά τη λέξη για την απόδοση παρομοίων περιστατικών.⁶⁸

Σταδιακά η αβέβαιης φύσης και χρήσης για τους αρχαίους λέξη “λίπα” αντικαθίσταται από το παράγωγό της ουσιαστικό “λίπος”, του οποίου όμως το περιεχόμενο παραμένει για καιρό αδιευκρίνιστο. Ο Αισχύλος, π.χ. χαρακτηρίζει⁶⁹ “λίπος αίματος” την κηλίδα. Ο Σοφοκλής με τον ίδιο όρο αποδίδει το πάχος του αίματος,⁷⁰ ενώ κάνει λόγο και για “λίπος έλαιας”.⁷¹ Με την σημερινή έννοια χρησιμοποιούν τη λέξη ο Αριστοτέλης⁷² και οι μετέαυτον.

Από τη στιγμή που το “λίπα” ερμηνεύτηκε ως “λιπαρώς” (με τη σημερινή έννοια της λέξης), ήταν αναπόφευκτο να πάρει και η λέξη “λιπαρός” το νόημα που μέχρι σήμερα έχει. Στις αρχαιότερες μεθομηρικές αναφορές τους οι λέξεις αυτές χρησιμοποιούνται ήδη με το μεταγενέστερο νόημά τους.

Μια παρατήρηση που θα μπορούσε κατ’ αρχήν να στραφεί εναντίον της υπόθεσης που γίνεται εδώ, αποκτάει τώρα την πραγματική της διάσταση: Το “έλαιον” αναφέρεται στα έπη πάνω από εικοσιπέντε φορές.⁷³ Σε καμιά περίπτωση δε σχετίζεται με τη διατροφή.⁷⁴

Αντίθετα, όπως συμβαίνει και με τις αναφορές του στις πινακίδες της γραμμικής Β, το λάδι χρησιμοποιείται είτε σαν πρώτη ύλη για την παραγωγή καλλυντικών και ευωδών επιχρισμάτων του σώματος είτε για τη διευκόλυνση και βελτίωση της ύφανσης.⁷⁵ Όπως όμως ήδη είπαμε, αν μ’ αυτή την τελευταία – και μόνο μ’ αυτή – του τη χρήση θα μπορούσε να χαρακτηρίσει “λιπαρά” τα πόδια των μνηστήρων, τα “κρήδεμνα”, την “καλύπτρα” ακόμη αν θέλετε, και την πλεξούδα της Άτης, δε θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τα πόδια ή τα γεράματα του γέρο-Νέστορα και τις θέμιστες του Αχιλλέα.

ΕΤΥΜΟΛΟΓΗΣΗ

Οι νεότεροι ερευνητές, δέσμοι του κύρους των Ελλήνων συγγραφέων της ιστορικής αρχαιότητας, φυσικό ήταν να αναζητήσουν τη ρίζα των λέξεων “λίπα” και “λιπαρός” μακριά από το “λιπαρέω”. Δεν είναι παράδοξο λοιπόν το ότι μίλησαν για δάνειο⁷⁶ και αναζήτησαν συγγένειες στην λιθουανική λέξη *lipni* (απαρ. *lipni*, “κολλώ”),⁷⁷ στην σανσκριτική *lip* ή *gir* – (“λειώνω”, “ρυπαίνω”, “μουλιάζω” – προσδίδοντάς της και το νόημα “αλείφω”) και στην σλανική *lep-u* (“αλευρόκολλα”),⁷⁸ καταλήγοντας στον υποθετικό κοινό πρωτοϊνδοευρωπαϊκό προπάτορα **leip* (“αλείμμα”, “αλείφω”).⁷⁹ Υποθέτω πως οι ετυμολογήσεις αυτές κατά βάθος δεν ικανοποιούν τους γλωσσολόγους. Ο Chantraine, που επίσης τις υιοθετεί, αναρωτιέται εν τέλει, μήπως οι λέξεις “λιπαρέω” και “λίπτω” έχουν μια απώτερη κοινή καταγωγή με τις “λιπαρός” και “λίπα”, καταγωγή που την κατέληξε η ημιαπολογία τους διαφθοράση.⁸⁰ Καθώς όμως μένει δέσμιος της προέλευσης της λέξης από την

ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

τις απώτερες ρίζες υποψιάζεται, ούτε τις αιτίες των νοηματικών μεταλλαγών.

Παρ’ ότι και το έδαφος της ετυμολογίας είναι ολισθηρό και δεν έχουμε τα απαραίτητα εφόδια για να το ανιχνεύσουμε, θα επιχειρήσουμε μια διαφορετική προσέγγιση σ’ αυτό. Άλλοι, περισσότεροι ειδικοί, μπορούν να προχωρήσουν μακρύτερα. Όπως γίνεται φανερό από τους στίχους B 44, K 32, K 132, Ξ 171, X 406, β 4, δ 309, λ 136, ν 225, τ 368, υ 126 και ψ 283 (χωρίς να διαψεύδεται από τις υπόλοιπες αναφορές), πριν από το αρχικό “λ” των λέξεων “λίπα” και “λιπαρός” πρέπει κατά την εποχή της σύνθεσης των επών να υπήρχε κάποιο σύμφωνο, το οποίο στη συνέχεια σίγησε. Έτσι μόνο μπορεί να εξηγηθεί ικανοποιητικά η μήκυνση της προηγούμενης βραχείας συλλαβής, σύμφωνα με τους κανόνες του δακτυλικού εξαμέτρου. Το σύμφωνο που οι κανόνες ευφωνίας κάνουν εδώ αισθητό είναι το “σ”.

Η προσθήκη του “σ” μας οδηγεί αυτομάτως σε μια ινδοευρωπαϊκή οικογένεια λέξεων, που αποδίδει την έννοια του “γλιστρώ”: NE slip ME sluppen, (αρχαίικ. slipt), OHG slpfen, slifan, slupfan, NHG schlüpfen, Lett. slidet Sw. slippa, Du. slippen κ.ο.κ. λέξεις που ανάγονται σε μια απώτερη κοινή ρίζα *(s)lei-.⁸¹ Δεν είναι δύσκολο να υποθέσει κανείς, πώς αυτό που γλιστρά μετεξελίσσεται νοηματικά σ’ αυτό που κινείται προς τα κάτω, αυτό που επιμηκύνεται προς τα κάτω.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παράδοση περιπέτεια των ομηρικών λέξεων “λιπαρός” και “λίπα”, πέρα από την δική της αυτοτελή γοητεία, έχει ευρύτερη σημασία: αποτελεί μια ακόμη σαφή ένδειξη του ότι:

α) Και τα δυο έπη (στα οποία διάσπαρτα εμφανίζονται οι παραπάνω λέξεις και φράσεις) ανήκουν στην ίδια μακρινή εποχή.

β) Τον Όμηρο τον χωρίζει από τους Έλληνες της ιστορικής αρχαιότητας – ακόμη και από τον Ησίοδο – μια μεγάλη χρονική απόσταση, ένα τεράστιο χάσμα μέσα στο οποίο καταποντίστηκαν και μερικές λέξεις, που την εποχή της σύνθεσης των επών ήταν συνήθεις αν όχι στον καθημερινό, τουλάχιστον στον ποιητικό λόγο. Μια από τις λέξεις που χάθηκαν ολοκληρωτικά από τον ζωντανό λόγο ήταν το επίρρημα “λίπα”, ενώ τη θέση του “λιπαρός” πήρε το επίθετο “λιπαρός”, με διαφορετικό όμως νόημα.

γ) Των λέξεων αυτών το νόημα έπρεπε να ανακαλυφθεί εκ νέου. Στην περίπτωση του “λίπα” και του “λιπαρός” κυριολεκτικά εφευρέθηκε, επικράτησε και γέννησε μια καινούργια οικογένεια λέξεων, που οφείλει την εμφάνισή της σε μια εντυπωσιακή παρεξήγηση.

δ) Η γραπτή αρχαιοελληνική γλώσσα – και ιδίως η γλώσσα του Ησίοδου και των “ομηρικών ύμνων” – σε μεγάλο βαθμό διαμορφώθηκε υπό της επίδραση της ομηρικής. Αυτό σημαίνει πως η απόσταση που τις χωρίζει είναι μεγαλύτερη απ’ αυτήν που δείχνει μια πρώτη συγκοπή τους. Το να επιχειρεί κανείς να βγάλει συμπεράσματα για τη χρονολογική τους σχέση ει-

ναι σαν να προσπαθεί να εξάγει συμπεράσματα για την απόσταση που χωρίζει τον Λουκιανό από τους Αθηναίους συγγραφείς του Χρυσού Αιώνα με μοναδικό κριτήριο τη γλώσσα.

ε) Η διαρκής προφορική μετάδοση και διάδοση των επών δε θα άφηνε ποτέ τις ομηρικές λέξεις να χαθούν από τον καθημερινό λόγο, ούτε να χάσουν το νόημά τους. Τα έπη επιβίωσαν την παρατεταμένη νύχτα του “αρχαιοελληνικού μεσαίωνα” όχι χάρη στη διαρκή προφορική απαγγελία, αλλά επειδή είχαν καταγραφεί, προφανώς σε μια προαλφαβητική γραφή, και ανακαλύφθηκαν ξανά και διαδόθηκαν πλατιά με την εισαγωγή της αλφαβητικής γραφής και τη μεταγραφή τους σ’ αυτήν.⁸²

Σημειώσεις

1. Είναι γνωστό, π.χ. ότι ο Δημόκριτος ο Αβδηρίτης (5-4ος π.Χ. αι.) έγραψε: “Περὶ Ὀμήρου ὁρθοεπειῶν καὶ γλωσσέων”, ο Αριστοτέλης “Ἀπορρήματα ὁμηρικά” σε ἐξ βιβλία, ἀπὸ τα οποία μόνον ἀποσπάσματα σώζονται καὶ ο Ζηνόδοτος ο Εφέσιος (325-260 π.Χ.) “ὁμηρικάς γλώσσας”.

2. “Τα ομηρικά “ῥέθεα””, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ 13 (1995) 13-16.

3. Α 254 = Η 124, Β 157 = Ε 714 = Φ 420, Β 272, 337, Η 455, Θ 201, 352, 427, Ν 99 = Ο 286 = Υ 344 = Φ 54, Ξ 49, Ο 185, 467, Π 745, Ρ 171, 629, Σ 324, Υ 293, Φ 229, Χ 168, 297, 373, Ψ 103, 782.

4. α 32, 253, δ 169, 333 = ρ 124, δ 663, ε 286, ι 507 = ν 172, κ 38, λ 436, ν 140, 209, 383, ο 381, π 364, ρ 248, 454, σ 26, φ 102, 131, 249.

5. Βλ. Μ. Leumann, “Homerische Wörter”, 1950, 263 κ.ε.

6. Ρ. Kretschmer, Gl. I (1909) 15.

7. Θεόκρ. “Σύγ.” 14: “στήτας δ’ οἴστρες Σαέττας”.

8. Δωσιάδ. “Βωμ.” 1: “Εἰμάρμενός με στήτας / πόσις, μέροψ δισαβος/ τεύξ’ ...”.

9. Ευστ. 21.43: “... περιέργως τινές ἐπιβαλλόντες Θεοκρίτου στήτην τὴν γυναῖκα εἰπόντος γράφουσιν ἐνταῦθα διὰ στήτην ἐρίσαντο, ἵνα λέγῃ ὁ ποιητής ὡς διὰ γυναῖκα ἤρισαν· ὁ δὲ τούτοις προσέχων εἶη ἂν φιλόκαινος “Ευστ. 918.55: “... ὅποιον καὶ τὸ διαστήτην ἐρίσαντε, ὃ τινες μεταγράψαντες καὶ ἄλλως ἐρμηνεύσαντες ἠχρείωσαν· εὐρηται γὰρ ἐκεῖνο ἐν οὐκ ἀγαθοῖς ἀντιγράφοις γραφὲν διὰ στήτην ἐρίσαντο, τούτεστι διὰ γυναῖκα ἤρισαν”. Βλ. ἐπίσης σχόλια στον Διονύσιο τον Θράκα (Α. Hilgard “Scholia in Dionysii Thracis Artem Grammaticam”, Λειψία 1901): 11.25: “ἢ ὡς ἐν τῷ βωμῷ τοῦ Δωσιάδα ἡ γυνὴ εἶρηται στήτῃ ἐπειδὴ τινες τὸ παρ’ Ὀμήρῳ διαστήτην ἐρίσαντε οὕτως ἐξηγήσαντο διὰ τινὰ γυναῖκα”. Βλ. ἐπίσης στο ἴδιο 452.28: “... καὶ τὸν τοῖχον μυστήριον ὅτι τοὺς μῦς τηρεῖ, καὶ τὴν γυναῖκα μένανδρον παρὰ τὸ ὑπομένειν τὸν ἄνδρα, καὶ στήτην τὴν γυναῖκα”.

10. Εκτός ἀπὸ τὴν ετυμολόγησιν τοῦ Ησιόδου οἱ ἀρχαῖοι “ομηριστές” πρότειναν ἄλλες δύο, τουλάχιστον, ὅπως μας πληροφορεῖ ὁ Στράβων (10.4.6): “τριχάικες δέχονται ἦτοι ἀπὸ τῆς τριλοφίας, ἢ ἀπὸ τοῦ τριχίνους εἶναι τοὺς λόφους” [ενν. τῆς περικεφαλαίας].

11. Η ετυμολόγησιν τῆς λέξης (“τριχθὰ + αἴσσω”, “θριξ + αἴσσω”, ἢ “τριχθὰ + Feik “ = “οικω”) θα μας ἀπασχολήσει σε ἰδιαίτερη ἐργασία γιὰ τοὺς Δωριεῖς.

12. Βλ. σχολ.

13. Καμιά περίπτωση ἐξαίρεσης δὲν ἔχω ἐντοπίσει. Οἱ διαφοροποιήσεις ἀφοροῦν στὶς μεταφορικές χρήσεις τῆς λέξης (“λαμπρός”, “γυαλιστερός”, “αστραφτερός”, “πλούσιος”), εἶναι ὁμως ἐπαισιώδεις καὶ ὅλες ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀφετηρία, τὸ “λίπος” με τὴν σημερινή του ἔννοια. Βλ. π.χ. Passow (“fettig”, “glänzend”), Ebelling (“λιπαρός” = “πλεῖστα”) Παροιμίες εἶναι καὶ οἱ ἐρμηνεῖς τῶν Goebel (“Lexilogus” II σελ. 589), Benveniste “Origines”, Leumann “Hom. Wört.” σελ. 309, Liddell-Scott, Κορινιώτη, Σταματάκου, Δημητράκου, R.Führer (“Lex. Fl.-Grg. Epos”). J.B.

Hainsworth (“Commentary” στην Οδύσσεια επ. Heuveck, σχόλ. στο α 334: “λιπαρά implies tretment with oil”), Frisk, Chantraine, E. Handschur (“Die Farb- und Glanzwörter bei Homer und Hesiod, in den homerischen Hymnen und den Fragmenten des epischen kyclos”, Βιέννη 1970: 78-80), κ.ο.κ.

14. Βλ. επόμενες παραπομπές.

15. Η δυσκολία της απάντησης φαίνεται από το σχόλιο – στον στίχο Σ 126: “βαθυπλοκάμους... οί δὲ ἠλειμένους πλοκάμους ἔχουσες”.

16. Βλ. και εδώ τα διαφορούμενα σχόλια D στο στ. Σ 382: “ἦοι λαμπρὰ ἔχουσα περιβόλαια τῇ κεφαλῇ ἐξ οὗ εὐσταλὴς καὶ κοσμία, ἢ λιπαρὰ ἀπὸ τοῦ ἐλαίου”. Βλ. και Σούδα: “λιπαροκρήδεμνος ἢ πολύτιμον κρήδεμνον ᾗχουσα”. “Ἡ λιπαροκρήδεμνος, ἴν’ εἵπωμεν καθ’ Ὀμηρος, χερσὶ σε ταῖς ἰδίαις ἐξεπώνησε χάρις”.

17. Για την πιθανή μεταφορική έννοια βλ. σχ. στο X 406: “λαμπρὰν”. Γιατί όμως η λαμπρότητα να αποδοθεῖ με το λίπος, όταν τόσες ασύγκριτα πιο πετυχημένες λέξεις χρησιμοποιεῖ ἡδη ὁ ποιητής;

18. Ευστ. 1492.27: “Ἔστι δὲ λιπαρῶς γηράσκειν τὸ εὐδαιμόνως και, ὥς ἂν τις εἴπῃ, τρυφερῶς, ἀνευνδεῶς”.

19. Ευστ. 743. 34: “Λιπαρὰς θέμιστας, ὃ ἔστι λιπαροποιούς και εὐδαιμονεῖν ποιοῦσας”. Ησύχ.: “λιπαρὰς· ἀνθηράς, ἀφθόνους”. Βλ. και σχόλ. στο I 156: “πλουσίας”.

20. Η αμυχανία των σχολιαστών ζωγραφίζεται στα σχόλια. Στο B 44: “λευκοῖς και εὐτραφέειν” (το ἴδιο και για το Ξ 186) “ἢ προαλειφομένοις ἐν τῷ ὑποδεδέσθαι”. Ευστ. 787.50: “ποσι δὲ ἡρώων τὸ λιπαρεῖν ἀπένειμεν, ὥς πολλὰχοῦ δηλοῦται, ὃ πάντως ἐναντίον το αὐχμηρόν, ὃ ἴσον τὸ ἀλπές, ἔτι δὲ και ἀλιπαρές...”. Ησύχ.: “λιπαροῖσιν εὐτραφετέροις, πλουσιότεροις· λιπαροῖσι πόδεσιν τοῖς εὐτραφέσι και εὐσάρκους... ἢ οὕτω κυρίως ἔφη, ἐπεὶδὴ ἠλείφοντο τοὺς πόδας οἱ ἀρχαῖοι πρὶν ὑποδήσασθαι”. Σούδα: “λιπαρὰς· ἀνθηράς, παρὰ τὸ λίπος”. Την αμυχανία των νεότερων σχολιαστών την κρύβει συχνά η σιωπή τους. Μερικές φορές ὁμως αὐτὴ η στάση δεν εἶναι αποτελεσματική, ὁπότε γίνεται προσφυγὴ σε διάφορες ερμηνευτικές ἀποπειρές, που απομονώνουν την κάθε μια περίπτωση ἀπὸ τις ἄλλες. Ο J. H. Schmidt π.χ. (Synonymik der griechischen Sprache”, IV 679-70) γράφει μεταξύ ἄλλων: “...es sind die Füße, bei denen wir freilich die Bezeichnung etwas befremden finden, da wir nur die Stepparbeiten der Schuster dort zu loben finden. Gar nicht misverstanden kann der Ausdruck werden, wo er von smuckenden Teilen der Bekleidung gilt... Damach kann auch das λιπαρόν γῆρας, bei Homer nichts anders bedeuten, als ein solches das nicht der äusseren freudlichen Erscheinung emangelt... Denn “rechlich” bedeutet überhaupt nie, and man wurde gar nicht wissen wie man wurde diese Bedeutung herleiten sollte... (σημ. αναφερόμενος και στις “λιπαρές” πόλεις και τα “λιπαρά χεῦματᾶ” των ποταμῶν των μεταγενεστέρων του Ομήρου συγγραφέων) Aber was passt nicht alles! Und darum handelt es sich überhaupt niemals bei der Erklärung der alten Schriftsteller sonden immer nur um den Sinn der Stelle wie er im Gegüß des Schriftstellers und des lesenden Griechen überhaupt lag... wer überhaupt nihv mit klarem Auge und lebhafter Auffassung Natur und Menschen betrachtet: der sollte überhaupt gar nicht versuchen die alten Schriftsteller zu erklären. Er wird nur Nebelbilder sehn, die ihm unter der Hand entweichen sobald er sie fassen will.” Η προσπάθεια αὐτὴ να ἐξηγοῦμε κατὰ περίπτωσιν και κάθε φορά διαφοροετικά την ἴδια λέξη επικαλούμενοι τις ἰδιαιτερότητες των συγκεκριμένων αναφορῶν, δεν ἀρκεῖ πάντα για να γεφυρώσει το μερικὲς φορές τεράστιο μεταξύ τους νοηματικό χάσμα.

21. Ο φίλος μου I. Ανδριόλας ἀντικρουόντας την ὑπόθεσή μου παρατηρεῖ πως αφοῦ οι ἡρώες εμφανίζονται με παχιά χέρια, δε μπορεί παρὰ νά’χουν και παχιά πόδια. Το ἀντίθετο “οὔτε τα weight watchers δεν το πετυχαίνουν”. Στην πραγματικότητα ναι, ὁχι ὁμως και στην ποίηση. Ἀνάλογο ἐπιλεκτικό τονισμό των σωματικῶν χαρακτηριστικῶν παρατηροῦμε και στα δημοετικά τραγούδια. Του Οδυσσεᾶ Αντρούτσου, π.χ., “σαν βράχος εἶν’ οι πλάτες του, σαν κάστρο η κεφαλή του, και τα παχιά τα στήθια του τοῖχος χορταριασμένος”. Παρόμοιες περιγραφές των οργάνων σωματικῶν χαρακτηριστικῶν των παλαιοποιῶν θα βροῦμε ἀσχετῶς, σε καμιά ὁμως δεν θα γίνετα λόγος για τα παχιά ἢ τα χοντρά τους, ἔστω, πόδια (εἰπὼς τὼς ἂν ὁ λόγος γίνετα για ποδοπάτημα του ἀντιπάλου). Το ἰδιαιτικό του προεκοῦ παρὰσηματός μεχρὺ τις τελες του αἰῶνα μας συνοψίζετα στο διὰτίχο: “φουστάνελα, φούτα, φέουλα, χεῖλια, ἰδιαιτερότητες, βα-

ΤΑΚΟΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΛΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

χτυλιδένια μέση χαρακτηρίζει επίσης τις φιγούρες των γεωμετρικών παραστάσεων.

22. Το επίθετο “διερός”, που απαντάται δύο μόνο φορές, στο στίχο ι 43 σε σχέση με το πόδι (“δερόῃ ποδί”) και στο στίχο 201 σε αναφορά προς τον άνθρωπο γενικά (“διερός βροτός”), συνιστά έναν ακόμη νοηματικό και ετυμολογικό γρίφο (βλ. Ι. Σταματάκο), που δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη διευκρίνιση άλλων ομηρικών λέξεων. Γι’ αυτόν όμως ακριβώς το λόγο αποτελεί μιαν ακόμη ένδειξη της απόστασης του Ομήρου από τους μεταγενέστερους Έλληνες συγγραφείς.

23. Για μια αντιπαράβολή της ομηρικής αυτής περιγραφής με σημερινές τεχνικές επεξεργασίας βλ. Ι. Προμπονάς, “Ποικίλα κριτικά στην ελληνική γραμματεία”, Αθήνα 1993: 45, καθώς και C. Sheldermine, επόμ. σημ.

24. C. Sheldermine “Shining and fragrant cloth in Homeric epic”. “The Ages of Homer”, ed. J. Carter / S. Morris 1995: 99-107, ιδ. σελ. 103. Βεβαίως οι αρχαίοι σχολιαστές κάθε άλλο παρά βέβαιοι ήταν για το ρόλο του λαδιού, ενώ αγνοούν την τεχνική της ύφανσης με την χρήση λαδιού, όπως δείχνουν τα σχόλια στον στίχο 107: “τό δέ, ἀπολείβεται ὕγρον ἔλαιον, ἥτοι οὕτως ἦσαν πυκναί ὡς μηδὲ ἔλαιον δι’ αὐτῶν ἔλθειν ἢ ἔξωθεν ὡς ἔλαιον ἔστιλβον διὰ τὴν λευκότητα, ἢ τραφεαὶ ἦσαν ὡς δοκεῖν ἔλαιον ἀπορρεῖν· ἢ ἀποστύλβειν ὡς τὸν μίτον, ὡς δοκεῖν ἔλαιον ἐκχεῖν”.

25. Αρκέτο καιρό μετά την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής της καθηγήτῃς κ. Φ. Κακωδῆς, που μου έκανε την τιμή να την διαβάσει σε δύο διαδοχικές μορφές, μου υπέδειξε την ανάνηψη του “Πόλεως σώμα” του Γ. Γιατρομανωλάκη (εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, 1991), για πιθανές αναφορές στα “κρήδεμνα” της Τροίας. Με ικανοποίηση διάβασα εκεί (σ. 77) τα παρακάτω, στα οποία δεν θα είχα να προσθέσω τίποτε διευκρινιστικό: “Μια, συνηθισμένη εμφάνιση της λέξεως “κρήδεμνον” βρίσκει ο Nagler σε ομάδες στίχων που περιγράφουν σκληρές υπηρετικής ακολουθίας. Η λέξη χρησιμοποιείται τότε για να δηλώσει ότι το (γυναικείο) πρόσωπο που συνοδεύει χαρακτηρίζεται από “αγνότητα”. Τούτο λ.χ. φαίνεται στον οδυσσειακό στίχο “ἄντα παρειῶν σχομένη λιπαρὰ κρήδεμνα...”. Εδώ η παρουσία των “ἀμφιπόλων” και του μαγναδιού υπονοούν την ύπαρξη και τη διατήρηση σεξουαλικής αγνότητας... (σ. 78)... η έννοια της “αγνότητας” δεν πρέπει να αποκλειστεί και στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες η λ. “κρήδεμνον” σημαίνει “επάλξεις”... (σ. 79)... Η πόλη θεωρείται μια γυναίκα που κινδυνεύει να “βιαστεί” από τους επιδρομείς”.

26. Η έκφραση “λιπαρὸς γηρασκέμεν” (δ 210) ασφαλῶς δηλώνει τρόπο του γηράσκειν. Παρ’ ότι όμως κάποια έκφραση σαν το “μακρὸς γηράσκειν” δεν απαντάται μέσα στο σημερινό ευχολόγιο και ίσως γι’ αυτό ξενίζει, δεν υπάρχει κανένα συντακτικό ή νοηματικό εμπόδιο για τη χρήση της σε κάποια πολύ παλιότερη ηρωική εποχή, όταν οι πιθανότητες να πεθάνει κανείς νέος (“μινυνθάδιος”) ήταν πολύ περισσότερες. Καθώς άλλωστε ούτε η νεότητα ούτε η ώριμη ηλικία μπορούν καθ’ εαυτές να παραταθούν, μακρός βίος δεν υπάρχει χωρίς παρατεταμένα γηρατεία. Θα πρέπει επί πλέον να λάβουμε υπ’ όψιν ότι ο λόγος στη συγκεκριμένη περίπτωση γίνεται για τον πιο “κορακοζώητο” των Αχαιών, το Νέστορα, που, σε αντιπαράβολή μάλιστα με τους άλλους που χάθηκαν πρόωγα στο τρωικό πεδίο, στη θάλασσα, ή μόλις πάτησαν το πόδι τους στην πατρίδα, έχει την ευτυχία να περνάει μακριά γεράματα στα μέγαρα του καμαρώνοντας τους συνετούς του γιους.

27. Για την καθοδική, σύμφωνα με τις αντιλήψεις των αρχαίων, ροή του χρόνου βλ. σχετική ανακοίνωση του γράφοντος στο διεθνές συνέδριο “Bisssextilia 1996”, που διοργανώθηκε στην Αθήνα στις 29-2-96 με τη συνεργασία των Πανεπιστημίων Αθηνών και Ναντέρ.

28. Βλ. και στ. 244, στ. Ι για τη λέξη “λιπαροκρήδεμνος”.

29. Αισχ. “Εὐμ.”, στ. 806.

30. Εινρ. “Ιφ. Τ.” 1130: “λιπαράν... Ἀθηναίων ἐπὶ γὰν”. “Αλκ.” 452: “λιπαροῖσι τ’ ἐν ὀλβίαις Ἀθήναις”. Βλ. και “Τρ.” 803. Το νόημα που δίνει στη λέξη “λιπαρός” ο Ευρυπιδής μας απαλλάσσει από τον πειρασμό να υποθέσουμε ότι το επίθετο “λιπαροζώνος”, που αποδίδει μια φορά (“Φοίνισσες” 176) στον ήλιο, έχει το νόημα που θα είχε και στα ομηρικά συμφραζόμενα.

31. Αριστοφ. “Αχαρ.” 639: “εἰ δέ τις ὕμᾱς ὑποπτεύσει, ἀποπείσει καὶ ἀποκτενεῖ”.

32. Βλ. Ηρόδ. 5.19: “ἀπὸ τῶν ἀναγνόντων μὴδὲν οὐκ ἐπὶ τῷ περὶ ἀνδρὸς δέ

ΙΛΙΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΓ. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΠΛΕΥΡΑ ΑΘΗΝΩΝ

οὐδεμίαν μηχανὴν εἶναι μὴ οὐ σφι ἐκείνον ὑποθέσθαι τι, ἐλπιδεῖ τε ἱστορέων”.

33. Ηρόδ. 1.94: “...σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίαν πᾶσαν γενέσθαι· καὶ τοὺς Λυδοὺς τῶς μὲν διάγειν λιπαρέοντας, μετὰ δέ, ὥς οὐ παύεσθαι, ἄγεα διζήσασθαι, ἄλλον δὲ ἄλλο ἐπιμηχανᾶσθαι αὐτῶν”. 8.144: “ἡμεῖς μέντοι λιπαρήσομεν οὕτω ὅκως ἂν ἔχωμεν, οὐδὲν λυπέοντες ὑμέας”. 9.45: “λιπαρεῖτε μένοντες ὀλίγων γὰρ σφι ἡμερέων λείπεται σιτία”.

34. Ηρόδ. 9.21: “λιπαρὶη τε καὶ ἀρετῇ ἀντέχομεν καίπερ πιεζόμενοι”. 9.70: “τέλος δὲ ἀρετῇ τε καὶ λιπαρῇ ἐπέβησαν Ἀθηναῖοι τοῦ τείχεος”.

35. Ηρόδ. 1.86: “λιπαρέοντων δὲ αὐτῶν καὶ ὄχλον παρεχόντων...”. 2.42: “Ἡρακλέα θελῆαι πάντως ἰδέσθαι τὸν Δία καὶ τὸν οὐκ ἐθέλιν ὀφθῆναι ὑπ’ αὐτοῦ, τέλος δὲ ἐπεῖτε λιπαρέειν τὸν Ἡρακλέα...”. 9.111: “Τέλος μέντοι ἐκείνης τε λιπαρεούσης...κατανεύει”.

36. Ξενοφ. “Ἑλλην.”: “Κορινθίους δὲ καὶ Ἀρκάδας καὶ Ἀχαιοὺς τὴ φῶμεν, οἳ ἐν μὲν τῷ πρὸς ἡμᾶς πολέμῳ μάλα λιπαροῦμενοι ὑπ’ ἐκείνων, πάντων καὶ πόνων καὶ κινδύνων καὶ τῶν δαπανημάτων μετεῖχον”.

37. Πλάτ. “Κρατ.” 413b κ.α.

38. Αἰσχ. “Προμ. Δ.”, 520: “τούτ’ οὐκέτι ἂν πύθοιο μηδὲ λυπάροι”. 1004: “εἰσελθέτω δὲ μίποθ’ ὥς ἐγὼ Διὸς / γνῶμην φοβηθείς θηλύνους γενήσομαι / καὶ λιπαρήσω τὸν μέγα στυγούμενον”.

39. Σοφ. “Οἰδίπ. Τ.” 1435: “καὶ τοῦ με χρείας ᾧδε λιπαρεῖς τυχεῖν;”, “Οἰδίπ. Κ.” 776: “ὥστε τις εἴ σοι λιπαροῦντι μὲν τυχεῖν / μηδὲν διδοίη”. Στο ἴδιο 1201: “Ἄλλ’ ἡμῖν εἴκε· λιπαρεῖν γὰρ οὐ καλὸν”.

40. Ἀνθολ. Παλ. 9.290.6: “Ἀργοναύτας δαίμονας Λυσίστρατος ἐλιπάρησεν”.

41. Πλούταρχος, Στράβων κλπ.

42. Πάτων “Κρατύλος 413α: “Ἄτε λιπαρὴς ὢν περὶ αὐτοῦ”. “Ἰπλ. Ἑλλ.” 369: “εὐρήσεις γὰρ με λιπαρῇ ὄντα περὶ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τούτου, ἵνα μαθῶν τι ὠφεληθῶ”. 372α: “ὥς λιπαρὴς εἰμι πρὸς τὰς ἐρωτήσεις τῶν σοφῶν”.

43. Πλούτ. “Τιβέριος καὶ Γάϊος Γράκχοι” 6: “λιπαρεῖς ἦσαν δεόμενοι, μηκέτι νομίζεν αὐτοὺς πολεμίους”. “Ἡθικά” 611: “τὴν ψυχὴν ποιεῖ λιπαρὴ περὶ ταῦτα”. 665: “ἀκούσαι τε βουλόμενοι λιπαρεῖς ἦσαν”. Λουκ. “Ἐρωτες” 6: “ἡκολούθει δὲ παιδείας λιπαρὴς ὄχλος, οἳ συνεχῆς ἡμῖν ἐντυγχάνοντες ἀνιερῶς διεξεύγνυντο”.

44. Βλ. π.χ. Ellendt “Lexicon Sophocleum”: “Effusum in gratias agendas vel preces vel aliud quie animum significat nec male Reisig. p. 142 mostrium inbrunstig contendit. Quod a λῖαν παραιναι ducitur a grammaticis quamvis probat Reisig, satis a Passovio in lec redarguitur. Musgr. et Reisig., quos sequor, θαύμαζε πρὸς τὸ λιπαρὲς coniungunt, Herm aliter distinguens cum πρὸς τὸ λιπαρὲς εἰ μὴκύνω. Ut nos fecimus εἰ μὴκύνω λόγον epecegesim illorum πρὸς τὸ λιπαρὲς habent. De El. 451 v. ἀλιπαρὴς”.

45. Ο Γ. Βερναρδάκης (“Λεξικὸν Ἑρμηνευτικόν”, 1908) δίνει στη λέξη “λιπαρὲς” ἓνα νόημα ἀνάλογο μ’ αὐτὸ της σύγχρονης ἐκφράσης “δεν ἔχω ξεκολλημό”: “ἐπίμονον καὶ ἐκτενές”.

46. Βλ. παρατηρήσεις ἐπὶ του στίχου στο “Oxford Cl. Texts”: “τὴνδε λιπαρῇ. Σ (ἐν τῷ ὑπομνήματι): τὴν δ’ ἀλιπαρῇ codd. Σ. Ησύχ. i 123 Σουίδα s.v. et v. ζῶμα, Ευστ. 787.50: τὴν δε τ’ ἀλιπαρον (τὴνδε τ’ Bergk, ἀλιπαρον Hartung): τὴν δ’ ἀνευλιφεῖ Blaydes.” Στις εκδόσεις Oxford προτιμᾶται ἡ γραφὴ “λιπαρὴς”. Ὅτι ὁμως ἡ γνήσια γραφὴ εἶναι “τὴνδ’ ἀλιπαρῇ” δεν προκύπτει μόνον ἀπὸ τα συμφραζόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ το γεγονός ὅτι διασώθηκε ανεξάρτητα ἀπὸ τα χειρόγραφα του δρᾶματος καὶ στα κείμενα του Ευσταθίου (787.50 κ.ε.) καὶ του λεξικοῦ Σουίδα: “ἀλιπαρῇ ἀντί τοῦ αὐχημῆρᾶν ἢ λιπαρῇ, ἐξ ἧς αὐτὸν λιπαρήσομεν. Σοφοκλῆς...ἀλιπαρῇ τριχᾶ”. Ευστάθιος, Σουδα καὶ Ησύχιος συμφωνοῦν στην ερμηνεία “ἀλιπαρῇ = αὐχημῆρᾶν”. Για τὸ νόημα που οἱ νεότεροι ἔδωσαν στη λέξη (“ὁ μὴ στίλβων) βλ. Ellendt “Lex. Soph.”, Lidell-Scott, I. Σταματάκο κ.α.

47. Αὐτὸ συνάγεται τόσο ἀπὸ την ασαφὴ χρῆση της λέξης στοὺς ἀρχαίους, ὅσο καὶ ἀπὸ τα σχόλια τῶν μεταγενεστέρων, που συνήθως στηρίζονταν σε ἀρχαίους πηγές. Βλ. Σουδα: “λίπα· λιπαρὴν κατ’ ἀποκοπὴν”. Ευστ. 1380 (σχόλ. στο δ 215): “Τὸ δὲ ὕψος ἐλαῖο δ καὶ λίπα φησὶν ἐλλειπτικῶς ἐν τῷ “ἀλειψόμεναι λίπ’ ἐλαίῳ” καὶ “λοέσσασθαι καὶ λίπ’ ἀλειψέ” προτίαν καὶ ἀλοιφὴν λέγει ἐν τῷ “ἀμφὶ δ’ ἐλαίῳ χρῆσθαι”... ὥς εἶναι ταῦτον καὶ κατὰ πολλὰν ὁμοίαν ἐλαί-

ον και ἀλοιφήν και λίπα... ἰστέον δὲ και ὡς κοινότερον μὲν τὸ “λίπ’ ἐλαίω” ἀποκεκόφθαι δοκεῖ ἐκ τοῦ “λιπαρῶ”· ἵνα ἡ “λιπαρὸν ἔλαιον” οὐ πρὸς διαστολὴν ἐτέρου μὴ τοιούτου, ἀλλὰ τὸ ἀπλῶς φύσει τοιοῦτον ὕγρον. Ἡρωδιανὸς μὲντοι ἄλλως αὐτὸ σχηματίζων, φησὶν εἶναι τοῦ “ἄλειφα” και “λίπα” ἢ κατάληξις οὐκ ἀήθης, ἀλλὰ τὸ μὲν “ἄλειφα” ὥσπερ “θεῖνω-θέναρ” και “κείρω-κέρας” οὕτω και αὐτὸ ἐκ τοῦ “ἀλείφω” “ἄλειφαρ” ἢ “ἄλειφας”, και ὑποστολὴ τοῦ ρ ἢ τοῦ σίγμα “ἄλειφα” τὸ δὲ “λίπος” ἐξ αναολόγου ἀντιπαράθεσεως ἐγένετο· ὡς γὰρ “κῶος- κῶας”, “ῥδος-ῥδας”, “γῆρος-γῆρας”, οὕτω και “λίπος-λίπας” ἐξ οὗ και τὸ “λίπα”, ἵνα ἡ γένος μὲν “τὸ λίπα”, εἶδος δὲ τὸ ἔλαιον”.

48. Passow, J. Cunliffe, I. Σταματάκος.

49. Δημητράκος: “λίπ’ ἐλαίω ἐν ἐπιρρ. σημ. ἐν ἀφθονία ἐλαίου”.

50. Ιωάννης ο Γραμματικός: “λίπει τῷ ἐξ ἐλαίας”. I. Προμπονάς, 1980, σελ. 58: “Στὸ ἀλειψαμένω λίπ’ ἐλαίω κλπ. ἀντιστοιχεῖ τὸ μυκηναϊκὸ ἔλαιφον ἀλοιφά και we-ἀλειφές πρὸς τὰ ὁποῖα, πιθάνον, ἀντιδιαστέλλεται τὸ ὕγρον ἔλαιον”. Ὅπως ὁμως ἡδὴ παρατηρήσαμε, ἡ ἐπάλειψη “λίπα” στα ἐπὶ γίνεται ἀκριβῶς με “ὑγρὸν ἔλαιον”.

51. Ψ 281, ζ 79, ζ 215, η 107.

52. Θ 240, 380=N 382, Λ 818, Φ 127, 204, Χ 501, Ψ 168, 243, 253, 750, ι 464, ξ 428, ρ 241.

53. φ 178 = 183.

54. Α 460, Β 423 = μ 360, γ 457.

55. Α 550 = Ρ 659, ι 135. Πρβλ. και λ. “πίων”. Η λέξη “πίων”, κατὰ τὴ γνώμη μας πρωταρχικά σχετίζεται με τὴ γονιμότητα τῆς γῆς (“πίειρα ἄρουρα”), που ἐκδηλώνεται με τὴν “ποίη (“πόα”) τῆς. Απὸ και ἡ ἐννοία τῆς περνάει στα “πίονα” (“τροφαντά”) βοσκήματα (“πόα”) που ἀντλοῦν τὸ πάχος τους ἀπὸ τὴ γῆ, και ἀπὸ και στα σπῖτια, τους ναοὺς και τὶς πόλεις, που μποροῦν να ἔχουν μπόλικα σφαχτάρια και ἀφθονους καρπούς τῆς γῆς. Εἰδικὰ ἡ ἐκφραση “πίονα δῆμον” εἶναι δυνατόν να προήλθε παρηχητικὰ ἀπὸ τὸ “πίονα δημόν”, καθὼς στα πλαίσια του ἐίμετρον, κυρίως, λόγου ο τόνος χάνει ἐντελὺς τὴ σημασία του και ἡ ηχητικὴ διαφορά των λέξεων “δημός” και “δῆμος” ἐξαφανίζεται.

56. I 208, 467, Ψ 32, Θ 476, ν 410, ζ 220, σ 179, Ρ 390, 392.

57. Σ 351, Ψ 170, γ 408, ω 45, 67, 73.

58. Ἀρχικά εἶχα κάνει τὴν ὑπόθεση πως πρόκειται για ουσιαστικό, ἄμεσο ἀντικείμενο των μεταβατικῶν ρημάτων “ἄλειφω” και “χρίω”. Σαν “λίπα θα μποροῦσαν ἐτσι να βοηθοῦν κάποια μέλη του σώματος χαρακτηριστικά για τὸ επίμηκες σχῆμα τους, π.χ. τὰ “καλάμια” ἢ “μακρινάρια”, ὅπως θα λέγαμε σήμερα. Εἰς ἄλλον, ὅπως μου ἐπεσήμανε ο ἐξ ἴσου υπεῖθυνος τόσο ως ο-μηριστὴς όσο και ως ἱατρός I. Ἀνδριώλας, ἡ ἐπάλειψη του Πατρόκλου με λάδι (Σ 350) εἶχε σαν κύριο σκοπὸ τὴν διατήρηση του σώματος και ἀποτροπὴ τῆς ἄμεσης σήψης, θάταν παράλογο ε-πομένως να περιοριστεῖ στο κάτω μέρος των ποδιῶν.

59. Βλ. π.χ. Π 141 κ.ε.=Τ 388 κ.ε.: “...τὸ μὲν οὐ δύνατ’ ἄλλος Ἀχαιῶν / πάλλιν, ἀλλὰ μεν οἷος ἐπίστατο πῆλαι Ἀχιλλεύς, / πηλιάδα μελῖν, τὴν πατρὶ φίλῳ πόρε Χείρων / Πηλίου ἐκ κορυφῆς”.

60. Βλ. πιο πάνω.

61. Ιπποκρ. “Περὶ γυναικείων”, 2.145.

62. Ιπποκρ. στο ἴδιο, 2.133.

63. Ιπποκρ. στο ἴδιο, 1.35.

64. Ιπποκρ. στο ἴδιο, 2.150.

65. Ιπποκρ. στο ἴδιο, 2.147.

66. Θουκ. 4.68.

67. Ουκ. 1.6.

68. Δίων 53.27: “Ἐπειδὴ περὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι γυμνοῦσθαι τε ἐν τῷ τότε χρόνῳ και λίπα ἀσκεῖν μάλιστα ἐδόκουν”. Λουκ. “Λεξιφάνης” 5: “ὁ δὲ λίπα χρυσάμενος ἐλυγίζετο”.

69. Αισχ. “Ἀγ.” 1428.

70. Σοφ. “Ἀντ.” 1022: “βεβρωτὲς αἵματος λίπος”.

71. Σοφ. απ. 398.

72. Βλ. π.χ. Ἀριστ. “Μακροβ.” 467 α3, “Πρ.” 935α.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

73. B 754, K 577, Ξ 171, Σ 350, Σ 596, Ψ 186, Ψ 281, Ω 587, β 339, γ 466 = κ 364, δ 49 = ρ 88, δ 252, ζ 79, ζ 96, ζ 215, ζ 219, η 107, θ 364, θ 454, κ 450, τ 505, ψ 154, ω 366.

74. Καμιά αναφορά επίσης δε γίνεται σε καλλιέργεια της ελιάς. Οι πινακίδες της γραμμικής B κάνουν αναφορές σε ελαιόδεντρα (αν και ο αριθμός τους είναι μικρός για να θεωρηθούν ως πηγές διατροφής) και σε ελαιόλαδο, μόνο που το συνδέουν με την παραγωγή αρωματικών ουσιών και την επεξεργασία νημάτων και υφασμάτων. Εν τούτοις, στο κεφάλαιο “Küchenwesen und Mahlzeiten” της *Archaeologia Homerica* (G. Bruns 1968), παρά τις εξαντλητικές αναφορές τους στους στίχους των επών και στις πινακίδες της γραμμικής γραφής B σχετικά με τη χρήση ή μη του λαδιού στο φαγητό, βρίσκουμε μόνο την χωρίς παραπομπές διαβεβαίωση (σελ. 8): “Man genoss Olivenöl und Oliven”. Βλ. και Jose L. Melena “Oil in the Mycenaean Tablets”, σελ. 120: “Finally olive oil was used in cooking although there is no written evidence for this usage of oil... We emphasize that the quantities concerned are too small and even too scanty to be rations... such an amount is rather small for cooking or lighting, in any case being strikingly lower than the Fr deliveries of perfumed oil”. (Βλ. ακόμη M. Ruiperez-J. Melena “Οι Μυκηναίοι Έλληνες”, εκδ. Καρδαμίτσα 1996, σελ. 156-7). Μια παρόμοια διαβεβαίωση συναντάμε και στο κείμενο του I. Προμπονά “Μυκηναϊκά ποτά και τρόφιμα” (Παρουσία τ. Θ’ 1993, σελ. 13): “οί Μυκηναίοι καταλάβαιναν και έλιές και φυσικά λάδι, που όνομάζεται έλαιον (ΠΥ Fr 1223 κ.α. era-wo)*”.

Παρά την απουσία θετικών στοιχείων τόσο στις πινακίδες όσο και στα έπη, είναι πραγματικά δύσκολο να πιστέψει κανείς πως στην μυκηναϊκή και την ομηρική εποχή δεν το χρησιμοποιούσαν ως στοιχείο διατροφής, όταν υπάρχουν σαφείς, έστω και ελάχιστες, ενδείξεις ότι η ίδια η ελιά ήταν βρώσιμος καρπός: Σύμφωνα με την Οδύσσεια, ανάμεσα στους καρπούς που μάταια πάσχιζε να φτάσει η σιά του πεινασμένου Τάνταλου, μαζί με τα μήλα, τα σύκα, τα αχλάδια και τα ρόδια, ήταν και οι καρποί της ελιάς (λ 589): αντίστοιχα, από μια πινακίδα της γραμμικής B πληροφορούμαστε πως για τη διοργάνωση ενός πάνδημου πανηγυρικού συμποσίου, με την ευκαιρία κάποιας τελετής του θρόνου, έχουν διατεθεί μαζί με δύο-χιλιάδες-δικόσια-ογδόντα κιλά σφάγια κάθε είδους, δεκαενιά λίτρα κύπερη, είκοσι λίτρα μούστος, δέκα λίτρα μέλι, πεντακόσια-ογδόντα λίτρα άκρατος οίνος, χίλια κιλά κριθάρι, ενενηνταέξ κιλά σύκα, και εκατόν-ενενηνταέξ κιλά ελιές (Ruiperez και Melena ό.π. σελ. 138).

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως η απουσία πληροφοριών για το μαγειρικό λάδι οφείλεται στο ότι οι πλούσιοι, που προτιμούσαν τα ψητά κρέατα, δεν το είχαν σε ιδιαίτερη εκτίμηση σαν κατάλληλο για την τάξη τους διαιτολογικό στοιχείο. Το λάδι συνοδεύει κατά κανόνα τα μαγειρευτά, που απαρτίζονται από φυτικές, κυρίως, τροφές, και θα μπορούσε να πρωτοεισαχθεί στο διαιτολόγιο των κατωτέρων τάξεων. Μια τέτοια υπόθεση όμως σκοντάφτει σε δύο ενστάσεις: α) είναι δύσκολο να υποθέσουμε πως ένα είδος πολυτελείας, που αρχικά προορίζεται για τον καλωπισμό των αρχόντων, θα εξελιχθεί σε βρώσιμη ύλη των κατωτέρων τάξεων, β) ακόμη και στις περιπτώσεις που οι ήρωες των επών είναι αναγκασμένοι να προσφύγουν σε συντηρημένα τρόφιμα, το λάδι, που προσφέρεται θανάσιμα για ένα τέτοιο σκοπόν, και πάλι απουσιάζει, όταν, π.χ. ο Οδυσσεάς φορτώνει από το νησί της Καλυψούς, τα αναγκαία για το ταξίδι του τρόφιμα, βάζει στη σχεδία αλεύρι και κρασί, όχι όμως λάδι. Το ίδιο ακριβώς κάνει και ο Τηλέμαχος όταν ξεκινάει για το ταξίδι του στην Πελοπόννησο.

Όπως και νά’ χει, το τελικό συμπέρασμα για το θέμα μας θα είναι το ίδιο: αν μεν το ελαιόλαδο δεν ήταν για κανέναν στοιχείο διατροφής, το ανθρώπινο πάχος δεν θα μπορούσε να συσχετιστεί μ’ αυτό· αν πάλι μόνο η άρχουσα τάξη το απέφευγε, τα επίθετα που θα χαρακτήριζαν τα εντορικά μέλη ενός ήρωα ένας επικός ποιητής δεν θα το αντλούσε από παρομοιώσεις σχετικές με το λάδι.

75. Βλ. Σ 596 και η 107.

76. Lex. Fr-Gr Epos (Führer).

77. Liddel-Scott, Σταματάκος, Α. Σακελλαρίου, Frisk, Chantaine, κ.λ.π.

78. Για όλες τις εκδοχές βλ. I. Σταματάκο και Chantaine.

79. Πρώτα με βεβαιότητα εσαυγινές των λέξεων “λίπα” και “λίπαρος” δεν υπάρχει στο έπη. (Η ετυμολογική συσχέτιση τους με το “λί” παρ’ ότι σχεδόν κοινά είναι στην αρχαία ελληνική σημασία). Ο I. Ανδρούτσος μου υποδείξε, πως για να αποδείξω την μη ύπαρξη του “λίπα” στο έπος, αρκεί να δείξω ότι η λέξη “λίπα” δεν υπάρχει στο έπος.

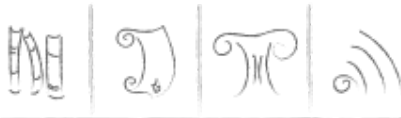
ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΜΗΜΟΡΙΑΤΙΚΟΝ ΕΝΤΥΠΟΝ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΠΟΣΤΡΟΓΗΣ

σο πάνω από το πτώμα του ρήματος “λιπόω” του στίχου τ 72. Αν υπήρχε ένα τέτοιο ρήμα, ούτε καν δίπλα του θα τολμούσα να περάσω, θα είχα εγκαταλείψει την υπόθεσή μου αμαχτί. Στην πραγματικότητα όμως η υποθετική αυτή λέξη δεν είναι καν πτώμα: προ πολλού έχει αποδειχθεί φάντασμα. Σ’ αυτό συμφωνούν όλοι σχεδόν οι ομηριστές, οι οποίοι – και αυτό δεν στερείται σημασίας – ομόφωνα επίσης αποδέχονται την παραδοσιακή έννοια των λέξεων “λίπα” και “λιπαρός”. Σε αντιδιαστολή με όλα τα άλλα πολυάριθμα χειρόγραφα των επών και τις αναφορές άλλων συγγραφέων σ’ αυτά, στη θέση του “” ή ότι δη ύπύω” του στίχου τ 72 ο κώδικας Venetus 456 γράφει “i iiti de λιπόω”, ο Harleianus 5674, ο Venetus 613 και ο Ευστάθιος “ή ότι ου λιπόω”, ενώ δώδεκα άλλοι κώδικες (οικογένεια κωδίκων g, σύμφωνα με την κωδικοποίηση του Allen) “ή ότι τοι ύπαρά κατά χροί”. Η γνησιότητα της γραφής “ή ότι δη ύπύω” δεν αποδεικνύεται μόνον από την πληθώρα και την εγκυρότητα των χειρογράφων που μας την παραδίδουν, αλλά και από την ταυτόσημη σχεδόν αναφορά του στίχου ψ 115: “νύν δ’ ότι ύπύω, κακά δέ χροί είμαι”. Όλες πλέον οι εκδόσεις ακολουθούν την γραφή αυτή (η έκδοση Teubner των Ameis-Henze-Cauer όμως ακολουθεί την ταυτόσημη γραφή “δυπόω”). Ο M. van der Valk (“Textual criticism of the Odyssey”, σελ. 39) εξηγεί ως εξής την εμφάνιση του “ου λιπόω”: “In classic times anointing had become a second nature to the Greek and the lack of unguents was considered a mark of poverty and neglect. By this correction, the Homeric δη ύπύω, wich was considered too coarse, was brought into line with later customs”.

80. P. Chantraine “Dictionnaire Etymologique de la Langue Grecque” II, Παρίσι 1968, λ. “λίπτω”: “On se demande finalement si λίπτω, λιπαρέω etc. ne sont pas apparentes a l’ origine a λίπα, λιπαρός avec une evolution semantique differente”.

81. Για την ετυμολόγηση των ξένων λέξεων ενδεικτικά βλ. λ. slip στο “Webster’s Third New International Dictionary” και Calr Darling Buck “A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages”, Unicersity of Chicago Press, 1849, sel. 686. Ούτε στα συγκεκριμένα συγγράμματα όμως, ούτε κάπου αλλού, έχει γίνει ποτέ σύνδεση των λέξεων αυτών με τις λέξεις “λιπαρός” και “λίπα”. Μοναδική, εξ όσων είμαι σε θέση να γνωρίζω –και που την εντόπισα μετά την ολοκλήρωση τούτης της εργασίας– εξαίρεση αποτελεί ο Goedel (II: 589), ο οποίος όμως δεν αμφιβάλλει για την ταυτότητα ομηρικής και μεθομηρικής έννοιας της λέξης: “Allen (σ)λιπαρός sammt (σ)λίπα κτλ. weist auf eine W. des Grunbegriffs “glatt sein gleiten” (vgl. ahd. slif-an, mhd. slif-en, isl. slipa, dan.. slibe ets.); dager λιπ-αρός 1) glatt = fettig, 2) glatt = glänzend”. Παρ’ ότι η διαδρομή που υποδεικνύει ο Goebel από την κοινή ινδοευρωπαϊκή ρίζα μέχρι τη μεθομηρική έννοια του “λιπαρός” φαίνεται σύντομη και ασφαλής, για τους λόγους που αναπτύχθηκαν πιο πάνω, δεν μπορεί να γίνει δεκτή.

82. Βλ. Β. Πανταζή “Ομηρική γεωγραφία και ομηρική εποχή”, τ. I: “Ο εξομηρισμός της αρχαίας Ελλάδας και το πρόβλημα των Μυκηνών”, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1996.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟ ΜΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙ: ΕΝΑ ΑΔΙΑΚΟΠΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

Τα κείμενα που ακολουθούν είναι οι ομιλίες του πρ. Ιωάννου Μεσολω-
ρά, της Χρ. Τσαγκαράτου και της Θεοδ. Ζαφειράτου στην εκδήλωση που πραγ-
ματοποίησε ο Σύνδεσμος Φιλολόγων Κεφαλονιάς και Ιθάκης με τη συνεργα-
σία της Ιεράς Μητροπόλεως Κεφαλονιάς στο Δημοτικό Θέατρο Αργοστολίου
“ΚΕΦΑΛΟΣ” στην 31 Μαΐου 1997.

Τα κείμενα πλαισίωσαν μουσικά τα ακόλουθα τραγούδια:

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ (ΦΩΝΗΤΙΚΟ).

1. *Μωρή κοντούλα Λεϊμονιά. Ηπείρου.* Ήχος Α΄, ρυθμός εξάσημος συνε-
πτυγμένος.
2. *Η Παπαλάμπραινα.* Ήχος Πλ. Α΄, ρυθμός τρίσημος.
3. *Επήρα έναν ανήφορο.* Ήχος Δ΄, (Νενανώ), ρυθμός τετράσημος.
4. *Την αγάπη μου την επεθύμησα.* Ήχος Β΄, ρυθμός επτάσημος.
5. *Σαγγάριος.* Ήχος Πλ. Δ΄, ρυθμός τετράσημος.
6. *Αραμπάς περνά.* Ήχος Πλ. Β΄, ρυθμός εννεάσημος συνεπτυγμένος.
7. *Η Σμυρνιά.* Ήχος Α΄, ρυθμός τετράσημος συνεπτυγμένος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ (ΦΩΝΗΤΙΚΟ-ΟΡΓΑΝΙΚΟ-ΣΟΛΙΣΤΙΚΟ)

8. *Ο Μέρμηγκας.* Ήχος Α΄, ρυθμός δίσσημος
Συνοδεία βιολιού: Νώντας Τσιμάς.
Κιθάρα: Γεράσιμος Βαλτινός.
9. *Ερωτόκριτος.* Ήχος Α΄, ρυθμός ποιήλιος
Συνοδεία κρητικής λύρας: Γεώργιος Δουλγεράκης.

ΠΑΡΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

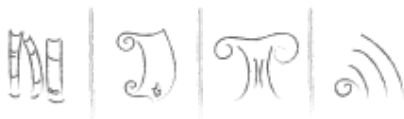

10. Πάνω στες έξι του μηνός. Ακριτικό Κυπριακό. Ήχος Α΄, ρυθμός πεντάσημος, παίων α΄.
11. Κεφαλλονίτικος Μπάλλος. Ήχος Γ΄, ρυθμός δίσημος. Συνοδεία βιολιού: Θεοδώρα Μεσολωρά. Πιάνο: Άννα Μεσολωρά.
12. Παραδοσιακός σκοπός Κρήτης. Λαούτο: Γεώργιος Δουλγεράκης.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
(ΦΩΝΗΤΙΚΟ-ΟΡΓΑΝΙΚΟ)

–Σεμμετέχει η μαντολινάτα της Ι.Μ.Κεφ/νίας–

13. Μακεδονία. Ήχος Πλ. Α΄, ρυθμός δίσημος. Πιάνο: Νικόλαος Βάλσαμος.
14. Τα λουλούδια μαρτυρούν. Ήχος Πλ. Β΄, ρυθμός επτάσημος συνεπτυγμένος
15. Τρεις κοπέλες. Ήχος Α΄, ρυθμός δίσημος. Πιάνο: Άννα Μεσολωρά.
16. Της Δικαιοσύνης Ήλιε Νοητέ. Μίκη Θεοδωράκη. Ήχος Α΄, ρυθμός τετράσημος μετ’ εξαιρέσεων. Πιάνο: Άννα Μεσολωρά.
17. Μήλο μου κόκκινο. Ήχος Γ΄, ρυθμός επτάσημος συνεπτυγμένος. Πιάνο: Νικόλαος Βάλσαμος.
18. Ρούμπα. Ήχος Δ΄, (λέγετος), ρυθμός δίσημος. Πιάνο: Νικόλαος Βάλσαμος.
19. Ύμνος της Ρομπόλας. Στίχοι Ζηνοβίας Μεσολωρά-Γαρμπή, μουσική πρωτ. Ιωάννου Μεσολωρά, Ήχος Πλ. Δ΄, ρυθμός επτάσημος συνεπτυγμένος

ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Θεωρώ δέον στην αναφορά μου αυτή στην ελληνική μουσική να ανατρέξω στην αρχή της στα μυθικά χρόνια 1000-1.500 π.Χ. Εκεί θα συναντήσουμε τους πρώτους μουσικούς που είναι ή θεοί μεταμορφωμένοι σε ανθρώπους ή γιοί θεών, ιερείς και δη του Απόλλωνος. Και ιδού ο κορυφαίος, γιός του βασιλέως των Θρακών και της μούσας Καλλιόπης ο Όρφέας.

Και ύστερα από 3000 χρόνια ο Θραξ ποιητής Γ. Βιζυηνός θα πη:

*από τη Θράκη βρε παιδιά
απ' τον Όρφέα εγίνη
η πρώτη ψαλτοσύνη!*

Κι ο Στράβων 67 π.Χ.-23 μ.Χ. θα δώσει την πατρίδα της “από του μέλους και του ρυθμού και των οργάνων η μουσική πάσα θρακία και ασιάτις νενόμισται” (Χ, 3, 17)

Ήταν ο Όρφέας πρώτος που κατ' έμπνευση του Ερμή κατασκεύασε την τετράχορδη λύρα κατ' αρχάς. Η κατασκευή υπό του ιδίου κατόπιν της επτάχορδης εθεωρήθη υπό των ομοτέχνων του καινοτόμος πράξη. Οι ίδιοι υποσκελισθέντες εξεμάνησαν, τον σκότωσαν, τον διαμέλισαν και πέταξαν τα κομμάτια του στον Έβρο και είπαν πως τόκαναν οι μαινάδες επειδή τάχα περιεφρόνησε τις οργιαστικές τελετές των.

Δεύτερος σταθμός ο Πυθαγόρας 582-505 π.Χ., ο φιλόσοφος μαθηματικός επιστήμων έχωρησε πέρα της επτάχορδης λύρας του Όρφέα (επειδή και η φωνή εκτείνεται πέρα από τις επτά νότες) και οδηγήθηκε στην επινόηση του πειραματικού μουσικού οργάνου με τον κινητό καβαλλάρη που ονόμασε μονόχορδο. Πρόσθεσε μία ακόμη χορδή στη λύρα που έκαμε την οκτάχορδη. Έτσι διαμόρφωσε την οκτάχορδη διανομή των φθόγγων που σήμερα ονομάζουμε διαπάσων.

Κατά τους κλασικούς χρόνους διαμορφώνονται οι οκτώ τρόποι που βασίστηκαν στη διαπάσων του Πυθαγόρα. Η διαπάσων είχε προέλθει από τη συνένωση δύο δωρικών τετραχόρδων και ονομάστηκε δωρική ή δωριος τρό-

ΠΑΡΕΜΒΑΤΕΙΟΣ
ΛΗΜΜΕΝΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΜΕΣΙΩΝ

πος. Κατ' ακολουθίαν δύο φρυγικά τετράχορδα συνημμένα κατά τον τρόπο του Πυθαγόρα, μας κάνουν τον φρυγικό τρόπο, ομοίως τον Λύδιο, μιξολύδιο.

Όταν μιλάμε για τετράχορδο έχουμε πάντα υπ' όψη μας τη λύρα βέβαια με τέσσαρες χορδές ή οκτάχορδο όταν σύγκριται από δύο σαν τετράχορδα. Η μεταξύ δύο χορδών απόσταση καλείται *διάστημα* που μπορεί να είναι τόνος ή ημιτόνιο. Η απόσταση αυτή έχει καθοριστεί από τον Πυθαγόρα. Κάθε τετράχορδο έχει τρία διαστήματα, δύο τόνους και ένα ημιτόνιο. Η θέση του ημιτονίου εκάστοτε μέσα στο τετράχορδο καθορίζει και το είδος και το ήθος της κλίμακας, του τρόπου.

Παράλληλα με τις τέσσαρες τετράχορδες λύρες των τεσσάρων, όπως τους λένε αυθεντικών τρόπων, του δωρίου, λυδίου, φρυγίου, μιξολυδίου κατασκευάζονται και άλλες με τους πλαγίους τρόπους, υποδώριο, υποφρύγιο, υπολύδιο, υπομιξολύδιο που έχουν ο καθένας ίδιο ήθος και άκουσμα.

Έχοντας λοιπόν κάθε τρόπος το δικό του άκουσμα για να μπορεί ο ακοιδός, να τραγουδά με τη συνοδεία της λύρας έπρεπε να έχει οκτώ λύρες μία για τον κάθε τρόπο, πράγμα καθόλου πρακτικό. Το πρόβλημα λύθηκε με την προσθήκη στη λύρα και άλλων χορδών. Έτσι σχηματίστηκε η δεκάχορδη, δωδεκάχορδη, δεκατετράχορδη, δεκαπεντάχορδη για να καταλήξουμε στην δεκαεξάχορδη, λύρες. Τούτο ήταν το *τέλειο σύστημα* γιατί έδινε τη δυνατότητα περάσματος από τον ένα τρόπο στον άλλο στο ίδιο τραγούδι. "Μετατροπία".

Ο κάθε ήχος είχε το δικό του ήθος και ήταν το απαύγασμα της ομωνύμου φυλής. Ο Δώριος ήταν μεγαλοπρεπής, εξέφραζε τις υψηλότερες ηθικές ιδέες με χαρακτήρα ανστηρό και σεμνό. Ήταν ο ήχος των ύμνων προς τους θεούς και των χορικών των τραγουδιών. Αυτόν ο Πλάτων παραδεχόταν ως τον μόνον "παιδευτικόν", ο Φρύγιος ήταν βακχικός διονυσιακός, ο Λύδιος γλυκός και απλός. Και οι άλλοι είχαν το δικό τους ήθος.

BYZANTINΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Με την υποδούλωση των Ελλήνων στους Ρωμαίους η μουσική τραβά δυο δρόμους: έναν ανατολικά και άλλον δυτικά. Οι δυτικοί πήραν τους ελληνικούς τρόπους τους κράτησαν χίλια χρόνια και κυρίως στην Αναγέννηση με τη συγχώνευσή τους έβγαλαν τρεις δικούς τους, τον μείζονα, ελάσσονα, χρωματικό.

Ο βυζαντινός πολιτισμός με βάση τους αρχαίους τρόπους – κλίμακες διέμορφωσε 8 τρόπους – ήχους με τις καταστρώσεις των και το ανάλογο ήθος των.

– Ο Α' ήχος, δώριος, είναι απλός και σεμνός, γι' αυτό και σ' αυτόν έχουν γραφεί πολλοί εκκλησιαστικοί ύμνοι και τα περισσότερα των δημοτικών τραγουδιών μας.

– Ο Β' αυθεντικός κατά παράδοση **ΛΥΔΙΟΣ** έχει αυθεντικό ήθος, **ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

λυγερό και παθητικό.

– Ο Γ', ο Φρύγιος των αρχαίων, με χαρακτήρα ανεπιτήδευτο, ανδροπρεπή και απλό.

– Ο Δ' Μιξολύδιος, έχει πανηγυρικό χαρακτήρα και χαρμόσυνο. Καταστρώνεται σε τρεις Βάσεις, ΔΙ, ΠΑ, ΒΟΥ.

– Ο Πλ. Α', ο υποδώριος των αρχαίων θυμίζει το ελάσσονα της ευρωπαϊκής στην κατιούσα του κλίμακα. Γράφεται στον ΠΑ και ΚΕ. Οι ψαλμωδίες του είναι ενθουσιαστικές ή παρηγορητικές ή θρηνώδεις.

– Ο Π Πλ. Β', ο πολύδιος, έχει πλούσια χρωματικά τετράχορδα στα αργά του μελίσματα, με βάση τον ΠΑ είναι λυπητερός. Στα ειρμολογικά του είναι κατανυκτικός και γλυκός.

– Ο βαρύς διατονικός και εναρμόνιος είναι ο αρχαίος υποφρύγιος, έχουν χαρακτήρα ησυχαστικό, ιδίως ο εναρμόνιος είναι γαλήνιος, ειρηνικός και πρᾶος.

– Ο Πλ. Δ', κατά παράδοση υπομιξολύδιος είναι σεμνοπρεπής, αυστηρός και κατανυκτικός.

Αυτοί οι ήχοι στο Βυζάντιο είναι κοινοί στην εκκλησιαστική και λαϊκή μελοποιία.

Β' ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Εξ όσων ελέχθησαν συνάγεται ότι τόσο η αρχαία όσο και η βυζαντινή και η δημοτική μας μουσική ανήκουν μαζί με την αραβοπερσική και την ινδική (ανατολικές) στο μεγάλο ανατολικό μουσικό κύκλο σε μια πλατεία μουσικογεωγραφική θεώρηση.

Δεν ντρεπόμαστε σήμερα να το πούμε στα πλαίσια μιας προσπάθειας ανασυγκροτήσεως της εθνικής μας αυτοσυνειδησίας συνεπικουρούμενοι από επιστημονικές μουσικολογικές έρευνες. Μπορούμε ανεπιφύλακτα να πούμε ότι παρά τις κάποιες διαφορές, υπάρχουν οι θεμελιώδεις εκείνες μουσικές δομές που χαρακτηρίζουν τη μουσική από το Δούναβη ως τον κόλπο της Βεγγάλης και την ενοποιούν ταυτόχρονα αντιδιαστέλλοντάς την από τη δυτική. Άφθαστη μελωδία και ρυθμική διαφοροποίηση σε βασικά μονοφωνική ή ετεροφωνική μουσική και αντίστοιχη διαφοροποίηση ήθους (αρχαίοι νόμοι, ισλαμικό μακάμ, περσική νέβα, ινδικές ράγκας, βυζαντινά συστήματα κλπ.) στον ανατολικό κύκλο· γραμμική πολυφωνία και τονική αρμονία στη Δύση με αμοιβαίες τις θυσίες, των αντίθετων στοιχείων.

Οι τρόποι-δρόμοι του δημοτικού μας τραγουδιού ή άλλως ήχοι δεν υπάγονται στην κατηγορία του Μαντζόρε- Μινόρε της ευρωπαϊκής μουσικής. Είναι αυτοί οι ήχοι της βυζαντινής κατά βάση μουσικής. Διεμέτρωσε όμως και άλλους— ο Μ. Καλομοίρης (ΑΡΜΟΝΙΑ Β) τους αριθμεί σε 14 και τους χωρίζει σε τρεις οικογένειες.

Η πρώτη οικογένεια έχει 5 τρόπους, όλους τόνους π.φ. Οι δέκα αυτοί

ΠΑΡΑΒΑΤΕΙΟ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΙΕΥΘΥΝΤΩΝ

τρόποι έχουν ελληνικό χρώμα. Η Β οικογένεια έχει 4 τρόπους που έχουν ανατολίτικο ή τσιγγάνικο χρώμα με χαρακτηριστικό τους την αυξημένη δευτέρα το τριημιτόνιο. Η Α οικογένεια περιέχει αμιγείς ελληνικούς τρόπους. Η Γ έχει αναμειγνύμενα στοιχεία της Α, Β.

Το δημοτικό μας τραγούδι δέχτηκε επίσης επίδραση δυτική στα μέρη που καθ' οιονδήποτε τρόπο σχετίστηκαν με τη δύση, Επτάνησα, Χίο, Σάμος.. και γράφτηκε και σε μείζονες και ελάσσους κλίμακες. Το "Κάτω στο γιαλό..." π.χ. της Σάμου, Χίου επιπλέον έχει και φόρμα "πόλκας".

Ο "κατά παράδοσιν" αρχαίος δώριος ή Α ήχος της Βυζαντινής μουσικής είναι ο επικρατέστερος, μαζί με τον "κατά παράδοσιν" της επίσης υπολύδιο ή Πλ. Β'. Ενδεικτικά οι τρόποι της κατά Καλομοίρη Α ομάδας είναι: α) ΡΕ - ΡΕ, β) ΡΕ - ΜΙ d (ύφεση), γ) ΛΑ - ΛΑ, δ) ΜΙ - ΜΙ με ελάσσονα χαρακτήρα και ΣΟΛ - ΣΟΛ με μείζονα.

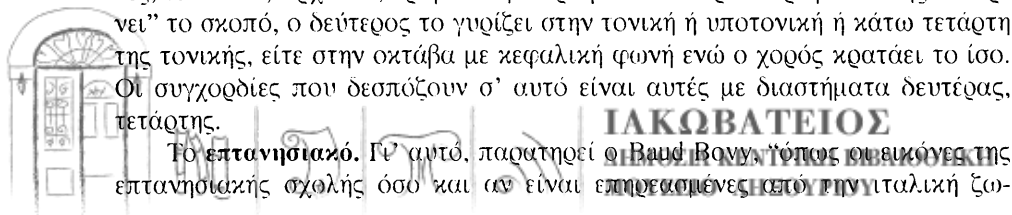
Το ύφος-ήθος και ο ρυθμός των δημοτικών τραγουδιών μας διαφοροποιείται σαφώς στο χώρο επικρατήσεως του στην ηπειρωτική Ελλάδα (Ηπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, Ρούμελη) επικρατούν πεντατονικές ανημίτονες κλίμακες και παρατηρείται αμοιβαία αλληλεπίδραση στους ρυθμούς, στην κίνηση της μελωδίας εκεί που ο ελληνικός χώρος συνάπτεται με το χώρο των γειτονικών λαών. Έτσι στις περιοχές Μακεδονίας, Θράκης παρατηρούνται ομοιότητες με τη Σερβία, Βουλγαρία. Στην Ήπειρο με τα αλβανικά, στα Επτάνησα με τη Δύση, στα νησιά του ανατολ. Αιγαίου και Θρακικού πελάγους με την Ανατολή. Στις νησιωτικές περιοχές επικρατούν οι επτατονικές κλίμακες με ημιτόνιο.

Υπάρχει βέβαια και το τραγούδι και οι ρυθμοί των άκρων του ελληνισμού. Το **Καππαδοκικό τραγούδι** είναι το παλαιότερο. Τα ακριτικά αυτής της περιοχής, οι "παράλογές" του Πρωτομάστορα, του Νεκρού Αδελφού, του Κοντού, έχουν γίνει πανελλήνια αλλά και παμβαλκανικά.

Το **Ποντιακό** τραγούδι με το ημιτόνιο, χωρίς τρίσημα μέτρα, τη λύρα και τον άσκαυλο.

Το **Δυτικό Μικρασιατικό** των ζειμπέκηδων (φυλής που κατοικούσε στα βουνά που χωρίζουν τη Σμύρνη από το Αϊδίνι) 9/8. Δε θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφερθούμε στο **Ηπειρώτικο**. Γι' αυτό έχει γράψει ο Μ. Περάνθης "ότι μεσ' την ελεγειακή του σύσταση κλείνεται η εμπειρία της αδιασταύρωτης φυλής, που οι ρίζες των χάνονταν στα αινιγματικά βάθη των πελασγικών χρόνων. Το ηπειρώτικο τραγούδι είναι πολυφωνικό, μάλλον γηγενές, ιδιότυπο, αρχαϊκό, τρίφωνο ή τετράφωνο.. Ο πρωτοτραγουδιστής "παίρνει" το σκοπό, ο δεύτερος το γυρίζει στην τονική ή υποτονική ή κάτω τετάρτη της τονικής, είτε στην οκτάβα με κεφαλική φωνή ενώ ο χορός κρατάει το ίσο. Οι συγχορδίες που δεσπόζουν σ' αυτό είναι αυτές με διαστήματα δευτέρας, τετάρτης.

Το **επτανησιακό**. Γι' αυτό, παρατηρεί ο Baud Bouy, "όπως οι αικόνες της επτανησιακής σχολής όσο και αν είναι επηρεασμένες από την ιταλική ζω-

γραφική κάτι κρατούν πάντα από τη βυζαντινή παράδοση, έτσι από τα τραγούδια που μας φαίνονται εντελώς δυτικά ανάγονται κάποια σε γνήσια ελληνικά πρότυπα”.

ΡΥΘΜΟΙ

Στην αρχαία μουσική υπάρχει ταύτιση του μουσικού μέτρου με το μέτρο του στίχου αφού ποίηση και μουσική είναι ταυτισμένες. Οι μακρές και βραχείες συλλαβές του ποιητικού κειμένου αποτελούσαν και το μέτρο του μουσικού ρυθμού. Έτσι η προσωδία συνδέεται άμεσα με τη μουσική.

Στο ερώτημα αν υπάρχει συνέχεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής παράδοσης ή αν αυτή διακόπηκε με την μετάβαση από την προσωδιακή ποίηση που βασιζόταν στη διάρχεια των συλλαβών (μακρά-βραχεία), στη μεταγενέστερη στιχουργία που βασίζεται σε τονισμένες ή άτονες λέξεις ο μεγάλος ερευνητής του ελλ. τραγουδιού BAUD-BOVY απαντά θετικά και παρατηρεί ότι η μετάβαση έγινε ομαλά, στηριζόμενος σε χωρίο του Διον. Αλλικαρνασέως (Α΄ αιών π.Χ.) που δείχνει ότι ήδη από την κλασική εποχή οι μουσικοί δεν υπολογίζουν αναγκαστικά το μουσικό τόνο των φωνηέντων. Η μουσική αρχίζει να κυριαρχεί του κειμένου.

Πώς δημιουργείται ο ρυθμός;

Οι πρώτες ρυθμικές μονάδες των απλών ποδών δημιουργούνται από την πυθαγορική τετρακύν, τους αριθμ. δηλ. 1,2,3,4, οι οποίοι δημιουργούν τις κύριες μουσικές συμφωνίες, την ταυτοφωνία 4η, 5η, 8η.

Έτσι το δακτυλικό – υυ ρυθμικό γένος (δηλ. δίσημες, τετράσημες νότες) έχει αναλογία το 1:1, την ταυτοφωνία, το ιαμβικό υ – ‘. (τρίσημοι, εξάσημοι, ιωνικοί), ως αναλογία 1:2 προς την “διαπασών” συμφωνία, το παιονικό (πεντάσημοι, παίονες, επιβατοί) ως αναλογία 2:3, προς την διά πέντε συμφωνία.

Αργότερα με την προσθήκη της “διά τριών μείζονος παραφωνίας (μεγάλη τρίτη) ως 4:5 δημιουργείται το είδος των επιτετάρων, δηλ. των εννιασημών ρυθμικών ποδών.

Αυτοί οι ρυθμοί επέζησαν πανελληνίως και χαρακτηρίζουν την ελληνική μελοποιΐα ως απλοί ή σύνθετοι στο τραγούδι και την όρχηση. Ιαμβοί, τροχαίοι και δάκτυλοι και ανάπαιστοι και σπουδαίοι και παίονες και ιωνικοί και χορίαμβοι και ανάπαιστοι και επίτριτοι και δόχμιοι και επιτέτταρτοι και επιβατοί και άλλοι.

Η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική εχρησιμοποίησε μόνο απλούς ρυθμούς για προφανείς λόγους τους οποίους κάποτε συμπτύσσει, (συνεπιλεγμένος). Αυτοί εναλλάσσονταν ακανόνιστα στο ίδιο μουσικό κείμενο ώστε να αποδίδεται ο τονισμός των λέξεων και αυτό επιτυγχάνεται όταν η θέση του μετρικού ποδός συμπίπτει με την τονισμένη συλλαβή της λέξης.

Τα ελληνικά τραγούδια, όσον αφορά το ρυθμό

ΤΑΚΣΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΛΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΧΑΙΡΟΥΤΙΟΥ

κατηγορίες: σ' αυτό με ελεύθερο ρυθμό της τάβλας – και τα χορευτικά με αναλογικό ρυθμό.

Τα χορευτικά διατηρούν όλο τον πλούτο της ελληνικής ρυθμοποιίας και κατανέμονται στον ελληνικό και στον ευρύτερο βαλκανικό και ασιατικό χώρο.

Έτσι στα νησιά και τα παράλια χορεύουν και τραγουδούν τους συρτούς, μπάλλους, χασάπικους, σουστες σε δίσημο ρυθμό. Έχουμε: τρίσημους (τροχαίος – 'υ), εξάσημους (χοριάμβος – 'υυ–') και ανάπαιστους υ–'–'υ για τον τσάμικο κλπ., τετράσημους (δάκτυλος – 'υυ και ανάπαιστος υυ–') για τους γαμήλιους χορούς. “Στα τρία”. Πωγωνίσιους Ηλείου, χασάπικους κ.ά. Πεντάσημους (παιωνικά μέτρα υ–'υυ κτλ.) για τους ξαγορίσιους, τσακώνικους, χορούς Κεντρικής Μακεδονίας. Επτάσημους (επίτριτος για τους καλαματιανούς κλπ. (δοχμιακός στίχος) για συγκαθιστούς χορούς Ηλείου, Νότιας Μακεδονίας. Εννεάσημους (δοχμιακός στίχος γνωστός από την ποίηση της Σαπφούς) για καρσιλαμβάδες, ζεϊμπέκικα κλπ.

Επίσης και άλλους πολυσύνθετους ρυθμούς, δεκάσημους, ενδεκάσημους, δωδεκάσημους.

Η ποικιλία των ρυθμών είναι μεγάλη. Στα χορευτικά και το ρυθμικό μέτρο είναι αναγκαστικά καθορισμένο και σταθερό στα άλλα όμως είναι τόσο ελεύθερο και φευγαλέο που αν επιχειρήσουμε να τον σημειώσουμε πάνω στο πεντάγραμμο μας είναι αδύνατο να τον χωρίσουμε σε οποιαδήποτε μέτρα με το γνωστό ευρωπαϊκό τρόπο, γιατί βρίσκουμε σχήματα φθογοσήμων που δεν δίνουν συγκεκριμένη χρονική αξία του μέτρου π.χ. μετά το όγδοο ακολουθεί δέκατο έκτο και αμέσως μετά τριακοστό δεύτερο κλπ. Όλ' αυτά για τους κανόνες της ευρωπαϊκής μουσικής θεωρούνται αυθαιρεσίες. Οι συνθέτες αυτών των τραγουδιών δεν έγραψαν πάνω στο χαρτί τα τραγούδια των αλλά τα επεξεργάζονταν πρακτικά και ελεύθερα με όλη την την άνεση δίχως να στοχάζονται μετρικές και ρυθμικές αναλογίες σαν τους ευρωπαίους. Γι' αυτό και το γράψιμο σήμερα πάνω στο πεντάγραμμο τέτοιων τραγουδιών μοιάζει με υποτυπώδες σκιστάρισμα που πολλές φορές δίνει μια επιζήμια ακινησία στη μελωδία.

ΡΕΜΠΕΤΙΚΑ

Για τη μουσική του ρεμπέτικου θα πω μόνο ότι είναι αμάλγαμα μελωδικών και ρυθμικών αντανάκλασεων (των γειτόνων λαών της Μ.Ασίας, του Βυζαντινού μέλους παλιών τοπικών τραγουδιών του ελλαδικού χώρου, δημοτικού καθώς και λαϊκών μουσικών των ελληνικών αστικών κέντρων.

Το ρεμπέτικο έχει κυρίως ασιατικό χρώμα και αυτό φαίνεται στο παλιό τραγούδι και αμέσως μετά την μικρασιατική καταστροφή (1922). Μεταγενέστερα πήραν από τους ευρωπαίους μείζονες και ελασσόνες τρόπους.

ΤΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΕΝΤΕΧΝΟ ΛΑΪΚΟ

Τα τελευταία μεταπολεμικά χρόνια κυριάρχησε πολύ το ρεμπέτικο έτσι που κορέστηκε η αισθητική των νεοελλήνων που αναζήτησε καινούριες φόρμες. Μορφωμένοι μουσικοί και προικισμένοι συνθέτες όπως ο Χατζηδάκης περισσότερο από έμφυτη παρόρμηση παρά από ευσυνείδητη πρόθεση, καθώς ο ίδιος ομολογεί, έδωσε κατεύθυνση προς το ελαφρό λαϊκό τραγούδι. Χωρίς να αγνοήσει και πατώντας πάνω στα ίχνη των μαστόρων του ρεμπέτικου, Τσιτσάνη, Παπαϊωάννου, Περγιανιάδη, Βαμβακάρη, έδωσε ένα ποιοτικά ανεβασμένο λαϊκό τραγούδι. Ακολούθησαν κι άλλοι: Μαμαγκάκης, Μούσης, Μαρκόπουλος, Λοΐζος, Ξαρχάκος κλπ.

Το καινούριο λαϊκό τραγούδι βασίζεται πλέον σε στίχους αξιόλογων ποιητών: Ρίτσου, Ελύτη, Γκάτσου, Βίρβου.

Θα σταθώ στη σχέση λαϊκού τραγουδιού με τη λειτουργική μελωδία, παραβλέποντας τη σχέση του με το δημοτικό και ευρωπαϊκό.

Από τον περασμένο αιώνα στα πλαίσια της εθνικής ελληνικής σχολής οι πρωταγωνιστές της στρέφονται στη λειτουργική ορθόδοξη μουσική για να δανειστούν έτοιμες μελωδίες ή να επεξεργασθούν ελεύθερα τα λειτουργικά άσματα. Ο Σαμάρας χρησιμοποίησε ανεπτυγμένη τη μελωδία του ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ στο έργο του “Κρητικοπούλα”. Ο Μ. Καλομοίρης το “Η ΠΑΡΘΕΝΟΣ ΣΗΜΕΡΟΝ” στο “δαχτυλίδι της μάνας”. Ο Γ. Σκλάβος το προκείμενο “ΤΙΣ ΘΕΟΣ ΜΕΓΑΣ”, στο μελόδραμα “Η κυρά Φροσύνη” κλπ.

Οι Έλληνες συνθέτες των ρεμπέτικων και λαϊκών τραγουδιών μεγάλωσαν με βυζαντινά ακούσματα. Ψάλλτες πολλές φορές οι ίδιοι ή και ως εκκλησιαζόμενοι έχουν καταγράψει στην ψυχή τους τις βυζαντινές μελωδίες. Θα εμάκρυνε πολύ ο λόγος αν αναφερόμουν εκτενέστερα σ’ αυτό το θέμα. Ενδεικτικά μόνο αναφέρω την αξιοποίηση από τον Τσιτσάνη του γνωστού ύμνου “ΤΗ ΥΠΕΡΜΑΧΩ” στο τραγούδι του “Συννεφιασμένη Κυριακή”.

Και ο Θεοδωράκης ομολογεί “φυσικά το πιο σωστό είναι να πω ότι καθώς έζησα μέσα στην εκκλησιά τα παιδικά και τα εφηβικά μου χρόνια με έχουν επηρεάσει βαθιά όλοι οι ύμνοι και οι ψαλμοί που άκουσα στις λειτουργίες, δοξολογίες, μνημόσυνα, χαιρετισμούς...”

Και έτσι κάνει τη διαπίστωση “γράφοντας στο χαρτί τις βυζαντινές μελωδίες διαπίστωνα με ακόμη μεγαλύτερη έκπληξη το πόσο κοντά βρίσκεται ο κόσμος της σύγχρονης λαϊκής και έντεχνης μουσικής μας με το βυζαντινό σύμπαν”.

Και αναλύοντας τέλος το ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ του λέγει: “γεμάτο σπάνιους χυμούς είναι το ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ στον τέταρτο ήχο. Αναλύοντάς το θα σκεφθώ –όπως και σε πολλές άλλες παρόμοιες περιπτώσεις: Τι το καινούριο τέλος πάντων φέραμε εμείς οι νεοέλληνες συνθέτες; τι εϋτάμειο την έχει ήδη ειπωθεί από τους ανιπερβλητούς βυζαντινούς ψαλμοδούς. Και αναλογίζομαι τα χαμένα χρόνια που πέρασα μέσα στα ελληνικά ιερά, σπουδάζοντας απο-

κλειστικά τους νόμους και τις επιτεύξεις της ευρωπαϊκής μουσικής και αγνοώντας συστηματικά (για να μην πω περιφρονητικά) την ίδια τη μουσική μας παράδοση”.

Αγαπητοί μου! ο μουσικός πολιτισμός ενός λαού είναι η ψυχή του. Η μελωδία που έρχεται σαν έμπνευση γονιμοποιεί το λόγο και γεννά το ρυθμό στον οποίο πάλλει η ζωή. Η μουσική μας έχει το προνόμιο νά’ ρχεται από τα πλάτη της γης και τα βάθη των αιώνων. Είχε τη γέννησή της θεϊκή, διαμορφώθηκε στο φιλοσοφικό στοχασμό, ιεροποιήθηκε στην Ορθοδοξία, ηρωοποιήθηκε με τους ακρίτες, λεβεντοποιήθηκε με τους κλέφτες και αρματωλούς, παρηγόρησε τους απόκληρους, διασκέδασε τους αστούς. Απ’ όλα πέρασε, σ’ όλους μίλησε, όλοι της έδωσαν φιλή αγάπης και το σπέρμα που τη διαιώνισε. Δυστυχής εκείνος που δεν τη νοιώθει, δύσμοιρος όποιος δεν μπορεί να την αγαπήσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μ. Θεοδωράκη: *Μουσική για τις μάζες*, ΟΛΚΟΣ, Αθήνα 1972.

Γκαίηλ Χολστ: *Μ. Θεοδωράκης*, ΑΝΔΡΟΜΕΔΑ, Αθήνα 1982.

Τριαντ. Παπάξογλου: *Ιστορία της ελληνικής μουσικής*, Γ. ΝΑΚΑΣ

Γ. Βεργωτή: *Ξένες επιδράσεις στη λειτουργική μουσική από το 1830-1960 στο ελληνικό κράτος*. Θεσσαλονίκη 1987.

Samuel Baud-Bovy: *Δοκίμιο για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι*. “Πελοποννησιακό λαϊκό ίδρυμα”. Ναύπλιο 1984.

Ιωάννου Μαργαζιώτη: *Θεωρητικόν βυζαντινής μουσικής*. Εκδ. Χ. ΣΤΑΣΙΝΟΥ, Αθήνα.

Σίμωνος Καρρά: *Για ν’ αγαπήσωμε την ελληνική μουσική*. ΑΣΤΗΡ, Αθήνα

Η ΜΟΥΣΙΚΗ.... Σχολικά εγχειρίδια.

Νεαρχ. Γεωργιάδης: *Από το Βυζάντιο στο Μάρκο Βαμβακάρη*. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα 1996

Βασιλική Τυροβόλα: *Ελληνικοί παραδοσιακοί χορευτικοί ρυθμοί*. GUTENBERG, Αθήνα 1992.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Στη σημερινή εποχή, που η παραγωγή τραγουδιών δεν προλαβαίνει να δημιουργεί “επιτυχίες” μέσα σ’ έναν καταγισμό από μοντέρνους μουσικούς ήχους, ξενόφερτους και ντόπιους, ίσως φαίνεται παράκαιρο να μιλά κάποιος για το δημοτικό ή το γνήσιο λαϊκό μας τραγούδι, για την ελληνική μουσική.

Ωστόσο, χωρίς καμιά διάθεση αντιπαλότητας προς την ποιοτική μουσική και το καλό τραγούδι απ’ οπουδήποτε κι αν προέρχονται, φαίνεται απαραίτητο ιδιαίτερα στις μέρες μας, που η ξενομανία και μια κακώς εννοούμενη προοδευτικότητα κάνουν πολλούς να περιφρονούν την κληρονομιά μας, να αποκαταστήσουμε το δημοτικό μας τραγούδι, επαναξιοποιώντας το παράλληλα σε καινούριες δημιουργίες.

Το ελληνικό δημοτικό τραγούδι αποτελεί έναν ιδιαίτερο κλάδο μέσα στη νεοελληνική ποίηση πλούσιο, σημαντικότερο από πολλές απόψεις και με πολύ μεγάλη παράδοση, αφού ορισμένα είδη δημοτικών τραγουδιών τοποθετούνται ανάμεσα στα πρώτα μνημεία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ενώ υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι κάποιες κατηγορίες απ’ αυτά έχουν τις ρίζες τους στην αρχαιότητα.

Κι όμως, το δημοτικό μας τραγούδι, όπως και η βυζαντινή μουσική μαζί με πολλά άλλα στοιχεία της πολιτιστικής μας παράδοσης που διατήρησαν την ομοψυχία του λαού μας και το φρόνημά του αδούλωτο στα μαύρα χρόνια της τουρκικής σκλαβιάς, περιφρονήθηκαν και παραμερίστηκαν στην αρχή της σύστασης του νεοελληνικού κράτους από την άρχουσα κυρίως τάξη, που θαμπωμένη από τον ανώτερο όπως φάνταζε πολιτισμό της Δύσης, βιάστηκε να ξεχάσει την καταγωγή της και να αποκηρύξει την κληρονομιά της, για να μοιάσει το γρηγορότερο δυνατόν στα ευρωπαϊκά της πρότυπα.

Η εισαγωγή του ιταλικού μελοδράματος, της οπερέτας των βασιλικών φιλαρμονικών, τα μαθήματα πιανου για δεσποινίδες της “καλής κοινωνίας” είναι χαρακτηριστικά δείγματα του κλίματος της εποχής, που προκάλεσε έ-

ντονη αντιπαλότητα στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας, που μέχρι το 1834 η ευρωπαϊκή μουσική της ήταν σχεδόν άγνωστη, και μια σειρά αρνητικές συνέπειες απ' τις οποίες η πιο σοβαρή ήταν το στένεμα των πνευματικών οριζώντων μας, το φτώχισμα του πολιτισμού μας.

Σήμερα όμως μια ατέλειωτη σειρά από επιστήμονες έλληνες και ξένους, λαογράφους, φιλόλογους, μουσικολόγους κ.ά έχουν αποκαταστήσει τα πράγματα και τα δημοτικά μας τραγούδια, όπως και η βυζαντινή μουσική, πήραν τη θέση που τους αξίζει μέσα στην πολιτιστική δημιουργία του λαού μας.

Κοινές διαπιστώσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για έργα γνήσια, με αρχαιότατη καταγωγή, βγαλμένα από την ψυχή του λαού μας δουλεμένα με το αλάθητο αισθητήριο του και τη μοναδική καλαισθησία του, στα οποία διαγράφονται οι περιπέτειές του ατομικές και εθνικές, τα αισθήματα, οι πεποιθήσεις και οι δοξασίες, το καταστάλαγμα της πείρας και της σοφίας του, το υπέροχο πνεύμα του.

Τραγούδια ηρωικά και αισθηματικά, της στεριάς και της θάλασσας, της χαράς και της λύπης, καθιστικά αλλά και δεμένα με λεβέντικους κι ευγενικούς καμημούς, με τη λιτή αλλά δραστική τους έκφραση, τον καλοδουλεμένο τους στίχο, αποτελούν αξεπέραστα έργα τέχνης, ικανά όχι μόνο να μας συνοδεύουν και σήμερα σε κάθε στιγμή της ζωής μας, αλλά και να μας προσφέρουν ερείσματα για μια κριτική πρόσληψη των επείσακτων αγαθών της διεθνούς μαζικής κουλτούρας.

Επίσης επειδή το δημοτικό τραγούδι είναι από τις πολιτισμικές εκδηλώσεις του λαού μας εκείνη που παρουσιάζει τη μικρότερη ξενική επίδραση αντιπροσωπεύει την πιο γνήσια πηγή νεοελληνικού λυρισμού, από την οποία γονιμοποιήθηκε και τράφηκε η καλύτερη παράδοση της νεώτερης προσωπικής ποίησης (Κρητική λογοτεχνία, Σολωμός και Επτανήσιοι, Παλαμάς, Σικελιανός, Σεφέρης, Ρίτσος, Ελύτης κ.ά).

Οι αρχές του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού είναι ένα πρόβλημα με πολλές αφώτιστες ακόμη πλευρές.

Υπάρχουν βέβαια είδη τραγουδιών που η εποχή και η περιοχή της δημιουργίας τους είναι με ασφάλεια προσδιορισμένες. Υπάρχουν ωστόσο και άλλα, που από τη φύση των θεμάτων τους, σε συνδιασμό με τη μακρόχρονη επεξεργασία τους από την προφορική παράδοση, δεν παρέχουν επαρκείς ενδείξεις για μια σίγουρη χρονολόγηση. Θα μπορούσε άλλωστε να παρατηρηθεί ότι για μεγάλο αριθμό τραγουδιών η προσπάθεια να ορισθεί η εποχή της πρώτης τους σύνθεσης είναι μάταιη και χωρίς επιστημονική σημασία.

Οπωσδήποτε, με βάση αδιαμφισβήτητα πορίσματα πάνω στο πρόβλημα οι χρονολογίες που σηματοδοτούν την εξέλιξη του δημοτικού τραγουδιού είναι η δημιουργία του ακριτικού τραγουδιού τον 9ο και 10ο βυζαντινό αιώνα στις ανατολικές "άκρες" της αυτοκρατορίας, η ανάπτυξη του λαϊκού τραγουδιού στα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη το 13ο και 14ο αιώνα, η εμφάνιση του κλαστικού τραγουδιού στην ηπειρωτική Ελλάδα τον 18ο αιώνα.

Υπάρχουν όμως ισχυρές ενδείξεις ότι λαϊκή ποίηση υπήρχε και πριν απ' αυτές τις χρονολογίες. Οι ενδείξεις αφορούν κυρίως σε είδη τραγουδιών που παρουσιάζουν δυσκολίες χρονολόγησης, επειδή ακριβώς η σύνθεσή τους δε συνδέεται με συγκεκριμένους χρονικούς ή τοπικούς παράγοντες, αλλά με βιώματα, τάσεις ή συνήθειες με πανανθρώπινο και διαχρονικό χαρακτήρα.

Τέτοια είδη είναι λ.χ. τα ερωτικά, τα λατρευτικά κ.ά τα οποία σύμφωνα με γραπτές μαρτυρίες πρέπει να υπήρχαν από την αρχαιότητα.

Το πρόβλημα της καταγωγής του νεοελληνικού τραγουδιού απασχόλησε για πρώτη φορά λόγιους Έλληνες και Φιλέλληνες στην προεπαναστατική περίοδο, όταν αναζητούσαν στον παραδοσιακό λαϊκό πολιτισμό μας συνέχεια από την αρχαιότητα.

Μ' αυτό το πνεύμα μελέτησε το πρόβλημα συστηματικότερα ο Clude Fauriel, ο πρώτος εκδότης δημοτικών τραγουδιών, ο οποίος στον "Εισαγωγικό λόγο" της συλλογής του συγκέντρωσε μαρτυρίες από αρχαίες και μεσαιωνικές πηγές για την ύπαρξη δημοτικών τραγουδιών στην αρχαιότητα και το Βυζάντιο.

Από την έρευνα αυτή, που συνέχισαν αργότερα οι Έλληνες λαογράφοι Ν. Πολίτης, Στ. Κυριακίδης, Γ. Σπυριδάκης κ.ά αποκαλύφθηκε ότι πέρα από τη γνωστή ήδη επική ποίηση της ομηρικής εποχής – υπήρχε από την πρωίμη ως τη μεταγενέστερη αρχαιότητα μια παράδοση λαϊκών τραγουδιών που σχετίζονταν με την καθημερινή δουλειά, την οικογενειακή ζωή, τις λαϊκές γιορτές και διασκέδασεις, τα λατρευτικά και άλλα έθιμα, που παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με τα νεώτερα δημοτικά τραγούδια.

Έτσι λ.χ. μαρτυρούνται η "επιμύλιος ωδή" και το "ιμαίον άσμα" ως τραγούδια του χερόμυλοι, ο "αίλινος" ως τραγούδι του αργαλειού, ο "Ιούλος" και "Λιτύερσης" ως τραγούδια του θερισμού, ο "λίνος" ως τραγούδι του τρυγητού, το "επιλήνιον μέλος" ως τραγούδι που συνοδεύει το πάτημα των σταφυλιών, ο "βουκολιασμός" ως τραγούδι των βοσκών. Ακόμη συναντάμε αναφορές σε τραγούδια "των εις αγρούς οιτώντων", ναυτικά και οδοιπορικά.

Επίσης από την εποχή του Ομήρου μαρτυρείται η ύπαρξη "αγυρτικών" τραγουδιών ή του "αγερμού" που συνδέονταν με λατρευτικά έθιμα σχετικά με το μαρασμό και την αναγέννηση της φύσης και είχαν μαγικό (αποτρεπτικό ή ευχαιτικό) χαρακτήρα. Τα τραγούδια αυτά μοιάζουν με τα νεοελληνικά κάλαντα όχι μόνον ως προς το θέμα αλλά και ως προς τη σύνθεση, το χαρακτήρα και τη δύναμη των εκφραζομένων αισθημάτων και ιδεών. Και τα μεν και τα δε περιέχουν υπέρμετρους επαίνους για εκείνον από τον οποίο ζητούν φιλοδώρημα, για να προκαλέσουν τη γενναιοδωρία του. Περιέχονται επίσης ευμενείς ευχές για την ευτυχία της οικογένειάς του.

Τέτοιο είναι π.χ. το "Χελιδόνισμα": Στη Ρόδο κατά την επάνοδο της άνοιξης και των χελιδονιών, ομάδες παιδιών, που φαίνεται ότι έφεραν μαζί τους ομοίωμα χελιδονιού ζωγραφισμένο ή σκαλισμένο, τραγουδούσαν το "Χελιδόνισμα" το τραγούδι της "Χελιδόνος" "από σπitti σε σπitti και ελαίοναν

ΠΑΡΟΒΑΤΙΣΤΑ
ΔΗΜΟΤΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

από τους νοικοκύρηδες των σπιτιών μικρά χρηματικά ποσά και δώρα, όπως και σήμερα δίνουμε στα παιδιά που τραγουδούν τα κάλαντα.

Ένα τέτοιο τραγουδάκι έχει σωθεί και μας θυμίζει πολύ ένα νεώτερο παρόμοιο αναπόφευκτες μεταβολές εξαιτίας του χρόνου:

Αρχαίο:

Νεώτερο παράλληλο από τη Θεσσαλία:

ήλθ' ήλθε χελιδών
καλάς ώρας άγουσα,
καλούς ενιαυτούς,
επί γαστέρι λευκά,
επί νώτα μέλαινα
Παλάθαν συ προκύβει
εκ πίονος οίκου
οίνον τε δέπαστρον
τυρών τε κάνιστρον,
και λεκιθίταν ονκ απωθείται.

ήρθε, ήρθε χελιδόνα
ήρθε κι άλλη μεληδόνα
κάθισε και λάλησε
και γλυκά κελάδισε.
Σαν καλή νοικοκυρά
έμπα στο κελλάρι σου,
φέρ' αυγά περδικωτά
και πουλιά σαρακοστά,
δόσε και μίαν ορνιθίτσα,
φέρε και μια κουρουρίτσα.

Τραγουδι για ζήτηση μικρών δώρων, κάτι δηλ. σαν τα σημερινά κάλαντα ήταν και το κορώνισμα, το τραγούδι της κουρούνας καθώς και ακόμη παλιότερο τραγούδι, η Ειρεσιώνη, που τραγουδούσαν στη Σάμο.

Γνωστά επίσης από την αρχαιότητα είναι τα "σκόλια" αυτοσχέδια συμποσιακά τραγούδια, τα "καταβανκαλίσεις", δηλ. τα αρχαία νανουρίσματα, η "αλήτις", η "επί ταις εώραις ωδή" τραγούδι που συνόδευε το παιχνίδι της κούνιας, οι "κώμοι", τραγούδια σατιρικά, με εύθυμο βωμολοχικό ή σκωπτικό περιεχόμενο και ο "ολοφυρμός" ή "ιάλεμος" (η αίλινος, θρήνος, γόος), μοιρολόγι πάνω από το νεκρό.

Υπάρχει στην Ιλιάδα ένα χωρίο, το οποίο παρουσιάζει μια ομοιότητα άμεση, λεπτομερή και σπάνια προς τα σύγχρονα μοιρολόγια. Πρόκειται για το χωρίο, όπου η οικογένεια του Πριάμου εκδηλώνει την οδύνη της πάνω από πτώμα του Έκτορα. Όπως και στα νεοελληνικά μοιρολόγια, γυναίκες μόνο προσέρχονται η μια κατόπιν της άλλης κατά την τάξη της συγγένειας και θρηνώντας απευθύνονται προς το νεκρό σαν να τις ακούει, του υπενθυμίζουν τι ήταν γι αυτές, τι χάνουν με το θάνατό του και τον αποχαιρετούν για τελευταία φορά. Αξιοπρόσεκτο είναι ότι δεν υπάρχει στους θρήνους της Ανδρομάχης, της Εκάβης και της Ελένης τίποτε που να βγαίνει έξω από τα όρια, το ύφος ή το χαρακτήρα ενός νεοελληνικού μοιρολογιού.

Μεταξύ των τραγουδιών των προγόνων μας, εκείνα επίσης που έχουν μεγάλη ομοιότητα με αντίστοιχα νεοελληνικά είναι αναμφίβολα και αυτά που προσορίζονται για τις τελετές του γάμου: τα "επιθαλάμια" ή "κατακοιμητικά" τα "διεγερτικά" και πολύ περισσότερο εκείνη η σειρά των ασιμάτων που τραγουδιούνται κατά τη μετάβαση της νύφης από το σπίτι της στο σπίτι του γαμπρού, "τον υμέναιο".

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Αρχαιότατη επίσης καταγωγή έχουν και τα περισσότερα από τα μοτίβα που στερεότυπα επαναλαμβάνονται μέσα στα δημοτικά μας τραγούδια όπως π.χ. ο τυπικός αριθμός τρία και τα πολλαπλάσιά του, το τρίτο και καλύτερο, οι επαναλήψεις, τα κοσμητικά επίθετα, η κόρη με τους πολλούς αδελφούς, το θέμα του αδύνατου κ.ά.

Στην Ιλιάδα, (Α 437) όταν το καράβι των Αχαιών, που φέρνει την κόρη του Χρύση στον πατέρα της, φτάνει στη Χρύσα, πρώτα βγήκαν στη στεριά οι ναύτες, έπειτα τα ζώτα της θυσίας και τελευταία η κόρη. Για το πιο σημαντικό δηλ. μέλος κρατιέται η τρίτη και καλύτερη θέση.

“Όξω πετούν τις αγκυροπέτρες και την πρυμάτσα δένουν, όξω κι εκείνοι στο γυρόγαλο της θάλασσας εβγήκαν, όξω και τα σφαχτά του Απόλλωνα του μακρορίχτη εβγάλαν, όξω απ’ το πλοίο το πελαγόδρομο κι η Χρυσόπουλα εβγήκε”.

Παρόμοια, στο νεοελληνικό τραγούδι, από τους τρεις συντρόφους, το βλαχόπουλο και το αλόγο του αφήνονται τελευταία, γιατί αυτοί είναι που στην ακόλουθη διήγηση θα παίξουν τον κύριο ρόλο:

Ο Κωνσταντίνος ο μικρός και ο Αλέξης ο αντρειωμένος,
και το μικρό βλαχόπουλο ο καστροπολεμίτης,
αντάμα τρών και πίνουν και γλυκοκουβεντιάζουν
κι αντάμα έχουν τους μαύρους των στον πλάτανο δεμένους.
Του Κώστα τρώει τα σίδερα, του Αλέξη τα λιθάρια,
και του μικρού βλαχόπουλου τα δέντρα ξεριζώνει.

Το θέμα του αδύνατου που λανθάνει στον όρκο του Αχιλλέα στο Α της Ιλιάδας: μα τούτο το ραβδί, στ’ ορκίζομαι, που φύλλα πια και κλώνια δε θα πετάξει, αφού παρήτση στο λόγγο τον κορμό του. Κι ουδέ θ’ ανοίξει πια, τι ολόγυρα τού’χει ο χαλκός θερίσει φύλλα και φλούδα...” επιβιώνει πολλούς αιώνες και ξαναβρίσκεται στη νεοελληνική παράδοση στα κάλαντα του Αι-Βασίλη, μόνον που τώρα, στο ξερό κλαδί, η χριστιανική πίστη ξαναδίνει ζωή: “(και) στο ραβδί που ακούμπισε να πει την αλφαβήτα, και το ραβδί του ήταν ξερό, χλωρούς βλαστούς πετάει, κι απάνω στους χλωρούς βλαστούς πουλάκια κελαϊδούσαν”.

Η ιδανική επίσης αναλογία για μια ελληνική οικογένεια τόσο στα ομηρικά όσο και στα νεότερα χρόνια, μια κόρη και πολλοί αδελφοί, εκφράζεται με τον ίδιο τρόπο στο ομηρικό έπος και στο νεώτερο δημοτικό τραγούδι: Η Ανδρομάχη, η γυναίκα του Έκτορα, ήταν μοναχοκόρη ανάμεσα σε επτά αδελφούς:

“...κι είχα και επτά αδελφούς που χαίρομουν στο αρχοντικό μας μέσα, κι όλοι την ίδια μέρα edιάβηκαν στον Άδη κάτω, τι όλους τους σκότωσε ο Αχιλλέας...”.

Πέντε αδελφούς είχε κι η Ναυσικά, η βασιλοπούλα των Φαίακων, μοναχοκόρη κι αυτή. Και το δημοτικό μας τραγούδι λέει: “Καλότυχη, καλόμοιρη

της Αρετής η μάνα, όπου είχε τους εννιά υγιούς και την Αρέτω δέκα”.

– “Η Βγενικουλά η μικρή κι η μικροπαντρεμένη, που ’χε τους δώδεκα αδελφούς, τα δεκοχτώ ξαδέρφια”.

Πρόσθετα στοιχεία, που συνδέουν την παράδοση των μεσαιωνικών και νεοελληνικών τραγουδιών με την αρχαιότητα είναι και τα ακόλουθα: Η λέξη “τραγούδι” που προέρχεται από την αρχαία λέξη “τραγωδία”, ο όρος “παράλογη” που ο λαός τον χρησιμοποιεί για να δηλώσει μια κατηγορία επικο-λυρικών τραγουδιών και που προέρχεται από την αρχαία λέξη “παρακατα-λογή” που δήλωνε μελοδραματική απαγγελία. Ο όρος επίσης, “καταλόγι” που κατά τόπους σημαίνει δίστιχο, μοιρολόι ή παροιμία και που σχετίζεται με την αρχαία “καταλογή” που σήμαινε απαγγελία χωρίς μέλος.

Ακόμη, ο κατεξοχήν στίχος του δημοτικού τραγουδιού, ο ιαμβικός δεκα-πεντασύλλαβος, πιθανότατα είναι εξέλιξη του αρχαίου ιαμβικού καταληκτι-κού τετράμετρου.

Πέρα απ’ αυτά, μεγάλη επίσης ομοιότητα υπάρχει ανάμεσα στους νεοελ-ληνικούς δημοτικούς χορούς και στους αρχαίους που και τότε, όπως και τώ-ρα σε πολλές περιπτώσεις συνοδεύονταν από τραγούδια.

Για παράδειγμα, στη σύγχρονη Ελλάδα, στα ελληνικά νησιά καθώς και κατά μήκος της Δ. Ακτής της Μ.Ασίας μελετητές έχουν συναντήσει χορούς από τους οποίους μερικοί ανάγονται στους κλασσικούς χρόνους.

Ο χορός των κουταλιών, που και σήμερα χορεύεται από πρόσφυγες της Καππαδοκίας ανιχνεύεται, ακόμα πιο παλιά, στα ομηρικά έπη. Οι ρυθμοί ε-πίσης των κύκλιων χορών της αρχαιότητας, επιβιώνουν, όπως πιστεύουν σύγ-χρονοι ερευνητές στους χορευτικούς ρυθμούς της νεοελληνικής μουσικής.

Ο καθηγητής της Λαογραφίας Κ. Ρωμαίος, που ένας από τους στόχους του έργου του είναι να αποδείξει την αδιάσπαστη ενότητα ανάμεσα στον ελ-ληνικό λαϊκό πολιτισμό, τον αρχαίο και το νεότερο, μέσα από χαρακτηρι-στικές περιπτώσεις λαογραφικών θεμάτων, θεωρεί ότι οι “κυκλικοί” χοροί μας αποτελούν μια σίγουρη κληρονομιά από τους αρχαίους προγόνους μας με κυριότερους εκπροσώπους τον καλαματιανό και τον τσάμικο.

Οι συρτοί χοροί μαρτυρούνται μάλιστα εκτός από τις παραστάσεις των αγγείων και σε επιγραφή του 1ου μ.Χ. αι. στο ιερό του Απόλλωνα στο Πτώο στη Βοιωτία, όπου όπως αναφέρεται, συνηθιζόταν να εκτελείται “η των συρτών πάτριος όρχησις”, στενά δεμένη με τις λατρευτικές γιορτές προς τι-μήν του θεού, κάτι ανάλογο δηλαδή μ’ αυτό που συμβαίνει στα νεοελληνικά πανηγύρια, όπου μετά τις θρησκευτικές τελετές ακολουθούν οι χοροί και τα τραγούδια από τους ευχαριστημένους πανηγυριστές.

Διαπιστώνει επίσης ομοιότητες ανάμεσα σ’ ένα χορό που τον χόρευαν Θράκες πολεμιστές ένα βράδυ κοντά στα Κοτύρωνα του Εύξεινου Πόντου, σ’ ένα συμπόσιο των στρατηγών των Μυρίων, σ’ ένα χορό με το όνομα “Καρ-παία” που χόρευαν το ίδιο βράδυ Μάγνητες και Αιωνάνες, και περιγράφει μ’ όλες τις λεπτομέρειες ο Ξενοφώντας, και σε χορούς που χορεύονται πανώ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

μοιότητα και σήμερα από τους Έλληνες του Εύξεινου Πόντου.

Καταπληκτικές επίσης είναι και οι ομοιότητες που διαπιστώνει ανάμεσα σ' ένα χορό που παραδίδεται από τον λεξικογράφο Ησύχιο, ως Τελεσιάς “Μακεδονική όρχησις” ή “Τελεσιάς” ή “μετά ξίφους όρχησις” και στο “Χορό του μαχαιριού” που μαρτυρείται από χωριά της Καρδίτσας στη Θεσσαλία.

Για όλα αυτά θα μπορούσε να μιλά κανείς ώρες όπως επίσης και για την ομοιότητα ανάμεσα σε αρχαία και νεώτερα ελληνικά μουσικά όργανα.

Ωστόσο κι από όσα συνοπτικά αναφέρθηκαν, γίνεται φανερό, ότι το δημοτικό μας τραγούδι με τη μουσική και το χορό του είναι για μας πολύ παλιά υπόθεση. Με την αυτοπεποίθηση, λοιπόν που ταιριάζει σε λαούς με τέτοια παρουσία στην ιστορία του πολιτισμού, όπως είναι αυτή του δικού μας, έχουμε χρέος να το διατηρήσουμε ζωντανό, προστατεύοντάς το από την ακινησία και την απομόνωση που αποκλείουν τη συνέχειά του, κι έχοντάς το συνάμα ως μια αστείρευτη πηγή έμπνευσης και δημιουργίας.

Βιβλιογραφία

1. Εγκυκλοπαίδεια *Ελευθερουδάκη*, λήμμα “Ελλάς”.
2. Γ. Πολίτη: *Δημοτικά τραγούδια*
3. “Το δημοτικό μας τραγούδι”, (Εκδ. Δημ. Παπαδήμα).
4. Ε.Γ. Καψωμένου: *Δημοτικό τραγούδι*.
5. Κ. Ρωμαίου: *Λαβύρινθος*
6. Κ. Ρωμαίου: *Λαογραφικά θέματα*.
7. C. Fauriel: *Δημοτικά τραγούδια της Νέας Ελλάδος*.
8. Σ. Καρά Για ν' αγαπήσουμε την Ελληνική μουσική.
9. Hans-Georg Beck: *Ιστορία της Βυζαντινής δημώδους λογοτεχνίας*.
10. Ε. Κακριδή: *Η διδασκαλία των ομηρικών επών* (βιβλίο του καθηγητή).
11. Άγγελου Καλογερόπουλου: *Ο θρουνός του δέρατος – Η μουσική στον Παπαδιαμάντη*.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΘΕΟΔΩΡΑ ΖΑΦΕΙΡΑΤΟΥ – ΓΑΡΜΠΗ,

Φιλολόγος – καθηγήτρια 2ου Λυκείου Αργοστολίου, Αντιπρόεδρος Συνδέσμου
Φιλολόγων Κεφ/νιάς & Ιθάκης

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟ ΜΑΣ ΤΡΑΓΟΥΔΙ: ΕΝΑ ΑΔΙΑΚΟΠΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ (ΑΠΟ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΩΣ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ)

Η Κωνσταντινούπολη από τον πρώτο καιρό της δημιουργίας της πληροούσε το πληθυσμιακό κριτήριο της μεγαλούπολης με τη σύγχρονη έννοια. Και σίγουρα διέθετε ένα μεγάλο κοινό, πεινασμένο για άρτον, θεάματα και ακροάματα. Οι πολλές γιορτές και αργίες, τα πανηγύρια, τα οικογενειακά γλέντια, τα θεάματα των δρόμων και των πλατειών, ο περίφημος ιππόδρομος, οι πάμπολλες θεατρικές παραστάσεις από το Κρατικό Μεγάλο Θέατρο και τα άλλα λαϊκά θέατρα δείχνουν ότι οι Ρωμαίοι της Πόλης είχαν και χρόνο και χρήματα και πολλές ευκαιρίες για ψυχαγωγία.

Οι καλλιτέχνες και μάλιστα οι μουσικοί που πλαισίωναν αυτές τις εκδηλώσεις φαίνεται πως σε μεγάλο ποσοστό ήταν πλανόδιοι, καθώς δεν έχουμε πληροφορίες που να μιλούν για συντεχνίες καλλιτεχνικών επαγγεμάτων και μάλιστα μουσικών, μολονότι η Κωνσταντινούπολη ήταν κατά βάση πόλη εμπορική και ο γνωστός θεσμός των συντεχνιών, δηλ. της οργάνωσης των διαφόρων αστικών επαγγεμάτων κατά ομάδες, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην οικονομική και κοινωνική της οργάνωση.

Εκείνο που είναι βέβαιο είναι ότι στα χρόνια της βυζαντινής Κωνσταντινούπολης ήταν πλήρως αναπτυγμένος ο **ιαμβικός 15σύλλαβος**, ο κατεξοχήν όπως ξέρουμε στίχος των δημοτικών μας τραγουδιών. Άλλωστε, μαρτυρείται από λόγιους συγγραφείς και από τους Πατέρες της Εκκλησίας ότι, σε όλη τη διάρκεια των βυζαντινών χρόνων, η δημοτική μουσική βρισκόταν σε πλήρη ακμή ως κληρονομιά της ελληνικής αρχαιότητας. Σε κώδικες για παράδειγμα του 12ου αι. συναντάμε πρώιμα βυζαντινά δημοτικά τραγούδια, που παρουσιάζουν σαφή ομοιότητα με τα αρχαία ελληνικά τραγούδια του τύπου των *χειλονισμάτων και των καλάντων*, τραγουδιών που τραγουδούσαν μαθητές γυρίζοντας από πόρτα σε πόρτα ζητώντας μικρά δώρα από τους οι-

ΠΑΡΕΛΛΗΛΟΙ
ΔΗΜΟΤΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΡΥΜΠΕΛΛΗ ΑΙΓΙΟΥΠΟΛΙΣ

κοδεσπότες και που ως ένα βαθμό εξακολουθούν και σήμερα να τραγουδιούνται στον ελληνικό χώρο. Η Κωνσταντινούπολη μάλιστα θεωρείται και ο τόπος γένεσης του στίχου αυτού, γι' αυτό και ονομάζεται και πολιτικός, δηλ. κωνσταντινουπολιτικός. Παράλληλα με αυτή την δημοτική δημιουργία εμφανίζονται και οι γνωστοί *ιάμβοι* των βυζαντινών, που ήταν μικρά ευκαιριακά στιχουργήματα σχετικά με την αστικοπολιτική ζωή της Κωνσταντινούπολης και άλλων πόλεων της αυτοκρατορίας. Τα στιχουργήματα αυτά αποτελούν τα πρώτα δείγματα δημώδους λογοτεχνικής παραγωγής στο λαϊκότροπο ιδίωμα των βυζαντινών, την ώρα που ο μεγαλύτερος όγκος της βυζαντινής λογοτεχνίας είναι γραμμένος σε ένα ιδίωμα που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως "λόγιο – αρχαϊζον" και που οι ίδιοι οι Βυζαντινοί το ονομάζουν γλώσσα "αττική". Μερικά απ' αυτά έχουν το χαρακτηριστικό επίσημων προσφωνήσεων των δήμων προς τον αυτοκράτορα κατά τη διάρκεια εορταστικών εκδηλώσεων στον ιππόδρομο. Τις προσφωνήσεις αυτές τις είχαν συνθέσει έμμετρα εντεταλμένοι από κάθε δήμο, αφού οι δήμοι διέθεταν όχι μόνο δικούς τους αντιπροσώπους αλλά, ως το 10ο αιώνα, ακόμα και δικούς τους ποιητές και μουσικούς, που είχαν ως έργο τη σύνθεση αυτών των ασματίων. Άλλα πάλι χρωστούν τη δημιουργία τους στην ικανότητα ευκαιριακών ποιητών, που είχαν πιάσει το σφυγμό του λαού και κατασκεύαζαν συνθήματα με τα οποία επέκριναν τους συγχρόνους, προπαντός τους υψηλά ισταμένους και φυσικά και τον ίδιο τον αυτοκράτορα.

Είναι επίσης βέβαιο ότι ο πιο συνηθισμένος χορός για τους Ρωμιούς της Πόλης ήταν ο πατροπαράδοτος και πανελλήνιος *συρτός*, που λεγόταν και ρωμέϊκος. Στις γιορτές της Άνοιξης χορευόταν από τους μακελλάρηδες, δηλ. τους βυζαντινούς χασάπηδες, ο *μακελλάρικος*, που συγγενεύει με το σύγχρονο χασάπικο. Και οι δύο ήταν κύκλιοι και υπαίθριοι χοροί και έπαιρναν σ' αυτούς μέρος πάρα πολλοί χορευτές. Στην Πόλη συναντάμε ακόμα τον αρχαίο *κόρδακα*, εύθυμο χορό ο οποίος λογιζόταν άσεμνος με τα λάγνα τσακίσματα της μέσης, δεν ξέρουμε όμως αν έχει κάποια συγγένεια με το σύγχρονο τσιφτετέλι. Συναντάμε επίσης χορούς ανατολίτικους, ιδίως αραβικούς, των οποίων θαυμαστής λέγεται ότι ήταν ο αυτοκράτορας Θεόφιλος. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι οι Βυζαντινοί διατηρούν ακμαία την αγάπη τους για τη μουσική και το χορό, όπως και οι Αρχαίοι Έλληνες των οποίων, καθώς αναφέρθηκε, συνεχίζουν την πολιτιστική κληρονομιά.

Κι ενώ αυτά συνέβαιναν στην πρωτεύουσα της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, στις "άκρες", όπως έλεγαν οι Βυζαντινοί τα σύνορα, έχουμε τη δημιουργία των έργων εκείνων που αποτελούν την απαρχή της Νεοελληνικής λογοτεχνίας. Τα έργα αυτά ανήκουν στο λεγόμενο **Ακρίτικο κύκλο**, που πήρε το όνομά του από τους "Ακρίτες", δηλ. τους φύλακες των συνόρων.

Του ακριτικού κύκλου η ιστορική προέλευση μπορεί να θεωρηθεί βέβαιη, αφού αναμνησκούνται ονόματα ανθρώπων και τόπων καθώς και ιστορικά γεγονότα που συγκροτούν ένα σύνολο το οποίο μπορεί να αντιστοιχεί στα βυζαντινά **ΕΠΕΛΕΓΜΕΝΑ**.

ντινά χρόνια και στις ανατολικές ασιατικές παρυφές της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Από αυτό τον κύκλο σώζονται ποικίλα μνημεία, που χωρίζονται σε δύο μεγάλες ομάδες: από τη μια μεριά όλα τα **ακριτικά τραγούδια**, κι από την άλλη οι διάφορες διασκευές του **έμμετρου μυθιστορήματος** που τιτλοφορείται με το όνομα του κεντρικού ήρωα, **Διγενής Ακρίτας**.

Τα ακριτικά τραγούδια είναι εμπνευσμένα από ηρωικά στρατιωτικά κατορθώματα, καθρεφτίζουν μια καθαρά πολεμική ζωή, και μάλιστα όπως ήταν διαμορφωμένη στις ασιατικές άκρες με όλη την αγριάδα των χρόνων εκείνων και των τόπων. Έντονα παρουσιάζεται και εδώ, όπως και στις παραλογές, το ασιατικό στοιχείο της υπερβολής, π.χ. οι ήρωες δεν είναι στα ανθρώπινα μέτρα, αλλά δείχνονται σαν υπεράνθρωπες τιτανικές δυνάμεις. Έρωτες άγριοι και μάχες σκληρές είναι η ύλη των τραγουδιών αυτών, ενώ η έξαρση της παλικάριάς και της δύναμης είναι ο αποκλειστικός τους σκοπός. Από την άλλη μεριά ο λόγιος διασκευαστής που συνέταξε το μεγάλο έμμετρο μυθιστόρημα του Διγενή Ακρίτα είχε σκοπό να εξάρει το μεγαλείο των ηρώων του, αλλά και να γίνει τερπνό ανάγνωσμα ή ακρόαμα με τις διάφορες περιγραφές του, και ηθοπλαστικό με τον έντονα διδακτικό χαρακτήρα του.

Ως προς το περιεχόμενο του μυθιστορήματος του Διγενή θα πρέπει να τονιστεί η στενή του σχέση με τα δημοτικά τραγούδια της εποχής. Μια μεγάλη ομάδα τέτοιων τραγουδιών έχει ως θέμα της την **αρπαγή της νύφης**. Μεγαλύτερη από αυτή την ομάδα είναι όμως η ομάδα για το **θάνατο του Διγενή**. Μια παραλλαγή από την Κύπρο είναι ιδιαίτερα γνωστή στους μελετητές. Ο Χάρος, όχι πια ο πορθημέας στον Άδη, αλλά ο κατεξοχήν θεός του θανάτου, πηγαίνει σε μια γιορτή καβάλα στ' άλογό του. Εκεί τον υποδέχονται φιλικά και τον καλούν να φάει και να πιεί μαζί με τους καλεσμένους. Αλλά ο Χάρος αρνείται:

Εν ήρτα γών, ο Χάροντας, να φα, να πκιώ μετά σας

.....
μόνον ήρτα ο Χάροντας τον κάλλιο σας να πάρω

Ωστόσο, καθώς η παρακμή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας αρχίζει να γίνεται αισθητή, το κλίμα στην Κωνσταντινούπολη, που αδρά περιγράψαμε, μεταβάλλεται. Έτσι μετά την φράγκικη κατάκτηση της Πόλης, το 1204, καθώς ο πληθυσμός μειώνεται με γρήγορους ρυθμούς, φτάνει στο σημείο, λίγα χρόνια πριν την τουρκική κατάκτηση να επικρατεί εξαθλίωση, εγκατάλειψη, παρακμή και διαφθορά και επομένως πολιτιστική κατάρπτωση. Η κατάσταση μετά την Άλωση επιδεινώθηκε δραματικά καθώς ο πληθυσμός της Πόλης σκλαβώθηκε και σκορπίστηκε σε διάφορα σημεία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τραγούδια σύγχρονα με την εποχή της Άλωσης μας μεταφέρουν την ατμόσφαιρα τούτου των πρώτων ημερών της οθωμανικής κατάκτησης.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

Καράβιν εκατέβαινε στα μέρη της Τενέδου
και κάτεργον το υπάντησε στέκει και αναρωτά το:

- Καράβι, πόθεν έρχεσαι και πόθεν κατεβαίνεις;
- Έρχομαι ακ' τ' ανάθεμα κ' εκ το βαρύν το σκότος,
απέ την Πόλιν έρχομαι την αστραποκαμένην.

Σ' όλη τη διάρκεια της μακραίωνης τουρκικής κατάκτησης η παράδοση του δημοτικού τραγουδιού όχι μόνο δεν παρουσιάζει καμιά διακοπή, μια και τα ποικίλα περιστατικά της λαϊκής ζωής την θρέφουν ασταμάτητα, αλλά αντίθετα το δημοτικό τραγούδι κυριαρχεί σ' ολόκληρη την ελληνική ύπαιθρο και συντροφεύει τους κατοίκους της σ' όλες τις εκδηλώσεις της καθημερινής τους ζωής. Κάθε περιοχή έχει τα δικά της τραγούδια. Οι νησιώτες τα δικά τους, οι βουνήσιοι και οι καμπήσιοι το ίδιο. Στους κάμπους τραγουδούν πιο πολύ την αγάπη, τα βάσανα της ζωής. Εδώ γίνεται κάθε τόσο αισθητό το λόγο στοιχείο. Τα τραγούδια του βουνού είναι ίσως τα πιο ανόθευτα. Προέχει θεματολογικά η φυσιολατρεία και η ηρωική αντιμετώπιση της ζωής. Σ' αυτά ανήκουν και τα **κλέφτικα**, που δημιουργούνται κυρίως στη διάρκεια του 18ου αι., καθώς οι συνθήκες, οικονομικές, κοινωνικές και πνευματικές ωρμαίζουν και οδηγούν στο ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Το κλέφτικο τραγούδι, ως έργο ομαδικής συνείδησης και κορυφαίας δημιουργίας, δεν είναι βασικά ηρωολατρικό. Η ελεύθερη κλέφτικη ζωή, τα καθημερινά της, οι γενναίες πράξεις, η ψυχολογία των ανθρώπων που τη ζουν, τα συναισθήματά τους, τα πάθη τους, οι στοχασμοί τους, όλα γίνονται τραγούδια.

Έτσι λοιπόν ζωντανή και αδιάκοπη ταξιδεύει στους αιώνες η παράδοση του δημοτικού μας τραγουδιού ως τις μέρες μας και πλουτίζεται από τη δημιουργία των *ρμναδόρων* και των *ποιητάρηδων* των σύγχρονων καιρών, που δίνουν το δικό τους στίγμα στη νεοελληνική λαϊκή ζωή και δημιουργία, διαψεύδοντας αυτούς που πιστεύουν πως η δημιουργία δημοτικών τραγουδιών έχει σήμερα ανασταλεί.

Αξίζει όμως να ταξιδέψουμε πάλι πίσω στο χρόνο, για να βρεθούμε ξανά στην Κωνσταντινούπολη των πρώτων μεταβυζαντινών χρόνων, ώστε να παρακολουθήσουμε από κοντά την εξέλιξη του άλλου είδους τραγουδιού που μας ενδιαφέρει, δηλ. του αστικού λαϊκού τραγουδιού, που εκεί και στα υπόλοιπα αστικά κέντρα αρχίζει τότε να αναπτύσσεται, παράλληλα με τη δημοτική μουσική και ποιητική δημιουργία της υπαίθρου. Η βασιλίδα των πόλεων έχει βέβαια χάσει τη βυζαντινή αίγλη και μεγαλοπρέπειά της, όμως έχει αρχίσει να συνέρχεται μετά το μοιραίο κτύπημα της τουρκικής κατάκτησης και να ξαναβρίσκει τους ρυθμούς της, καθώς έμποροι και τεχνίτες από τις κατακτημένες περιοχές μεταφέρθηκαν υποχρεωτικά και εγκαταστάθηκαν εκεί, για να συντελέσουν στην ανάπτυξη του εμπορίου και της βιοτεχνίας. Ακόμη ο σουλτάνος Μωάμεθ Β' και άλλοι επόμενοι αυτοί ενθάρρυναν και την εθελοντική εγκατάσταση στην Πόλη πληθυσμών από διάφορα έθνη και φυλές.

Έτσι εγκαταστάθηκαν Έλληνες από τη Σμύρνη και τη Μικρά Ασία γενικά, τη Θράκη, την Πελοπόννησο, τον Πόντο και τα νησιά του Αιγαίου, Εβραίοι από τη Θεσσαλονίκη, τα Βαλκάνια κ.ά., Αρμένιοι από τη Μ. Ασία, Αραβες, Σύροι, Αιγύπτιοι, Πέρσες, Ταγγάνοι, Αρβανίτες από τη Μ. Ασία, Βλάχοι, ακόμα και Κοζάκοι από την Ν. Ρωσία. Έτσι λοιπόν έχουμε στην Πόλη ένα πολύχρωμο ανακάτεμα εθνών, φυλών, ενδυμάτων, γλωσσών και εθίμων, καθώς κάθε μια απ' αυτές τις εθνοφυλετικές ομάδες είχε τα δικά της πολιτιστικά στοιχεία, τα δικά της μουσικά όργανα, μουσικές μορφές, μελωδικούς τρόπους, ρυθμούς και χορούς, η ανάμειξη και η αλληλεπίδραση των οποίων γίνεται αισθητή σ' όλα τα είδη της καλλιτεχνικής δημιουργίας της εποχής και κατ' εξοχήν τη μουσική και το τραγούδι. Η Πόλη αποτέλεσε ακόμη πόλο έλξης μεταναστών που αναζητούσαν πλούτο, δύναμη και μια καλύτερη ζωή. Τελικά η Πόλη γίνεται το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου. Μέσα στα πλαίσια αυτής της μεγαλούπολης οι Ρωμιοί αποτελούν, μετά τους Τούρκους, τη δεύτερη μεγάλη εθνοφυλετική ομάδα και επιβάλλονται στις υπόλοιπες πολιτιστικά, χάρις και στα προνόμια που η Τουρκική διοίκηση τους είχε παραχωρήσει. Υπάρχουν στην Πόλη γειτονιές που κατοικούνται αποκλειστικά σχεδόν από Έλληνες και είναι εκείνες της παλιάς πόλης, του Γαλατά, επίσης τα Ταταύλα, όπου δεν τα κατοικούσαν Τούρκοι, καθώς και η τοποθεσία Πέραν, ένα ύψωμα πάνω από το Γαλατά.

Η ευημερία που ήταν ιδιαίτερα αισθητή τον 16ο και 17ο αι., αλλά συνεχίστηκε και στους επόμενους αιώνες, περιλάμβανε και τους Ρωμιούς, αφού οι ξένοι περιηγητές, μαρτυρούν ότι οι Ρωμιές της Πόλης ξοδεύουν πολλά για ρούχα και κοσμήματα, είναι πνιγμένες στο μετάξι και κουβαλούν τα πλούτη τους επάνω τους για επίδειξη. Και η πιο ασήμαντη γυναίκα αστού ή εμπόρου ντύνεται και στολίζεται με περισσή πολυτέλεια. Όλα αυτά δείχνουν ότι οι Ρωμιοί της Πόλης επιβάλλονταν και με τον όγκο και τον πληθυσμό τους, ευημερούσαν και είχαν την οικονομική ευχέρεια να πληρώνουν μουσικούς και τραγουδιστές για να διασκεδάζουν. Τραγουδούσαν και χόρευαν αδιάκοπα, με όργανα ή χωρίς όργανα. Άλλωστε για τραγούδι, χορό και εγλεντζέ (όπως αποκαλούσαν το γλέντι, τη διασκέδαση) υπήρχαν πολλές ευκαιρίες: τα πολυάριθμα πανηγύρια, οι θρησκευτικές γιορτές, ιδιαίτερα οι Απόκριες και το Πάσχα, οι οικογενειακές γιορτές, και ιδίως οι γάμοι, δίναν την αφορμή για τραγούδι και χορό με τη συνοδεία μουσικών οργάνων.

Ωστόσο, η ανάγκη των Κωνσταντινουπολιτών για μουσική, τραγούδι και χορό οδήγησε στη δημιουργία μονιμότερων χώρων αγοραπωλησίας αυτών των υπηρεσιών. Αυτοί οι χώροι ήταν οι ταβέρνες και τα μουσικά καφενεία. Οι ταβερνιάσες ήταν κυρίως Ρωμιοί, Αρμένιες και Εβραίοι. Εδώ μπορούσαν να μπουν άνθρωποι κάθε φυλής, έθνους και θρησκείας και το ρεπερτόριο ήταν πολυεθνικό.

Αναριθμητό πλήθος τραγουδιών, διότιχων και πολιτισμών τραγουδιών δημιουργήθηκε σ' αυτούς τους πρώτους μεταβυζαντινούς αιώνες και έτσι λοιπόν α-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

χίζει να εμφανίζεται το αστικό λαϊκό μας τραγούδι, που εμφανίζει μια αδιάκοπη ιστορική πορεία πέντε περίπου αιώνων ως τις μέρες μας. Τα αίτια γι' αυτήν την πολυάριθμη παραγωγή ερωτικών στίχων είναι ποικίλα. Αρχικά η εποχή αυτή συμπίπτει χρονικά με το αποκορύφωμα της ευρωπαϊκής Αναγέννησης και η παρουσία των Γενοβέζων, των Βενετσιάνων και άλλων Φράγκων (δηλ. Δυτικών) είναι έντονη ανάμεσα στον Ρωμιό. Γι' αυτό και οι ελληνικοί χώροι, όπου εμφανίστηκαν εκείνη την εποχή οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες ανάλογες με εκείνες που επικρατούσαν στην αναγεννησιακή Ευρώπη, ήταν εκείνοι που αναπτύχθηκαν κάτω από την άμεση επίδραση των Ιταλών και γενικότερα των Φράγκων, με κυριότερους από αυτούς τον Γαλατά και την ευρύτερη περιοχή της Κωνσταντινούπολης, τη Σμύρνη, την Κρήτη, τη Ρόδο, τη Χίο, τα Επτάνησα και την Κύπρο. Σ' όλες αυτές τις περιοχές αυτό που εντυπωσιάζει τους ξένους περιηγητές, από τους οποίους αντλούμε κυρίως τις πληροφορίες μας, είναι το γεγονός ότι και οι γυναίκες έχουν τη θέση τους στα επαγγέλματα που ταιριάζουν στο φύλο τους – μικροεμπόρισσες, ταβερνιάρισσες, πανδοχείς, υφάντρες κλπ. Η προβολή τους όμως στο οικονομικό και κοινωνικό προσκήνιο τους δίνει ελευθερίες και προνόμια, που επηρεάζουν το χαρακτήρα και την κοινωνική συμπεριφορά τους. Έτσι παρουσιάζουν μια ελευθεριότητα ηθών που δημιουργεί μια έντονη ερωτική ατμόσφαιρα, η οποία φυσικά καταγράφεται στα ερωτικά τραγούδια. Παράλληλα στην οθωμανική Κωνσταντινούπολη η ελληνική γλώσσα είχε αρχετά ωριμάσει, ώστε να μοιάζει με τη σύγχρονη, αυτήν του αιώνα μας, και ήταν μια γλώσσα ικανή να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της δημιουργίας του αστικού λαϊκού μας τραγουδιού. Έπειτα η ιταλική ρίμα, που αρχικά επηρέασε τα μέρη εκείνα που ήταν ενετοκρατούμενα, όπως η Κρήτη, η Ρόδος, η Κύπρος, τα Επτάνησα, επικρατεί ως λογοτεχνικός νεωτερισμός και διαμορφώνει τα τραγούδια των πόλεων και τη λόγια παραγωγή. Άλλωστε η **ομοιοκαταληξία**, η ρίμα, υπήρχε από παλιά στην Κωνσταντινούπολη, αφού ήδη από το 15ο αι. γράφονταν "Θρήνοι" για την άλωση της Πόλης είτε εξ ολοκλήρου είτε κατά ένα μέρος με ομοιοκαταληξία. Επιπλέον πολλοί Ροδίτες, Κρητικοί και Κύπριοι, ιδιαίτερα μετά την τουρκική κατάκτηση των νησιών τους, επισκέπτονταν ή κατοικούσαν μόνιμα στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι η παρουσία της ομοιοκαταληξίας στην Πόλη ενισχύθηκε περισσότερο. Η ομοιοκαταληξία στην απλούστερη μορφή της, τη ζευγαρωτή, δημιούργησε το **δίστιχο**, μια στροφική ενότητα που αποτελείται από δύο στίχους, έχει λυρική διάθεση, νόημα πυκνό, δυνατές εικόνες, ρυθμικό και μελωδικό ήχο. Υπήρχαν δίστιχα που μιλούσαν για τα βάσανα της θάλασσας και της ξενιτιάς, για τη ματαιότητα της ζωής και προπαντός, στην συντριπτική πλειοψηφία τους, για τον έρωτα:

Σαν πέρδικαν εις το κλουβί στέκεις στο παραθύρι
λάμπουν και τα μάτια σου σαν άδολο ζαφίρι.

Στοι άσπρο σου τον τράχηλο να' μουν ακοιμισμένος
και στα ξανθά σου τα μαλλιά να' μουν περιτρεμένος.

ΓΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Τα καλύτερα από αυτά μεταφέρονταν από τόπο σε τόπο, σε αστικούς χώρους και νησιά, μέσω πλανόδιων τραγουδιστών ή στη μνήμη των ανθρώπων.

Το αστικό λαϊκό τραγούδι συνδέθηκε αναπόσπαστα με διάφορα έθιμα και έτσι έγινε παραδοσιακό. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τις γιορτές για τον εορτασμό της Καθαρής Δευτέρας, του Πάσχα και του Κλήδονα, του μαντικού δηλ. παιχνιδιού που διεξαγόταν κάθε χρόνο την ημέρα του Αϊ-Γιαννιού όχι μόνο στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και στην Ανδριανούπολη, στη Σμύρνη κ.α., όπου τραγουδιόντουσαν με τη συνοδεία μουσικών οργάνων ή χωρίς διάφορα ερωτικά ή σατιρικά δίστιχα, στα οποία οι ανύπαντρες κοπέλες έδιναν προφητική αξία και με τη βοήθεια τους προσπαθούσαν να μαντέψουν τη μοίρα τους και ιδιαίτερα το μελλοντικό σύντροφο της ζωής τους.

Αυτή λοιπόν η πάνδημη κατανάλωση λαϊκού τραγουδιού και χορού καθιστούσε απόλυτη ανάγκη ο λαϊκός συνθέτης (στιχουργός και μελοποιός ταυτόχρονα) να είναι κατανοητός και αρεστός στο κοινό του. Γι' αυτό αντλεί τα θέματά του από την καθημερινή ζωή κι από τα ενδιαφέροντα των λαϊκών τάξεων απ' όπου προέρχεται και η πελατεία του. Στους αιώνες που εξετάζουμε είναι πιθανόν να υπήρχαν τραγουδοποιοί αγράμματοι, όμως είναι πολλαπλάσιες οι αναφορές στους εγγράμματους που ζούσαν και κυκλοφορούσαν σ' ένα περβάλλον που αρκετοί ξέρανε γραφή και ανάγνωση. Έτσι εξηγείται πώς η έννοια του σχολείου είναι τόσο οικεία ώστε να χρησιμοποιείται σε μεταφορές, όπως η ακόλουθη:

*Καρσί στο παραθύρι σου θα χτίσω ένα σχολείο
για να πηγαίν' ο έρωτας με το χρυσό βιβλίο.*

Εξηγείται επίσης το γεγονός ότι πολλοί λαϊκοί στιχουργοί άντλησαν φράσεις, εικόνες και ιδέες και από γραπτά λόγια κείμενα, είτε αυτά βρισκονταν σε χειρόγραφα, είτε σε λαϊκές τυπωμένες φυλλάδες, είτε σε βιβλία. Ακόμη και η θρησκευτική και ηθικοδιδασκτική ποίηση που αναπτύχθηκε κατά τους τελευταίους αιώνες του Βυζαντίου επηρέασε το αστικό λαϊκό μας τραγούδι. Ένδεικτικά αναφέρουμε τον "Αλφάβητο κατανυκτικό και ψυχωφελή περί του ματαίου κόσμου τούτου", ένα στιχούργημα που τοποθετείται τον 14ον περίπου αι. και γνώρισε πλατιά διάδοση. Κάποια από τα χωρία του κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας διασκευάστηκαν σε λαϊκά δίστιχα και τραγουδήθηκαν. Ας δούμε ένα παράδειγμα. Λέει ο Αλφάβητος:

*Ελαβες δόξαν, άνθρωπε, επλούτησες κι εχάρης,
εις τα επλούτησες καλώς, εκέρδισες κι εχάρης,
είτε και πληροφορήσον τι θέλεις να επάρης;
Μόνον γαρ και το σάβανον μόλις να το επάρης,
μάτην πλουτίζεις, ως άνθρωπε, και μάτην κοπιάζεις.*

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

Μια πολύ γνωστή ελεύθερη διασκευή του τώρα με αντιπλουτοκρατικές αιχμές:

*Ποιος πλούσιος απέθανε και πήρε βιός μαζί του;
Μόνο τρεις πήγες σάβανο πόβαλε στο κορμί του.*

Η έρευνα στο χώρο του λαϊκού μας τραγουδιού φωτίστηκε ιδιαίτερα μετά την ανακάλυψη και μελέτη διαφόρων χειρογράφων, όπως του Χειρογράφου της Βιέννης, που αποτελεί πολύτιμο γλωσσικό και ποιητικό ντοκουμέντο του 1500. Εκτός από τα βασικά φυτικά μοτίβα (δέντρα, άνθη και καρποί), τα πτηνολογικά μοτίβα (πέρδικα, περιστέρια, χελιδόνι, τρυγόνάκι, γεράκι κλπ.), τα μοτίβα της κοπέλας στο παραθύρι, της γραφής και των αγγέλων, μοτίβα και συμβολισμοί που συναντιούνται συχνότατα στα δημοτικά τραγούδια, εκείνο που κυριαρχεί είναι το αναγεννησιακό θέμα της χαράς και της απόλαυσης της ζωής:

*Ω, νιώτη, όταν σε θυμηθώ πως μέλλει να σε χάσω,
δράσω και με τα τέσσερα να σώσω να σε πιάσω.*

Όμως η μεγαλύτερη συμβολή του Χειρογράφου είναι η αποτύπωση – γύρω στα 1500 – λαϊκών διστίχων που παραλλαγές τους βρίσκονται σε συλλογές του 19ου αι. και στη δισκογραφία του 20ου, κυρίως σ' αυτό που λέμε ρεμπέτικο τραγούδι. Μ' αυτό τον τρόπο διαπιστώνουμε τη συνέχεια και την ενότητα του αστικού λαϊκού τραγουδιού για πέντε αιώνες – τη συνέχεια και τη συγγένεια των μοτίβων, των θεμάτων, των στιχουργικών του μορφών και του ύφους.

Ας παραλληλίσουμε κάποια κομμάτια του Χειρογράφου της Βιέννης με λαϊκά δίστιχα μεταγενέστερων συλλογών και της ελληνικής δισκογραφίας του αιώνα μας:

*Τα ματάκια σου τα μαύρα
ήθελα ποτέ να τα' βρω
εις τον τόπον όπου τα 'βρα
να τα φίλουνα τα μαύρα
και να ξέβαιναν η λάβρα
εκ τα σκότια μου τα μαύρα.*
(Χειρόγραφο της Βιέννης)

*Τα ματάκια σου τα μαύρα
με γεμώσαν από λάβρα*
(Συλλογή Passow)

*Τα κατσά σου τα μαλλιά τα κάρτα σου τα μάτια
μες τη δική μου αγάπη θα σβήσουν κάθε λάβρα.*
(Δίσκος Βαμβακάρη)

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

Ιδιαίτερα θα πρέπει να σταθούμε στην *Κρήτη*, η οποία μετά τη βενετσιάνικη κατάκτησή της (το 1211), αποτελεί χώρο συνάντησης τους Αναγεννησιακού – Δυτικού και Βυζαντινού –Ελληνικού πνεύματος. Όπως τονίσαμε και προηγουμένως τα ελευθέρια και φιλελεύθερα ήθη του Χάνδακα και γενικά των κρητικών πόλεων ευνοούσαν την ανάπτυξη του ερωτικού τραγουδιού. Κορυφαίες στιγμές της κρητικής αναγεννησιακής λογοτεχνίας αποτελούν αναμφίβολα η **Ερωφίλη**, ερωτικό δράμα που γράφτηκε από το Ρεθυμνιώτη Γεώργιο Χορτάτζη γύρω στα 1600 και ο **Ερωτόκριτος**, που γράφτηκε από τον Βιτσέντζο Κορνάρο (γόνιο εξελληνισμένων Βενετσιάνων) στη Σητεία γύρω στα 1610. Και στα δύο αυτά έργα συναντούμε επιδράσεις από λαϊκά ερωτικά δίστιχα που τραγουδιόνταν εκείνη την εποχή. Για παράδειγμα συναντούμε το βυζαντινό ερωτικό μοτίβο του “ανοίγματος της καρδιάς”:

Ωϊμέ κι ας μου ' το μπορετό το στήθος μου ν' ανοίξω
και φυτεμένον στην καρδιά πως σ' έχω να σου δείξω.
(Ερωφίλη Γ' 125)

Στον Ερωτόκριτο συναντούμε το μοτίβο των μελών ή παραρτημάτων του ανθρωπίνου σώματος που λάμπουν σε συνδυασμό με τα “λούλουδα του κάμπου”, μοτίβο που το συναντάμε επίσης σε λαϊκά δίστιχα της Χίου και στη δισκογραφία του Μάρκου Βαμβακάρη:

Αυτός δεν είχε φορεσιά και τ' άρματά του λάμπουν
κι ήσαν γεμάτα ανθοίς δεντρώ και λούλουδα του κάμπου.
(Ερωτόκριτος Β' 265)

Ομορφοκαμωμένη μου, σαν λούλουδο του κάμπου,
τα φριζωμένα σου μαλλιά ωσάν τον ήλιο λάμπουν.
(Χίος)

Τα ματόκλαδά σου λάμπουν
σαν τα λούλουδα του κάμπου.
(Μ. Βαμβακάρης)

Όμως δεν είναι μόνο η γραπτή ποίηση που άντλησε στοιχεία από τα προφορικά λαϊκά δίστιχα στην Κρήτη. Σημειώνεται και η αντίστροφη διαδικασία: το λαϊκό προφορικό δίστιχο άντλησε στοιχεία από την κρητική αναγεννησιακή ποίηση και ιδιαίτερα από τον Ερωτόκριτο, που τυπώθηκε σε βιβλίο το 1713:

Ένας για σένα κι έρμος στον κόσμο γνωγνούσα,
καθώς ο Ερωτόκριτος δια την Αρετούσα.
(Κρήτης)

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

*Τ' Αρχιστρατήγου μοιάζεις του ωσάν μεταπηδήσεις
μοιάζεις και του Ρωτόκριτου ωσάν θα τραγουδήσεις.
(Καρπάθου)*

Όμως και κατά την διάρκεια της τουρκοκρατίας, δηλ. μετά το 1669, δημιουργούνταν στην Κρήτη αστικά λαϊκά τραγούδια, χορευτικά, καθιστικά και τραγούδια του δρόμου. Εξέχουσα θέση ανάμεσα στους χορούς είχε ο ελληνικός συρτός, ενώ πανελλήνια γνωστή είναι και η **κρητική ματινάδα**, που δεν είναι τίποτε άλλο από ένα ομοιοκατάληκτο δίστιχο που συνόδευε τους χορούς ή που τραγουδιόταν και ως καθιστικό και ως τραγούδι του δρόμου.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου, όπως της Χίου, Ρόδου κλπ., που ήταν ταυτόχρονα χώροι αστικοί και νησιωτικοί. Όταν τα νησιά αυτά υποβαθμίστηκαν, τότε και το τραγούδι τους έχασε τον αστικό του χαρακτήρα, αποχωρίστηκε από τον κορμό του αστικού λαϊκού τραγουδιού, για να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου είδους, του **νησιώτικου**. Με το αστικό λαϊκό τραγούδι διατηρεί κάποια κοινά μορφολογικά στοιχεία, όπως τη ρίμα και το στροφικό σύστημα.

Ας μετακινηθούμε τώρα από το Αιγαίο στην Αδριατική θάλασσα. Οι Βενετσιάνοι κυριεύουν την Κέρκυρα στα 1386, τη Ζάκυνθο στα 1482, την Κεφαλονιά στα 1500 και τη Λευκάδα στα 1684. Όλα τα Επτάνησα συγχωνεύθηκαν με το βενετσιάνικο κράτος ως αποικία του με πρωτεύουσα την Κέρκυρα. Έτσι αποκαταστάθηκε για πολλές δεκαετίες η θαλασσινή διαδρομή Βενετία – Κέρκυρα – Μεθώνη – Κρήτη – Ρόδος – Κύπρος – Γιάφφα. Είναι επομένως εύκολο να συμπεράνουμε ότι οι ανταλλαγές δεν αφορούσαν αποκλειστικά προϊόντα του υλικού πολιτισμού, αλλά και του πνεύματος και της τέχνης. Από την ανάμειξη του βυζαντινού πνεύματος, που έγινε ακόμη πιο έντονο στα Επτάνησα μετά το 1453 με την εγκατάσταση στα νησιά Βυζαντινών προσφύγων ελιφάνων και μη, και του αναγεννησιακού γεννήθηκε και εξελίχθηκε και εδώ το αστικό λαϊκό ερωτικό τραγούδι. Μεγάλη επίσης επίδραση φαίνεται πως άσκησαν στα Επτάνησα και Κρητικοί πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν εδώ μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669.

Αναμφίβολα θα ήταν μεγάλη παράλειψη σ' αυτή την συνοπτική και σύντομη διαδρομή στην ιστορία της γένεσης του αστικού λαϊκού μας τραγουδιού, να μην αναφέρουμε το αναμφισβήτητο γεγονός της **οθωμανικής επίδρασης** στο στίχο, που σχετίζεται με την αναφορά σε τούρκικους θεσμούς και αξιώματα, με τη χρήση τουρκικών λέξεων αλλά και την περιγραφή των βασιλικών κήπων και των παλατιών του σουλτάνου. Οι αναφορές και οι επιδράσεις αυτές συναντιώνται και γίνονται εύκολα αντιληπτές και στο **ρεμπέτικο**, το αστικό δηλ. λαϊκό τραγούδι που γεννιέται στα τέλη του 19ου αι. μέσα από τις εμπειρίες και τα ακούσματα του περιθωρίου των κατώτερων τάξεων και αδράνεται δημοφιλώς στα χρόνια του '20 και του '30 με τις κοινωνικές ανακατατάξεις και τις ποικίλες επιρροές που δημόσια και ημίδημα βίβλια τη καταστροφή, αφού εξαιτίας της μεταφέρονται στην Ελλάδα η μουσική, τα τρα-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΗΜΕΡΑ ΚΕΡΝΗ ΒΗΜΑΤΗ
ΜΟΧΕΙΟ ΜΕΛΟΥΡΩΝ

γούδια και τα λαϊκά όργανα της Σμύρνης και της ευρύτερης περιοχής της Μ. Ασίας αλλά και της Ανατολικής Θράκης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα το τραγούδι του Ανέστου Δαλιά “το χαρέμι στο χαμόμ”:

*Μες στις Πόλης το χαμόμ
ενά χαρέμι κολυμπά.
Αραπάδες το φυλάνε
του Αλή – Πασά το πάνε.*

ή το τραγούδι του Απόστολου Χατζηχρήστου:

*Γκελ, γκελ, καϊζή
γιαβάς-γιαβάς...
Μες στις Πόλης τ’ ακρογιαλί
μες στη σιγαλιά
μες του Χαρεμιού τη Λίμνη,
γκελ, γκελ, καϊζή.*

Το ρεμπέτικο τραγούδι ιδιαίτερα στην πρώτη φάση της δημιουργίας του, αμέσως δηλ. μετά το 1922, δημιουργείται ανώνυμα, διαδίδεται προφορικά και απευθύνεται σε περιορισμένο ακροατήριο κατώτερων κοινωνικά στρωμάτων και παρανόμων, καθώς σ’ αυτό κυριαρχεί ένας διαφορετικός κώδικας ηθικής, αξιών και κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς διαφορετικών από εκείνους της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ωστόσο όμως από τη δεκαετία του ’50 το αστικό αυτό λαϊκό τραγούδι γίνεται ευρύτερα αποδεκτό και συνθέτες ελαφράς μουσικής προσπαθούν να πλησιάσουν τους ρυθμούς του και να αντιγράψουν τον τρόπο έκφρασής του, έτσι που τελικά δημιουργούν τα λεγόμενα “αρχοντορεμπέτικα”. Κορυφαίοι Νεοέλληνες συνθέτες, όπως ο Μάνος Χατζιδάκης, αναγνωρίζουν και προβάλλουν την αξία του ρεμπέτικου τραγουδιού, έτσι που κανένα κομμάτι της μουσικής μας κληρονομιάς είτε ανήκει στη δημοτική μας παράδοση είτε στην αστική, λαϊκή μας δημιουργία να μη μένει στο περιθώριο, μα να ζει ζωντανό και ακμαίο και να αποτελεί πολύτιμη πηγή έμπνευσης για τις σημερινές και επερχόμενες γενιές.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Beck Hans – Georg, *Ιστορία της Βυζαντινής Δημιούργου Λογοτεχνίας*, ΜΙΕΤ (Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης), Αθήνα 1988.
2. Beck Hans – Georg, *Η Βυζαντινή Χιλιετία*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990.
3. Vitti Μαρίο, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1978.
4. Γεωργιάδης Νέαρχος, *Από το Βυζάντιο στο Μάρκο Βαμβακάρη*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1996.
5. Δημαρά Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, ΙΚΑΡΟΣ, εκδ. έβδομη.
6. Ζαμπελίου Σπ., *Άσματα δημοτικά της Ελλάδος*, εκδ. Βιβλ. Νότη Καραβία.

7. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. Ι΄ και ΙΑ΄.
8. Μανούσου Αντωνίου, *Τραγούδια εθνικά*, εκδ. Βιβλ. Διον. Νότη Καραβία, Αθήνα 1983.
9. Παχτικού Γ.Δ., *260 Δημώδη Ελληνικά Άσματα*, εκδ. Βιβλ. Διον. Νότη Καραβία, Αθήνα 1992.
10. Πολίτη Λίνου, *Συνοπτική Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1979.
11. Πολίτου Ν.Γ., *Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού Λαού*, έκδ. έβδομη, εκδ. Ε.Γ. Βαγιονάκη, Αθήνα 1978.
12. Σηφάκης Γ.Μ., *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*, Παν/κες εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 1988.
13. Γ.Π. Τσαμπράς, "Ρεμπέτικο", στην εγκυκλ. Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάννικα, τόμ. 51, σσ. 333-335.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, *
τοπογράφος μηχανικός

Κύριοι επίσημοι,
Κυρίες και Κύριοι

Ευχαριστώ όλους όσους παρευρίσκονται απόψε εδώ καθώς επίσης και όσους με οποιοδήποτε τρόπο συνέβαλαν για τη διοργάνωση της εκδήλωσης αυτής. Ιδιαίτερος ευχαριστώ το Σύνδεσμο Φιλολόγων Κεφαλονιάς – Ιθάκης, και κυρίως την καθηγήτρια φιλόλογο κ. Θεοδώρα Γαρυπή – Ζαφειράτου γιατί χωρίς τις δικές της προσπάθειες ίσως δεν θα είχε πραγματοποιηθεί η εκδήλωση αυτή.

Κλείνουν αυτές τις μέρες 35 χρόνια από τότε που ο τελευταίος επιζών σατιρικός ποιητής, του κύκλου των σατιρικών ποιητών του ΖΙΖΑΝΙΟΥ του ΜΟΛΦΕΤΑ, ο Παναγής Γεωργόπουλος – ΧΩΡΙΑΤΗΣ όπως υπέγραφε τα ποιήματά του, έφευγε για πάντα από κοντά μας. Μαζί του έκλεινε και τυπικά μια εποχή, που ως κύριο γνώρισμά της είχε την ανάπτυξη και, αν θέλετε, τη συνέχιση μιας σάτιρας της Επτανησιακής Σχολής υψηλού επιπέδου και με την οποία ασχολήθηκαν αξιόλογοι ποιητές αφήνοντας έργα σημαντικής διαχρονικής αξίας.

Προτού επεκταθώ στο κυρίως θέμα μου θα μου επιτρέψετε μια αναδρομή στο παρελθόν του ποιητή.

Βρισκόμαστε στο 1939, παραμονές του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ο Ανδρέας Καλογρηάς δημοσιεύει τον πρώτο τόμο της σάτιρας στην Κεφαλονιά. Εκεί ανάμεσα στα άλλα ποιήματα του Χωριάτη αναδημοσιεύει και ένα με τον τίτλο “Η βάσανος του Ταντάλου – Ειρήνη”.

Το ποίημα αυτό προξενεί μεγάλη εντύπωση γιατί η ανθρωπότητα οδεύει για το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο ποιητής – όπως λέει ο Καλογρηάς, έχοντας από την εποχή του ευρωπαϊκού πολέμου την προαίσθηση και την ιδέα, ότι ποτέ δε θα γίνει μια πραγματική ειρήνη στον κόσμο και εμπνευσθείς από το

* Το κείμενο αποτελεί την ομιλία του Κ. Γεωργόπουλου στην Εορτή του Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλονιάς-Ιθάκης που έγινε στις 25/10/1997 στην Κορυμαζένειο Βιβλιοθήκη για την επέτειο της 18ης Οκτωβρίου.

μύθο του Ταντάλου, που κατεδικάσθη από τους θεούς ενώ ήταν χωμένος μέχρι το λαιμό στο νερό, να μην μπορεί να βρέξει το στόμα του, έγραψε το εξής ποίημα:

Η βάσανος του Ταντάλου – Ειρήνη

Έμορφη Λίμνη
άκρα γαλήνη
μπρος μου θωρώ
και διψασμένος
τρέχω ο καυμένος
να πω νερό.

Μα μόλις φίλοι μου
σκύφτω τ' αχείλι μου
για να δροσίσω
φεύγει το κύμα της
προς τα οπίσω

Πηδώ και χώνομαι
στα γάργαρά της
μες' τα κρυστάλλινα
γλυκά νερά της
κι ενώ τη δίψα μου
θέλω να σβύσω
φεύγει το κύμα της
προς τα οπίσω.

Με λύπη αφάνταστη
τότε κυττάω
το ρευστό μάρμαρο
και το ρωτάω
– Πώς φεύγεις λίμνη μου
έτσι από μένα
κι από τα χείλη μου
τα φλογισμένα;
και μούπε εκείνη
Με λεν ΕΙΡΗΝΗ

Είναι αυτό λοιπόν το ποίημα που κάνει τον χρονογράφο της μεγάλης αθηναϊκής εφημερίδας “Ελεύθερο Βήμα” τον Κώστα Αθάνατο να ασχοληθεί με τον Παν. Γεωργόπουλο και να του αφιερώσει τη στήλη του με τον τίτλο: “Ένας Χωριάτης”.

Αλλά ας δούμε τι γράφει: “Αθάνατη Ειρήνη, η οποία ποτέ δεν παύει να είναι η ίδια. Η ωραία και ευγενής παραδοσία συνεχίζεται. Λίμνη, ένας χωριάτης κα-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΕΙΡΗΝΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΡΩΤΗΤΙΚΗ Η-
ΠΙΣΤΟΤΗΤΑ. ΛΙΜΝΗ ΧΩΡΙΑΤΗΣ ΚΑ-

θώς υπογράφεται. Πραγματικός χωριάτης, καθώς εξακρίβωσα, ο Παναγής Γεωργόπουλος από τα Μουσάτα της Κεφαλλονιάς. Την πατρίδα του Λασκαράτου. Ποιητής σατιρικός με τα όλα του. Με ρίμα, με χιούμορ, με σκέψη. Εμφανίζεται δειλά μέσα εις το βιβλίο ενός άλλου, του κ. Καλογηρά, γνωστού ήδη από καιρού. Αντί να σας παρουσιάσω με περισσότερα λόγια τον Χωριάτη Γεωργόπουλο δημοσιεύω ένα του ποίημα που το λέει: "Η Ειρήνη" για να θαυμάσετε την λεπτότητα και τη διεισδυτικότητα με την οποία ο βαθύς σατιρικός παρουσιάζει την ουτοπία του ανθρώπου και τον παραβάλλει με το μαρτύριο του μυθικού Ταντάλου. (παρατίθεται το ποίημα). Εκείνο που με κάνει να προσέξω περισσότερο είναι η απλότης του ποιητού. Απλότης χωριάτικη, που αποπνέει όμως την πλέον εξευγενισμένη αριστοκρατικότητα μιας αισθανόμενης ψυχής. Και να συλλογιέται κανείς πως ο άνθρωπος που δένει αυτά τα διαμάντια καταγίνεται εις την καλλιέργεια των αγρών του, στο χωριό του αφανής και άγνωστος, αθόρυβος και ντροπαλός γεωργός. Ωρισμένως δεν πρέπει να απογοητεύεται κανείς από τη ράτσα των νεοελλήνων". Πράγματι ο Χωριάτης όπως σωστά διετύπωσε ο Αθάνατος παρέμεινε αφανής και άγνωστος, αφού μετριόφρων εξ ιδιοσυγκρασίας δεν επεδίωξε ποτέ να δημοσιεύσει το έργο του συγκεντρωμένο εξασφαλίζοντας έτσι αξιολογικά τη θέση του στα ελληνικά γράμματα χωρίς τίτλους ή διπλώματα, με "Πενιχρά μόρφωση", όπως λέει ο ίδιος, αυτοδίδακτος όμως και βαθειά καλλιεργημένος, παρακολουθεί εκ του σύνεγγυς ακόμη και τα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής.

Η πληροφόρησή του είναι εκπληκτική για την εποχή εκείνη. Χειρίζεται άριστα την ελληνική γλώσσα και είναι αλάνθαστος και καλλιγράφος. Όπως αναφέρει η λογοτέχνης κ. Ρίτα Τσιντίλη-Βλησμά: "η θητεία στην ποίηση είναι τελετουργία... το απολυτήριο ή το δίπλωμα κάποιας σχολής δεν είναι αρκετό για να βοηθήσει να γραφτεί ένα ποίημα. Χρειάζεται να ταυτισθούν πνεύμα, καρδιά και ψυχή γιατί τότε επιτυγχάνεται αυτό που λέμε λογοτεχνική συνείδηση. Τότε μόνο το πνευματικό δημιούργημα είναι σωστό και αξιόλογο". Και ο Χωριάτης είχε ακριβώς αυτήν την ιδιότητα. Είχε ταυτίσει την τελετουργική διαδικασία, σαν ώριμος πλέον καρπός να προκύψει ολόκληρο το έργο του ολοζώντανο ως τις μέρες μας. Ο λευκαδίτης συγγραφέας και λογοτέχνης Παναγιώτης Κατηφόρης γράφει το 1957: "Ο Χωριάτης είναι πια μεγαλύτερο κεφαλονίτικο κοτρώνι. Βαρύ και ακατάλυτο. Τα ποιήματά του είναι Κεφαλονιά. Στέκουν δίπλα στα πιο υψηλά πνευματικά έργα του νησιού, γιατί είναι αληθινά".

Ο Ανδρέας Καλογηράς τον θεωρεί ποιητή εκ γενετής, ποιητή εκ φύσεως γιατί όπως λένε οι λατίνοι "poetae nascuntur no fiunt". Ο ποιητής γεννιέται δεν γίνεται. Ο τεχνοκρατικός Βαλέτας στις δοκιμιογραφικές του απόπειρες συμπεριλαμβάνει και κείμενο δικό του που παλιότερα το 1967, είχε δημοσιεύσει στην Επιθεώρηση Τέχνης, γύρω από το Γεώργιο Μολαΐτη και τον νεογεωγάτη του. Κατά τον Βαλέτα όπως γράφει: "Ο Παναγής Γεωργόπουλος η Παχιόλος είναι μεγάλος σατιρικός, με γνήσιο και πηγαίο ταλέντο".

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΥΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

Όπως αναφέρει αλλού και ο τεχνοκριτικός συνεργάτης άλλοτε του ΒΗΜΑΤΟΣ Αλέξιος Αργυρίου υπάρχουν δύο κριτήρια για να σταθμίσουμε την αξία ενός ποιητής: “Το πρώτο είναι απόλυτο. Κατά πόσο σήμερα μπορεί να επιζεί το έργο του, να διαβάζεται, να σχολιάζεται και να βρίσκουμε ακόμη άθικτες πλευρές του. Είναι η περίπτωση των ποιητών, που το έργο τους εκφράζει εκτός από το πνεύμα της εποχής και τις διαστρωματώσεις της κι ένα ποσοστό από το διαχρονικό ανθρώπινο στοιχείο. Με το κριτήριο αυτό δεν επιζούν μόνο οι μείζονες ποιητές αλλά και αρκετοί ελάσσονες, που η ένταση της ποιητικής τους φωνής βρίσκεται μέσα στην ανθρώπινη κλίμακα. Το δεύτερο κριτήριο είναι σχετικό. Αν το έργο στο οποίο αναφερόμαστε δεν επιζεί σήμερα και σχολιάζεται μόνο γραμματολογικά και ιστορικά, όμως μέσα στην εποχή του μπόρεσε να μορφώσει μια ποιητική αντίληψη, να ανοίξει κάποιους ορίζοντες, να συντελέσει στην προώθηση της ποιητικής γραφής και να αποτελέσει τέλος τη γέφυρα για άλλες ουσιαστικότερες κατακτήσεις. Η δεύτερη αυτή κατηγορία ποιητικών έργων είναι επίσης σημαντική γιατί παρά την αποδυνάμωσή τους από τη σκουριά των χρόνων, μπορούμε αναζητώντας την ατμόσφαιρα του περιβάλλοντος την οποία ανάπνευσαν, να καθορίσουμε τα στοιχεία εκείνα που κατέστησαν τα έργα αυτά χρήσιμα για την εποχή τους. Να διαπιστώσουμε δηλαδή γιατί ενώ δεν επιζούν σήμερα, στην εποχή τους όμως μόρφωσαν έναν τρόπο ποιητικής γλώσσας και επέδρασαν γόνιμα στην εξέλιξή της”.

Αν λοιπόν κριθεί μ’ αυτόν τον τρόπο το έργο του Χωριάτη βρίσκουμε πως ένα μεγάλο μέρος του έργου του κυρίως εκείνο που εκφράζει το πολιτικό πνεύμα της εποχής μέσα από τις οικονομικοκοινωνικές συνθήκες και διαστρωματώσεις της επιζεί ως τις μέρες μας και καλύπτει με ικανοποιητική προσέγγιση το διαχρονικό του χαρακτήρα.

Η πολιτική σάτιρα του Χωριάτη της εποχής εκείνης αποτελεί μια μοναδική περίπτωση συμπτώσεως γεγονότων απαράλλαχτα όπως στις μέρες μας, μια και οι σχέσεις μας με την Τουρκία παραμένουν τεταμένες ως σήμερα. Ακόμα όμως και οι σχέσεις των σημερινών μεγάλων δυνάμεων διακρίνονται για το μεροληπτικό τους χαρακτήρα έναντι της Τουρκίας. Αυτόν τον προαιώνιο μεροληπτικό χαρακτήρα σατιρίζει ο Χωριάτης κάπου στα 1915.

Φαντάζεται τις μεγάλες δυνάμεις σαν τις χαρούμενες θειάδες της μικρής Ελλαδίτσας που έρχονται με την ποδιά τους γεμάτη καρύδια, προσπαθώντας να την ξεγελάσουν. Χρησιμοποιεί όλη τη νιτρογλυκερίνη των στίχων του. Μα ακούστε ένα απόσπασμα απ’ το ποίημα αυτό:

.....
Τί είναι τούτα που μας λέτε
είναι χρόνια που μας πλέτε
θειάδες την τρικλοποδιά...
Και μας ψάλετε τα ίδια
κι όλο κούφια τα καρύδια

βγάνετε απ’ την ποδιά.

– Θειάδες πονηρές τσουοδέλες
όπου είστε οι σαροδέλες
κολλημένες στην Τουρκία
μάς τα λέτε αυτά από τότε

κι όλο σεις πάντα την τρώτε
τη δική μας τη μπουκιά.
Άσете λοιπόν στην τύχη
τον καθένα γιούκα σας
Για εμάς μη χύστε δάκρυ
παρά κάτσετε στην άκρη
κάνετε τη ρόκα σας...

Ένα επίσης επίκαιρο ποίημα που αφορά τις σχέσεις Τουρκίας Ελλάδας δημοσιευμένο στο Ζιζάνιο το 1915 επιγράφεται: "Ο ΠΑΝΑΣ". Περιστρέφεται γύρω από κάποιον διπλωμάτη μας στην Πόλη ονόματι Πανά, ο οποίος απελάθηκε από τους Τούρκους σαν ανεπιθύμητος επειδή κάποιες του δηλώσεις θεωρήθηκαν προσβλητικές από τους Τούρκους. Το παράξενο είναι που παρόλο που ο διπλωμάτης μας ζήτησε συγγνώμην οι Τούρκοι επέμειναν στην απέλαση. Ακούστε τους στίχους αποσπασματικά:

Από την Πόλη ο Πανάς
είναι φευγάτος ήδη
και πρώτο που μου τόπανε
μ' έξωσε μαύρο φίδι.

Μόλις επήα στο χωριό
είπα τσι γυναικός μου
σήκω γυναίκα κι έφτασε
ο χαλασμός του κόσμου

Πέταξε κάτω τσι φασκιές
που πλες και τσι νταντέλες
κι ετοιμασέ μου σώβρακα
τσουράπια και φανέλλες.

Τέλος παιδιά προς το παρόν
για λίγο ή πολύ καιρό
καθώς καθυσηχάζουμε...
Μα γώ; Ακόμα σκιάζομαι...

.....
Τώρα λοιπόν που κι ο Πανάς
εμίσεψε απ' την Πόλη
έτοιμοι για τον πόλεμο
θα πει πως είμαστε όλοι

Κι Έλληνες, Σέρβοι κι Ιταλοί
και Βλάχοι και Βουλγάροι
απάς στο γερο Μπαμπαλή
θα γίνουμε κουβάρια...

Κανείς δεν ξέρει βρε παιδιά
που πάει και πορεύει
επάντεχα να γδω και γω

Έχουν περάσει 82 χρόνια, σχεδόν αιώνας, από τότε που γράφτηκε αυτό το ποίημα. Μα αυτή η τελευταία του στροφή λες και γράφτηκε σήμερα και θυμίζει πολύ μα πολύ τη συμφωνία της Μαδρίτης που υπογράφηκε στις ποράλλες.

Τέλος παιδιά προς το παρόν
για λίγο ή πολύ καιρό
καθώς καθυσηχάζουμε
Μα γώ; Ακόμα σκιάζομαι.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ

Αλλά ας έρθουμε τώρα στα γεγονότα που προοιωνίζουν το 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, το Αλβανικό Έπος και την εν συνεχεία Ιταλλογερμανική κατοχή στα νησιά μας.

Ο Χωριάτης κάθε σχεδόν χρόνο δημοσιεύει ένα σατιρικό ποίημα που το επιγράφει “ΑΗ-ΒΑΣΙΛΗΣ”. Σ’ αυτό κάθε φορά σατιρίζει την πολιτική συνήθως κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα, επίσης καταστάσεις και γεγονότα αλλά και πρόσωπα πολλές φορές. Το 1939, ο Αη-Βασίλης του είναι αφιερωμένος στον επερχόμενο Παγκόσμιο πόλεμο, που ο Χωριάτης προαισθάνεται ότι βρίσκεται προ των πυλών. Το ποίημα αυτό δημοσιεύεται στην “ΕΛΙΑ”, του Σόλωνα, και ελπίζω να μη σας κουράσω αν το παραθέσω εδώ αποσπασματικά:

“Ο Άγιος Βασίλης λοιπόν του 1939 δεν φέρνει παιγνίδια πλέον για τα παιδιά”. Αη-Βασίλης έρχεται κατάφορτος με νάρκες, τορπίλες, υποβρύχια και σωσσίβιες βάρκες, καθώς μας λέει ο ποιητής και τελειώνει με τη στροφή:

*Είπ' ο Χριστός κι edίδαξε το αγαπάτε αλλήλους
μα σεις αηλοτρώεστε, χειρότερα από σκύλους.
Και πάλιν ο θεάνθρωπος Ειρήνη υμίν εντέλλεται
αλλ' ούτε να το ακούσετε φαίνεται πως δεν θέλετε.
Κλαίω λοιπόν την τύχη σας και τη μοιρολογάω
και φεύγω πάω σπíti μου και ούτε σας βλογάω
και φεύγοντας ο Άγιος του κόσμου την κακία
πήρε πάλι την άγουσα για την Καπαδοκία.*

Το ποίημα είναι σημαδιακό γιατί το 1940 η χώρα μας δέχεται την επίθεση των οκτώ εκατομμυρίων λογχών του Μουσολίνι. Επακολούθησε το Αλβανικό έπος και αργότερα η συντριβή και η συνθηκολόγηση της χώρας μας μπροστά στις υπέρτερες μηχανοκίνητες μεραρχίες του Χίτλερ.

Την Κεφαλονιά κατακτούν οι Ιταλοί την άνοιξη του 1941.

Ο Χωριάτης είναι ήδη εβδομήντα χρόνων, αλλά το πνεύμα του πάντοτε ακμαίο και η σάτιρά του ακαταμάχητη. Οι Ιταλοί στις πρώτες μέρες της κατοχής έρχονται στο χωριό μας. Μπαίνουν στο σπíti μας και το λεηλατούν. Μας πήραν το λάδι, το κρασί, το αλεύρι και τα όσπρια. Μας πήραν ρούχα, παπούτσια, κουβέρτες, τραπεζομάντηλα, ντεμέλες, κετνήματα. Ο Χωριάτης θα γράψει αργότερα:

– Πήρανε λάδια και κρασιά, σάγια, τυριά, πατάτες
μέχρι γλυκοκολόσυνα, κρεμμύδια και ντομάτες
πήραν όλα τα πανικά
δέματα και σιδερικά
όλα τα οικοδομικά εν γένει τα αποικοκιά
ίσιαμε τα χταπόδια
σεντόνια, γύρες στρωμάτα
κουβέρτες και παπλώματα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

πήρανε γίδια πρόβατα, αρνιά, κατσίκες, βόδια,
χοίρους μεγάλους και μικρούς
χωρίς ν' αφήσουν κότα
το νίνα Dutse ακούγεται
και του Salvoni η μπότα.

Έχει περιγράψει όλη αυτήν τη ληστεία, το “πλιάτσικο”, από τους Ιτα-
λούς σε στίχους όπως αυτούς:

*Και προχωρεί η διαρπαγή και τα φριχτά στραπάτσα
από την αξιόλογη του Αλ Καπόνε ράτσα.*

Τον έβλεπα να γράφει πολλές φορές μεσάνυχτα από φόβο μην μουν οι
καταχτητές. Δίπλα στο λύχνο με το λιγοστό λάδι. Η λάμπα είχε καταρριφθεί
λόγω έλλειψης πετρελαίου, είχε σχεδόν αποσυρθεί από το σπίτι. Έγραφε με
μολύβι. Ένα κουτσομούλικο που το φύλαγε σαν κόρη οφθασμού. Μελάνι δεν
υπήρχε, μα ούτε και χαρτί. Κάποτε έγραψε πάνω σε περιτύλιγμα βαμβακιού.
Ήταν το μόνο χαρτί που υπήρχε στο σπίτι. Τα ποιήματα αυτά που γράφτη-
καν κατά το διάστημα της Ιταλογερμανικής κατοχής στην Κεφαλονιά συνε-
χίζουν να παραμένουν ανέκδοτα. Δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ, όμως σκιαγραφούν
ένα κομμάτι από την ιστορία του νησιού μας, ίσως και το πιο τραγικό. Η
συναισθηματική φόρτιση που ένιωσε ο ποιητής, μέσα σ' αυτήν την απίστευτη
ταπείνωση της σκλαβιάς, μεταφραζόταν σε στίχους γεμάτους δεικτικότητα, ει-
ρωνεία, σαρκασμό, που με το σατιρικό του νυστέρι χάραζε θανατηφόρες ουλές
αναθέματος στο βρωμερό σώμα των φασιστών εισβολέων. Στο ποίημά του
που το επιγράφει “Ανάθεμα – Κατάρα” τελειώνει μ' αυτή την στροφή:

*Οι δήμιοι του τριμερούς
έχουν ερείπια σωρούς
όλη την οικουμένη
παντού σπαρμένη κόκαλα
και αιματοποτισμένη
αλλ' όση πάνω απλώσανε καταστροφής ανάμα
σα μένει για τη μνήμη τους ανάθεμα κατάρα.*

Και θα τελειώσω με το ποίημα αυτό που είναι και ο έμμετρος πρόλογος
στο έργο του:

Ricordo de Italia

Έπαθα, είδα κι άκουσα εβδομηντάρης γέρος
και αν για την Κεφαλονιά γράφω ιδιαίτερος
αυτό το κάνω επειδή από τους θεατρίνους
κι από τους Ούνους πιο σπανά σ' αυτήν γνάφω
τους γούους και τους θρηίνους.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

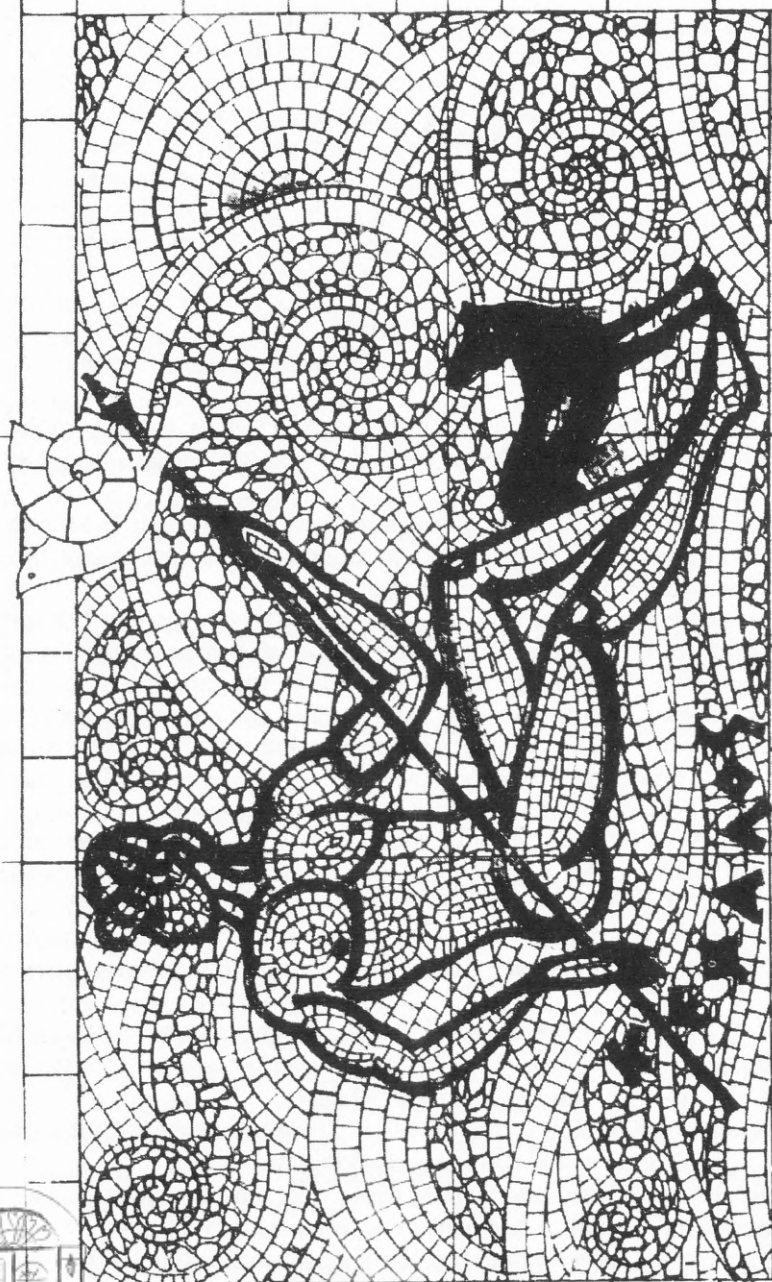
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Γνωρίζοντάς το κάλλιστα πως η αυτή σβιλλάδα
που πνέει στην Κεφαλονιά φουσά εις όλο τον ντουινιά
και σόλη την Ελλάδα
Και θέλησε η Μούσα μου ως είδος διαθήκη εις τας μελλούσας
γενεάς ενθύμιο ν' αφήκει.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Ο ΚΕΦΑΛΟΣ

(Ζωγραφική απεικόνιση κεραμικής ψηφιδωτής παράστασης)

Στο Βορεινό τοίχο της κεντρικής αίθουσας του Ο.Τ.Ε. στο Αργοστόλι, όπως ανακαινίσθηκε τελευταία, βρίσκεται ένα “ψηφιδωτό” διαστάσεων 2,80 Χ 1,40 με θέμα τον ΚΕΦΑΛΟ.

Πρόκειται για το τελευταίο έργο της Μαριάννας Βαλλιάνου. Η Μαριάννα του μπλέ, η Μαριάννα της Κεφαλονιάς, με τη δημιουργία αυτή προσθέτει άλλο ένα μνημειακό έργο στο ενεργητικό της.

Το μοτίβο είναι γνωστό, το σύμβολο του νησιού. Το έργο όμως δοσμένο από τη Μαριάννα έχει στοιχεία πρωτόφαντα που μόνο η ξεχωριστή ευαισθησία, η δημιουργική φαντασία και η πατριδολατρεία της μπορούσαν να συλλάβουν και να αιχμαλωτίσουν ανάμεσα στις ψηφίδες του κεραμικού, τα βότσαλα και τον ελάχιστο χαλκό. Τα στοιχεία αυτά κάνουν ώστε η επιλογή του θέματος να είναι αρίστη για το χώρο του Ο.Τ.Ε., χώρο επικοινωνίας, τηλεπικοινωνίας, δεμένο με τα ερτζιανά, τους ήχους, τα μηνύματα...

Ο ΚΕΦΑΛΟΣ φαίνεται να επιλέχθηκε γιατί μπορεί να είναι με μια διεύρυνση του συμβολισμού, ο κάθε Κεφαλονίτης, ο ταξιδευτής, ο γαλαντόμος άρχοντας, όπως ζυμώθηκε στους αιώνες με την άρμη του Ιονίου, την τραχύτητα των βράχων, την πυράδα του ήλιου. Αυτός που ξεκινά από το νησί του και καταλήγει πάλι σ’ αυτό, ένας αιώνιος ταξιδευτής στην απεραντοσύνη του γαλάζιου.

Αυτά τα στοιχεία της επικοινωνίας του Κεφαλονίτη με τον κόσμο η Μαριάννα Βαλλιάνου κατόρθωσε να δώσει με τις ψηφίδες και τα βότσαλα, που στα χέρια της γίνονται υλικό εξαιρετικά “φλύαρο”.

Η μορφή του Κεφαλού αντίθετα απ’ ότι συμβαίνει συνήθως στα ψηφιδωτά δεν προβάλλεται σε σκληρό και άγλωσσο κενό.

Αντίθετα περιβάλλεται από κοχλίες εύφωνους, των οποίων οι σπείρες με λογαριθμική σχεδόν ακρίβεια διαγράφουν το χώρο και τον οριοθετούν με τρόπο που η κεντρική μορφή, δωρικά αποδοσμένη να προβάλλεται σ’ ένα φόντο έντονο, ισχυρό, κινημένο.

Παντού το ίδιο μοτίβο, μικροί, μεγάλοι κοχλίες σε μια σαφή υποδήλω-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ση της θάλασσας, της ναυτικής ζωής, της πρώτης επικοινωνίας με τον κόσμο. Αυτό το κοχύλι με τις επάλληλες σπείρες, γίνεται μέσον στα χέρια της καλλιτέχνιδας για να μεταφέρει στον απρόσωπο χώρο μιας αίθουσας τον αχό της θάλασσας μαζί με τα μυστικά της ζωής. Η θέαση των κοχυλιών αυτών δημιουργεί μια αίσθηση σαν εκείνη που αφήνει το κύμα στα γυμνά πόδια, που βαδίζουν στην άκρια της αμμουδιάς.

Αίσθηση ζωής, δοσμένης με τη χρήση ψηφίδων παρμένων από τη φύση. Βότσαλα και κοχύλια στα χρώματα της γης, μαζεμένα από τους γιαλούς του νησιού, ντύνουν κάποιες σπείρες εδώ και κει, μερικά σημεία στο σώμα και στο πρόσωπο του ΚΕΦΑΛΟΥ, και με την παρθενικότητά τους βοηθούν στην προβολή εκείνου του ιδιαίτερου χώρου, που η Μαριάννα θέλει να προβάλει, του νησιού, της γης που βγαίνει από το κύμα.

Και σε όλα, παντού στη σύνθεση, αντίθετα από τα προηγούμενα έργα της Μαριάννας, όπου τα χρώματα επιβάλλονται με την έντασή τους, ιδιαίτερα εκείνο το μοναδικό της μπλέ, το χρώμα της, το τόσο δεμένο με την προσωπικότητά της, κυριαρχούν ασθενείς τόνοι του γαλάζιου και ώχρες. Οι τόνοι αυτοί πιο έντονοι αριστερά εξασθενούν προς τα δεξιά του έργου, όπου κυριαρχεί αποδοσμένος γεωμετρικά ο ήλιος με τα ξεστά χρώματα μιας αιώνιας ανατολής.

Νομίζουμε ότι πολύ γενικά και σχεδόν ποιητικά υποδηλώνεται με αυτό τον τρόπο η θέση του Κεφαλονίτη ανάμεσα σ' Ανατολή και Δύση.

Ο ΚΕΦΑΛΟΣ, παριστάνεται καθισμένος με το δεξιό σκέλος προβεβλημένο σε ευθεία γραμμή και το αριστερό αναγεκαμμένο.

Ο άνω κορμός παριστάνεται μετωπικά σχεδόν. Η κεφαλή ακολουθεί αντίθετη από το λοιπό σώμα φορά. Βλέπει προς τα αριστερά. Το αριστερό χέρι κρατάει – στερεώνει το ακόντιο που η φορά του τέμνεται με τον άξονα του σώματος και κατά την έννοια του χιαστού σχήματος. Το δεξί χέρι κατεβαίνει σχεδόν χαλαρό και ελαφρά κρατάει το κάτω μέρος του δόρατος. Η μορφή, κυρίαρχη στην όλη σύνθεση, περιγράφεται έντονα με μαύρες ψηφίδες, ενώ οι μνές στο πρόσωπο αποδίδονται με βότσαλο σε κυκλικό σχηματισμό. Προς τα δεξιά του άνδρα παριστάνεται, τη στιγμή, που αλαφιασμένο εγείρεται, ένα λαγωνικό. Ένα μαύρο, ραδινό σκυλί, σε μια πολύ φυσική κίνηση. Τα δυο μπροστινά του πόδια σχηματίζουν οξεία γωνία με το δεξί πέλμα του ανθρώπου, ενώ το κεφάλι του, γυρισμένο έντονα στο πλάι και προς τ' αριστερά ακολουθεί την κίνηση του κεφαλιού του Κέφαλου.

Το βλέμμα και των δύο προσηλωμένο στο ίδιο υπαρκτό ή νοητό αντικείμενο συναντιέται στον απειρο χώρο.

Το θέμα περικλείεται από πλαίσιο σε χρώμα γκριζογάλαζο ασθενές, φυσική χρωματική προέκταση του όλου έργου. Το πλαίσιο αυτό στο επάνω μέρος διακόπτεται για να αφήσει ελεύθερο στο χώρο ένα πουλί. Πρόκειται ίσως για

ΙΑΚΟΒΑΚΕΙΟΣ
ΛΕΒΙΘΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

υποδήλωση του πνεύματος ανεξαρτησίας που χαρακτηρίζει τον Κεφαλονίτη και τον κάνει να μην μπορεί να κλειστεί σε φόρμες, αλλά και της διάθεσης φιλίας που τον χαρακτηρίζει για όλους τους ανθρώπους, όπου γης, και της ανάγκης επικοινωνίας μαζί τους. Οπωσδήποτε είναι ένα στοιχείο που η καλλιτέχνης προσθέτει με το δικό της ευρηματικό τρόπο στο έργο. Είναι ένας γλάρος ή περιστέρι που καθισμένο στην άκρη του δόρατος του ΚΕΦΑΛΟΥ τανύει το σώμα του προς το άπειρο χώρο της οικουμένης με τα φτερά φουσκωμένα για το πέταγμα. Κι είναι τα φτερά σχηματοποιημένα σε κοχύλι. Καινούργιο στοιχείο στην παράσταση είναι η χρήση του χαλκού στις ψηφίδες με τις οποίες έχει γραφεί το όνομα ΚΕΦΑΛΟΣ αρμονικά παράλληλο προς την καμπύλη του καθισμένου σώματος. Μια νότα χάλκινη, αισθητικά αναγκαία, που φωτίζει και υπογραμμίζει τη σημαντικότητα της μορφής.

Η όλη σύνθεση, ζωγραφική απεικόνιση κεραμικής ψηφιδωτής παράστασης, σε σχέση με τα άλλα, ανάλογα έργα της Μαριάννας Βαλλιάνου αφενός μαρτυράει την προσπάθεια της δημιουργού για τελειοποίηση των μέσων και του αποτελέσματος, και αφετέρου επιβεβαιώνει την επιτυχία αυτής της προσπάθειας. Στο έργο αυτό η έμπνευση, η σύνθεση, η εκτέλεση και η χρωματική αντίληψη παρουσιάζουν μια θαυμαστή ωριμότητα και κλασσική ισορροπία.

Το αποτέλεσμα δικαιώνει την προσπάθεια της Μαριάννας, η οποία προσπάθεια συνοδεύεται από υψηλό αίσθημα ευθύνης για το δημιούργημα, αλλά και για τον τόπο στον οποίο αυτό εσαεί θα ανήκει.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

ΜΑΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΛΕΙΒΑΘΩ 17ΧΡΟΝΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Σαν γύρω σβήνει η ομορφιά
μέσα μου πέφτει συννεφιά
και χάνω τη χαρά μου
βάλσαμο μέσα στην καρδιά
οι μνήμες σου παρηγοριά
ξανοίγουν τα πανιά μου.
Και νά με! Φτάνω στη στιγμή
καθώς με πνίγουν οι καημοί
του νόστου ακροθαλάσσι
στερνός, μεσαιός, νικητής,
μα σίγουρα προσκυνητής
στη γη μας που 'χω χάσει.

Μνήμες, ρομάντζες στο στρατί
απ' το χωριό του Βεργωτή
στο Κάστρο κι ως στη Λάσση.
Λακύνθρα μου, Πλατύ Γιαλέ,
ψυχή ποια τάχα πες μου θεέ
μπορεί να σας ξεχάσει;

Πως μ' αναθρέψατε Μηνιές
αναπολώ χίλιες γωνιές
το κρώξιμο του γκιώνη
τις τρέλες του καλοκαιριού
στη λάβρα του μεσημεριού
τ' απόσπιο απ' το Κοτρώνι.

Το λιώγεμα στις Κεραμιές
κι ως τα Γραδάκια στις ελιές
σε παραδείσια πλάση
στ' άρωμα των τζατζαμινιών,
πανσέδων και μπουγαρινιών
κι αρχίζει το γιορτάσι.
Με βαρκαρόλες ορφικές
πρωτόγνωρα μελωδικές
μαντολινάτες πλέρια
κατάδες σπίνων κι αηδονιών

* Τα λογοτεχνικά κείμενα (στοιχήματα και πεζά) που ακολουθούν έχουν ταξινομηθεί με αλφαριθμητική σειρά.

τρίλιες κιθάρων και βιολιών
φτάνουν ψηλά στ' αστέρια

Κι όσο να φέξει ο ουρανός
πώς ξεφαντώνει ο Αυγερινός
η Πούλια κι οι Βαρδιάνοι.
Μα εγώ συντρίμι στα νερά
ψάχνω για νάβρω τη χαρά
κι κείνη πάει σεργιάνι.

ΕΘΝΙΚΗ ΟΔΟΣ

Βροχή
“Ευλογία Κυρίου και Έλεος”
Βροχή
από αίμα.

ΕΛΑΣΣΩΝ ΧΡΟΝΟΣ

Οι πόθοι μου
Φωταγωγοί σαν μήτρα της Άνοιξης
όπου και να κοιτάξω μέσα της
Χειμώνας.

ΝΟΚ ΑΟΥΤ

Δυο πήχες αδιάβροχο
ξεχειλίζουν απ' τα σπλάχνα μου
Στάχτη

Στάχτη

Στάχ... αχ.

Και έπειτα συνέχεια
της “Καθόδου των Δωριέων”.

ΤΩΝ ΑΧΡΑΝΤΩΝ

Η ζωή βουλιάζει σε υποκλίσεις και μετάνοιες
Νύχτα χωρίς άστρα
με επιδέσμους
στα γόνατα.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ**

ΝΙΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ΚΑΤΕΔΑΦΙΣΗ

Όχι όπως όταν εν γνώσει σου
καταφτάνουν τα γκρέιντερ και κατεδαφίζουν το παλιό σου σπίτι
(κι όμως παραταύτα αντηχεί ο μέγας δούπος στην ψυχή σου,
τη γεμάτη ζωγραφιές αναμνήσεων, πληγωμένα γόνατα, αρρώστιες
κι αποστηθισείς φωτεινών ποιημάτων)
κι η πυκνή σκόνη σκεπάζει μονομιάς όλα σου τα υπάρχοντα,

αλλά ακάλεστος, ύπουλα κι αθόρυβα, ως εκ προμελέτης,
καταστρώνει το σχέδιο, διαβρώνει πρώτα τους αρμούς της στέγης,
τους εξωτερικούς τοίχους, το ταβάνι που χάσκει ξεδοντιασμένο,
ύστερα αφαιρεί ένα ένα τα εσωτερικά ερείσματα,
ώστε να είναι πια δικαιολογημένη η κατεδάφιση,
περνά και φεύγει πάνω σου χωρίς ίχνος συμπόνιας,
χωρίς ανόητους θριάμβους ή κούφια έπαρση,
λες κι αγνοεί πως είχες κι εσύ βαθιά αισθήματα, χαρές και λύπες,
περνά και φεύγει πάνω απ' τα ερείπια σου ανέμελος κι αδιάφορος,
τάχα ανήξερος για τέτοια συμφορά
ο χρόνος.

ΠΟΙΗΜΑ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟ

Σε κάθε ποίημα που γράφω, είπε,
κλείνω κι ένα κομμάτι απ' τη ζωή.

Ό,τι απομένει χωράει άνετα σ' ένα
επιτύμβιο.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

ΕΝΑ ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟ ΤΟΥ ΤΟΜ ΦΙΝ

I

Σαββατόβραδο, 7 Μαρτίου 1998

Δεν ξέρω αν με κυκλώνει η αγάπη ή η άνοιξη. Σ' ένα Σαββατόβραδο μπαλωμένο με αναμνήσεις, μ' ένα φεγγάρι που φουσκώνει επικίνδυνα, σε μια εποχή που τελειώνει πριν από το τέλος της, με τόσα τέλη που δε λεν να τελειώσουν, ξαναγυρνά σε γνώριμα ποιήματα, ξαναβαδίζω σε σίγουρους στίχους. Δεν ξέρω αν με κυκλώνει η αγάπη μιας άνοιξης ή η άνοιξη μιας αγάπης.

II

Κυριακή πρωί, 8 Μαρτίου 1998

Κυριακάτικο πρωινό τυλιγμένο στον ήλιο. Ανάμεσα σε αποθήκες, θέατρα, παλαιοπωλεία, εγκαταλειμμένα νεοκλασικά, ακατοίκητα χαμόσπιτα, ετοιμόρροπα αρχοντικά, αρχαία μνημεία, βυζαντινές εκκλησίες, κλειστά καταστήματα, υπαίθρια παζάρια, υπαίθρια θεάματα, ανάμεσα σε τόσες εποχές, σε τόσες μνήμες ανοιχτές, σε τόσες αγάπες. Είναι η ζωή μου ένα ποίημα που διαρκώς ξαναγράφω, είναι η ζωή μου το ίδιο ποίημα που συνεχώς ξαναρχίζω.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Ο ΘΕΑΤΡΙΝΟΣ

Απόφευγε να συναντήσει μαντατοφόρους και εκτιμητές του ο θεατρίνος
και προτιμούσε τα στενά δρομάκια απόμακρα κι ασύχναστα.
Η εξομολόγησή του θά 'ταν περ' απ' την πανουργία του
και σίγουρα θα γινόταν κραυγαλέος ο φόβος του κι ολισθηρός.

Φιλόνικος και δύστροπος πώς θα μπορούσε τότε να μασκαρευτεί
κι εκτός θεάτρου τους περαστικούς και τους γνωστούς να πείσει;

Καρπούς και δύναμη έδρεπε μονάχα στη σκηνή
δίπλα στις επευφημίες των θεατρόφιλων που ειδωλοποιούν.
Έκθετη η γύμνια του θάταν εκτός θεάτρου·
δεν θα γκρέμιζε τα άστρα των σεμνότυφων μονάχα
μα και οι αναμένοντες το λυτρωτικό κάλλος για ευτυχία
αυτοστιγμεί θα σφράγιζαν τα μάτια τους μ' οδύνη.

Γι' αυτό όλη του τη ζωή την πέρασε στα κρύφια
εντός σκηνής κι εκτός εαυτού, επιπόλαια φλυαρώντας
τις σκέψεις και τις χαρές των άλλων.
Έζησε πατώντας από κλάδο σε κλάδο δάφνης και ελαίας
δίχως την τόλμη να σταθεί στην καρπερή γη των υπαρχτών·
και τούτο γιατί λογάριζε μαντατοφόρους και εκτιμητές του
για περιττές ή επιζήμιες φωνές κι εκτός θεάτρου,
καθώς συνηγορούσαν πάντα στις “ποταπές ιδέες”
για αυτοεκτίμηση και για το κάλλος που διέφυγε.

Η ΚΥΡΑ ΠΟΥ ΕΚΡΥΒΕ ΤΟΥΣ ΗΛΙΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΓΚΑΛΙΑ ΤΗΣ

Με το σγουρό βασιλικό στα θαλερά της στήθια
και κόκκινο γαρύφαλο στα ολόξανθα μαλλιά
ξεπρόβαλε η κυρά των ήλιων στ' απανοδόμι των πευκώνων.
Η μιλιά της ήταν ευωδία από ροδοπέταλα ανοιγμένα
και η ποδιά της διάπλατη για τα πουλιά του λόγγου
ακόμη και για τ' άσχημα κοράκια που θρηνούν·
κ' είχε πάντα λευκά τα δυό της χέρια πούχαν τις κλείδες της ζωής.

Ήταν το θάμπωμα του νου στ' ανάλαφρο συριάνι
και τον χειμώνα η παγωνιά δεν είχε μερδικό
πάνω στα ολόθερμα φιλιά και στα πυρά της μάτια.

Η Αλκυόνη η λαμπρή του ήλιου θυγατέρα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΚΥΜΟΘΟΗ

έκρυβε μεσ' στους κόρφους της Γενάρη μήνα τώρα
τη θαλπωρή της άνοιξης και το τραγούδι των ψαράδων·
τους ήλιους γύρευε τα κρύα βράδια πίσ' απ' τα βουνά
και τ' άσπρα πουλιά μεσ' στου γιαλού τα γαλανά τα μάτια.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΕΠΙΚΛΗΣΗ

Στην Ελισσάβετ

Πήρα το ολόγιομο φεγγάρι
και περπατήσαμε στις αυλές της ψυχής σου.
Μα συ απούσα...
Με την κόμη λυτή να περιφέρεσαι σε ερεβώδη τάρατρα αγωνίας.
Μακριά και ο ίμερος της ζωής.
Απέραντη μοναξιά.
Φωνάξαμε να ακούσεις
Μα αποκρίθηκε η απόλυτη ερημία!
Σεργιανίσαμε ανάμεσα σε βιολέτες και νάρκισσους.
Με νεκρά τα θρασεμένα τροπαιόλα.
Τιμωρημένα παντοτινά γιατί πέρασαν το μέτρο.
Σημάδια βημάτων στο κενό.
Φωνάξαμε να' ρθεις.
Η φωνή πρόσκρουσε στους φράχτες της τελειότητας.
Η συκιά σάλεψε με περίσκεψη τα φύλλα και
πύκνωσε τη σκιά της.
Όλες οι ζωές άφωνες μιλούσαν για σένα.
Κι εσύ απούσα να περιφέρεσαι με γυμνούς αστραγάλους
σε ακρογιάλια ερημικά. Μόνη.
Με τους γλάρους να συντροφεύουν τη σιωπή σου.
Σε καλέσαμε.
Μάταιη επίκληση. Ωρες σε ψάχναμε ζητητικά εγώ
και το φεγγάρι.
Περιφορά αγάπης μάταιης.
Μέχρι που φάνηκε η χροιά του ήλιου
πίσω από την κρούστα της οδύνης.
Τότε είδα το χαμόγελο να φεγγίζει μακριά...
Στο φόντο του προσώπου σου.
Ονειροπαρμένο.
Το φεγγάρι έλυωνε σιγά στην αγκαλιά μου
σε σταλαγμούς λυτρωτικής αγωνίας.
Σου άπλωσα το χέρι...

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

ΕΛΕΥΣΗ

Στην Ελένη

Στο αίθριο της ψυχής βγήκε η χαρά μου
να σε προϋπαντήσει.
Έρχεσαι κόρη μου, μικρή μου θυγατέρα,
φορτωμένη χαμόγελα.
Στον ορίζοντα αναδύεται το φως
από τις ανατολές των ματιών σου.
Το νιώθω να βυθίζεται εντός μου
θρυματίζοντας τον καθρέφτη της μοναξιάς.
Από τα ερέβη των βοστρύχων της λιτής σου
κόμης Λευκά περιστέρια φτερολάμνουν
στους γλαυκούς αιθέρες
πνιγμένα στους φθόγγους ευφροσύνης
ανείπωτης...
Το ουράνιο τόξο, βιάζοντας τις ώρες,
Τίναξε τις στάλες της αυγής στον ουρανό αναδιπλούμενο
Στο σελαγισμό της ράχης του αγγίζει
τον ποδόγυρο του λιτού ενδύματος και
διαλύεται σε πέταλα μυριόχρωμα που σταλάζουν
στη θωριά ακύμαντης θάλασσας.
Η Ίριδα καθοδηγεί τα βήματά σου ανάλαφρα
στην αμμουδιά που μας χωρίζει.
Πίσω σου ανασαίνει η ροδοδάκτυλη Αυγή
Τι φως η θωριά σου.
Τι φως στην πλάση.

Η χαρά μου με ξέπλεκε κόμη,
άχραντη, στο χαγιάτι των αισθήσεων
σε προσμένει.

ΑΔΕΣΠΟΤΑ ΟΡΑΜΑΤΑ

Στους έρημους δρόμους
μοναχικά τα οράματα
ψάχνουν καρδιές
να ενοικιάσουν

Μα πώς να εισέλθουν
σε μανταλωμένες συνειδήσεις;

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Από καιρό οι άνθρωποι
βολεμένοι στην ευμάρεια
σήπονται.

Με κλειστά τα παράθυρα
των αισθήσεων.

Κι έτσι τα οράματα
στους ψυχρούς δρόμους του κόσμου
μόνα παγώνουν.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

...Τέλος τα ρίξαμε στην πυρά.
Αυτά που μας συντρόφεψαν ατέλειωτα
στο ταξίδι της ζωής.
Έτσι, αφού πρώτα μας φώτισαν
Τέλος μας ζέσταναν
στη μακριά νύχτα της παγωμένης ενηλικίωσης.

Τώρα με ζεστές τις αρθρώσεις
ακούμε τη Φαίδρα να παραληρεί,
τον Περικλή να ρητορεύει ατέλειωτα.
Κι ενώ η Σαπφώ μουρμουρίζει
στο ριγηλό τριζοβόλημα των κειμένων της
το γλυκό παράπονο του πληγωμένου έρωτα,
Ο Βρούτος τρέχει στις γλώσσες του πύρινου ρύακα
Κυνηγημένος από την ιαχή του Καίσαρα.

Ο ΝΟΘΟΣ!

Στις στάχτες στιβάζονται ο ένας στον άλλο
Ο Θουκυδίδης, η Κλεοπάτρα, ο Σοφοκλής
Οι Αντωνίνοι, οι Αρχαίοι, οι Βυζαντινοί κι οι πρόσφατοι.
Οι δικοί μας και οι ξένοι. Όλοι.
Τραγικά γνώριμοι!
Δραματικά ωραίοι!
Ένας σωρός ερειπίων από γνώση και σοφία.
Μα αδύνατον να φύγουν κι από μέσα μας.
Εκεί χαμιά πυρκαγιά δεν τους απειλεί.

Μόνο το κρύο...

Μα τούτο εξουδετερώθηκε
στην πυράδα του αφανισμού.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΑΝΕΤΤΑ ΜΠΑΛΛΑ

ΤΟ ΜΩΛΥ*

Τα πόδια του ματώσανε
κι εγώ λιγοψυχώ
μέσα σ' ετούτο το στοιχειωμένο
δάσος
που όμως πρέπει να διασχίσω...
Τα χρυσά μου ψάχνω μαλλιά...
Σκύβω να ξεδιψάσω... Αποτρώπαιο είδωλο
Το μώλυ, το μώλυ επιμένουνε οι φωνές
Τη Σκύλλα και τη Χάρυβδη
Τον Άδη και τους Κύκλωπες
νίκησες
Από σένανε πώς να ξεφύγεις...
Σ' εφτασφράγιστο πύργο το μώλυ
προσμένει
όσους ακόμα κρατάνε
σε μια κόχη της καρδιάς
τους απόκρυφη
κάτι από την καθαρότητα των γενναίων.
Ξέρεις ποιος είσαι και πώς υπάρχει
το μώλυ...
Στενή γαρ η πύλη και τεθλιμμένη
η οδός η υπάγουσα εις την ζωήν.

ΠΡΟΣΔΟΚΙΑ

Στην Αυλίδα της άπνοιας και της σιωπής
Ένα καράβι. Γερό σκαρί
χρόνια προσμένει τον ούριο άνεμο.
Ένα κάλεσμα. Ένα νεύμα. Ένας θεός
στα χέρια του την αγωνία του κρατάει.
Νημεμία.
Και τι δε θά 'δινε να βυθιστεί στη χαρά των κυμάτων
και μ' ολοφύσκιωτα πανιά ν' αρμενίζει
Όσο ο ήλιος το δάκρυ θα στέγνωνε
και με φιλιά το φεγγάρι τον πόνο του θα 'λιωνε.
Ας ήτανε και το τελευταίο ταξίδι...

μάγια της Κίτης.

* Μώλυ είναι το αντίδοτο που ο Ερμής έδωσε στον Οδυσσέα, για να μην τον πλανούν τα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

Μεγάλωσ' η Άννα και μισοπέλαγα ταξιδεύει...
Μερώνυχτα άγρυπνη λαχταρούσε στο παραμύθι
να μπει.

Ακόμα δε μπόρεσε.

Ακόμα δε μπόρεσε.

ασυμβίβαστη μες το συμβιβασμό της την άκρη
να βρει

Ακόμα μ' ορθάνοιχτα μάτια απορεί σαν παιδί
πώς ρημάξαμε τη ζωή μας...

Δεν έχει τέλος ετούτος ο χορός.

Ανήμπορη εκείνη - μ' ένα τριαντάφυλλο στην καρδιά
της θύμησης

το δικό της αμάραντο ρόδο

Κι ας ήταν εκεί ξεγλιστρούσε

σ' άλικους κάμπους πάνω σ' άτια που κάλπαζαν

Δε μπορεί... κάπου υπάρχει απανεμιά

για τούτο το καράβι.

Και ο ζητών ευρίσκει... Χρόνια ετούτη η προσδοκία
τη ζέσταινε...

Με την ψυχή της πανί ολοφούσκωτο μεσοπέλαγα
ταξιδεύει

Να το χρυσό κλειδί, μεσ' την καρδιά της θύμησης

Την έφερ' ως εκεί το ζωντανό κομμάτι

της αθωότητας.

Ήξερε πως δε θα την προδώσουν της νιότης του όνειρα.

Όπως το ξέρουνε όσοι

με πράγματα λειψά να βολευτούνε

δεν μπορούν.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

ΕΥΗ ΜΠΟΥΚΛΗ

ΑΟΥΤΣΑΙΝΤΕΡ

Άνοιξε τη χούφτα σου
και δείξε μου τη σκοτωμένη πασχαλίτσα που κρύβεις,
ύστερα θα γείρω για να δεις τι κρύβει
ο ίσκιος μου.

Πότε θα γίνουμε όμορφοι;

Μάτια σαν των Σειρήνων
Τραγούδι των βράχων
Αξιόνω,
απ' όποιον δεν έχει τινάξει η νύχτα
με τις ηλεκτροφόρες όψεις της,
ν' αφουγκραστεί ως το πρωί την παλίρροια
και με μάτια πελώρια
ν' αντικρύσει τα χείλια των ανεμιστήρων
κουρασμένα να μας ξεχτενίζουν.

Πώς θα γίνουμε όμορφοι;

Μη μιλήσεις ακόμη.
Η γυναίκα του Κύκλωπα ρίχνει φωτοβολίδες
για να τη σώσουν από αυτό το μονόφθαλμο
τέρας που φορεί το φεγγάρι στο μέτωπο
κι ακόμη την τρομάζει.

Κάποιοι ημίθεοι πειρατές άπλωσαν
μια μάσκα ομορφιάς στη θάλασσα.
Έχω κολυμπήσει όλο τον κόσμο
κανείς λαός δε μ' άφησε να πιάσω ακτή
ούτε καν να δω το είδωλό μου χωρίς
τα εξαρτήματα της τυφλόμυγας.

Υπνοί οι τοίχοι του λαβύρινθου
όπως τα ήθελε ένας εραστής

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

που δε μας άγγιξε ποτέ·
τον έπνιξε το κουβάρι του.
Πότε θα γίνουμε όμορφοι;
Κάναμε αποβολή δεμένοι χέρι χέρι
κατόπιν ορκιστήκαμε σε φαντάσματα·
ήττες και νίκες καίγονται
μόνο ένας νηπενθής ζητιάνος μένει
να προσφέρει σοκολατάκια στους περαστικούς.

Πες μου, σε σφίγγει σα στηθόδεσμος
η μαραμένη κερασιά;
Τότε θα σου πω για κάποιες τουλίπες
που έλιωσαν στο βάζο τους.

Πότε θα γίνουμε όμορφοι;

Ζωοφόροι έλικες πετσοκόβουν
τον ήλιο –ίσως ξημέρωσε
κάποιος απίθανος ίππος από μπρούτζο
θυμάται πως διαμελίστηκαν πριν χρόνια
τα υμάτιά του,
βρίσκει πως είν' η ώρα
να στολιστεί ξανά μ' αυτά
τα φλογισμένα κομμάτια.

Εσύ δεν ξέρω τι θα κάνεις,
εγώ άρχισα ήδη
μακιγιάρομαι με μπαρούτι,
ξεχυλώνω το ντεκολτέ μου...

Θα γίνουμε όμορφοι;

Ο ΑΠΟΗΧΟΣ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

Πόσα φεγγάρια κλωνοποιήσαμε απόψε
με τα πανσέληνα μάτια μας;

Ποιος μπορεί να φανταστεί

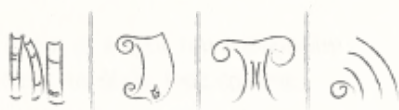
ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

πόσες φορές θά 'χαμε διασπάσει το άτομο
ανάμεσα στα δόντια μας,
αν με χλωροφόρμιο δεν έκλειναν
τα στόματά μας.
Το δικυάνιο μύριζε όμορφα στα μαλλιά σου
τα πλεγμένα από αθάνατο·
εύκολα τά 'καψε το φλογοβόλο.

Στάχτη η ζωγραφιά της ημέρας μου,
ρίχνω ροδόνερο να σε ξυπνήσω,
μα εσύ έχεις φύγει από νωρίς.

Αλείφω με γλυκερίνη το πρόσωπο,
να μη με γνωρίσεις ποτέ πια.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΝΨΝΤΑΣ ΦΩΚΑΣ

ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ

Μ' έναν Τυφωνέα βαδίζω
Βγες απ' τα υγρά, κλείσε τους αργαλειούς των ψαριών
Αμφιτρίτη
Που ανάσκελα σε ποτίζει ένας ξεθωριασμένος Ποσειδώνας
Ένας καλούτσικος ήλιος
Αμφιτρίτη μου, γύρνα το βλέμμα προς τα με
Να δεις τι χρώμα έχει η ανάσα μου:
Άχνη, άχνη και περιμένε

Αδειάζω, σφαδάζω, σπαράζω

Άγιος ήμουν και κολάστηκα απ' τις ηδονές
Άγιος θ' αγιάσω πάλι
Σαν σου ανάψω το καντήλι μ' εκείνες τις σπίθες
Που 'μαι κατάδικος να ζω
Αμφιτρίτη μου

ΑΓΓΕΛΟΙ

Βιολιού στιγμή κόκκινη
Με πρόλαβες πριν τον ύπνο
Στον κήπο με τα καλαμπόκια
Το τσίου και το βζζζ
Χώθηκαν κάτω απ' το μαξιλάρι
Καθώς τρίζανε τα ματόκλαδα
Στης κληματαριάς το ανάστημα
Ανάσαιναν μουσκεμένοι δυο μελισσοφάγοι
Στου πορτονιού την καμπύλη

Γύρισα την ώρα μου κατά χει
Κατά χει, που βγαίνουν οι καμπάνες
Μόνος κι έρημος και τυχερός και νέος
Απ' τα ουράνια κατέβηκα στα χαμηλά
Γεμάτος μοναξιά, ζέστη και αγγέλους
Μ' επιφωνήματα θα μιλώ από δω και πέρα
Με θαυμαστικά θα σταματώ, με νηστεία
Θα μετρώ τις ώρες της υπερφάνειας

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΩΤΑΓΓΕΛΟΥ

ΣΕΛΗΝΗ ΗΛΙΟΣΤΟΛΙΣΤΗ

α

Τον καιόμενο ήλιο
των ακτίνων τη λάμψη
του άπλετου φωτός
την αίσθηση
κυριεύει
της νυχτιάς το αστέρι.

Η ειρηνική του κατάκτηση
εναπόκειται
στην προοπτική της ηρεμίας
μιας ψυχής.

Η νύχτα θέλει πάντα
αστέρια
για να ομορφαίνει
το κατάσκιό πέπλο της.

β

Το φως του αστεριού
εκπέμπεται
αφειδώς.

Από τους θνητούς
η πρόσληψη των ακτίνων
εξαρτάται,
η εναπόθεση επίσης των ελπίδων
στην πηγή του.

Ο ουρανός πάντως
προβλέπεται ανοικτός.

Τα μάτια κι η ψυχή
διψούν
για το αληθινό όραμα.

Την θεωρία του Παντός
τ' Ουράνιου, την άλλη.

γ

Μιας ηλιόλουστης ημέρας
το ζοφερό ξεκίνημα
από τη λάμψη της Σελήνης
εξαρτάται.

Μόνο την ερεβική νυχτιά
γνωρίζεις πόσοι πλανήτες
μας οριοθετούν
την ύπαρξη.

Τότε μοναχά
ανακαλύπτεις
ποια άστρα έχουμε χάσει
ή σε ποια κρεμόμαστε.
ποιο αστέρι πέφτει.

Είναι φρικτό
τό πολύ φως της νύχτας
να σου κρύβει γοητείες.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΑΝΘΡΩΠΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΑΞΙΜΟ ΑΛΕΞΟΥΡΙΟΥ

δ
Καταστόλιστη η νύχτα
στο φωτεινό παράθυρο της προσμονής.

Χαροποιός επανασύνδεση
του ονείρου
η επιστροφή
του όχι ασώτου.

Είναι πάντα η εκούσια πτώχευση
το πρώτο
βήμα ευτυχίας
του εν σιγή προσμένοντος.

Όλα οφείλονται
στο γενεσιουργό έρεβος.

Ε
Θα 'ρθείς. Μια
βραδιά μυσταγωγική.

Θα 'ρθείς
της ελπίδας
φωτεινέ ουρανέ,
για να νιώσω κι εγώ
τη χαρά
ταξιδιού μες τ' αστέρια.

Δίχως τέλος κι αρχή.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΝΙΚΟΣ ΒΑΛΛΙΑΝΑΤΟΣ

ΝΑ ΠΕΡΑΣΩ;

Μεσημέρι, ντάλα καλοκαίρι με το θερμόμετρο να κτυπάει θερμοκρασίες τροπικές. Και να' μαστε ο καθένας στο κονσερβοκούτι του σε στοίχιση, σε ένα ατελείωτο κονβόι. Και να προχωράμε με ρυθμό χελώνας. Η ασφαλτος να βράζει, οι λαμαρίνες να πυρώνουν και εμείς να βγάζουμε τον ιδρώτα με το κιλό. Και τότε τον είδα. Ήμουν μακριά ακόμη αλλά επειδή εκεί που στεκόταν, ο δρόμος έστριβε, μπορούσα έστω και αν ήμουν στο δέκατο περίπου αυτοκίνητο να τον βλέπω και να τον παρατηρώ. Τον έβλεπα να κάνει ένα διστακτικό βήμα μπροστά και μετά να ξαναγυρίζει στην προηγούμενη θέση του. Κάποια στιγμή έγινα τέταρτο αυτοκίνητο πριν τη θέση του. Γιατί εκείνος ήταν ακόμη εκεί. Ήθελε οπωσδήποτε να περάσει. Μα έστω και αν πηγαίναμε τόσο αργά δεν το τολμούσε να διασχίσει τρέχοντας το δρόμο. Τον πρόσεξα, πως κοίταζε και το αντίθετο ρεύμα, που ήταν όμως προς δυστυχία του, γρήγορο και συνεχές. Γύριζε το κεφάλι του, μια αριστερά προς τη μεριά μας και μετά άλλη μια δεξιά προς το αντίθετο ρεύμα, έκανε το βήμα του, μετάνιωνε, δίσταζε, δειλίαζε και ξανά οπισθοχωρούσε. Μα ήθελε να περάσει με κάθε τρόπο απέναντι. Το 'βλεπες καθαρά στα γεμάτα ανυπομονησία μάτια του. Και επέμενε να περάσει από εκείνο το σημείο, ούτε από παρακάτω ούτε από παραπάνω. Και εν τω μεταξύ εμείς να βρίζουμε: την τύχη μας που μας είχε μεσημέρι με σαράντα βαθμούς μέσα στ' αυτοκίνητο, την Κυβέρνηση για τους δρόμους που 'χει φτιάξει, το μπροστινό μας που δεν πήγαινε πιο γρήγορα, τον πίσω μας που σχεδόν κόλλαγε στο δικό μας, τον καύσωνα που και φέτος εκεί, πιστός στο ραντεβού του. Και να στολίζουμε, τουλάχιστον εγώ το έκανα, κάθε πιθανό και απίθανο ανευθυνούπευθνο για το χάλι μας.

Μα εκείνον δεν τον ενδιέφεραν όλα τούτα, κυκλοφοριακά και τα ρέστα. Εκείνος ήθελε μόνο να περάσει το δρόμο και τίποτ' άλλο. Τού 'φτανε μόνο αυτό, μόνο που για την ώρα δεν τα κατάφερνε. Και όταν έφθασα ακριβώς στη στροφή ούτε και τότε τα 'χε καταφέρει, δυστυχώς γι' αυτόν.

Σήκωσε τα μάτια του και με κοίταξε και ήταν σαν να μου έλεγε: Να περάσω; Εσύ τουλάχιστον θα μ' αφήσεις; Λες και είχε καταλάβει πως τόση ώρα τον πρόσεχα, πως παρακολουθούσα την απελπισμένη του όσο και επίμονη προσπάθεια να περάσει απέναντι. Τι να'κανα; Φρέναρα απότομα, κοκάλωσα επί τόπου το σαράβαλο, άλλωστε δεν ήταν και πολύ δύσκολο, έτσι σιγά που πηγαίναμε. Και τον άφησα να περάσει. Το μόνο που δεν του'πα ήταν "περάστε" –είδα πως και το άλλο ρεύμα είχε εκείνη τη στιγμή κενό. Και ο μεγαλόσωμος σκύλος πέρασε χωρίς αυτή τη φορά να κοιτάξει δεξιά ή αριστερά του, προχώρησε ίσια στο δρόμο, στο σκοπό του. Και άσ' τους άλλους οδηγούς να ρίχνουν, για το απότομο φρενάρισμα, και για την επιπλέον καθυστέρηση, τις μούντζες τους και τα σχετικά μπινελίκια τους.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

9ος Λογοτεχνικός Διαγωνισμός, Μάιος 1997

ΠΡΑΚΤΙΚΟ

Σήμερα, 30 Μαΐου, ημέρα Σάββατο, και ώρα 10 π.μ. συνεδρίασε στο “Σπίτι του Δασκάλου” η κριτική επιτροπή του Συνδέσμου Φιλολόγων Κεφαλονιά και Ιθάκης, με σκοπό την αξιολόγηση των πεζών και ποιητικών κειμένων των μαθητών, που συμμετείχαν στον 9ο Λογοτεχνικό Διαγωνισμό, αφιερωμένο στη Διδώ Σωτηρίου.

Την κριτική επιτροπή αποτέλεσαν οι φιλόλογοι:

Κουμαριώτη Διονυσία, Τζουγανάτου Σοφία και Ανουσάκη Αμαλία.

Μετά την αξιολόγηση όλων των κειμένων και την αποσφράγιση των φακέλων που περιείχαν τα στοιχεία των μαθητών, η επιτροπή κατέληξε στα εξής:

Απονέμει:

α) Το 1ο βραβείο πεζού κειμένου Γυμνασίου στην Πέτσιου Ασημίνα, μαθήτρια της β΄ τάξης του 1ου γυμνασίου Αργοστολίου.

β) Το 2ο βραβείο πεζού κειμένου Γυμνασίου στην Πάστρα Ανδρονίκη, μαθήτρια της γ΄ τάξης του γυμνασίου Πάστρας.

γ) Το 1ο βραβείο ποιητικού κειμένου Γυμνασίου, στην Παπαδάτου Μαρία, μαθήτρια της γ΄ τάξης του γυμνασίου Πάτρως.

δ) Το 2ο βραβείο ποιητικού κειμένου Γυμνασίου, στην Καλαφάτη Ελένη, μαθήτρια της α΄ τάξης του 1ου γυμνασίου Αργοστολίου.

Απονέμει επίσης:

α) Το 1ο βραβείο ποιητικού κειμένου Λυκείου, στη Βλαχούλη Βίκη, μαθήτρια της γ΄ τάξης του 2ου Λυκείου Αργοστολίου.

β) Το 2ο βραβείο ποιητικού κειμένου Λυκείου, στον Αθανασάτο Πέτρο, μαθητή της γ΄ τάξης του 2ου Λυκείου Αργοστολίου.

Όσον αφορά τα πεζά κείμενα του Λυκείου, η επιτροπή αξιολόγησης έκρινε ότι καμιά από τις συμμετοχές δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις για απονομή 1ου βραβείου.

Απονέμει:

Το 2ο βραβείο πεζού κειμένου Λυκείου, στην Μακρή Ειρήνη, μαθήτρια του Γενικού Λυκείου Ιθάκης.

Το πρακτικό κλείεται και υπογράφεται από τα μέλη της κριτικής επιτροπής.

Κουμαριώτη Διονυσία

Τζουγανάτου Σοφία

Ανουσάκη Αμαλία

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ**

1ο βραβείο Πεζογραφίας Γυμνασίου

Ασημίνα Πέτσιου, 1ο Γυμνάσιο Αργοστολίου

Ουάσινγκτον 3.000 μ.Χ. Βρισκόμαστε στον κόσμο όπου κυριαρχούν οι μηχανές. Ο άνθρωπος για να εξυπηρετήσει οποιαδήποτε ανάγκη δεν έχει παρά να πατήσσει ένα απλό κουμπί. Τα ταξίδια μεταξύ πλανητών των διαφόρων ηλιακών συστημάτων είναι το ίδιο απλά και γρήγορα με τα ταξίδια στο χρόνο.

Πριν μια εβδομάδα περίπου, είχα ένα πολύ ενδιαφέρον ταξίδι στο παρελθόν και συγκεκριμένα μερικές χιλιάδες χρόνια πίσω όταν οι άνθρωποι, όχι μόνο ήταν αναγκασμένοι να δουλεύουν για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, αλλά επίσης είχαν ένα βασικό ελάττωμα: ήταν θνητοί!

Με το πέρασμα μερικών κλασμάτων και σύμφωνα με τις πληροφορίες του ψηφιακού πίνακα της χρονομηχανής μου, έφτασα στο έτος 1825 μ.Χ. σε μια χώρα ονομαζόμενη Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα σε μια πόλη με το όνομα Μεσολόγγι.

Σύμφωνα με το ηλεκτρονικό αυτορυθμιζόμενο ρολόι που είναι περασμένο πάντοτε στον καρπό μου, βρισκόμουν στα μέσα του Απριλίου. Παρόλα αυτά παντού μια παράξενη γκρίζα ομίχλη.

Ρωτώντας ένα παιδάκι που έτυχε να περνάει εκείνη την ώρα από εκεί έμαθα πως δεν επρόκειτο για ομίχλη αλλά για καπνό από μπαρουτί ... ή κάπως έτσι. Η αλήθεια είναι πως δεν συγκράτησα καλά αυτή την τόσο άγνωστη λέξη σε μένα, γιατί η εικόνα του παιδιού με άφησε στην κυριολεξία με το στόμα ανοιχτό.

Το παιδί δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ανθρώπινο ον. Επρόκειτο περισσότερο για μια μαριονέτα κακοντυμένη, και βρώμικη. Παρόλη την αθλιότητα του σώματός του υπήρχε μια φλογίτσα στα δυο γαλανά ματάκια του που όμως τρεμόπαιζε έτοιμη να σβήσει.

Προχωρώντας μερικά μέτρα παρακάτω είδα κάτι ακόμη πιο παράξενο και τραγικό. Μερικοί άντρες, όμορφοι και γυμνασμένοι, στέκονταν πίσω από ένα μικρό τοιχάκι φτιαγμένο από πέτρες και προσπαθούσαν να προστατευτούν από κάτι μικρά σιδερένια πραγματάκια που έρχονταν από μακριά. Φορούσαν άσπρα ρούχα με κόκκινα γελέκα και αξιωματική παπούτσια, ενώ παράλληλα κρατούσαν κάτι σιδερένια κοντάκια τα οποία, σύμφωνα με τον ηλεκτρονικό λήπτη εικόνων που ήταν κρεμασμένος στο στήθος μου, ήταν όπλα. Αναρωτήθηκα πώς αυτό τα τόσο δύσχηστα όπλα θα μπορούσαν να πειράζουν έστω και ένα κουνούπι. Η απάντηση ήρθε αμέσως βλέποντας έναν από τους άντρες να πέφτει νεκρός στο γρασίδι, όπου εκτός από την υγρασία και την πρωινή βροχούλα προστέθηκε και το δικό του αίμα. Αντιλήφθηκα τότε πόσο αποστατάευτοι ήταν οι άνθρωποι στο παρελθόν.

Βλέποντας αυτά τα τόσο τραγικά πράγματα γύρω μου, σκέφτηκα να επισκεφτώ ένα μορφωμένο άνθρωπο αυτής της πολιτείας για να μάθω ακριβώς τι συνέβαινε.

Ρωτώντας μια ρακενδύτη γριούλα, μου είπε να πάω στο σπίτι του Λόρδου Βύρωνα το οποίο και μου έδειξε. Πληκτρολογώντας αυτό το όνομα στον ηλεκτρονικό μου υπολογιστή τσέπης διάβασα ένα κείμενο με πληροφορίες για μένα όπως φιλέλληνας, πόλεμος, σκληριά, πείνα και δυστυχία, από τα οποία έγινα κατάλαβα.

ΕΠΙΧΡΕΩΜΑΤΕΙΟΣ
ΑΙΜΟΡΡΑΓΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Φτάνοντας στο σπίτι του Βύρωνα και μιλώντας με όλη τη δυνατή ευγένεια που μπορεί να έχει ένα άνθρωπος, ο οποίος έχει συνηθίσει να υπηρετείται από μηχανές, ζήτησα μια απλή και σύντομη εξήγηση της κατάστασης στην πόλη.

Εκείνος μιλώντας με κατανοητά λόγια και εξηγώντας κάθε λέξη άγνωστη σε μένα μου μίλησε για τα δεινά της σκλαβιάς και για την αξία της "ελευθερίας". Σκλαβιά, σύμφωνα με τα λόγια του Λόρδου Βύρωνα ήταν η υποδούλωση σε άλλους λαούς και αυτή ήταν που προκαλούσε την κατάσταση στην πόλη του, η οποία ονομαζόταν πόλεμος. Ο πόλεμος είναι ό,τι πιο τραγικό μπορεί να υπάρξει. Είναι η αιτία του θανάτου, της πείνας, της δυστυχίας, του μίσους και όλων των κακών.

Ακούγοντας αυτά, αναφώνησα πόσο ανόητοι είναι οι άνθρωποι για να κάνουν τέτοιους πολέμους. Όμως, ο Λόρδος είπε πως αυτός ο πόλεμος, παρόλο που είχε τις ίδιες ολέθριες συνέπειες με τα υπόλοιπα είδη, είχε μια σημαντική διαφορά. Ήταν ένας πόλεμος ιερός που θα οδηγούσε στην απόλυτη ελευθερία ενός τόσο τυρανισμένου λαού όπως ο ελληνικός. Γι' αυτός άξιζε να δώσει και να αφιερώσει κανείς τη ζωή του, όπως έκανε ο Βύρωνας και όλοι οι κάτοικοι της πόλης.

Ρίχνοντας μια γρήγορη ματιά στο ρολόι μου είδα πως ήταν ώρα να πηγαίνω. Έτσι έθεσα μια τελευταία ερώτηση τι θα έκανε για να εδραιωθεί η ειρήνη στην χώρα του. Η απάντηση του ήταν σύντομη, μα πιο σημαντική και από χιλιάδες σελίδες λόγου:

"θα φύτευα στην καρδιά των ανθρώπων την αγάπη και την αδελφосύνη" είπε.

Τις δύο τελευταίες λέξεις –αγάπη και αδελφосύνη– τις γνώριζα καλά γιατί σε αυτές στηρίζονταν η ειρήνη που επικρατούσε στον δικό μας κόσμο. Εκείνη τη στιγμή ευχήθηκα να μπορούσα να πάρω τον σοφό αυτόν άνθρωπο μαζί μου για να του δείξω πως η ευχή του είχε πραγματοποιηθεί!

Όμως δεν μπορούσα. Αρχέστηκα στο να τον ευχαριστήσω και να του ευχηθώ καλή τύχη.

Το ταξίδι αυτό είχε τελειώσει, μα μου είχε προσφέρει τόσα πολλά! Έμαθα να ξεχωρίζω τον πόλεμο που μόνο δεινά φέρνει, από τον πόλεμο για... Δεν ξέρω πως να τον χαρακτηρίσω. Μα να! Ήρθαν στο νου μου δυο λέξεις του Λόρδου Βύρωνα: "αξίες και ιδανικά". Ναι, ο πόλεμος για τις αξίες και τα ιδανικά!!!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

2ο Βραβείο Πεζογραφίας Γυμνασίου

Ανδρονίκη Πάστρα, Γυμνάσιο Πάστρας

ΜΙΑ ΝΥΧΤΑ ΣΑΝ ΚΑΙ ΕΚΕΙΝΗ

Το αεροπλάνο έχει απογειωθεί εδώ και 10 λεπτά. Νάμαι πάλι στο δρόμο του γυρισμού για την πατρίδα.

Αχ! πόσο την έχω νοσταλγήσει. Το μυαλό μου έχει σταματήσει να ζει το παρόν, είναι γεμάτο αναμνήσεις από το παρελθόν. Όλα ήταν τόσο ωραία, ζούσαμε την πιο ωραία ηλικία, μια ηλικία γεμάτη όνειρα. Τα όνειρα όμως έσβησαν με τον ερχομό της Κατοχής. Η Κατοχή ήρθε και σάρωσε τα πάντα. Τα όνειρα, τους ανθρώπους, που τους έκανε άλλες φορές πιο σκληρούς και άλλες πιο δειλούς. Πόσες αναμνήσεις από αυτόν τον καταραμένο τον πόλεμο. Και από εκείνη τη νύχτα.

Θυμάμαι... εκείνη τη νύχτα, εκείνη την καταραμένη, η ζωή μου ανατράπηκε. Έμαθα τόσα πολλά σε μια νύχτα. Μια νύχτα σκοτεινή και άδεια. Τα αστέρια έλαμπαν στον ουρανό και το μισοφέγγαρο έριχνε λίγο φως. Κανένας ήχος δεν ακουγόταν, τίποτα καμμία κίνηση και αυτό ήταν το πιο ανησυχητικό, αυτό που μας τρόμαζε. Σήμερα θα μοιράζαμε τις προκηρύξεις. Είχαμε χωριστεί σε ζευγάρια έτσι ώστε να μην κινήσουμε υποψίες. Εγώ με τον Χρήστο είχαμε τις προκηρύξεις. Η Μαρία με τον Μάκη είχαν τις μπογιές και η Καίτη με τον Πέτρο φιλούσαν σκοπιά. Όλοι ήμασταν φίλοι από παιδιά, από την ίδια γειτονιά, το ίδιο σχολείο, από μικρά μαζί.

Πόσο βασανιστικά περνούσαν τα λεπτά.

Οι προκηρύξεις κυλούσαν κάτω από τις πόρτες γρήγορα, μερικές φορές πολλές μαζί. Η ώρα ήταν 11:30 στις 12:30 έπρεπε να είμαστε στο σπίτι της Σοφίας. Η ώρα 11:35 έπεσε ο πρώτος πυροβολισμός. Οι ριπές έφεφταν βροχή. Εγώ και ο Χρήστος αρχίσαμε να τρέχουμε σαν τρελοί προς την ίδια κατεύθυνση. Μια σφαίρα πέρασε και μου έξησε το μπράτσο, εκείνη την ώρα δεν το πρόσεξα, έτρεχα γαι να σωθώ. Βρήκαμε ένα στενό, μπήκαμε, σε λίγο ακούσαμε τους Γερμανούς να περνούν, ούτε οι ανάσες μας δεν έβγαιναν. Σε λίγο φύγαμε με χίλιες επιφυλάξεις κατευθυνόμενοι στο σπίτι της Σοφίας.

Μόλις φτάσαμε της εξηγήσαμε τι έγινε. Της είπα αν μπορούσε να μου φροντίσει λίγο το μπράτσο. Αυτή χλώμιασε, έβαλε τις φωνές, μας πέταξε έξω. Η Σοφία... η παιδική μου φίλη.

Τώρα, τώρα τι θα γινόμασταν; Ο Χρήστος με καθυσήχασε, με πήρε σιγά-σιγά και με πήγε σε ένα σπίτι έξω από την πόλη, με περιποιήθηκε, συζητήσαμε.

Το επόμενο πρωί ο Χρήστος βγήκε. Θα πήγαινε στον Παναγιώτη, αυτός θα ήξερε. Κατά το απογευματάκι ήρθε ο Χρήστος στεναχωρημένος, μου εξήγησε. Ο Πέτρος και η Καίτη ήταν με τους Γερμανούς, μας πρόδωσαν, πρόδωσαν την πατρίδα. Η Μαρία πιάστηκε, ποιος ξέρει τι θα τραβούσε τώρα. Ο Χρήστος μου εξήγησε. Μου είπε πως ένας γνωστός του θα μας βοηθούσε να φύγουμε για την Αίγυπτο και από κει για την Αμερική. Τον παρακάλεσα πριν φύγουμε να με αφήσει να πάω να δω μια θεία μου.

Είχα φτάσει στη μονοκατοικία της θείας μου, χτύπησα τη κουδούνι μού άνοιξε,

μόλις με είδε έκανε σαν να μη με ήξερε, μου έκλεισε την πόρτα κατάμουτρα.

Όταν πήγα στο σπίτι έμαθα από τον Χρήστο ότι έπιασαν και τη Σοφία, αυτή τα μαρτύρησε όλα, η Μαρία τίποτα. Έμαθα και την ημέρα αποβίβασης, ξημερώματα στις 2 Οκτωβρίου. Τι σημαδιακή μέρα, την ίδια με την εκτέλεση της Μαρίας.

2 Οκτωβρίου ώρα 8:30 τα ξημερώματα έβλεπα για τελευταία ίσως την πατρίδα, σκεφτόμουν τη Μαρία.

Η αεροσυνοδός αναγγέλλει ότι η πτήση τελειώνει και μας λέει να δέσουμε τις ζώνες, σκουντάω το Χρήστο να ξυπνήσει “φτάνουμε” του λέω και καθώς αντικρίζουμε το αεροδρόμιο τα μάτια μου βουρκώνουν.

2 Οκτωβρίου 1965

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

1ο Βραβείο Ποίησης Γυμνασίου

Μαρία Παπαδάτου, Γυμνάσιο Πάστρας

ΕΙΚΟΝΕΣ

Κοιτάζω...

Βρίσκομαι σε μια λίμνη
που κάποιοι λέρωσαν τα νερά της.
Είμαι σε έναν κόσμο
που κάποιοι λέρωσαν το μέλλον του.
Και ποιός αμφισβητεί πως είμαι ένα παιδί,
που κάποιοι του λέρωσαν το αύριο.

Κοιτάζω κάτω.

Μια δίνη οι άγγελοι
που παίζουν τις ξεκούρδιστες λύρες τους.
Νεκροί στους δρόμους,
χωρίς ταυτότητα.
Γιατί έχει χαθεί από αυτούς που κρατούν
την ταυτότητα της αξιοπρέπειας.
Κοιτάζω κάτω μα δε βρίσκω άλλα λόγια
γιατί σε αυτήν την περίπτωση τα φαινόμενα
δεν απατούν.
Βρωμιά, νεκροί
ματωμένη γη, ξωγραφιές παιδιών.

Κοιτάζω πίσω

η πείνα, ο πόνος και ο θάνατος
πάντα κυριαρχούσαν.
Πάνω σε αυτήν την επίγεια κόλαση.
Αυτό που βλέπω είναι το παρελθόν,
όχι το δικό μου. Όλων μας!

Πάνω σε αυτές τις χώρες

ξεπροβάλλουν ένας-ένας οι ήρωες
από το παρελθόν και μέσα από τις
κιτρινισμένες σελίδες των γραφών
ξαναζούν και ορθώνονται μπροστά μου:
Φαβιέρος Κάρολος, Σπάρτακος,
Χαμουραμί μαζί με τόσους άλλους.

Μα εκείνος που ξεχωρίζει
είναι ο Σολωμός που γράφει για την ελευθερία.
Πρώτη ελευθερία;

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

1821, 1940, 17η Νοεμβρίου
Κουράστηκα να χάνομαι
σε ματωμένες ημερομηνίες.

Κουτάζω ψηλά...
Θεέ μου! Πως φοβάμαι να αντικρύσω
τον λαμπερό ήλιο
που για λίγο ακόμα θα υπάρχει.
Πίστευα πως συμβολίζει την αλήθεια.
Αλλά εγώ προτιμώ να ζω σε
ένα ψέμα.
Πίστευα πως συμβολίζει την ελπίδα
Μα και αυτή τη δολοφόνησαν
πριν από λίγα λεπτά.

Κουτάζω το ΤΩΡΑ...
Μα κάτι, αρχίζει να κυλάει μέσα από τα μάτια μου
Το έχω συνηθίσει πια.
Ένα δάκρυ που το ακολουθούν χιλιάδες άλλα.
Κλαίω!!
Και φοβάμαι πως κοιτάζοντας το ΤΩΡΑ
θα πάρω ξανά την γνώριμη απογοήτευση.
Φοβάμαι γιατί δεν ξέρω
αν τα μακριά λεπτά μου πόδια
θα αντέξουν ως την επόμενη αυγή.
Φοβάμαι τους στρατιώτες
που τρέχουν δίπλα μου,
αδιαφορώντας για ένα τριχρονο μικρό αγοράκι,
λερωμένο από το αίμα της μητέρας του
που σκοτώθηκε πριν λίγα λεπτά.
Φοβάμαι τις σφαίρες που με προσπερνούν
από το όπλο κάποιου ελεύθερου σκοπευτή
και που τρέχοντας με τρομερή ταχύτητα
θα βρουν στο στήθος την κοπέλα
με τα μεγάλα, λαμπερά, γαλάζια μάτια.
Φοβάμαι, κρυνώνω, πονάω και πεινάω!!!
Εδώ η κατάσταση είναι απελπιστική...
Δεν είναι ταινία πολέμου.
Είναι μια αληθινή μαρτυρία
από ένα υποψήφιο θύμα.
Πώς λοιπόν να βρω το θάρρος να κοιτάξω
το τώρα, το ΣΗΜΕΡΑ, το ΑΥΡΙΟ,
ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΖΩ;;
Ποβ είναι η γη της ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ;
Εκεί που κάποιος, αλλόγειο, το χέρι κρατώντας τροφή
που την προσφέρει με μεγάλη προθυμία
γιατί εκεί υπάρχει αρκετή

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ**

Για σένα, για μένα, για εκείνον
για όλους μας.
Εκεί που μια κρυστάλλινη κι ευχάριστη μελωδία
από γελαστά στόματα παιδιών
αντηχεί!
Πόσο καιρό έχω να δω παιδιά να χαμογελούν;
Πού είναι η γη της ευτυχίας;
Εκεί που υπάρχουν ελεύθεροι νέοι...

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

2ο Βραβείο ποίησης Γυμνασίου

Ελένη Καλαφάτη, 1ο Γυμνάσιου Αργοστολίου

ΠΟΛΕΜΟΣ

Ο πόλεμος τέλειωσε
Ζήτω!!! Νικήσαμε.
Τι όμως κερδίσαμε;
Καταλάβαμε το ποτάμι
και μέχρι τη θάλασσα.
Σκοτώθηκαν χιλιάδες νέοι.
Θα κάνουμε καινούργιο λιμάνι
Καταστράφηκαν πολλά χωριά.
Χαθήκανε τα ζώα, τα δέντρα
οι αγρότες πήρανε τα βουνά.
Τώρα θα γίνουμε πλουσιότεροι.
Καίχανε σχολεία, γήπεδα
Βομβαρδίστηκαν νοσοκομεία
Πρέπει να φτιάξουμε τις γέφυρες,
τους δρόμους, το λιμάνι.
Θέλουμε λεφτά για όλ' αυτά.
Μα, θα πάρουμε καινούργιο δάνειο.
Πώς όμως θα πληρώσουμε;
Αχ, αυτός ο πόλεμος.
Ήταν για όλους όλεθρος.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

2ο Βραβείο Πεζογραφίας Λυκείου

Ειρήνη Μακρή, Γενικό Λύκειο Ιθάκης

Ο πόλεμος σε οποιαδήποτε μορφή είναι φρικτός. Βεβαίως δεν θα μπορούσα ποτέ να διανοηθώ έναν κόσμο δίχως πόλεμο και ειρήνη. Αυτά τα δύο παλεύουν αδιάκοπα και, ως συνήθως, νικά ο πόλεμος. Έτσι, το καλό και το κακό υπάρχουν και δεν διακόπτουν ποτέ τις εχθροπραξίες. Η ζωή χωρίς πόλεμο μοιάζει αφύσικη, όπως και το αντίθετο. Αναρωτιέμαι αν ο Θεός ζει αυτήν την κακοτυχία των ανθρώπων να αναγκάζονται να γίνονται πιόνια στα χέρια των αντίθετων δυνάμεων και να μετακινούνται αδιάκοπα.

Έστριψα το βλέμμα μου και κοίταξα γύρω μου. Πάει ένας μήνας από τότε που αναγκαστήκαμε να κατοικήσουμε σε αυτό το κρησφύγετο. Ένα μικρό διαμερισμάκι, πολύ καλά κρυμένο, όπου στριμώχνονταν επτά άτομα. Και τώρα εδώ κοντά μου έκανε γύρους η Κατερίνα.

Ήξερα. Δεν θα έβγαινε σώα από εδώ όποτε κι αν τελείωνε ο πόλεμος. Σε λίγες εβδομάδες, μέρες, θα τρελαινόταν εντελώς.

— Φωτιά! είπε λίγο δυνατά, κοιτάζοντάς με με εκείνα τα μάτια που δεν ήξεραν τι ήθελαν να σου πούνε. Ίσως να άρχιζε να τα χάνει εξαιτίας αυτής της αβεβαιότητας που είχαν τα μάτια της.

Εγώ την κοίταξα απορημένη.

— Φωτιά! Μην με καις φωτιά! φώναξε.

— Δεν βλέπεις; ούρλιαξε τώρα και με τράνταξε βίαια με όλη τη δύναμη που ξεχείλιζε από εκείνη την ακατανόητη μισότρελη ψυχή.

— Θα καείτε! Χα!Χα! Γέλασε με όση χαιρεκακία μπορούσε ενώ είχε γυρίσει προς τους άλλους.

Κούνησε το κεφάλι της και τα μάτια της πήραν για πρώτη φορά τη βεβαιότητα του μίσους. Έγιναν τόσο διαφανή και μαύρα που διέκρινα τη φωτιά.

Μια γυναίκα που ήταν εκεί, η Δήμητρα, την τράβηξε από το μπράτσο και την ανάγκασε να καθήσει σε μια καρέκλα. Η Κατερίνα δε φώναζε πια. Σώπασε. Όταν την είδα αργότερα μου 'πε εμπιστευτικά:

“Ο πόλεμος και εκείνη η φωτιά μ' έκαιγαν. Κάποτε θα “καείτε και εσείς”.

Τα μάτια της όμως τώρα δεν είχαν εκείνο το μίσος, παρά μόνο λύπη και οίκτο. Οίκτο για το ανθρώπινο γένος. Ωστόσο, ο οίκτος δε γέμιζε το χώρο των ματιών της. Υπήρχε μια θέση για το θαυμασμό της υπεροχής των ανθρώπων. Ίσως αυτό το μεγαλείο και η δύναμη είναι επίσης εκείνο που τους οδηγεί στην καταστροφή.

Κοίταξα μια ακόμη φορά τον κόσμο που ήταν εκεί, όλοι θύματα του πολέμου και ύστερα αποφάσισα να κοιμηθώ. Σκεφτόμουν ότι αυτό που θα 'πρεπε να κάνουν όλοι οι άνθρωποι ήταν να κοιμηθούν. Δεν βρίσκω κανένα λόγο να κουρασούν, να δουλέψουν, να μιλήσουν, να διασκεδάσουν. Όλα είναι τόσο δύσκολα και περίπλοκα που καταντάνε απλά. Καμιά φορά μας θαυμάζω για την δύναμή μας. Απορώ πώς καταφέρνουμε, με τόση πίεση που δεχόμαστε από το πρόβλημα της συνυπαρξης αντίθετων θεσμών, απόψεων, καταστάσεων και τη συνεχή μετακίνησή από ένα σημείο στο άλλο, να συνεχίζουμε να ζούμε. Θά 'πρεπε να είμαστε όλοι ήρεμοί, καθισμένοι, χω-

ρίς να διακατεχόμαστε από αισθήματα. Σαν το Θεό. Όμως τώρα σκέφτομαι ότι δεν θα ήθελα να βρισκόμουν σε τόσο ήρεμη, μακάρια κατάσταση. Είμαστε όλοι άνθρωποι, άρα έχουμε δικαίωμα να πονάμε και να χαιρόμαστε.

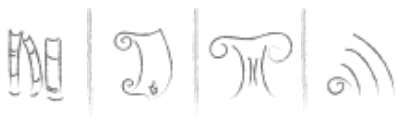
Με όλες αυτές τις σκέψεις, σηκώθηκα γρήγορα από το κρεβάτι μου. Έπρεπε να ενεργήσω, να αντιδράσω, να δεχθώ την ταυτότητα του ανθρώπου. Προχώρησα ως το διάδρομο. Στη γωνιά, κοντά στο τραπέζακι, καθόταν η Άννα! Έκλαιγε. Το κατάλαβα. Έβλεπα τα δάκρυά της να γυαλίζουν στο σκοτάδι. Έβλεπα να είναι ζωγραφισμένος με μοναδικό τρόπο ο πόλεμος. Πλησίασα και άλλο.

– Κλαις; ρώτησα.

– Ναι, απάντησε σιγά-σιγά.

Κατάλαβα πως ενοχλούσα. Είχα βρεθεί κι εγώ σε αυτή τη θέση και δεν ήθελα κα-
νέναν να με απασχολήσει. Η κατάθλιψη, ο πόνος όλα αυτά είναι ανακουφιστικά. Δεν
θα ζούσε ο άνθρωπος χωρίς αυτά. Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να διακόπτει κάποι-
ον από μια στιγμή πόνου. Και αυτό γιατί “ο πόνος προηγείται από μια δημιουργική
πράξη”. Ήθελε ξαφνικά αυτή η φράση στην άκρη του μυαλού μου. Μια εξήγηση όχι
δική μου αλλά που την συμμαρτίζω. Έτσι έφυγα. Γύρισα στο κρεβάτι μου.

Έτσι περνούσε η κάθε μέρα. Έτσι είναι η ζωή ενός ανθρώπου στον πόλεμο. Και
όχι μόνο. Η πείνα και οι ελλείψεις. Αν κάποιος με ρωτούσε ποιός πόνος είναι χει-
ρότερος, ο ψυχικός ή ο σωματικός. Ο πόνος στο σώμα μεταδίδεται και στην ψυχή ενώ
σπάνια ο πόνος της ψυχής στο σώμα.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

1ο Βραβείο Ποίησης Λυκείου

Βίκη Βλαχούλη, 2ο Λύκειο Αργοστολίου

Η ΓΗ ΤΩΝ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΜΕΝΩΝ

Των δαμονίων το ξίφος τρύπησε
της γης τον πυρήνα
η λάβα διχάστηκε
δύο κόσμοι.
Τσακάλια και ύαινες τρίζουν τα δόντια,
πετούν τα βλέμματα φλόγες,
το νεογνό ζαρκάδι
πεςμένο στο κέντρο.
Αυτοκρατορία του Ήλιου
με τις δροσερές πεδιάδες και αμπέλια
και τα ρωμαλέα θρεφτάρια
να βόσκουν μυρόχορτα.
Ωχρή, ναρκωμένη κοιλάδα,
τα παιδιά σου εκτελούνται.
Εγέρσου!
Κορμιά ισχνά, τσακισμένα
στην πυρωμένη πνοή
του θανάτου
Ανάγλυφα αυλάκια στο γυμνό τους
το στήθος,
κυλούν στην πηγή της φωτιάς που αργοσβήνει.
Στο πετσί τα κουρέλια ελιώσαν
και έγιναν ένα.
Πρησμένα κόκκινα μάτια στα βάθη
ταραγμένων λιμνών,
καθρέφτες ψυχής που τυραννούν Ερινύες
και δε βρήκε την Αναγέννηση
στη λύτρωση της Γνώσης
και της Δημιουργίας,
να βιώνουν τον τίτλο Ανθρώπου.

Κοιμούνται με στέγη
τον χιτώνα του Δία
που πάνω η Ήρα πότε πλέκει αστέρια
και πότε κοχύλια.

Στο προσκεφάλι,

τα πουλιά του θανάτου
τραγουδούν νανουρισμάτα

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΔΗΞΟΥΡΙΟΥ

και οι ίδιοι, καράβια
 με σπασμένα κατάρτια
στο έλεος του Ποσειδώνα

Και αλίμονο αν τ' άστρα
 δεν απόμεναν στις φούχτες τους,
παραθυράκια του Οίκου του, λουσιμένου
 στο αιώνιο φως,
να εισχωρούν κλεφτά τα βλέμματα,
 και στα χείλη ν' αφήνει
 αναμνήσεων πίκρα,
 της ελπίδας τη δύναμη
 και τη μακαριότητα της Υπόσχεσης.

Και των λαών οι εστεμμένοι ηγέτες
 ανάξιοι είναι

αν αρπάζουν
 των φτωχών το σιτάρι
 σε καιρούς σιτοδείας,
και ταΐσουν τα λυσσασμένα σκυλιά του πολέμου
να νιώσουν το αγκάθινο στεφάνι
 της νίκης,
αν αντλούν νερό
 σε καιρούς λειψυδρίας
να ποτίσουν της δόξας τ' άρματα
 που θα χαθούν
 στην άβυσσο των άστρων
αναζητώντας απατηλά
 την Αποκάλυψη της Ύπαρξης.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

2ο Βραβείο Ποίησης Λυκείου

Πέτρος Αθανασάτος, 2ο Λύκειο Αργοστολίου

Ο ΚΟΣΜΟΣ

Ο δικός μας κόσμος,
ένας τόπος φαντασίας,
ένας τόπος αγάπης και μίσους,
ένας τόπος μεγάλης αίσθησης·
όπου ο πόλεμος μπορεί να λυσομανάει,
όπου η αγάπη μπορεί ν' ανθίσει,
όπου το μίσος μπορεί να ριζωθεί,
όπου ο άνθρωπος μπορεί να 'ναι φοβερός.

Οι δυνατοί οφείλουν να ζήσουν,
οι αδύνατοι οφείλουν να πεθάνουν,
η ζωή θα λήξει απότομα
και μέσα σε τάφους εμείς θα βρισκόμαστε.
ο κόσμος άρχισε
μ' αγάπη και ειρήνη,
ο κόσμος θα λήξει,
χωρίς αυτές...

Όλοι είμαστε γεμάτοι φόβο,
από μία αίσθηση ρίγους,
από λύπη και θλίψη,
από θάνατο και παραποίηση.
Όμως ακόμη μερικές φορές,
η αγάπη μπορεί να ελευθερωθεί,
ν' απλώσει τα μεγάλα φτερά της
και να φέρει μεγάλη ευτυχία στην καρδιά.

Ο κόσμος είναι σπάνια δίκαιος,
γεμάτος ποινές και πόνο,
με τόσες πολλές χαμένες ελπίδες
κάνει τον ήλιο να μοιάζει με βροχή.
Ένας τόπος όπου αμαρτίες και διαμάχες
δεν χάνονται ποτέ απ' τον ορίζοντα,
ένας τόπος όπου η αγάπη και η φροντίδα
είναι μοιρασμένες μεταξύ λίγων.

Λουλούδια ανθίζουν
ο ήλιος μπορεί να λάμπει,

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ**

ένα παιδί μπορεί να γελάσει.
Όμως σύντομα, όλα χάνονται στο χρόνο.
Όλα όλα που ήταν καμωμένα
έχουν πάψει να υπάρχουν κι έχουν εξαφανιστεί,
αυτός ο ανένδοτος κόσμος
θα 'χει απομείνει να στέκεται μόνος.

Αν κατά τύχη,
συναντήσεις έναν τόπο,
έναν τόπο από ανάκατες συγκινήσεις,
έναν τόπο βίας και εγκληματικότητας,
πρόσεξε το βήμα σου
και έχε μέσα βαθιά στο νου
ότι θα βρεις
ατελείωτη φαντασία!

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

Μαριάντζελα Τρομπέτα, μαθήτρια Α΄ Γυμνασίου

ΠΩΣ ΜΑΣ ΒΛΕΠΟΥΝ ΤΑ ΠΟΥΛΙΑ

Κάποτε, όχι πολύ μακριά, στη σημερινή πρωτεύουσα της χώρας μας, την Αθήνα υπήρχαν κάποια πουλιά. Ταξίδευαν ήσυχα για μια θερμότερη χώρα της Αφρικής. Κόντευε χειμώνας και τα σύννεφα ήταν γκριζα και βαριά. Ο αέρας φυσούσε κάπως δυνατά. Δυο πουλιά από αυτά κάθισαν σε ένα σύρμα της ΔΕΗ για να ξεκουραστούν. Μόλις βολεύτηκαν το πρώτο πουλάκι λέει:

- Καλημέρα!
- Καλημέρα!
- Πώς είσαι;
- Εγώ καλά εσύ;
- Άριστα! Αλλά όσο υγιής και να είμαι, πουλάκι είμαι και εγώ και κουράστηκα. Η ώρα περνούσε και καθώς ξεκουράζονταν το πρώτο πουλάκι είπε:
- Κοίτα τους ανθρώπους πώς βιάζονται!
- Ναι, τι τρέχουν άραγε να προφτάσουν;
- Τις δουλειές τους, τις υποχρεώσεις τους, τις..., τα...
- Μα έτσι χάνουν την ουσία και την ομορφιά της φύσης και της ζωής.
- Δίκιο έχεις.

Μετά από λίγη ώρα το δεύτερο πουλάκι είπε:

- Φαίνεται πως οι άνθρωποι δεν έχουν ένα Θεό σαν κι εμάς που τα φροντίζει για τις ανάγκες μας και μας προστατεύει από τους διάφορους κινδύνους.

- Σωστά!

- Ο πατέρας μου όμως μου έλεγε πως οι άνθρωποι παλιότερα ήταν πιο ενωμένοι, συνδεδεμένοι με τη γη και τη φύση μας.

- Μα ύστερα όλα άλλαξαν.

- Σιγά - σιγά ο άνθρωπος άρχισε να πνίγεται από το χρόνο.

- Παράτησε τη φύση. Άρχισε όλο και πιο πολύ να τρέχει... να τρέχει... Σα να τον κυνηγούσε κάποιος.

- Ο πρωτόγονος άνθρωπος ήθελε μόνο να εξασφαλίσει την τροφή του, το σπίτι ή το καλύβι του και τα ρούχα.

- Ο καινούριος άνθρωπος θέλει τα πολυτελή σπίτια, τα πανάκριβα αυτοκίνητα, τα επώνυμα ρούχα, τους υπηρέτες και ατελείωτα φαγητά.

- Χρήματα, θα συμπληρώνα εγώ.

- Ναι, αυτή η αργρότητα σκοτώνει καθημερινά την αγάπη που έχει ο καθένας για τον συνάνθρωπό του και τον πλησίον του.

- Αυτή πρέπει να είναι η αιτία που οι άνθρωποι σκοτώνονται καθημερινά σε πολέμους.

Ναι, πολύ σωστά.

Τώρα τα δυο πουλιά είχαν αρχίσει μια κουβέντα που τα έκανε να ξεχάσουν την ώρα και να απορροφηθούν στη συζήτησή τους.

Το πρώτο πουλάκι είπε συνεχίζοντας:

- Οι άνθρωποι δεν προσέχουν τις ειρήνες
- Δεν προσέχουν τις χρυσόφορες ακτίνες του ήλιου
- Δεν προσέχουν τις λευκοί και μαύροι
- Δεν προσέχουν τις λευκοί και μαύροι

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΠΡΩΤΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΤΕΩΡΙΟΥ

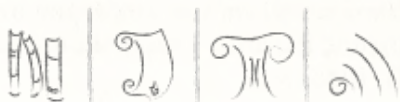
και γεμίζουν το στερέωμα με αναρίθμητους χρωματισμούς και παραμυθένιους σχηματισμούς. Δεν προσέχουν τα φύλλα των δέντρων και των λουλουδιών ενός απριλιάτικου πρωινού που οι διαμαντέινες δροσταλίδες λαμπυρίζουν στέλνοντας ευχαριστίες στο Δημιουργό. Δεν προσέχουν εμάς τα μικρά πουλάκια που ξυπνάμε ευτυχισμένα, τινάζοντας τα μουνδιασμένα φτερά μας και υμνολογούμε τον Ουράνιο Πατέρα.

- Αιτία να νιώθουν "δυστυχισμένοι".
- Αιτία να μη χαιρόνται την καθημερινή ζωή τους.
- Ένα "γιατί" που μόνο ο Θεός το γνωρίζει.
- Ένα "γιατί" που όσο και να προχωρεί η επιστήμη θα είναι αναπάντητο αν οι ίδιοι δεν φορέσουν τα μάτια που γεννήθηκαν.

- Κι όλα αυτά τους δημιουργούν άγχος και αγωνία. Τους δημιουργούν ασθένειες ανίατες, ψυχολογικά προβλήματα, απόγνωση, απογοήτευση, κατάθλιψη. Τους κάνουν να βλασφημούν.

- Τι θα έλεγες άραγε αν είχε μπροστά σου έναν κοινό "ανθρωπάκο";
- Τι θα του έλεγα; Σκαρφάλωσε στα βουνά και τις ραχούλες, στάσου και αφουγκράσου τη σαγηνευτική φωνή τους. Άφησε την ειρήνη της φύσης να τρέξει στις φλέβες σου. Θα ξαναγεννηθείς. Παράδωσε το κορμί σου στη ζεστή αγκαλιά της αμμουδιάς και σταμάτα την αναπνοή σου να ακούσεις την αναπνοή της απέραντης θάλασσας, πάρ 'την για δική σου και ζήσε ευτυχισμένος. παραδώσου στο στριφογύρισμα του ανέμου, άστον να φυσήξει μέσα σου τη φρεσκάδα του και την ενέργειά του. Θα επιτύχεις.

Τα δυο πουλάκια τέλειωσαν την κουβέντα τους και χάθηκαν στον ορίζοντα συνεχίζοντας το μακρινό τους ταξίδι.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

**ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ**